Sociaal en Cultureel Planbureau

Rapportage sport 2014

Rapportage sport 2014

Rapportage sport 2014

Annet Tiessen-Raaphorst (red.)

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, januari 2015

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:
a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het SCP verricht deze taken in het bijzonder bij problemen die het beleid van meer dan één departement raken.
De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het SCP te voeren beleid. Over de hoofdzaken hiervan heeft hij/zij overleg met de minister van Algemene Zaken; van Veiligheid en Justitie; van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; van Financiën; van Infrastructuur en Milieu; van Economische Zaken; en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2015
SCP-publicatie 2015-1
Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag
Figuren: Mantext, Moerkapelle
Vertaling samenvatting: Julian Ross, Carlisle, Engeland
Omslagontwerp: bureau Stijlzorg, Utrecht
Omslagillustratie: Gruppetto, 2014 (screenprint), © Southwood, Eliza / Private Collection / Bridgeman Images

ISBN 978 90 377 0731 1
NUR 740

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau
Rijnstraat 50
2515 XP Den Haag
(070) 340 70 00
www.scp.nl
info@scp.nl

De auteurs van SCP-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website. Daar kunt u zich ook kosteloos abonneren op elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

Voorwoord 11

Samenvatting en conclusies 13
Annet Tiessen-Raaphorst (SCP)
S.1 Kernindicatoren sport: stabiel tot lichte stijging 13
S.2 Maatschappelijk en beleidsmatige ontwikkelingen rondom de sport 17
S.3 Meedoen in Nederland – sporten en actief zijn 18
S.4 Vitaal Nederland – gezondheid en bewegen 20
S.5 Talentvol Nederland – topsportprestaties 21
S.6 Kaart van Nederland – sportinfrastructuur 21
S.7 Nederland in beeld – wedstrijdbezoek, media en economisch profijt 23
Noten 25

1 Inleiding 26
Annet Tiessen-Raaphorst (SCP)
1.1 De stand van zaken in het sportlandschap anno 2014 26
1.2 Rapportages sport 26
1.3 Opzet Rapportage sport 2014 27
1.4 Gebruikte databestanden 28

2 Maatschappelijke ontwikkelingen 30
Remko van den Dool en Annet Tiessen-Raaphorst (SCP)
2.1 De maatschappelijke context van sport 30
2.2 Demografische ontwikkelingen 30
2.3 Sociaaleconomische ontwikkelingen 33
2.4 Tijdsbesteding 37
2.5 Mediaconsumptie 38
2.6 Leefstijlkenmerken en gezondheid 39
2.7 Verschuiving van waarden en sociale veranderingen 42
2.8 Samenvatting 46
Noten 47

3 Sportbeleid 48
Koen Breedveld en Hugo van der Poel (Mulier Instituut)
3.1 Introductie 48
3.2 Spelers in het sportbeleidsnetwerk: doelstellingen en taakverdeling 48
3.2.1 Ministerie van VWS, directie Sport 48
3.2.2 NOC*NSF 51
3.2.3 Gemeenten 52
3.2.4 Olympisch Vuur 53

3.2.5 Overige spelers en ontwikkelingen in het sportbeleidsnetwerk 54
3.3 Beleidsthema's 56
3.3.1 Sport en Bewegen in de Buurt 56
3.3.2 Veilig Sport Klimaat 57
3.3.3 Topsportklimaat 58
3.3.4 Topsportevenementen 59
3.3.5 Onderwijs en sport27 59
3.3.6 Gehandicaptensport 60
3.3.7 Kennisinfrastructuur 61
3.3.8 Wet- en regelgeving 62
3.3.9 Internationale ontwikkelingen 63
3.4 Conclusie 64
Noten 64

4 Sportdeelname 67
Annet Tiessen-Raaphorst en Remko van den Dool (SCP)
4.1 Sportdeelname als doel van beleid 67
4.2 Deelname aan sport 68
4.3 Beoefening van diverse takken van sport 75
4.4 Organisatievorm van de sportbeoefening 78
4.5 Deelname aan training en wedstrijden 81
4.6 Conclusie 83
Noten 84

5 Sportfans: volgen van sport via media 85
Nathalie Sonck en Remko van den Dool (SCP)
5.1 Fan van sport 85
5.2 Sport via media 86
5.3 Luisteren en kijken naar sport 89
5.4 Over sport lezen 94
5.5 Sport online volgen 96
5.6 Conclusie 100
Noten 100

6 Sportevenementen, -wedstrijden en hun mogelijke maatschappelijke meerwaarde 101
Willem de Boer (Hogeschool van Arnhem en Nijmegen) en Remko van den Dool (SCP)
6.1 Inleiding 101
6.2 Bezoekers van sportwedstrijden en -evenementen 102
6.3 Deelnemers aan sportevenementen 109
6.4 Wat leveren sportevenementen op? 111
6.5 Conclusie 120
Noten 121

7	Sportinfrastructuur: organisaties, accommodaties en vrijwilligers	122
	Rob Goossens, Andries Kuipers (CBS) en Remko van den Dool (SCP)	
7.1	Inleiding	122
7.2	De sportinfrastructuur	123
7.3	Sportbonden	125
7.4	Sportclubs	127
7.5	Fitnesscentra, sportscholen, zeil- en surfscholen en maneges	129
7.6	Sportaccommodaties	131
7.7	Vrijwilligerswerk	138
7.8	Samenvatting	140
	Noten	141
8	Economie van de sport	143
	Rob Goossens en Andries Kuipers (CBS)	
8.1	Sport als bedrijfstak	143
8.2	Sport en de Nederlandse economie	143
8.3	Bestedingen van huishoudens aan sport	149
8.4	Overheidsuitgaven en -inkomsten met betrekking tot sport	151
8.5	Baten, lasten en werkzame personen particuliere sportaccommodaties	154
8.6	Baten, lasten en personeel sportclubs	159
8.7	Samenvatting	164
	Noten	165
9	Sport, ruimte en tijd	166
	Remco Hoekman, Karin Wezenberg-Hoenderkamp (Mulier Instituut) en Remko van den Dool (SCP)	
9.1	Ruimte en tijd voor sport	166
9.2	Ruimtebeslag van de sport	167
9.3	Gebruik sportruimte	171
9.4	Afstanden tot en verplaatsingen naar sportvoorzieningen	174
9.5	De sport geklokt	179
9.6	Conclusie	182
	Noten	184
10	Beweeg- en zitgedrag van sporters en resulterende sportblessures	185
	Vincent Hildebrandt (TNO), Wanda Wendel-Vos (RIVM), Claire Bernaards (TNO), Huib Valkenberg (VeiligheidNL) en Jan-Willem Bruggink (CBS)	
10.1	Risico's en voordelen van te veel of te weinig bewegen	185
10.2	Beweeggedrag van sporters en niet-sporters	187
10.3	Zitgedrag van sporters en niet-sporters	191
10.4	Sportblessures	193
10.5	Conclusie	200
	Noten	200

11	Sport en onderwijs	201
	Jo Lucassen en Niels Reijgersberg (Mulier Instituut)	
11.1	Veel aandacht voor mogelijkheden bewegingsonderwijs in beleid	201
11.2	Stand van zaken in het bewegingsonderwijs	203
11.2.1	Primair onderwijs	203
11.2.2	Voortgezet onderwijs	207
11.2.3	Middelbaar beroepsonderwijs	211
11.3	Samenwerking sport, onderwijs en gezondheidsbeleid	212
11.4	Impuls brede scholen, sport en cultuur	215
11.5	Schoolsport	217
11.6	Opleidingen voor sport en bewegingsonderwijs	218
11.7	Conclusie	221
	Noten	222
12	Topsportbeleid in relatie tot prestaties	224
	Bake Dijk (UU), Veerle de Bosscher (VUB) en Maarten van Bottenburg (UU)	
12.1	Olympische en Paralympische medailles in 2012 en 2014	224
12.2	Output: Nederlandse topsportprestaties	225
12.3	Input: investeringen in topsport	228
12.4	Throughput: het Nederlandse topsportbeleid in internationaal perspectief	233
12.5	Focus in het Nederlandse topsportbeleid	243
12.6	Toekomstige keuzes in het Nederlandse topsportbeleid	246
	Noten	247
13	Omgevingsfactoren bij sport en bewegen	249
	Annet Tiessen-Raaphorst en Remko van den Dool (SCP)	
13.1	Een passend sport- en beweegaanbod in de buurt	249
13.2	Sport, bewegen en sportaanbod landelijk vergeleken	250
13.3	Verschillen in sport en bewegen naar leefbaarheid van de buurt	258
13.4	Belang van en waardering voor sport- en beweegmogelijkheden in de buurt	260
13.5	Bereikbaarheid, toegankelijkheid en veiligheid van de sportruimte	265
13.6	Conclusie	266
	Noten	267
14	Sport en (on)wenselijk gedrag	269
	*Nicolette Schipper-van Veldhoven (Hogeschool Windesheim/NOC*NSF) en Johan Steenbergen (Kennispraktijk)*	
14.1	20 jaar beleid en onderzoek op het terrein van (on)gewenst gedrag in de sport	269
14.2	Incidentie van onwenselijk gedrag in de sport	270
14.3	Fair play op en rondom het veld	272
14.4	Rol van de trainer/coach in de sport	276

14.5 Persoonlijke integriteit in de sport 277
14.6 (Pro)sociaal gedrag in de sport 279
14.7 Conclusie 283
Noten 283

Summary and conclusions 284

Bijlagen te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport

Literatuur 297

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau 312

Voorwoord

Sport vormt voor veel mensen een vast onderdeel van hun dagelijks leven. Door zelf aan sport te doen, door als vrijwilliger actief te zijn in een van de vele sportclubs, door onze Nederlandse (top)sporters te volgen en aan te moedigen in hun strijd tijdens Olympische en Paralympische Spelen, op Europese of wereldkampioenschappen. Of door de eigen kinderen of familieleden aan te moedigen tijdens de wekelijkse competitiewedstrijd.
Om van al deze aspecten van sport te kunnen genieten, moet sport aan bepaalde voorwaarden voldoen: infrastructuur in de vorm van toegankelijke en veilige openbare ruimte, accommodaties en organisaties, begeleiding door goede trainers en andere professionals, introductie in de sportwereld via het bewegingsonderwijs, en aandacht voor de positieve (gezondheid, opvoedende waarde) en negatieve kanten van sport (blessures, ongewenst gedrag).
In *Rapportage sport 2014* presenteert het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) in nauwe samenwerking met diverse andere onderzoeksorganisaties de nieuwste gegevens op het gebied van die voorwaarden. Een overzicht van maatschappelijke ontwikkelingen en van het sportbeleid gevoerd door overheden en de sportsector tussen 2008 en 2014 plaatst de gegevens in een kader. In deze editie wordt specifieke aandacht besteed aan twee beleidslijnen in het sportbeleid van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS): de meerwaarde van aandacht voor sport en bewegen op buurtniveau en het belang van een veilig sportklimaat waarbij er aandacht is voor zowel de negatieve als de positieve aspecten.

Deze rapportage is de vijfde editie in een reeks van door het SCP vervaardigde rapportages over sport. Sinds 2003 geeft dit inmiddels zeer gewaardeerde naslagwerk een overzicht van de ontwikkelingen op diverse terreinen van sport. De basis hiervoor ligt in een reeks langlopende statistieken. Het streven is eind 2016 een publicatie van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en het SCP uit te brengen waarin een aantal trends doorgetrokken worden naar de toekomst.

Het rapport is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van VWS, directie Sport. Zonder de medewerking van auteurs van diverse onderzoeksinstituten in de sport had dit rapport niet tot stand kunnen komen. Onze dank gaat uit naar de medewerkers van het Mulier Instituut, het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), TNO Kwaliteit van Leven, de Universiteit Utrecht, NOC*NSF, VeiligheidNL, het RIVM, de Hogeschool Arnhem Nijmegen (HAN), de Hogeschool Windesheim, Kennispraktijk en de Vrije Universiteit Brussel, en naar de leden van de klankbordgroep voor hun bijdragen aan het welslagen van dit project.

Prof. dr. Kim Putters
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

Samenvatting en conclusies

Annet Tiessen-Raaphorst (SCP)[1]

De Rapportage sport wordt door de sector beschouwd als het naslagwerk op het brede terrein van sport in Nederland. De eerste editie verscheen in 2003 in opdracht van de directie Sport van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). De doelstelling van de Rapportage sport is om de in Nederland aanwezige sportstatistieken te bundelen en te beschrijven, en daaruit af te leiden in welke richting de sport zich ontwikkelt. Het begrip sport vatten we in dit rapport breed op: het gaat niet alleen om sportbeoefening, maar ook om bijvoorbeeld het volgen van sport via media of bezoek, de sportinfrastructuur (organisaties en accommodaties), de sporteconomie (uitgaven, baten en lasten van organisaties, werkgelegenheid) en ontwikkelingen in het (top) sportbeleid. De uitkomsten plaatsen we waar mogelijk in het perspectief van maatschappelijke ontwikkelingen. Het rapport verschijnt onder redactie van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) met medewerking van diverse onderzoeksinstituten.

Deze beschouwende samenvatting begint met de belangrijkste uitkomsten, samengevat in een lijst van kernindicatoren. De lijst is gebaseerd op het advies Versterking Datainfrastructuur sport (Tiessen-Raaphorst en De Haan 2012) en verder uitgewerkt door VWS in samenwerking met bij de sport betrokken onderzoeksinstituten. Daarna volgt een beschouwing op maatschappelijke en beleidsmatige ontwikkelingen en op andere belangrijke resultaten uit de verschillende hoofdstukken in deze Rapportage sport.[2] Waar van toepassing vindt een bredere beschouwing over ontwikkelingen in het sportlandschap plaats.

S.1 Kernindicatoren sport: stabiel tot lichte stijging

De kernindicatoren geven een breed beeld van de ontwikkelingen in de sport (tabel S.1). De meeste indicatoren laten in de afgelopen tien jaar een stabiele of positieve – hoewel vaak zeer beperkte – ontwikkeling zien. Het aandeel Nederlanders dat aan sport doet, is licht gestegen, zo blijkt uit meerjarige statistieken. De vanuit de sportsector geambieerde 10% groei is daarmee nog niet gerealiseerd (zie noot b, tabel S.1). Het aandeel Nederlanders dat lid is van een sportvereniging, maandelijks actief is als sportvrijwilliger of sportwedstrijden of -evenementen bezoekt, neemt niet toe maar ook niet af. De sociale betrokkenheid bij sport door Nederlanders is daarmee behoorlijk stabiel. Het overgrote deel van de Nederlanders is tevreden met het sport- en beweegaanbod in de buurt. Van de regelmatige sporters of wedstrijdbezoekers voelt bijna driekwart zich veilig op en rondom sportwedstrijden, maar hebben bijna vier op de tien ook ongewenst gedrag ondergaan of gezien. Over deze cijfers zijn nog geen trends te geven; toekomstige metingen zullen hierop zicht gaan geven. Dit geldt eveneens voor cijfers over het bewegingsonderwijs.

Tabel S.1

Kernindicatoren sport[a]

kernindicator (hoofdstuk)	definitie	meest recente uitkomst	trend in de afgelopen 10 jaar
meedoen in Nederland			
sportparticipatie (h4)	aandeel van de bevolking dat regelmatig aan sport doet		
	sport 12x per jaar of vaker (RSO-norm)	75%b	lichte stijging
	wekelijkse sportdeelname	56%	lichte stijging
sportparticipatie gehandicapten (h4)	aandeel van de mensen met een (fysieke) handicap/chronische aandoening dat regelmatig aan sport doet		
	sport 12x per jaar of vaker (RSO-norm)	64%	–
	wekelijkse sportdeelname	34%	lichte stijging
clublidmaatschap (h4)	aandeel van de bevolking/sporters dat lid is van een sportvereniging	33%	stabiel
vrijwilligerswerk (h7)	aandeel van de bevolking, dat maandelijks actief is als vrijwilliger in de sport	11%	stabiel
waarden en normen/veilig sportklimaat (h14)	aandeel van de maandelijkse sporters/wedstrijdbezoekers dat zich veilig voelt op en rondom sportwedstrijden	73%	–
	aandeel van de maandelijkse sporters/wedstrijdbezoekers dat de afgelopen 12 maanden wangedrag in de sport heeft meegemaakt of er getuige van is geweest	38%	–
bewegingsonderwijs (h11)	het totaal aantal daadwerkelijk gegeven minuten bewegingsonderwijs primair onderwijs (po) en voortgezet onderwijs (vo)	po groep 1-2: 144 min po groep 3-8: 87 min vo 1e leerjaar: 150 min vo 4e leerjaar: 97 min	–
dopinggebruik breedtesport	prevalentie dopinggebruik in de breedtesport	–	–
vitaal Nederland			
beweeggedrag (h10)[c]	aandeel van de bevolking dat voldoende beweegt op basis van combinorm	65%	lichte stijging
	aandeel van de bevolking dat voldoende beweegt op basis van beweegnorm	63%	lichte stijging
blessure-incidentie (h10)	aantal blessures op basis van 1000 uur sportbeoefening	2,0	stijging
sedentair gedrag (h10)	aantal uren dat 12-64-jarigen zittend of liggend doorbrengen op een school/werkdag (excl. slaap)	7,4 uur	–

Tabel S.1 (vervolg)

kernindicator (hoofdstuk)	definitie	meest recente uitkomst	trend in de afgelopen 10 jaar
talentvol Nederland			
top-10 ambitie (h12)	plaats van Nederland op de internationale medaillespiegel, Olympische sporten	9	stabiel
top-10 ambitie gehandicaptensport (h12)	plaats van Nederland op de internationale medaillespiegel, Paralympische sporten	16	stabiel
talentontwikkeling	plaats van Nederland op de internationale medaillespiegel bij jeugd EK's en WK's	–	–
kaart van Nederland			
subjectieve beoordeling sport- en beweegaanbod (h13)	aandeel van de bevolking, dat tevreden is met sport en beweegaanbod	87%	–
voorzieningenniveau (h9)	dichtheid van sportaccommodaties per 10.000 inwoners	–	–
	bodemgebruik sportterreinen	34.474 hectare	lichte stijging
beweegvriendelijke omgeving	–	–	–
Nederland in beeld			
sportfan (h5, 6)	aandeel van de bevolking dat wekelijks sport volgt via media	62%	–
	aandeel van de bevolking dat maandelijks sportwedstrijden/-evenementen bezoekt	23%	stabiel
bruto binnenlands product sport (h8)	het bruto binnenlands product op basis van sport als aandeel van het totale bbp	1%	stabiel
werkzaamheid in de sport (h8)	absoluut arbeidsvolume in de sport	110.000 fte	stijging

a Voor de bronnen van de kernindicatoren, de meest recente meting en de nadere afbakening van de bevolkingsgroepen naar o.a. leeftijd, zie de betreffende hoofdstukken.

b Volgens het Vrijetijdsomnibus (VTO)-onderzoek sport 75% van de Nederlanders 12 keer per jaar of vaker. Puur op basis van dit percentage zou men kunnen denken dat daarmee de ambitie van de sportsector ('van 65% naar 75%') gehaald is. Deze conclusie is echter niet terecht: het VTO-onderzoek is in 2012 voor het eerst uitgevoerd en blijkt ten opzichte van andere onderzoeken in een hoge sportdeelname te resulteren. Hiervoor zijn diverse methodologische verklaringen (zie Van den Dool et al. 2014). De uitkomsten zijn dus niet zonder meer met andere onderzoeken te vergelijken (zie hoofdstuk 4).

c De combinorm en de beweegnorm zijn richtlijnen voor voldoende beweging. Zo moeten volwassenen om aan de beweegnorm te voldoen minstens vijf dagen per week ten minste 30 minuten per dag matig intensief actief zijn. Bij de combinorm wordt ook intensief bewegen meengenomen in de norm. Voor meer uitleg zie hoofdstuk 10, tekstbox 1.

– = nog geen gegevens beschikbaar/vergt nog nadere uitwerking

Kijkend naar sport vanuit de gezondheidswaarde zien we zowel een positieve als een negatieve ontwikkeling: iets meer Nederlanders zijn gaan bewegen en voldoen daarmee aan de beweegnormen[3] (zie noot c, tabel S.1), maar men heeft per duizend gesporte uren wel meer blessures opgelopen.
In zijn geheel laten prestaties van Olympische en Paralympische topsporters een wisselend beeld zien, dat geen duidelijke stijging op de internationale medaillespiegels van de afgelopen tien jaar oplevert.
De economische crisis van de afgelopen jaren heeft vooralsnog geen negatieve gevolgen voor de sporteconomie gehad. Tussen 2006 en 2010 bleef het aandeel van de sporteconomie in de totale economie ruwweg 1%. De werkgelegenheid in de sporteconomie (de sportsector zelf, maar ook gerelateerde sectoren als handel, horeca, overheid of onderwijs) besloeg in 2010 110.000 voltijd banen (1,6% van de totale werkgelegenheid in Nederland), een stijging met 10.000 banen ten opzichte van 2006.

Conclusie: de ontwikkelingen in de sport op basis van deze kernindicatoren laten in de afgelopen tien jaar een stabiel tot licht stijgend beeld zien. Had er meer verwacht kunnen worden van de beschikbare budgetten? Kan er net zo goed geen beleid worden gemaakt en uitgevoerd? Hier simpel 'ja' of 'nee' op antwoorden, is te beperkt.
Ten eerste is het de vraag of deze stabiliteit er ondanks of dankzij beleid op en investeringen in accommodaties, sportstimulering en topsport is. Wellicht zou er een daling te zien zijn geweest als er niets was gedaan. Welke van beide opties de juiste is, is niet eenvoudig te bepalen. De evaluatie van beleidsmaatregelen vergt een aparte studie, die deze beschouwing te boven gaat. Wel is zeker dat beleid niet de enige beïnvloedende factor is, ook economische en maatschappelijke ontwikkelingen spelen een rol in de sport.
En waar het om topsport gaat, zijn internationale veranderingen eveneens van invloed op de Nederlandse prestaties. De invloed van beleid op de ontwikkelingen moet dus niet overschat worden.
Ten tweede geven de kernindicatoren een gemiddeld beeld voor de hele bevolking, voor alle regio's in Nederland en voor alle sporttakken samen. Uitwerking van de kernindicatoren naar bijvoorbeeld lager versus hoger opgeleiden, gemeentes die veel in sport investeren versus gemeentes die dit niet doen, of naar verschillende sporttakken, levert een gedifferentieerder beeld op. Analyses van de betrokkenheid bij sport binnen de diverse bevolkingsgroepen laten zien dat er nog altijd grote verschillen zijn tussen groepen, die in de loop der tijd groter of juist kleiner worden. In deze rapportage zijn verschillen tussen gemeentes of sporttakken veelal buiten beschouwing gebleven. De reden is vooral methodologisch van aard. Veel van de tot nu toe beschikbare gegevens lieten geen uitspraken op dat niveau toe. Hierin zijn echter wel veranderingen zichtbaar,[4] wat kansen biedt voor toekomstige rapportages. Een aantal kernindicatoren vraagt de komende jaren nadere uitwerking, hetzij in de zin van wat er precies onder verstaan wordt, hetzij in de berekening van de waarde.

S.2 Maatschappelijk en beleidsmatige ontwikkelingen rondom de sport

De afgelopen jaren waren de maatschappelijke ontwikkelingen (zie hoofdstuk 2) in sommige opzichten gunstig en in andere minder gunstig voor de sport. De vergrijzing en de daaraan verbonden toename van beperkingen en chronische aandoeningen hebben een minder gunstig effect op sport, hoewel de sportparticipatie onder ouderen, ook als zij een chronische aandoening hebben, de afgelopen jaren wel is toegenomen. Nederlanders hechten veel waarde aan een goede gezondheid, maar de ontwikkelingen op diverse leefstijlfactoren laten – met uitzondering van roken – nog geen verbetering zien. Bijna de helft van de Nederlandse volwassenen is te zwaar, bij de kinderen en jongeren is dit één op de zeven. Het aandeel Nederlanders met overgewicht laat de afgelopen jaren echter geen stijging meer zien, wat opgevat kan worden als een positieve ontwikkeling. De groei van het aandeel niet-westerse migranten kan leiden tot een positieve ontwikkeling doordat er vooral meer migranten van de tweede of derde generatie komen, die meer vertrouwd zijn met de Nederlandse sportcultuur dan de eerste generatie. Ook positief is dat het gemiddelde opleidingsniveau nog steeds toeneemt, en hoger opgeleiden vaker aan sport doen. Vooral de huidige generatie 65-plussers – die naar verhouding minder aan sport doet – is veelal laagopgeleid, door cohortvervanging wordt dit aandeel in de toekomst kleiner.
Sport is voor de meesten een vorm van vrijetijdsbesteding. Hoewel mensen de afgelopen jaren meer vrije tijd hebben gekregen, is men vooral meer tijd gaan besteden aan media (tv, computer). Nederlanders zijn ook iets meer tijd aan sport gaan besteden. Mogelijk zorgen contributie of entreegeld in een periode van economische crisis voor een demping op de groei van de sportbeoefening en -bezoek. Dit zou vooral voelbaar kunnen zijn bij huishoudens die in armoede leven. Hun aantal is de afgelopen jaren toegenomen. Het blijkt dat kinderen die opgroeien in armoede een grotere kans hebben op sociale deprivatie (ook op latere leeftijd), en dit betekent ook dat zijn minder aan sportactiviteiten deelnemen.

De periode 2008-2014 geldt als een bewogen periode voor het sportbeleid (zie hoofdstuk 3). Het ondervindt veel impulsen van het Olympisch Plan 2028 en het bijbehorende kabinetsstandpunt, beide uit 2009, maar in 2012 weer losgelaten. Zo verschijnt in 2011 de beleidsbrief Sport en Bewegen in Olympisch Perspectief van VWS. Hierin komen een drietal prioriteiten naar voren:

- Sport en bewegen in de buurt, gericht op een vraaggericht en passend sport- en beweegaanbod in de buurt. De publiek-private samenwerking bevorderen, evenals verbinding van sport, zorg, onderwijs en werk door inzet van combinatiefunctionarissen en buurtsportcoaches. Extra aandacht voor de sportdeelname van mensen met een handicap.
- Werken aan een veiliger sportklimaat, met aandacht voor sportiviteit en respect bij sportverenigingen.
- Uitblinken in de sport, waarbij de top-10 ambitie van NOC*NSF en de bonden wordt ondersteund en de focus ligt op de realisatie van maatschappelijke en economische spin-off van evenementen.

De sport is veelvuldig zichtbaar in de media, maar lang niet altijd op een positieve manier (bv. match-fixing, doping, geweld in en om de velden). Tot op heden is het (landelijke) sportbeleid gevrijwaard gebleven van bezuinigingen. De overheid blijft investeren in zowel de breedtesport als de topsport. Risicovol voor het beleid zijn de lokale bezuinigingen, die naar verwachting in 2015 hun weerslag zullen gaan vinden in de gemeentelijke sportbegrotingen, en een eventueel wegvallen van middelen uit de kansspelen, zoals de Lotto.

S.3 Meedoen in Nederland – sporten en actief zijn

De sportdeelname (hoofdstuk 4) is de afgelopen jaren licht gestegen. Driekwart van de bevolking (75%) doet twaalf keer per jaar of vaker aan sport en ruim de helft (56%) sport wekelijks of vaker. Op basis van dit percentage zou men kunnen denken dat daarmee de ambitie van de sportsector (van 65% naar 75%) gehaald is. Deze conclusie kan echter nog niet worden getrokken: het onderzoek Vrijetijdsomnibus (VTO) is in 2012 voor het eerst uitgevoerd en blijkt ten opzichte van andere onderzoeken in een hoge sportdeelname te resulteren. Hiervoor zijn diverse methodologische verklaringen (zie Van den Dool et al. 2014). De uitkomsten in andere onderzoeken laten een zeer beperkte stijging zien (zie hoofdstuk 4).
Ten opzichte van andere Europese landen doen veel Nederlanders regelmatig aan sport. Een kwart van de bevolking (25%) doet echter niet of nauwelijks aan sport en bijna een op de vijf (19%) sport wel, maar niet iedere week. Verschillen in sportdeelname naar sociaal-demografische achtergrondkenmerken zijn hardnekkig. Leeftijd, opleidingsniveau en gezondheid blijven belangrijke kenmerken van sportdeelname, waarbij de verschillen in sportdeelname tussen jong en oud sinds 2001 kleiner zijn geworden, maar tussen lager en hoger opgeleiden juist iets zijn toegenomen. Mensen met een matige of ernstige fysieke handicap zijn de afgelopen jaren wekelijks meer aan sport gaan doen, maar hun sportdeelname is nog steeds veel lager dan die van mensen zonder handicap (64% sport 12 keer per jaar of vaker, 34% sport wekelijks).
Omgevingskenmerken houden eveneens verband met sport en beweeggedrag (hoofdstuk 13). Inwoners uit buurten met een matige leefbaarheid sporten en bewegen minder en zijn minder vaak lid van een sportvereniging dan inwoners uit buurten met een (zeer) positieve leefbaarheid. Redenen hiervoor kunnen liggen in wijkkenmerken, zoals minder voorzieningen of de bereikbaarheid van accommodaties, maar ook in persoonsgebonden kenmerken, zoals zich minder veilig voelen in de wijk, mindere mobiliteit, of onbekendheid met of zich niet thuis voelen in de huidige sportcultuur. Hoe deze factoren zich tot elkaar verhouden en in hoeverre zij verschillen in sportdeelname kunnen verklaren, is nog onvoldoende duidelijk en zal de komende jaren onderwerp van onderzoek zijn.[5]

De lichte groei in sportdeelname is niet zichtbaar in de groei van sporten in verenigingsverband (33% van de bevolking is lid van een sportvereniging, zie hoofdstuk 4). Bijna de helft van de sporters is lid van een sportvereniging of andere (veelal commerciële) sportaanbieder. Vaak kiezen sporters ervoor alleen te sporten of zelf een groepje om zich

heen te organiseren, een trend die ook in andere maatschappelijke sectoren zichtbaar is. Dit kan gevolgen gaan hebben voor de benodigde sportaccommodaties (zie § S.5 en hoofdstuk 9) en het aantal sportverenigingen (hoofdstuk 7). Veel leden zijn actief als vrijwilliger. In 2012 was 11% van de bevolking maandelijks of vaker actief als vrijwilliger in de sport (hoofdstuk 7). Voor verenigingen zijn zij van groot belang: bij 82% van de sportclubs zijn vrijwilligers actief (2000: 86%); zij vervullen gezamenlijk 56.000 onbetaalde voltijdsbanen.

De inzet van combinatiefunctionarissen (2008-2010) en buurtsportcoaches (2011 en verder), moet leiden tot een verbinding tussen sport en onderwijs, zorg of welzijn (zie hoofdstuk 3 en 11). De bedoeling is dat zij samenwerking tussen deze sectoren makkelijker maken en diverse doelgroepen (jongeren, ouderen, gehandicapten, niet-westerse migranten) sportief in beweging krijgen. Gemeentes kunnen via cofinanciering buurtsportcoaches inzetten en hebben hiervan al veel gebruikgemaakt (94%). De georganiseerde sport sluit bij dit beleid aan door in te zetten op een open en wijkgericht beleid van sportaanbieders.
In het (bewegings)onderwijs tracht de rijksoverheid met buurtsportcoaches en andere beleidsimpulsen de samenwerking met sport te bevorderen en zo het integrale karakter van haar beleid op het gebied van gezondheidszorg, educatie, sport en welzijn te versterken (zie hoofdstuk 11). De aandacht voor sport en bewegen sluit aan bij de taakverbreding van scholen en sportorganisaties. Uit evaluaties blijkt dat combinatiefuncties op school een kwaliteitsimpuls geven door de verruiming van het aanbod en de toegenomen betrokkenheid van combinatiefunctionarissen. De samenwerking tussen sport en onderwijs groeit echter zeer geleidelijk. Het beleidskader Sport, Bewegen en Onderwijs (SBO) dat liep van 2009 tot 2012 heeft resultaat geboekt, maar de verwachtingen ten aanzien van beweeggedrag, schooluitval en talentbevordering bleken niet haalbaar in drie jaar. De daaropvolgende onderwijsagenda Sport, Bewegen en Gezonde Leefstijl (SBGL) tracht deze aspecten in te bedden in een bredere beleidsaanpak op scholen. Hoewel scholen veel belangstelling hiervoor tonen, is het de vraag of van tijdelijke impulsen verwacht mag worden dat ze duurzame ontwikkelingen in de lokale onderwijs- en sportpraktijk tot stand brengen.
Een op de vijf basisscholen geeft kinderen maar een uur bewegingsonderwijs per week en in het mbo haalt maar een kwart van de beroepsopleidende leerweg-leerlingen de gehanteerde norm voor onderwijstijd sport en bewegen (hoofdstuk 11). Sinds 2006 is de bevoegdheid voor het geven van bewegingsonderwijs op de basisschool aangescherpt, maar dit heeft niet geleid tot de inzet van meer vakleerkrachten.

Zeven op de tien sporters of bezoekers van sportwedstrijden (73%) voelt zich veilig op en rond sportwedstrijden, bijna vier op de tien sporters of wedstrijdbezoekers (38%) heeft echter wangedrag meegemaakt of gezien (zie hoofdstuk 14). Het komt voor onder alle leeftijden en bij alle sporten maar bij teamsporten relatief vaak. Excessen blijken vooral een voetbalprobleem te zijn. Kwetsbare subgroepen als niet-westerse migranten, lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender (LHBT) sporters en

gehandicapte sporters, evenals topsporters rapporteren significant meer ervaringen met grensoverschrijdend gedrag.
Een groeiend aantal sportbonden en sportverenigingen heeft aandacht voor sportiviteit en respect, het voorkomen van ongewenst gedrag en het stimuleren van gewenst gedrag. Ontwikkelde (beleids)instrumenten bereiken echter nog te weinig de sportverenigingen en de implementatie hiervan vraagt extra aandacht. Om binnen een sportvereniging een respectvol klimaat te creëren, is inzet van bestuurders, trainer/coaches, scheidsrechters, ouders en sporters nodig.

5.4 Vitaal Nederland – gezondheid en bewegen

Twee derde van de Nederlanders beweegt voldoende volgens de combinorm (65%) of de beweegnorm (63%, zie hoofdstuk 10).[6] De afgelopen jaren is hun aantal zeer licht gestegen. Sporters voldoen vaker aan de normen voor gezond bewegen dan niet-sporters. Sport vormt als het ware een 'extra' bron van lichaamsbeweging en daarenboven een bron van intensieve lichaamsbeweging, waarvan de gezondheidswaarde groot is. Ten opzichte van andere Europeanen bewegen Nederlanders veel, maar zijn ze tegelijkertijd ook kampioen 'zitten'. Gemiddeld zitten Nederlanders tussen 12 en 64 jaar 7,4 uur op een school- of werkdag. Sporters, met uitzondering van de 30-64-jarigen, blijken echter evenveel tijd zittend door te brengen als niet-sporters en lopen daarmee dus ook onnodige gezondheidsrisico's. Beleidsmatig betekent dit dat sporters voor het tegengaan van sedentair gedrag net zo goed een doelgroep vormen als niet-sporters.
Het aantal sportblessures per 1000 uur sport is opgelopen tot gemiddeld twee. Fitness en hardlopen hebben de afgelopen jaren veel meer beoefenaren getrokken en deze sporten hebben een belangrijk aandeel in de gestegen incidentiecijfers. De risico's van sportstimulering komen op deze wijze tot uitdrukking: doordat meer mensen starten met sporten, en wellicht niet altijd onder deskundige begeleiding (denk aan budgetfitnesscentra of het individueel beginnen met hardlopen), is het risico op blessures en mogelijk ten gevolge daarvan stoppen met sporten, zeer reëel. De omvang en de medische en maatschappelijke kosten van sportblessures vragen om voortzetting van preventief beleid; valvaardigheidstrainingen, beschermende materialen (scheenbeschermers, braces en bitjes) kunnen hierin een rol spelen. De besparingen op de kosten van gezondheidszorg en arbeidsverzuim door het stimuleren van bewegen zijn echter nog altijd aanzienlijk groter dan de kosten van sportblessures.

Het sportbeleid heeft zich de afgelopen jaren verbreed tot sport- en beweegbeleid. Dit is goed te verantwoorden vanuit de meerwaarde van sport en bewegen voor de gezondheid, waar Nederlanders veel belang aan hechten (Kooiker en Hoeymans 2014). De verbreding van het beleid roept wel de vraag op of het bewegen en ook het sedentaire gedrag van Nederlanders niet meer integraal zou moeten worden benaderd. Bewegen in de vrije tijd (fietsen, wandelen, sporten, klussen, tuinieren) vormt namelijk maar een deel van het dagelijkse beweegpatroon (zie hoofdstuk 10; Hildebrandt et al. 2013). Belangrijk is daarnaast aandacht te hebben voor fysieke activiteit op het werk of op

school. Beide uitersten – te zwaar fysiek werk versus te veel en te lang zitten – vormen risico's die het sport- en beweegbeleid in zijn huidige vorm onvoldoende dekt.

S.5 Talentvol Nederland – topsportprestaties

De Nederlandse topsport heeft zich ten doel gesteld bij de beste tien van de wereld te horen, zowel bij de Olympische als bij de Paralympische sporten. Op basis van de behaalde medailles op wereldkampioenschappen, Olympische en Paralympische Spelen nam Nederland begin 2014 de negende plaats in bij Olympische sporten en de zestiende plaats bij Paralympische sporten (hoofdstuk 12). De trend in de afgelopen jaren laat daarbij schommelingen zien, maar nog geen duidelijke verbetering. Het Nederlandse topsportbeleid heeft sinds de jaren negentig vooral in het teken gestaan van het verbeteren van de collectieve omstandigheden. Veel topsporters hebben hiervan geprofiteerd en ze presteren in vergelijking met andere landen beter dan verwacht mag worden op basis van het bruto nationaal product en de bevolkingsomvang, belangrijke verklarende variabelen voor topsportsucces.
Uit internationaal onderzoek blijkt dat het Nederlandse topsportbeleid goed scoort op terreinen waar langetermijnplanning en coördinatie belangrijk zijn: sportparticipatie, organisatie en structuur van de topsport, talentherkenning en -ontwikkeling, de ondersteuning van (oud)topsporters en van (top)coaches. Doordat Nederland klein is qua oppervlakte en inwonertal is de organisatie en structuur van topsport en talentherkenning en -ontwikkeling goed vorm te geven. Door maatregelen kunnen meer topsporters voltijds sporten en hebben meer (top)coaches een voltijds dienstverband. Op terreinen die meer financiele middelen vragen, zoals internationale competities, wetenschappelijk onderzoek en – in mindere mate – trainingsfaciliteiten, scoort Nederland gemiddeld. Er is (nog) geen overkoepelende regie op het toegepaste onderzoek in de topsport en topsporters zouden graag op elk moment van de dag de beschikking hebben over een trainingslocatie. Wat financiele middelen betreft vormt de liberalisering van de kansspelmarkt vooral voor de topsport een bedreiging. Het aandeel van de Lottogelden vormt ruim een kwart van de collectieve middelen voor topsport.
Of het recent door NOC*NSF ingevoerde focusbeleid op een beperkt aantal takken van sport tot een hogere plaats op de medailleranking gaat leiden, is de vraag. Het Nederlandse topsportbeleid gaat al uiterst efficient met de beschikbare middelen om. Bovendien laten prestaties van landen die al langer een focusbeleid voeren niet zien dat dit tot meer succes leidt. De schaarste aan middelen en de toegenomen concurrentie dwingen tegelijkertijd wel tot prioritering. De komende jaren zal blijken of ondanks of dankzij deze keuzes de top-10 ambitie gerealiseerd kan worden.

S.6 Kaart van Nederland – sportinfrastructuur

87% van de Nederlanders is (zeer) tevreden met het aanbod van sporten, accommodaties en beweegruimte in hun omgeving (hoofdstuk 13). Ook in vergelijking met andere Europeanen zijn Nederlanders hierover erg tevreden. De meeste Nederlanders (77%) geven aan in hun omgeving geen belemmeringen te zien die hen weerhouden van sport

of bewegen. Toch doet niet iedereen aan sport en beweegt niet iedereen voldoende. Hoewel het kabinet van mening is dat eigen keuze en verantwoordelijkheid van de burgers leidend is, probeert ze wel met haar beleid mensen te verleiden tot meer sport en bewegen. Burgers zien hier een rol voor de lokale overheid weggelegd: de meerderheid vindt haar bij het beheer en onderhoud van sportvoorzieningen van groot belang, al ziet men ook graag dat de overheid sportstimuleringsactiviteiten financieel blijft ondersteunen. Hoe verhoudt dit zich tot andere lokale voorzieningen? Als het gaat om door de gemeente ondersteunde voorzieningen, dan scoort een zwembad in de buurt hoog. Als we niet-overheidsvoorzieningen in de vergelijking meenemen, blijken lokale voorzieningen als winkels of huisartsenpost belangrijker voor de directe woonomgeving dan sportvoorzieningen. Hier past dus een zekere mate van relativering voor de sport.

De helft van de bevolking sport in officiële sportaccommodaties zoals sporthallen, -velden, fitnesscentra of zwembaden, tegelijkertijd maakt vier op de tien (ook) gebruik van de openbare ruimte (hoofdstuk 9). Vooral volwassenen en ouderen zijn actief in de openbare ruimte en gebruiken vaker de openbare weg om te sporten. Inwoners van stedelijke gebieden maken meer gebruik van commerciële accommodaties en zwembaden, die daar vaker en dichter bij huis beschikbaar zijn. In zeer sterk stedelijke gebieden legt men 1,7 kilometer af naar een zwembad, terwijl inwoners uit niet-stedelijke gebieden 3,7 kilometer moeten reizen. De afstand tot en beperkte keuze in sportaccommodaties verklaart deels waarom inwoners uit niet-stedelijke gebieden meer gebruik maken van sportvelden, al lijkt dit ook te wijzen op het feit dat men kiest uit het lokaal beschikbare aanbod. Anderzijds gaan sporters niet altijd naar de dichtstbijzijnde accommodatie voor hun tak van sport; de afstand die ze daadwerkelijk afleggen is over het algemeen groter dan die tot de meest nabijgelegen accommodatie.

De beschikbare sportinfrastructuur (ruimte, accommodaties, sportorganisaties) laat sinds 2000 zowel groei als krimp zien. Het aantal hectare sportterrein is tot 2010 toegenomen met 8% tot 34.500 hectare (hoofdstuk 9). Deze groei was sterker dan die van de Nederlandse bevolking in dezelfde periode, waardoor er per 1000 inwoners nu 2,1 hectare sportterrein is. Dit heeft zich vooral buiten de stedelijke context afgespeeld. In de centra en buitenringen van steden is het aantal hectare sportterrein gelijk gebleven tot licht gedaald. Dit beeld komt overeen met de plaatselijke bevolkingsgroei. De groei in sportruimte en bevolking lopen echter niet overal met elkaar in de pas: in de provincie Limburg is de bevolkingsomvang afgenomen, terwijl het aantal hectare sportterrein met 10% is gestegen.
Ten opzichte van 2000 zijn er ook meer commerciële sportorganisaties zoals fitnesscentra, maneges, sportscholen en -instructeurs, zeil- en surfscholen (hoofdstuk 7).
Het aantal sportverenigingen neemt af, terwijl het totaal aantal leden is gegroeid. Daarmee heeft de schaalvergroting bij de sportverenigingen doorgezet. 9% van de sportclubs had in 2012 500 of meer leden; een op drie heeft minder dan 50 leden.
Het totale aanbod van accommodaties door gemeenten en particuliere exploitanten is sinds 2000 afgenomen: er waren in 2012 minder zwembaden (– 8%) en openluchtsportaccommodaties (– 7%), maar meer overdekte sportaccommodaties (+ 2%). Er is een

trend zichtbaar van groeiende multifunctionaliteit en clustering van sportaccommodaties. Het eerste toont zich vooral bij de overdekte sportaccommodaties, waar meer ruimtes multifunctioneel ingericht zijn ten koste van sporttak-specifieke zalen en hallen. Clustering leidt tot minder openluchtsportaccommodaties, maar dit heeft geen gevolgen voor het aantal wedstrijdvelden en -banen, dat wel toenam. Gemeentes besteden het beheer en de exploitatie van sportaccommodaties steeds meer uit aan stichtingen of particuliere organisaties. Zwembaden (tot 2009) en openluchtsportaccommodaties hebben vaker een particuliere exploitant. Bij overdekte sportaccommodaties is deze verschuiving niet te zien en blijft doorgaans de gemeente de beheerder.
Het aantal zwembaden is duidelijk afgenomen en minder Nederlanders zwemmen wekelijks (hoofdstuk 4). Dit lijkt een kip-ei vraagstuk: daalde eerst het aantal zwembaden of begon het met minder zwemmers? Zeker is dat voor gemeentes een zwembad een grote kostenpost op de sportbegroting is, waardoor in tijden van bezuinigingen het sluiten van een zwembad een reële overweging is (Hoekman en Van der Bol 2014). Bij burgers valt een dergelijk besluit niet altijd in goede aarde; steeds meer zwembaden komen onder beheer van een wijkonderneming: een bewonersgroep die het zwembad zelf exploiteert (Van der Bij en Van Voorn 2014). Dit soort burgerinitiatieven is op veel meer terreinen (bv. de zorg) in toenemende mate een wens van de overheid. Het is echter de vraag of het reëel is dit van alle burgers te verwachten. Niet iedereen zal in staat zijn de gewenste kennis, tijd, inzet en competenties te leveren die hiervoor nodig zijn (Putters 2014).

S.7 Nederland in beeld – wedstrijdbezoek, media en economisch profijt

23% van de Nederlanders bezoekt maandelijks of vaker een sportwedstrijd of -evenement (hoofdstuk 6). Dit kan uiteenlopen van bezoek aan het WK hockey in Den Haag in 2014 tot de wekelijkse voetbalwedstrijd van de F'jes. Jongeren, mannen en hoger opgeleiden zijn vaker bezoeker dan andere Nederlanders. Het vaakst gaan Nederlanders naar een amateur- of professionele voetbalwedstrijd. Het betaald voetbal kent jaarlijks ruim zeven miljoen bezoeken.
De rijksoverheid en de sportsector verwachten diverse economische en sociaal-maatschappelijke doelen te bereiken door het organiseren van grotere en kleinere sportevenementen. De vraag is echter of de verwachtingen over evenementen niet te hoog gespannen zijn. De economische impact van een evenement is gedurende een korte periode vooral op regionaal niveau zichtbaar; de omvang van die impact hangt samen met de kenmerken van het evenement, zoals schaal, duur en type sport(en). Tot de sociaal-maatschappelijke doelen behoren onder meer het vergroten van sportparticipatie en sociale cohesie, waardoor men een win-winsituatie hoopt te creëren. Of deze doelen bereikt worden, is nog onvoldoende onderzocht. Tot nu toe blijkt er bij de lokale bevolking vaak een groot draagvlak en veel waardering te bestaan voor het organiseren van aansprekende sportevenementen, maar dit wisselt wel naar type evenement en de regio waar het evenement plaatsvond. Het bezoek aan een evenement inspireert echter vooral diegenen die actief zijn tot meer sporten, niet-sporters laten zich door het bezoek vrijwel niet verleiden. 19% van de bevolking neemt wel eens deel aan een

sportevenement (hoofdstuk 4). Dit lijkt vooral bij hardlopen en wielrennen steeds populairder te worden.

De media trekt veel geïnteresseerden in sport. Een ruime meerderheid (62%) van de bevolking volgt minstens wekelijks sport via diverse media. Vooral de tv is populair, al maakt men op dagelijkse basis even vaak gebruik van gedrukte media en internet om zich over sport te informeren. Mensen die zelf sporten of sportwedstrijden bezoeken, volgen de sport vaker via de media. Sport doen en kijken gaan echter niet altijd samen op; vooral 50-plussers en lager opgeleiden zijn frequente sportvolgers via de media, terwijl ze naar verhouding minder vaak zelf aan sport doen. De grote internationale sportevenementen (Olympische Spelen, voetbalkampioenschappen) blijven tv-kijkers trekken. De Paralympische Spelen trekken echter bij tv-zenders en -kijkers, en bij online berichtgeving op nieuwssites en sociale media minder belangstelling dan de Olympische Spelen.
In relatief korte tijd heeft internet naast de andere media een vaste plek veroverd om sport te volgen. Een derde van de bevolking zegt wel eens sportwebsites te bezoeken en vooral jongeren wisselen via sociale media sportervaringen uit. De sociale media, het real-time volgen van sportprestaties en het monitoren van eigen sport- en beweeggedrag zorgen voor een verweving van passieve en actieve sportdeelname.

De bijdrage van sport aan de totale Nederlandse economie is 1% vanuit macroeconomisch perspectief (hoofdstuk 8). Een groot deel van de 'productie' van sport vindt plaats buiten de sportsector zelf, zoals het bewegingsonderwijs op scholen, horeca-uitgaven rondom sportdeelname of -bezoek, en de aanschaf van sportkleding en -artikelen. In de sporteconomie als geheel werken 150.000 mensen (1,7% van de totale economie) in 110.000 voltijdbanen (1,6% van de totale economie). Nog relatief vaak zijn dit echter parttime banen. Het aantal banen in de sport is de afgelopen jaren wel gegroeid, evenals het aantal opleidingen voor functies in deze sector (hoofdstuk 11). Op middelbare scholen blijkt de belangstelling voor een baan in de sport of aanpalende sectoren uit het feit dat meer leerlingen examen doen in een profielvak op het terrein van lichamelijke opvoeding en sport.
De belangrijkste afnemers van sport zijn huishoudens in Nederland en de overheid. Huishoudens gaven in 2010 bijna 500 euro uit aan sport, oftewel 1,6% van hun totale uitgavenpatroon. Tussen 2007 en 2009 lag dit bedrag hoger. De overheid gaf in 2012 netto ruim 1,2 miljard euro uit aan sport, waarvan het leeuwendeel aan de (particuliere) exploitatie van sportaccommodaties in gemeenten werd besteed. Dit bedrag is stabiel sinds 2010.
De overheidsbijdrage blijft belangrijk voor particuliere exploitanten van zwembaden en voor sportverenigingen. Subsidies en andere donaties vormen bij hen respectievelijk 36% en 9% van hun totale baten. Zonder de overheidsbijdrage zouden zij hun begroting niet rond kunnen krijgen. Voor andere overdekte of openluchtsportaccommodaties geldt deze redenering niet, bij hen vormen subsidies slechts 4% van alle baten. Overigens is hierin niet het verschil tussen kostprijs van de accommodatie en doorberekende huurprijs voor de gebruikers verrekend, iets wat bij de uitvoering van de Wet Markt

en Overheid wel zou kunnen gaan gebeuren. Als deze verrekening doorgaat, is de verwachting dat het exploitatietekort van particuliere exploitanten en sportverenigingen toeneemt (Hoekman et al. 2011c). Op basis van de nieuwe coalitieakkoorden is daarnaast de verwachting dat bezuinigingen in 2015 hun weerslag zullen gaan vinden in de gemeentelijke sportbegrotingen (Hoekman en Van der Bol 2014). Vooral sportverenigingen zullen hiervan de gevolgen ondervinden, doordat gemeentes een grotere 'zelfredzaamheid' van hen verwachten.
Tussen 2000 en 2009 zijn de meeste variabelen van de sporteconomie gegroeid, zoals de overheidsuitgaven aan sport, de baten en lasten van particuliere sportaccommodaties en sportclubs, en de werkgelegenheid. Na 2009 bleven deze stabiel of daalden zelfs, zoals de werkgelegenheid. De jaren van minder economische groei lijken dus hun stempel op de sport te hebben gedrukt. Vooralsnog lijkt de sport echter niet zwaarder getroffen dan andere sectoren of achter te blijven bij de algemene economische ontwikkeling.

Noten

1 Met dank aan de andere auteurs van de Rapportage sport voor hun kritische bijdrage aan eerdere versies van deze samenvatting.
2 De volgorde en indeling van de kernindicatoren houden we ook aan in deze beschouwende samenvatting. De hoofdstukken in het rapport volgen een andere volgorde, namelijk aansluitend bij die in eerdere Rapportages sport.
3 Op basis van ander onderzoek wordt deze lichte stijging niet bevestigd (Hildebrandt et al. 2013). Een verschil in meetmethode en bevragingswijze kan hieraan ten grondslag liggen.
4 De data van de gezondheidsmonitor (CBS, GGD-NL en RIVM), de accommodatiemonitor (Mulier Instituut) en het Kennis Informatie Systeem (KISS) van NOC*NSF bieden daar in de toekomst wel meer mogelijkheden toe.
5 Vanuit het NWO-programma Sport wordt hiernaar onderzoek verricht en ook het SCP en RIVM gaan verder met onderzoek naar verklaring van sportdeelname en beweeggedrag.
6 De combinorm en de beweegnorm zijn richtlijnen voor voldoende beweging. Om aan de beweegnorm te voldoen moeten volwassenen minstens vijf dagen per week ten minste 30 minuten per dag matig intensief actief zijn. Bij de combinorm wordt ook intensief bewegen meegenomen. Voor meer uitleg zie hoofdstuk 10, tekstbox 1.

1 Inleiding

Annet Tiessen-Raaphorst (SCP)

1.1 De stand van zaken in het sportlandschap anno 2014

In de afgelopen jaren was er veel beroering in de sportwereld. Het Olympisch Plan 2028 gaf in 2009 veel inspiratie en was een mooie kans om geld en aandacht te vragen voor investeringen in de volle breedte van de sport. Deze Olympische ambitie is in 2012 losgelaten; de stip op de horizon bleek te ver weg en de gevolgen van de financiële crisis op dat moment te groot. Desondanks heeft het Olympisch Plan veel teweeggebracht. De overheid heeft de afgelopen jaren de investeringen in sportbeleid doorgezet. Ze ziet sport steeds meer als middel om Nederlanders gezonder te krijgen en mee te laten doen in de samenleving. Met de komst van eerst de combinatiefunctionarissen en later de buurtsportcoaches is de grotere rol van de gemeenten zichtbaar en de verbinding tussen sport en onderwijs, zorg en welzijn steeds belangrijker geworden. In deze Rapportage sport kijken we of de veranderingen hebben geleid tot meer sportdeelname, een grotere betrokkenheid via media en bezoek van wedstrijden of evenementen, en meer vrijwilligers en betaalde krachten in de sport.

1.2 Rapportages sport

De aandacht voor sportonderzoek is de afgelopen jaren gegroeid. De Kennisagenda (Breedveld et al. 2010b), het Sectorplan (Van Veldhoven en Van Vucht Tijssen 2011) en het onderzoeksprogramma Sport (STW et al. 2012) hebben daarin een belangrijke rol gespeeld. De gegroeide aandacht uit zich in het sterk gestegen aantal wetenschappelijke en meer praktijkgerichte publicaties over sport door universiteiten, lectoraten en andere onderzoeks- en beleidsinstellingen (Breedveld et al. 2013; Breedveld et al. 2010a; Van Veldhoven et al. 2011).
In 2008 is de laatste Rapportage sport verschenen. Daarin zijn op gestructureerde wijze de destijds meest recente statistieken gepresenteerd. De thematische editie van 2010 belicht de sportsector vanuit een levensloopperspectief. De behoefte aan een overkoepelend naslagwerk, waarin de belangrijkste ontwikkelingen op een rij zijn gezet en in een breder kader worden geplaatst, blijft echter aanwezig. In *Rapportage sport 2014* zetten we daarom op verzoek van de directie Sport van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) de meest recente gegevens over sport op een rij en plaatsen deze tegen de achtergrond van maatschappelijke ontwikkelingen en beleidsinitiatieven op het gebied van sport en bewegen. De nadruk ligt op de ontwikkelingen sinds 2008.
De doelstelling is om de in Nederland aanwezige sportstatistieken te bundelen, beschrijven en duiden, en daarmee aan te geven in welke richting de sport zich ontwikkelt.
Net als de vorige edities is deze rapportage een coproductie van diverse instituten, namelijk: Mulier Instituut, Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), TNO Kwaliteit van Leven,

Universiteit Utrecht, NOC*NSF, VeiligheidNL, RIVM, Hogeschool Arnhem Nijmegen (HAN), Hogeschool Windesheim, Kennispraktijk en de Vrije Universiteit Brussel. Het geheel stond onder redactie van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

1.3 Opzet Rapportage sport 2014

De opzet van Rapportage sport 2014 lijkt, voor degenen die ermee vertrouwd zijn, veel op eerdere rapportages. Er zijn echter ook een aantal wijzigingen. Deze worden hieronder toegelicht.

Kernindicatoren

In 2012 heeft het SCP een advies uitgebracht over de bestaande en de gewenste data-infrastructuur in de sport (Tiessen-Raaphorst en De Haan 2012). De groei in sportonderzoek en de daaruit voortkomende kennis levert veel op, maar vraagt tegelijkertijd om prioritering van die kennis en om aandacht voor behoud van trends voor de toekomst. In samenspraak met de sportsector heeft het SCP op vijf terreinen (Vitaal Nederland, Meedoen in Nederland, Talentvol Nederland, Nederland in Beeld en Kaart van Nederland (VWS 2009) de belangrijkste kernindicatoren geïdentificeerd. Deze kernindicatoren geven het beleid zicht op relevante ontwikkelingen in de sport en verdienen daarmee structurele monitoring, zodat ze ook in de toekomst gebruikt kunnen worden om beleid vorm te geven. In dit rapport hebben ze een centrale rol in het structureren van de informatie en het weergeven van relevante ontwikkelingen. Waar van toepassing, zijn de kernindicatoren samenvattend boven de diverse hoofdstukken vermeld en in de beschouwende samenvatting zijn ze in een tabel samengevoegd.

Internationale gegevens

Voor het eerst zijn in diverse hoofdstukken gegevens opgenomen over andere (Europese) landen zodat de ontwikkelingen in Nederland in een internationaal perspectief kunnen worden geplaatst. Deze informatie is te vinden in aparte tekstboxen en betreft informatie over sportdeelname en lidmaatschappen (hoofdstuk 4), mediagebruik in relatie tot sport (hoofdstuk 5), beweeggedrag en sedentair gedrag (hoofdstuk 10) en tevredenheid met sportvoorzieningen (hoofdstuk 13). Omdat bij topsport internationale vergelijking de norm is, vormt zij in hoofdstuk 12 de basis van de beschrijving van Nederlandse ontwikkelingen.

Speerpunten op basis van beleids- en onderzoeksontwikkelingen

Hoofdstuk 4 besteedt extra aandacht aan ontwikkelingen in de actieve sportbeoefening door mensen met een handicap en aan de belemmeringen die zij hierbij ervaren. De betrokkenheid bij sport via media of bezoek is verdeeld over twee hoofdstukken (5 en 6), vanwege de toegenomen aandacht vanuit beleid en onderzoek voor sportevenementen. Hoofdstuk 8 toont het macro-economische beeld van de sport. De afgelopen jaren is de satellietrekening sport ontwikkeld. Deze geeft inzicht in de productiewaarde van de Nederlandse sporteconomie en in de bestedingen van overheid en consumenten aan sport, waardoor een veel breder en completer overzicht is ontstaan.

Het sportbeleid hecht steeds meer waarde aan informatie over de fysieke en sociale omgeving. In hoofdstuk 9 komen aspecten van ruimtebeslag, verplaatsingen en tijd voor sport aan bod. Vanuit deelname, aanbod en tevredenheid over lokaal sportaanbod belichten we in hoofdstuk 13 buurten vanuit geografische en leefbaarheidsverschillen. Nieuwe databestanden, op een meer lokaal niveau dan tot nu toe mogelijk was, bieden de mogelijkheid om regionale verschillen in Nederland in kaart te brengen. Daarnaast is informatie beschikbaar over hoe tevreden mensen zijn over de sportmogelijkheden in hun omgeving.
Een andere beleidsprioriteit is op een veilige en verantwoorde manier sporten. Dit komt aan bod in hoofdstuk 14. De groeiende aandacht voor normen en waarden, sportief gedrag in de maatschappij en specifiek in de sport, heeft ertoe geleid dat dit thema de afgelopen jaren zowel in onderzoek als in beleid geïntensiveerd is. In hoofdstuk 14 geven de auteurs een overzicht van de belangrijkste ontwikkelingen op dit gebied uit de literatuur en bestaande onderzoeken.
Voor het beleid is sport steeds vaker een middel om verbetering van leefstijl en gezondheid te bereiken. Dit betreft niet alleen beleid van de 'S' (Sport) maar ook van de 'V' (Volksgezondheid) van het ministerie van VWS, en beleid van de 'O' (Onderwijs) van het ministerie van OCW. In hoofdstuk 10 wordt vanuit het oogpunt van gezondheid de rol van sport binnen het totale beweeggedrag belicht, evenals het niet-bewegen van mensen, het sedentaire gedrag. Ook is hier aandacht voor een negatief gezondheidsaspect van sport: de sportblessures. In hoofdstuk 11 komt het bevorderen van een gezonde leefstijl op jonge leeftijd aan bod, namelijk via het bewegingsonderwijs. Voor het eerst zijn cijfers beschikbaar over hoeveel bewegingsonderwijs op diverse schooltypes wordt gegeven en wie er voor de klas staan (groepsleerkrachten of vakleerkrachten). Daarnaast gaat dit hoofdstuk in op uitgevoerde interventies in de afgelopen jaren en op opleidingen in de sportsector.

1.4 Gebruikte databestanden

De basis van deze Rapportage vormt de weergave van de belangrijkste ontwikkelingen op het terrein van de sport met behulp van langlopende statistieken. Daarbij hebben de auteurs dankbaar gebruikgemaakt van statistieken die in 2012 en 2013 nieuwe cijfers hebben opgeleverd. De statistieken van het CBS, zoals de gezondheidsenquête en de statistieken over sportaccommodaties en -organisaties, vormen een belangrijke bron. Blijvende aandacht voor behoud van deze statistieken is geboden; niet altijd vormen zij een prioriteit voor het CBS. Wel is het raadzaam om te kijken of ze nog voldoen aan de huidige wensen, zowel qua inhoud als qua methodologische opzet.
Het Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek (AVO) van het SCP is helaas in 2007 voor het laatst uitgevoerd. De nieuw opgestarte Vrijetijdsomnibus (VTO) van het SCP en CBS vult de ontstane leemte, al kunnen nieuwe trends pas over enige tijd geschetst worden. In 2012 heeft de eerste dataverzameling plaatsgevonden, en deze zal met ondersteuning van VWS en OCW herhaald worden in 2014 en 2016.
De afgelopen jaren hebben ontwikkelingen in het vergaren van data plaatsgevonden, waardoor uitspraken over het lokale niveau kunnen worden gedaan. NOC*NSF

heeft samen met de sportbonden een digitale registratie opgezet van hun 4,8 miljoen leden. Dit Kennis Informatie Systeem Sport (KISS) biedt door koppeling met andere lokale gegevens inzicht in de lidmaatschappen van sportverenigingen. In de Gezondheidsmonitor Volwassenen van de GGD'en, CBS en het RIVM zijn in 2012 ruim 350.000 Nederlanders van 19 jaar en ouder bevraagt naar onder meer hun beweeggedrag en sportdeelname. De accommodatiemonitor van het Mulier Instituut geeft inzicht in het totale aantal accommodaties per tak van sport. In 2014 is circa 90% van alle accommodaties in het bestand opgenomen. In deze Rapportage sport is nog maar beperkt met de nieuwe databestanden gewerkt. Zo zijn in hoofdstuk 13 enkele kaarten te vinden die regionale verschillen laten zien. Voor een rapportage in boekvorm gaat het te ver om verder op lokaal niveau in te zoomen. Op internet zal de komende jaren meer aandacht hieraan worden besteed.
Tot slot is het goed om aan te geven dat niet alle informatie te verkrijgen is uit langlopende statistieken. In diverse hoofdstukken komen andere databestanden aan bod, die voor een specifiek doel zijn opgezet. De methodologische kwaliteit van deze databestanden is voldoende om betrouwbare uitspraken te kunnen doen. Waar uitspraken niet te generaliseren naar de Nederlandse bevolking zijn, is dit vermeld. In de bijlage (te vinden via www.scp.nl bij dit rapport) is meer informatie te vinden over de gebruikte databestanden.
De auteurs van de hoofdstukken hebben veelal zelf de databestanden geanalyseerd. Waargenomen verschillen (tussen groepen of in de tijd) zijn getoetst op significantie ($p = < 0,05$). Significante verschillen zijn waar mogelijk weergegeven in de tabellen en figuren.

2 Maatschappelijke ontwikkelingen

Remko van den Dool en Annet Tiessen-Raaphorst (SCP)

2.1 De maatschappelijke context van sport

Veel mensen hebben een band met sport. Ze zijn actief door hard te lopen in een park of baantjes te trekken in een zwembad. Anderen zijn lid van een sportvereniging en doen mee aan wedstrijden of evenementen. Voor velen is de band passief door wedstrijden te bezoeken of sport via de media te volgen. Daarnaast zijn er sportvrijwilligers voor zaken zoals het fluiten van wedstrijden, jureren of draaien van bardiensten. In dit rapport staan de ontwikkelingen in de sport vanuit deze diversiteit aan invalshoeken centraal. Ze spelen zich niet in het luchtledige af, maar maken deel uit van een veranderende maatschappij en houden op die manier verband met de manier waarop mensen betrokken zijn bij sport. Zo heeft een vergrijzende samenleving gevolgen voor de sportdeelname, want ouderen sporten over het algemeen minder. Economische krimp kan leiden tot de keuze voor goedkopere sporten. En veranderingen in waarden en normen, zoals het belang dat men hecht aan een gezonde leefstijl of de weergave in de media van excessief gedrag in sportwedstrijden, houden verband met hoe men tegen sport aankijkt.
Doel van dit hoofdstuk is de belangrijkste maatschappelijke ontwikkelingen te schetsen. Welke relatie deze met sport in de brede zin van het woord kunnen hebben, stippen we daarbij kort aan. In dit hoofdstuk bespreken we achtereenvolgens ontwikkelingen in demografie (§ 2.2), economie (§ 2.3), tijdsbesteding (§ 2.4), media (§ 2.5), leefstijl (§ 2.6) en waarden (§ 2.7). Naast maatschappelijke ontwikkelingen beïnvloeden technische innovaties de sport. Deze innovaties komen in dit hoofdstuk slechts via maatschappelijke ontwikkelingen aan de orde.

2.2 Demografische ontwikkelingen

Vergrijzing

Leeftijd hangt omgekeerd samen met sportdeelname: kinderen sporten vrijwel allemaal, ouderen doen minder vaak aan sport, al is het aantal ouderen dat wel aan sport doet in de afgelopen decennia gestegen (Van den Dool 2014a). Een vergrijzende bevolking leidt op termijn tot minder sportdeelname, wat deels gecompenseerd wordt doordat cohorten elkaar opvolgen. Mensen die nu 55 jaar zijn doen meer aan sport dan de 55-jarigen van twintig jaar geleden, maar nog altijd minder dan jongere mensen (Tiessen-Raaphorst 2010). Vrijwilligerswerk in de sport is ook vaker het terrein van jongeren of volwassenen met kinderen dan het terrein van ouderen (Dekker en De Hart 2010), en hetzelfde geldt voor het bezoeken van sportwedstrijden of -evenementen (zie hoofdstuk 6). Het volgen van sport via media wordt echter meer door de oudere generatie gedaan (zie hoofdstuk 5).

De afgelopen dertig jaar is de gemiddelde leeftijd van de Nederlandse bevolking met zes jaar toegenomen: van gemiddeld 34 jaar in 1980 naar 40 in 2013. De komende decennia zal dit nog verder oplopen, doordat er naar verhouding meer 65-plussers komen. In 2040 is hun aandeel het grootst (27%, figuur 2.1). Ter vergelijking: in 2010 was dit nog 15%. Het aandeel jongeren neemt al langere tijd af. In 2010 was 24% van de bevolking jonger dan 20 jaar en dit zal dalen tot 21% in 2060.

Figuur 2.1

Ontwikkeling van de leeftijdssamenstelling van de bevolking, 2000-2060* (in procenten)

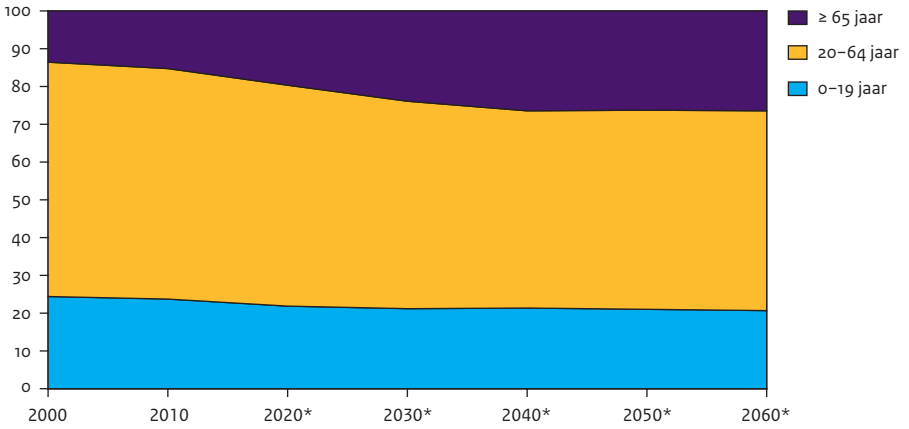

* = prognose

Bron: CBS (StatLine)

Veranderende etnische samenstelling van de bevolking

Niet-westerse volwassen migranten doen minder aan sport dan autochtone Nederlanders en deze verschillen zijn sinds 2001 niet kleiner geworden (Van den Dool 2014a). Er is echter wel een ontwikkeling te verwachten bij kinderen van de tweede generatie niet-westerse ouders. Die ouders zijn opgegroeid in de Nederlandse (sport)cultuur en brengen dit ook op hun kinderen over. Kinderen van tweede generatie Surinaams-Antilliaanse ouders (89%) sporten even vaak als autochtone Nederlandse kinderen (87%), terwijl dit bij kinderen van eerste generatie ouders uit deze groep veel lager ligt (71%). Als autochtonen en niet-westerse minderheden sporten dan zijn zij in gelijke mate lid van een sportvereniging (Vogels 2014).

De omvang van de groep niet-westerse migranten in de Nederlandse samenleving is de afgelopen decennia gegroeid tot bijna 12% van de bevolking. De grootste groepen zijn Turkse (2,4%), Marokkaanse (2,2%), Surinaamse (2,1%) en Antilliaanse (0,9%) Nederlanders. De recente groei van het aantal niet-westerse migranten komt vooral door de toename van de tweede generatie. Zij vormen momenteel 45% van alle niet-westerse migranten (Gijsberts 2014).

Westerse migranten vormen 9% van de bevolking. Polen, Duitsers en Belgen zijn de grootste groepen. Hun sportdeelname is vergelijkbaar met de autochtone sportdeelname (Van den Dool 2014a).
In 2060 wonen er volgens de CBS-prognose 3,2 miljoen niet-westerse migranten en 2,1 miljoen westerse migranten in Nederland (figuur 2.2). De verwachting is dat het aandeel eerste generatie minderheden steeds verder afneemt. Het aantal autochtonen blijft tot 2040 min of meer stabiel op ruim 13 miljoen en daalt vervolgens. Het aandeel migranten in de bevolking neemt daarmee toe van 21% in 2013 naar 31% in 2060.

Figuur 2.2
Bevolkingsontwikkeling naar herkomstgroep, 2000-2060 (in absolute aantallen x mln.)

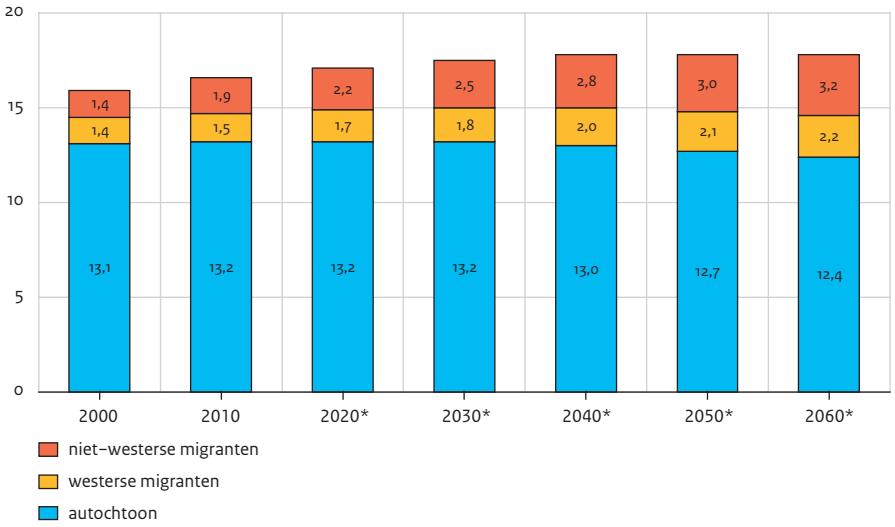

* = prognose

Bron: CBS (StatLine)

Toename eenpersoonshuishoudens

Huishoudenssamenstelling en sport en bewegen zijn aan elkaar gerelateerd. Ouders met (jonge) kinderen doen minder aan sport dan alleenstaanden of stellen zonder kinderen van vergelijkbare leeftijd (Van den Dool 2014a). Wel gaan gezinnen vaker met elkaar op pad om te wandelen en te fietsen (Van den Dool 2014c). De sportdeelname van alleenstaanden verschilt daarnaast sterk naar leeftijd. Alleenstaanden tot 40 jaar nemen relatief veel deel aan sport terwijl oudere alleenstaanden juist minder vaak deelnemen (Tiessen-Raaphorst 2010).
Sinds 2000 is het aantal eenpersoonshuishoudens toegenomen van 33% naar 37% in 2013 (tabel 2.1). Waar voorheen vooral ouderen alleen woonden, leven ook steeds meer jongeren alleen nadat ze het ouderlijk huis hebben verlaten en voordat zij eventueel

gaan samenwonen. De omvang van de huishoudens is sinds 2000 weinig veranderd, gemiddeld bestaat een huishouden uit 2,2 personen. Als er kinderen in een gezin zijn, is dit gemiddeld 1,7 per gezin (StatLine). Dit aantal is al langere tijd min of meer gelijk. Ook de toename van het aantal scheidingen zorgt voor minder gezinsleden en voor meer huishoudens.

Tabel 2.1
Huishoudenontwikkeling, kerncijfers 2000-2013 (in absolute aantallen en in procenten)

	bevolking (x mln.)	huishoudens (x mln.)	eenpersoons-huishoudens (%)	aantal personen per huishouden
2000	15,9	6,8	33	2,3
2005	16,3	7,1	35	2,3
2010	16,6	7,4	36	2,2
2013	16,8	7,6	37	2,2

Bron: CBS (StatLine)

2.3 Sociaaleconomische ontwikkelingen

Opleidingsniveau

Hoger opgeleiden nemen vaker deel aan sport, ook als we met leeftijd rekening houden. Het is zelfs zo dat hoogopgeleide 65-74-jarigen vaker aan sport deelnemen dan laag opgeleide 25-34-jarigen (Tiessen-Raaphorst 2010). Ook zijn vrijwilligers vaker hoger opgeleid (Dekker en De Hart 2010). Het volgen van sport via media is vaker een dagelijkse bezigheid van lager opgeleiden (zie hoofdstuk 5). Middelbaar opgeleiden zijn degenen die het meest regelmatig wedstrijden of evenementen bezoeken (zie hoofdstuk 6).
Het opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking groeit nog steeds. Het aandeel 15-65-jarigen met een hbo- of wo-diploma steeg van 21% in 2000 naar 29% in 2013 (tabel 2.2). Beschikte in 2000 nog 38% van de bevolking over een lager opleidingsniveau, in 2013 was dat gedaald naar 28%. Deels is dat een vervanging van oudere generaties met relatief meer lager opgeleiden door jongere generaties met relatief meer hoger opgeleiden (Tolsma en Wolbers 2010). Dit heeft naar verwachting een positief verband met de sportbeoefening en het vrijwilligerswerk in de sport.

Tabel 2.2
Opleidingsniveau, bevolking 15-65 jaar, 2000-2013 (in procenten)

	laag	middelbaar	hoog	onbekend
2000	38	40	21	0
2005	33	41	25	1
2010	31	40	28	1
2013	28	41	29	2

Bron: CBS (StatLine) bewerking op basis van aantallen personen

Arbeidsparticipatie

25-65-jarigen met betaald werk doen vaker aan sport en bewegen dan arbeidsongeschikten of werklozen. Huisvrouwen en -mannen sporten ook minder, maar bewegen wel weer meer (Hildebrandt et al. 2010). Door de crisis is sinds januari 2008 de werkloosheid sterk opgelopen van 4,1% naar 8,6% in januari 2014 (CBS, Statline 2014). Of dit gevolgen heeft voor de sportdeelname is niet vast te stellen, omdat deze groep in onderzoeken doorgaans te klein is om apart uitspraken over te doen. Het grootste deel van de Nederlandse beroepsbevolking (66%) werkt ten minste 12 uur per week (tabel 2.3). Hierin is sinds 2000 weinig verandering te zien. Behalve mensen zonder betaald werk bestaat de groep niet-werkenden uit huisvrouwen en -mannen, arbeidsongeschikten, studenten en mensen in de VUT.

De arbeidsdeelname van mannen is tussen 2000 en 2013 afgenomen, terwijl meer vrouwen gingen werken. In vergelijking met 2010 is de arbeidsparticipatie van vrouwen gelijk gebleven ondanks de toegenomen werkloosheid en de verslechtering van de kinderopvangvergoedingen in 2013.

De overheid probeert de arbeidsdeelname van 55-64-jarigen te bevorderen door regelingen voor vervroegde uitdiensttreding minder aantrekkelijk te maken. Feit is dat sinds 2000 de arbeidsdeelname in deze groep is gestegen van 34% naar 55%. Daarnaast heeft de overheid beleid ontwikkeld om jongeren langer naar school te laten gaan door pas vanaf 27 jaar aanspraak op de bijstandswet mogelijk te maken. We zien in lijn hiermee dat sinds 2000 de arbeidsparticipatie onder jongeren van 15 tot 24 jaar daalt, maar dit kan ook door de toenemende werkloosheid vanaf 2008 komen.

Tabel 2.3
Netto arbeidsparticipatie van 12 uur per week of meer, bevolking 15-64 jaar, naar sekse en leeftijd, 2000-2013 (in procenten)

		sekse		leeftijd				
	totaal	mannen	vrouwen	15-24 jaar	25-34 jaar	35-44 jaar	45-54 jaar	55-64 jaar
2000	65	77	52	44	82	77	70	34
2005	64	74	54	39	81	78	74	39
2010	67	74	60	38	84	83	79	49
2013	66	72	60	36	79	80	78	55

Bron: CBS (StatLine)

Welvaartsontwikkeling

Inwoners uit rijke, welvarende landen sporten meer dan zij die in minder welvarende landen wonen, waarbij inwoners uit de armste landen nagenoeg helemaal niet sporten (Humphreys et al. 2012; Directorate-General for Education and Culture 2014). Dit is ook af te lezen aan de medaillespiegels van Olympische Spelen (Bernard en Busse 2004; zie hoofdstuk 12). Binnen Nederland zien we eveneens een effect van inkomen op sportdeelname. Mensen met hogere inkomens nemen vaker aan sport deel dan personen met lagere inkomens (Kamphuis en Van den Dool 2008; zie hoofdstuk 4). Sportspullen, trainingen en het gebruik van accommodaties kosten immers geld.
Sinds de economische teruggang van 2008 staan de uitgaven voor sport bij zowel Nederlanders als de lokale overheid, ten behoeve van accommodaties en sportverenigingen (zie hoofdstuk 8) onder druk. 7% van de Nederlanders geeft aan op sportuitgaven te gaan bezuinigen en 93% van de gemeenten heeft al bezuinigd op sport of gaat dit in de huidige coalitieperiode doen (Hoekman en Straatmeijer 2013). De verwachting is dat gemeentelijke bezuinigingen leiden tot hogere kosten voor sportverenigingen, die dit doorberekenen in de contributies van hun leden. In vergelijking met gemeentelijke bezuinigingen in andere sectoren wordt de sportsector echter relatief ontzien.
Hoewel Nederland anno 2014 nog steeds een zeer welvarend land is, zien we dat sinds 2008 een aantal indicatoren is verslechterd. De daling van het bruto nationaal product, de consumptie van de huishoudens en de koopkracht blijft echter bescheiden (figuur 2.3). De huizenprijzen zijn daarentegen sterker gedaald. Dalende huizenprijzen leiden ertoe dat huiseigenaren meer geld besteden aan aflossing van hypotheken waardoor minder geld beschikbaar is voor andere uitgaven (CPB 2013).

Figuur 2.3

Kerngegevens economische ontwikkeling in Nederland, 2006-2013 (in procenten, mutatie per jaar)

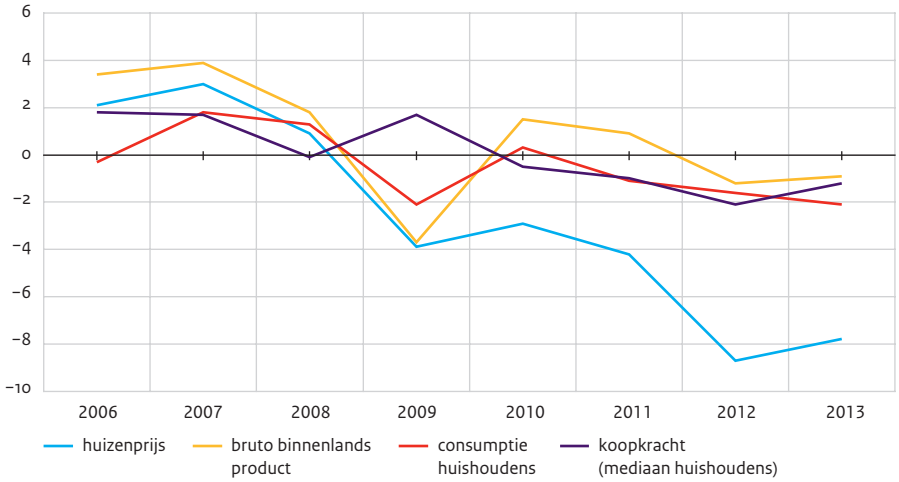

Bron: CBS (StatLine) en CPB

Voor langdurig in armoede levende gezinnen is het moeilijker om kinderen te laten sporten (Roest 2011) en om aan het sociale leven mee te kunnen doen. Het aantal huishoudens dat in armoede leeft is de afgelopen jaren toegenomen (tabel 2.4). Van de ruim 7 miljoen huishoudens in 2012 moesten er 664.000 (9,4%) rondkomen van een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Dit is een groei van 1,2 procentpunt ten opzichte van 2011. Naar verwachting zal de groei in 2014 afvlakken.

Tabel 2.4

Nederlandse huishoudens die (langdurig) in armoede leven, 2000-2014 (in procenten)

	2000	2003	2006	2009	2010	2011	2012[b]	2013[c]	2014[c]
huishoudens met een laag inkomen	11,8	9,8	8,8	7,6	7,4	8,2	9,4	9,9	10,1
huishoudens met een langdurig laag inkomen[a]	5,4	3,8	3,3	2,5	2,4	2,4	2,7	.	.

a Vier jaar en langer.
b Voorlopige cijfers.
c Raming.
. = gegevens ontbreken

Bron: CBS/SCP 2013

Slechts een beperkt deel van alle kinderen leeft langdurig in armoede en is op latere leeftijd nog steeds arm. De armoede en bijbehorende sociale deprivatie in de jeugd heeft echter wel effect op de sociale participatie, waaronder sportdeelname, op volwassen leeftijd. Ook dan doen deze volwassenen naar verhouding minder mee aan het sociale leven dan volwassenen die als kind niet arm waren (Guiaux 2011).

2.4 Tijdsbesteding

Sportdeelname, vrijwilligerswerk, sport kijken op de tv en het bezoeken van sportwedstrijden vindt voor de meeste mensen plaats in de vrije tijd. Een eenduidig verband tussen de hoeveelheid vrije tijd en de deelname aan sport bestaat niet. Wel hebben mensen die meer dan een uur per week sporten meer vrije tijd dan mensen die geen of weinig tijd aan sport besteden (Van den Dool 2014b). De hoeveelheid vrije tijd hangt samen met de tijd die nodig is voor verplichtingen zoals werk en opleiding, en met de tijd die men besteedt aan persoonlijke verzorging (slapen, eten, huishouden enz.). Sinds 2000 hebben Nederlanders meer vrije tijd, terwijl de tijdsbesteding aan verplichtingen na 2005 is afgenomen (tabel 2.5).

Tabel 2.5

Verdeling van het tijdsbudget[a] over verplichtingen, verzorging en vrije tijd, bevolking 12 jaar en ouder, 2000-2011[b] (in uren per week)

	2000	2005	2006	2011
verplichtingen	43,9	44,3	42,8	41,2
persoonlijke verzorging	76,6	76,2	76,9	77,7
vrije tijd	44,8	44,7	46,9	47,8

a De uren tellen niet helemaal op tot 168 uur per week doordat niet alle activiteiten zijn toe te schrijven aan een van de categorieën (zoals het bijhouden van het onderzoeksdagboekje).
b De gegevens tot 2005 zijn tijdens een oktoberweek verzameld en vanaf 2006 gedurende het hele jaar.

Bron: SCP (TBO'00-'05 en TBO'06); SCP/CBS (TBO'11)

Een groot deel van de vrije tijd besteden Nederlanders aan mediagebruik (tabel 2.6; zie ook § 2.5). Vanaf 2005 neemt dit met ongeveer een uur per week toe tot 21 uur in 2011. Maar ook de recreatieve activiteiten en ontspanning, waaronder sportdeelname, zijn belangrijk. Hieraan besteedt men 13 uur per week. Sinds 1975 neemt de tijdsbesteding aan sport door Nederlanders toe, vooral doordat meer mensen aan sport zijn gaan deelnemen, niet doordat zij langer zijn gaan sporten (Van den Dool en Tiessen-Raaphorst 2013). Ook de maatschappelijke participatie blijft vrij constant. Ongeveer twee uur per week is men actief met zaken als vrijwilligerswerk, burenhulp en religieuze

bijeenkomsten (zie § 2.7). De benodigde reistijd voor vrijetijdsactiviteiten lijkt enigszins te groeien van 2,5 uur in 1975 naar 3,5 uur in 2011. Ruim 7 uur per week besteedt men aan sociale contacten. Ten opzichte van de periode voor het millennium is dit sterk gedaald, vooral door minder contact met huisgenoten en minder visites (De Haan en Sonck 2013). De tijd voor telefonisch contact blijft vrij stabiel (minder dan een uur).

Tabel 2.6

Vrije tijd: verdeling van de vrije tijd over typen vrijetijdsbesteding en mobiliteit, bevolking 12 jaar en ouder, 2000-2011 (in uren per week)

	2000	2005	2006	2011
mediagebruik (exclusief online communicatie)	18,7	18,9	19,6	20,9
sociale contacten (inclusief online communicatie)	8,5	7,5	8,6	7,2
recreatieve activiteiten en ontspanning	12,9	13,1	13,3	13,5
maatschappelijke participatie	1,8	1,8	2,0	2,3
vrijetijdsmobiliteit	3,0	3,5	4,0	3,6

Bron: SCP (TBO'00-'05 en TBO'06); SCP/CBS (TBO'11)

Doordat de relatie tussen sportdeelname en de hoeveelheid vrije tijd onduidelijk is, kunnen we voor de tijdsbesteding niet aangeven wat het effect op de sportbeoefening in de toekomst zal zijn.

2.5 Mediaconsumptie

De media zijn voor sport vooral relevant vanwege kijken of luisteren naar sport, lezen over sport en – steeds meer –praten over sport via de sociale media (zie hoofdstuk 5). De angst is dat veel tijd voor media ten koste gaat van tijdsbesteding aan de sportbeoefening zelf. Bij jongeren blijkt dit deels het geval (Van den Dool 2014b); jongeren die meer internetten, nemen niet zozeer minder deel aan sport, maar ze besteden er wel minder tijd aan. Media worden echter ook ingezet om mensen juist in beweging te krijgen. Televisieprogramma's als *Move that body* en *Nederland in Beweging* geven de mogelijkheid om thuis voor de buis actief te zijn.
Tot 2005 besteedde men ongeveer 19 uur per week aan media, maar dit lijkt sindsdien te groeien (tabel 2.7). De samenstelling van het tijdsbudget voor media is in de loop der tijd veranderd. Met de beschikbaarheid van de pc voor het grote publiek na 1980 en internet na 1990 zijn Nederlanders steeds meer tijd gaan besteden aan de computer. Inmiddels betreft dat vier uur per week. De grote verliezers lijken de gedrukte media (kranten en tijdschriften) te zijn. Waar aan het eind van de jaren tachtig 6 uur per week werd besteed aan gedrukte media is dat in 2011 teruggelopen tot minder dan 3 uur per week. Ook het luisteren naar audio, zonder daarbij andere bezigheden te hebben, nam in deze periode

af, van circa 2 uur naar minder dan een half uur per week. Nederlanders blijven wel veel tijd besteden aan kijken naar televisie, video of dvd. In 2011 betrof dat 14 uur per week. De verschuivingen in het gebruik van media zijn vooral zichtbaar bij jongeren. Van de totale mediatijd besteden zij een groot deel aan internet en pc. 65-plussers besteden veel tijd aan gedrukte media (De Haan en Sonck 2013).

Tabel 2.7

Mediagebruik, bevolking 12 jaar en ouder, 2000-2011 (in uren per week)

	2000	2005	2006	2011
mediagebruik (totaal)	18,7	18,9	19,6	20,9
televisie, video en dvd kijken	12,4	10,8	12,7	14,0
audio luisteren	0,7	0,5	0,3	0,3
gedrukte media lezen	3,9	3,8	3,9	2,5
internet en pc gebruik, exclusief online communicatie[1]	1,8	3,8	2,8	4,0

Bron: SCP (TBO'00-'05 en TBO'06); SCP/CBS (TBO'11)

2.6 Leefstijlkenmerken en gezondheid

Nederlanders vinden gezondheid het allerbelangrijkste in het leven (Kooiker en Hoeymans 2014). Hieronder verstaan ze niet alleen een gezond lichaam hebben en in het dagelijks leven goed kunnen functioneren, maar ook sociaal-maatschappelijke participatie en zingeving maken deel uit van de gezondheid. Voor mensen die te maken hebben met ziekte geldt dit nog iets sterker dan voor de gemiddelde Nederlander. Overigens vindt driekwart van de Nederlanders hun eigen gezondheid goed of zeer goed.
Voor Nederlanders zijn de hoge kosten voor de gezondheidszorg een punt van zorg (Van Noije et al. 2014). Een deel van de kosten is te vermijden door een andere leefstijl van de bevolking (zie hoofdstuk 10). Daarom krijgen sport en bewegen steeds meer aandacht van de overheid (VWS 2013a, Blokstra et al. 2011). De populariteit van vitaminepillen, beweeg- en hartslagmeters laat echter zien dat Nederlanders ook zelf aandacht hebben voor het verbeteren van hun gezondheid. Een aantal leefstijl- en gezondheidskenmerken bespreken we hierna (zie ook figuur 2.4).

Figuur 2.4

Leefstijl- en gezondheidskenmerken, bevolking, 2001-2012 (in procenten)

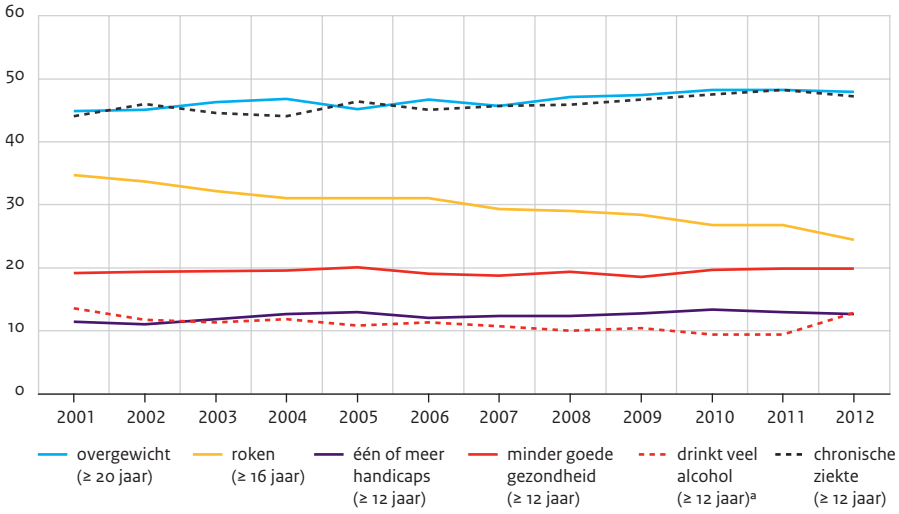

a Tot en met 2011: minstens 1 keer per week 6 of meer glazen alcohol op één dag. 2012: wijziging in de definitie voor vrouwen: minstens 1 keer per week 4 of meer glazen alcohol op een dag. Door deze wijziging in de definitie kunnen de cijfers tot en met 2011 niet zonder meer vergeleken worden met de cijfers vanaf 2012.

Bron: CBS (StatLine); CBS (POLS'01-'09)

Overgewicht[2]

Overgewicht draagt bij aan hogere zorgkosten. Een gevolg van overgewicht is namelijk een grotere kans op ziektes zoals diabetes (Blokstra et al. 2011). Voldoende bewegen, waaronder sport, kan bijdragen aan het verminderen van (de risico's van) overgewicht (zie hoofdstuk 10). Tussen 2001 en 2012 is het aandeel Nederlanders van 20 jaar en ouder met overgewicht licht toegenomen van 45% tot 48% (figuur 2.4). De stijging is hiermee afgevlakt ten opzichte van voor de eeuwwisseling (1981: 33%), maar blijft door de hoge percentages nog steeds een punt van zorg. Ook het aandeel mensen met ernstig overgewicht is licht toegenomen van 10% in 2001 naar 12% in 2012. Opnieuw was de stijging voor de eeuwwisseling sterker (1981: 5%). Kinderen van 4 tot 20 jaar hebben minder vaak overgewicht dan volwassenen, het aandeel is echter wel gestegen (1980 6%, 2010 14%, Schönbeck en Van Buuren 2010). 2% van de kinderen heeft ernstig overgewicht. Internationaal gezien valt het aandeel Nederlandse volwassenen met overgewicht overigens mee. In de Verenigde Staten heeft twee derde van de bevolking overgewicht. In Europa vallen Spanje, Engeland, Schotland en Ierland in negatieve zin uit de toon (Van der Wilk en Harbers 2012). Het relatief gunstige cijfer voor Nederland kan verband

houden met het regelmatige gebruik van de fiets (Directorate-General for Education and Culture 2014). De toename van fietsen met trapondersteuning (e-bikes) kan dit gunstige effect wellicht bedreigen. In 2013 was 19% van de verkochte fietsen een e-bike (RAI et al. 2014).

Roken

Niet-rokers doen vaker aan sport en voldoen vaker aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (niet in tabel). Roken en sporten vormen fysiek geen goede combinatie. Rokende sporters presteren minder goed doordat ze minder zuurstof kunnen opnemen (www.sportzorg.nl).
Sinds de jaren vijftig is de populariteit van roken fors gedaald. In 2001 rookte nog een derde van de bevolking van 16 jaar of ouder wel eens (35%). In 2012 is dat teruggelopen tot een kwart (24%, figuur 2.4). Dit komt echter niet door het verdwijnen van een generatie met rokers. De 20-30-jarigen roken namelijk het meest en 65-plussers het minst. Vrijwel iedere roker begint als tiener. Rokers van 65-75 jaar roken daardoor gemiddeld al meer dan 50 jaar (CBS StatLine 2012).

Alcoholgebruik

Hoewel de vraag is of het gewenst is, gaan in de beeldvorming alcohol en sport vaak hand in hand. De rol van bierbrouwerijen bij sportevenementen is tekenend. Denk bijvoorbeeld aan het Holland Heineken House bij de Olympische Spelen. In sportkantines zijn bier en andere licht alcoholische consumpties (30%) na koffie en thee (54%) de meest bestelde producten (Van Kalmthout en Van den Dool 2014). Het geeft aan dat voor veel mensen alcohol en sport ook in de praktijk samengaan. Daarnaast blijkt dat mensen die wekelijks sporten vaker alcohol drinken dan niet-wekelijkse sporters (niet in tabel). Alcohol beïnvloedt de sportprestaties echter in negatieve zin. Zo leidt alcohol drinken na sportdeelname tot een minder voorspoedig herstel van de spieren (Trimbos Instituut 2013).
In 2012 geeft 13% van de bevolking van 12 jaar of ouder aan zes glazen of meer op een dag in de week te drinken (bij vrouwen is de norm vier glazen of meer; figuur 2.4). 80% geeft aan wel eens alcohol te drinken (niet in figuur). Sinds 2001 zijn beide percentages weinig veranderd. Vrouwen en 65-plussers zijn het vaakst geheelonthouders. Volwassen Nederlanders drinken minder alcohol dan de gemiddelde Europeaan. Nederlandse jongeren drinken naar verhouding veel alcohol (Van der Wilk 2013).

Handicaps, ervaren gezondheid en chronische ziekte

Een fysieke beperking belemmert de sportdeelname (zie hoofdstuk 4; Von Heijden et al. 2013). Ongeveer één op de acht Nederlanders heeft te maken met een matige of ernstige lichamelijke handicap (figuur 2.4). Deze kan betrekking hebben op de motoriek, het gehoor of het visuele vermogen. Ongeveer de helft van de mensen met een motorische handicap gebruikt een hulpmiddel, zoals een stok of een rolstoel.

De opbouw van conditie is een belangrijk motief voor sportdeelname (Van den Dool et al. 2009). Juist voor mensen met een mindere gezondheid is het behoud van conditie belangrijk. Tegelijkertijd is het vanwege pijn of andere belemmeringen lastiger om aan sport te doen. Een vijfde (20%) van de bevolking ervaart een minder goede gezondheid (figuur 2.4). Jongeren voelen zich vaker gezond dan ouderen en mannen vaker dan vrouwen. Ook de huishoudensvorm heeft verband met de ervaren gezondheid: gescheiden mensen en alleenstaanden voelen zich vaker minder gezond dan mensen die samenwonen of getrouwd zijn (Galenkamp en Van der Noordt 2013). Nederlanders voelen zich gezonder dan de gemiddelde EU-inwoner. Dat geldt vooral voor 65-plussers (Hilderink et al. 2013).
Bijna de helft van de bevolking (47%) heeft één of meer chronische ziekten. In de afgelopen tien jaar groeide dit percentage geleidelijk. Deze groei hangt samen met de vergrijzing van de bevolking, ouderen hebben vaker een chronische ziekte, maar ook een ongezondere leefstijl zorgt voor een toename.

Invloed leefstijl toekomstige sportdeelname

Elk van de genoemde leefstijlen heeft invloed op de betrokkenheid bij sport. Een slechtere gezondheid leidt tot belemmeringen bij het actieve sporten, de eigen inzet als vrijwilliger of het bezoeken van een sportwedstrijd. De toename van het aantal mensen met een beperking of chronische aandoening heeft gevolgen voor sportdeelname in de toekomst, zowel in aantal sporters als in het soort activiteiten dat bij hun mogelijkheden past.
Het bewustzijn van het belang van sporten (en bewegen) lijkt toe te nemen. Dit blijkt onder meer uit de populariteit van technische innovaties als horloges met hartslag- en beweegmeters, waardoor men zich bewuster is van het eigen sport- en beweeggedrag. Aan de andere kant kunnen technologische ontwikkelingen, zoals de opkomst van de e-bike, ook negatief uitpakken, in de zin dat ze de noodzaak tot bewegen verminderen. Hoe dit uitwerkt in de deelname aan sport en/of bewegen zal de toekomst moeten leren.

2.7 Verschuiving van waarden en sociale veranderingen

Verandering van waarden

Sport en waarden zijn op verschillende manieren met elkaar verbonden. In het huidige sportbeleid ligt de focus op sportiviteit en respect. Het gaat daarbij niet alleen over sportiviteit en respect op de velden, maar sport wordt ook geacht bij te dragen aan de ontwikkeling van die waarden in de maatschappij (VWS 2011; zie hoofdstuk 14). Diverse waarden zijn belangrijk voor Nederlanders, maar lopen ook uiteen naar gelang de invalshoek. Waar bijvoorbeeld 89% van de bevolking aangeeft respect voor een ander te hebben, vindt slechts 64% dat via sport respect voor anderen is te krijgen (Van den Dool et al. 2009).
Soms zijn de voor sport belangrijke waarden met algemeen onderzoek naar waarden te verbinden. Voor vier belangrijke waarden proberen we dit verband te leggen. We maken gebruik van een onderzoek waarbij waarden van sporters met de respondenten zelf zijn vergeleken.

Het belangrijkst in de Nederlandse maatschappij zijn de hedonistische waarden (tabel 2.8). Deze staan voor genieten van het leven, plezier maken, nieuwe dingen beleven. In 2011 vond bijna vier op de vijf mensen (79%) een hedonistische levensstijl belangrijk. In de sport zien we dit terug in het motief dat mensen sport leuk vinden om te beoefenen, 75% van de sporters noemt dit motief (Van den Dool et al. 2009). Voor Nederlanders is plezier in het sporten een belangrijke reden om mee te doen (56%), vaker dan voor andere Europeanen (30%; Directorate-General for Education and Culture 2014).
De economisch-burgerlijke waarden zijn tussen 2000 (62%) en 2011 (71%) het sterkst toegenomen. De mensen die deze waarden aanhangen willen vooruitkomen in het leven, een beroep uitoefenen, het financieel goed hebben en verlangen naar maatschappelijke zekerheid. In de sport komt dit terug als de drang naar prestatie; 37% van de sporters noemt dit als motief om aan sport te doen. Sporters staan bekend als gericht op presteren; men associeert het stellen van doelen vaker met sporters dan met zichzelf (Van den Dool et al. 2009).
55% van de bevolking onderschrijft de familiaal-burgerlijke waarden, sinds 2000 is hierin geen verandering te zien. Deze waarden staan voor getrouwd zijn, kinderen hebben en opvoeden, leven voor je gezin. Het verwante 'verantwoordelijkheid hebben' associëren mensen meer met zichzelf dan met de sporter (Van den Dool et al. 2009).
De maatschappijkritische waarden (45% in 2011) spelen de kleinste rol in de samenleving. Het bevorderen van een grotere gelijkheid in de samenleving en je inzetten voor een samenleving waarin iedereen kan meebeslissen, ziet men minder op zichzelf van toepassing dan de andere waarden. De bevolking verbindt het durven geven van zijn of haar mening, de uitspraak die het beste past bij deze waarde, meer met zichzelf dan met sporters (Van den Dool et al. 2009).

Tabel 2.8

Centrale maatschappelijke waarden, bevolking 18-70 jaar, 1980-2011 (in procenten die waarden sterk onderschrijven)

	1980	1990	2000	2005	2011
hedonistische waarden[a]	56	65	74	74	79
economisch-burgerlijke waarden[b]	53	59	62	71	71
familiaal-burgerlijke waarden[c]	62	55	55	57	55
maatschappijkritische waarden[d]	36	34	39	47	45

a Van het leven genieten; plezier maken; nieuwe dingen beleven.
b Vooruitkomen in je leven; je beroep uitoefenen; het financieel goed hebben; maatschappelijke zekerheid.
c Getrouwd zijn; kinderen hebben en opvoeden; leven voor je gezin.
d Meewerken aan het verminderen van de bestaande inkomensverschillen; grotere gelijkheid in de maatschappij bevorderen; het doorbreken van de bestaande machtsverhoudingen; je inzetten voor een samenleving waarin iedereen kan meebeslissen.

Bron: SOCON 1980-2011

Via overtuigingen is gedrag te sturen (Fishbein en Ajzen 1975). Derhalve kan de verandering van waarden invloed hebben op de overtuiging of iemand wel of niet wil sporten. Of een dergelijk verband daadwerkelijk bestaat, is echter onbekend. We kunnen dus geen uitspraken doen over toekomstige sportdeelname op basis van de ontwikkeling van maatschappelijke waarden.

Tevredenheid met de sociale omgeving en het veiligheidsgevoel

De sociale rol van sport is een belangrijke legitimering van het sportbeleid. Samen sporten kan mensen verbinden en eenzaamheid verminderen (VWS 2011). Zo doen 50-plussers met veel sociale contacten en een actief maatschappelijk leven vaker aan sport (Van den Dool 2014c). Het is echter niet zo dat sport altijd tot minder eenzaamheid leidt. Eenzaamheid heeft veeleer met persoonskenmerken te maken. Het zijn namelijk vooral niet eenzame, actieve ouderen die sporten (Van den Dool 2014c; Wirtz et al. 2012). Hoe zit het met de eenzaamheid in Nederland? De helft van de Nederlanders (52%) is tevreden met de vrienden en kennissen in de omgeving (figuur 2.4). Sinds 2000 is hierin geen verandering te zien, al is de tijdsbesteding aan sociale contacten in die periode wel afgenomen (De Haan en Sonck 2013; zie ook § 2.4). Tegelijkertijd voelt een tiende van de bevolking zich geïsoleerd.

Figuur 2.5

Sociale kenmerken en veiligheidsgevoel, bevolking 15 jaar of ouder, 2000-2011 (in procenten)

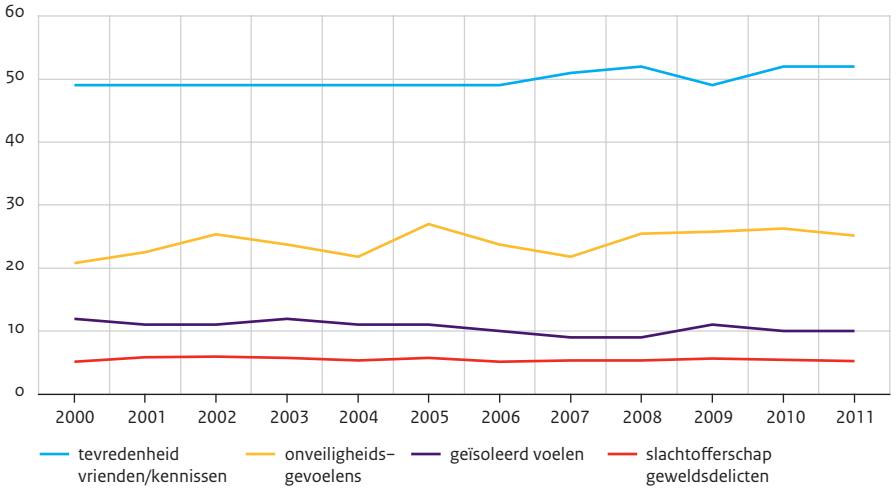

Bron: CBS (StatLine)

Veiligheid in de sport is een thema dat vooral na een geweldsincident veel media-aandacht krijgt (zie hoofdstuk 14). Of dit mensen weerhoudt van het beoefenen of bezoeken van sport is niet bekend. In de sport ervaart men niet vaker onwenselijk gedrag dan op andere openbare plaatsen, zoals de straat, de school of het openbaar vervoer (Tiessen-Raaphorst et al. 2008). Wanneer we kijken naar het veiligheidsgevoel van Nederlanders in het algemeen zien we dat in 2011 25% zich onveilig voelt (figuur 2.5). Hierin is een lichte groei te zien sinds 2000. Het aantal slachtoffers van geweldsdelicten laat tussen 2000 en 2011 geen verandering zien. Toch geeft 5% van de bevolking aan slachtoffer te zijn geweest van een geweldsdelict.
Onduidelijk is hoe het gevoel van onveiligheid invloed heeft op de sport. Dit kan bijvoorbeeld betrekking hebben op de keuze voor een sport of het besluit om wel of geen wedstrijd te bezoeken.

Maatschappelijke betrokkenheid

Lidmaatschap van een sportvereniging of vrijwilligerswerk verrichten in de sport zijn vormen van maatschappelijke betrokkenheid. De belangstelling van de Nederlandse bevolking om zich te binden aan een organisatie door middel van lidmaatschap is echter al langere tijd dalende (Posthumus et al. 2014). In 2007 was de helft van de bevolking (50%) niet als lid verbonden aan een vereniging voor politiek, recreatie, natuur of milieu, in 1999 was dit nog 43% (De Hart en Dekker 2009). Bij sportverenigingen is er tot 2012 geen sprake van ledenafname, maar het 'marktaandeel' van sportclubs neemt wel af (Van 't Verlaat 2010; zie hoofdstuk 7). De sportdeelname buiten een vereniging groeit namelijk sneller, het gaat dan bijvoorbeeld om een abonnement bij een commercieel sportcentrum of om deelname aan een informele groep (zie hoofdstuk 4).
Op het gebied van vrijwilligerswerk is deze daling niet te zien. Het percentage Nederlanders dat vrijwilligerswerk verricht ligt rond de 40% (Van Houwelingen et al. 2014). Gemiddeld besteden Nederlanders bijna een uur per week hieraan (tabel 2.9). Mensen die actief zijn als vrijwilliger hebben volgens de tijdsbestedingsgegevens in 2011 bijna vijf uur per week hieraan besteed. Vooral de laatste vijf jaren lijkt de trend te zijn dat minder vrijwilligers meer tijd steken in hun vrijwilligerswerk, een geluid dat ook vaak te horen is bij vrijwilligers zelf (Van Houwelingen et al. 2014).

Tabel 2.9

Tijd besteed aan maatschappelijke participatie, bevolking 12 jaar en ouder, 2000-2011 (in uren per week)

	2000	2005	2006	2011
vrijwilligerswerk	0,7	0,6	0,7	0,8
informele hulp aan personen in andere huishoudens	0,8	0,8	0,9	1,0
religieuze praktisering	0,3	0,4	0,4	0,4

Bron: SCP (TBO'00-'05 en TBO'06); SCP/CBS (TBO'11)

Van alle sectoren telt die van de sportverenigingen de meeste vrijwilligers. Andere populaire terreinen zijn het onderwijs, de zorg en de godsdienst. De toegenomen aandacht voor burgerparticipatie speelt ook in de sport. Van Houwelingen et al. (2014: 17) zien een aantal factoren die deze participatie lijken te bevorderen: 'noodzaak (als de overheid niet zorgt voor publieke [sport]voorzieningen, moeten burgers wel in actie komen), mate van autonomie van initiatiefnemers en lokale overheden, en ondersteuning door de overheid en schaalomvang (op lokaal en kleinschalig niveau bloeien initiatieven eerder op).' Met de aangekondigde bezuinigingen op lokaal niveau en de verwachting van de gemeenten dat sportverenigingen zelf het klein onderhoud aan de accommodatie gaan uitvoeren (Hoekman en Van der Bol 2014) is het afwachten hoe de participatie in de komende jaren opgepakt gaat worden.

2.8 Samenvatting

De maatschappij kent vele ontwikkelingen die meer of minder een verband hebben met sport in de brede zin van het woord. Sommige ontwikkelingen werken positief door, andere vormen nog een uitdaging.

Positieve ontwikkelingen

Het opleidingsniveau van de bevolking neemt nog steeds sterk toe. De verwachting is dat dit een positieve invloed heeft op de toekomstige sportdeelname. Vooral de huidige generatie 65-plussers is nu veelal laagopgeleid, door cohortvervanging wordt dit aandeel in de toekomst kleiner.
Minderheden krijgen een steeds groter aandeel in de Nederlandse maatschappij. Vooral de eerste generatie niet-westerse minderheden doet duidelijk minder aan sport. We zien echter dat de tweede generatie vaker aan sport deelneemt. Onderzoek laat tevens zien dat als ouders van minderheden zelf aan sport doen, de kans op sportdeelname van de kinderen duidelijk toeneemt.

Negatieve ontwikkelingen

De Nederlandse bevolking vergrijst. Oudere Nederlanders doen minder aan sport, dus heeft de vergrijzing invloed op sportdeelname. Daarnaast versterkt de verwachte toename van het aantal mensen met beperkingen het effect van vergrijzing op sportdeelname.
Nederlanders vinden hun gezondheid heel belangrijk, maar de ontwikkelingen op diverse leefstijlfactoren laten, met uitzondering van roken, geen verbetering zien. Bijna de helft van de Nederlandse volwassenen is te zwaar, van de kinderen tussen 4 en 20 jaar is dit 14%.
Om met sport bezig te kunnen zijn als beoefenaar, vrijwilliger of bezoeker heb je vrije tijd nodig. Men heeft de afgelopen jaren meer vrije tijd gekregen, maar er zijn diverse ontwikkelingen die hierop aanspraak maken. Zo is de tijdsbesteding aan media de afgelopen jaren toegenomen. Vooral televisiekijken is gegroeid maar ook de tijd die men achter de computer doorbrengt.

Vanuit beleid is er veel aandacht voor burgerparticipatie. De hoop is dat mensen vanwege een zich terugtrekkende overheid zelf taken zullen oppakken. De arbeidsparticipatie is de afgelopen jaren niet gegroeid. Met het opkrabbelen van de economie zou dit de komende jaren wel kunnen veranderen, waardoor de vraag is hoe de arbeidsparticipatie zich dan verhoudt tot de vrije tijd van mensen.
Ondanks de financiële crisis is Nederland nog altijd welvarend. Het aantal huishoudens dat in armoede leeft is de afgelopen jaren echter toegenomen. De sociale participatie, waaronder sport, is lager in deze groep. Kinderen die opgroeien in armoede hebben ook op latere leeftijd een grotere kans op sociale deprivatie.
Veel sportactiviteiten vinden in gezinsverband plaats. Dat geldt vooral voor activiteiten als wandelen en fietsen. De toename van eenpersoonshuishoudens kan een negatief effect op de sportdeelname hebben. Toenemend gebruik van communicatiemiddelen kan dit effect wellicht verkleinen.

Noten

1 De communicatietijd als onderdeel van de aan internet en pc-gebruik bestede tijd is pas bij de meting van 2006 en 2011 onderscheiden. Ook voor deze jaren is echter de precieze tijdsbesteding lastig vast te stellen.

2 Overgewicht wordt vastgesteld met de Body Mass Index (BMI). De BMI wordt berekend door het gewicht te delen door de lengte in het kwadraat. Voor volwassenen geldt een BMI van 25 of hoger als overgewicht, bij een BMI van 30 of hoger is sprake van ernstig overgewicht.

3 Sportbeleid

Koen Breedveld en Hugo van der Poel (Mulier Instituut)

3.1 Introductie

Het is voor het sportbeleid een enerverende periode geweest. In 2010 en 2012 waren er kabinetswisselingen. In 2009 omarmde het toenmalige kabinet het Olympisch Plan 2028 en in 2012 liet de nieuwe regering de ambitie weer los om de Olympische Spelen naar Nederland te halen. Sport was veelvuldig in het nieuws, al was dat lang niet altijd positief (denk aan de dopingbekentenissen in het wielrennen, *matchfixing* en de dood van grensrechter Richard Nieuwenhuizen). In de top van meerdere sportorganisaties deden zich belangwekkende veranderingen voor. De recessie deed haar invloed gelden, zij het minder dan in aanpalende beleidsterreinen, zoals recreatie en cultuur.
In dit hoofdstuk schetsen we de belangrijkste beleidsmatige ontwikkelingen sinds 2008. Het accent ligt daarbij op het landelijke sportbeleid. We bespreken eerst de veranderingen in het sportbeleidsnetwerk (§ 3.2). Aansluitend gaan we in op de belangrijkste beleidsthema's (§ 3.3). We sluiten het hoofdstuk af met een korte samenvatting van de voorafgaande jaren en een vooruitblik op de jaren die komen. De opzet van dit hoofdstuk is daarmee vergelijkbaar met die van de beleidshoofdstukken in de *Rapportage Sport 2008* en eerder. Voor de introductie van de diverse spelers in het sportbeleidsnetwerk en beleidsmatige thema's tot aan 2008 wordt naar die hoofdstukken verwezen.

3.2 Spelers in het sportbeleidsnetwerk: doelstellingen en taakverdeling

De belangrijkste spelers in het sportbeleidsnetwerk zijn de directie Sport van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), de gemeenten en Nederlands Olympisch Comité* Nederlandse Sport Federatie (NOC*NSF) als vertegenwoordiger van de georganiseerde sport. We schetsen kort de ontwikkelingen bij deze drie centrale spelers in de periode 2008-2014. We wijden een aparte paragraaf aan de projectorganisatie Olympisch Vuur, die werd opgericht voor de uitvoering van het Olympisch Plan 2028 (OP 2028). In de paragraaf 'Overige' passeren de meest opmerkelijke ontwikkelingen bij andere spelers in het sportbeleidsnetwerk en in de organisatie en samenstelling van het netwerk zelf.

3.2.1 Ministerie van VWS, directie Sport

De sport start het tijdvak 2008-2014 onder Balkenende IV (CDA, PvdA en CU) met Jet Bussemaker (PvdA) als bewindspersoon. Dat kabinet valt uit elkaar tijdens de winterspelen van Vancouver. Op 14 oktober 2010 treedt het eerste kabinet Rutte aan (VVD, CDA, met gedoogsteun van PVV). Sport krijgt voor het eerst een minister van sport, Edith Schippers (VVD). November 2012 maakt Rutte I plaats voor Rutte II (VVD, PvdA). Op VWS blijft Schippers minister van Sport.

Schema 3.1

Tijdlijn sportbeleid rijksoverheid 2009-2014

	2009	mrt	Start platform Sport, Bewegen en Onderwijs
		jul	Kabinetsstandpunt Uitblinken op alle niveaus
		sep	Opstelten voorzitter council OP 20128
	2010	jan	Eerste jaarcongres Olympisch Vuur
Val Balkenende IV		feb	
		mei	Bolhuis volgt Terpstra op als voorzitter NOC*NSF; Dielessen directeur NOC*NSF
		jun	Kennisagenda Sport 2011-2016
		aug	Studie Top 10 NOC*NSF
Rutte I		okt	Opstelten wordt minister en stopt als voorzitter council OP2028
		dec	Verlies bid WK 2018
	2011	jan	Eric Eijkelberg directeur Olympisch Vuur; Sectorplan Sportonderzoek en - onderwijs 2011 -2016; Europese Commissie presenteert werkplan sport 2011- 2014
		apr	Actieplan Veilig Sport Klimaat
		mei	Beleidsbrief *Sport en Bewegen in Olympisch Perspectief*; Beleids-doorlichting Sport in Tweede Kamer
		sep	Eurlings voorzitter council OP2028
		nov	Kosten-baten analyse Olympische Spelen
Motie van wantrouwen SP	**2012**	mrt	
Val Rutte I		apr	
		mei	NOC*NSF sportagenda 2012-2016
		jun	Kamerbrief 'kennisbeleid sport'
		jul	Einde platform Sport, Bewegen en Onderwijs; SCP-rapport *Versterking data-infrastructuur Sport*
		okt	Start onderwijsagenda Sport, Bewegen en Gezonde Leefstijl
Rutte II		nov	
		dec	Opheffen Olympisch Vuur; overlijden Richard Nieuwenhuizen
	2013	jan	Publicatie *Actieprogramma Taskforce Sport en Bewegen in de Buurt*
		mrt	Kamerbrief 'vervoersregeling teamsporters met een beperking'
		apr	Kamerbrief reactie rapportage *Taskforce Sport en Bewegen in de Buurt*; Kamerbrief over intensiveringsmaatregelen 'Naar een veiliger sportklimaat'
		jun	Kick off Onderzoeksprogramma Sport
		jul	Kamerbrief 'anti-doping' (commissie Sorgdrager)
		sep	Eurlings IOC lid
		okt	Aankondiging sportnetwerk; kamerbrief match fixing;
		nov	Beleidskader sportevenementen; kamerbrief 'bewegingsonderwijs'
	2014	feb	Rondetafelgesprek Bewegingsonderwijs
Gemeenteraadsverkiezingen		mrt	
		apr	Erkenning sportgeneeskunde
Verkiezingen Europees parlement		mei	
		jun	Europese Commissie kondigt Europese Sportweek aan
		jul	Wet Markt en Overheid van toepassing; Kamerbrief 'herijking loterijstelsel'

Toen Bussemaker aantrad, februari 2007, was de nota *Tijd voor Sport* nog leidend. Deze nota kwam tot stand in 2005/2006[1] en fundeerde het beleid met drie pijlers: bewegen, meedoen en presteren.[2] Voortbordurend op deze nota brengt Bussemaker in het najaar 2007 de beleidsbrief *De Kracht van Sport* uit. Hiermee wordt de 'combinatiefunctionaris' geïntroduceerd, die moet zorgen voor een betere verbinding tussen school en sport en uitbreiding van het aantal sport- en beweegmogelijkheden op en rond scholen (zie Breedveld et al. 2008: 55 en noot 18).
Breedveld en anderen (2011) voeren in opdracht van de Tweede Kamer een beleidsdoorlichting[3] uit van het (landelijke) sportbeleid 2005-2010. Ze concluderen dat er bij de beleidspartners draagvlak is voor het sportbeleid en dat Nederlanders in vergelijking met andere Europese inwoners veel aan sport doen. Ook op het vlak van topsport scoort Nederland hoog, zeker wanneer wordt gekeken naar landen met een vergelijkbare rijkdom en omvang. De onderzoekers bevelen aan meer focus aan te brengen in het beleid (beperking tot enkele programma's) en tot een betere afstemming te komen tussen sportbeleid (voornamelijk VWS) en beweegbeleid, in het bijzonder het bewegingsonderwijs bij het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW).

Figuur 3.1
Gerealiseerde en begrote uitgaven sport, 2008-2014 (in miljoenen euro's)

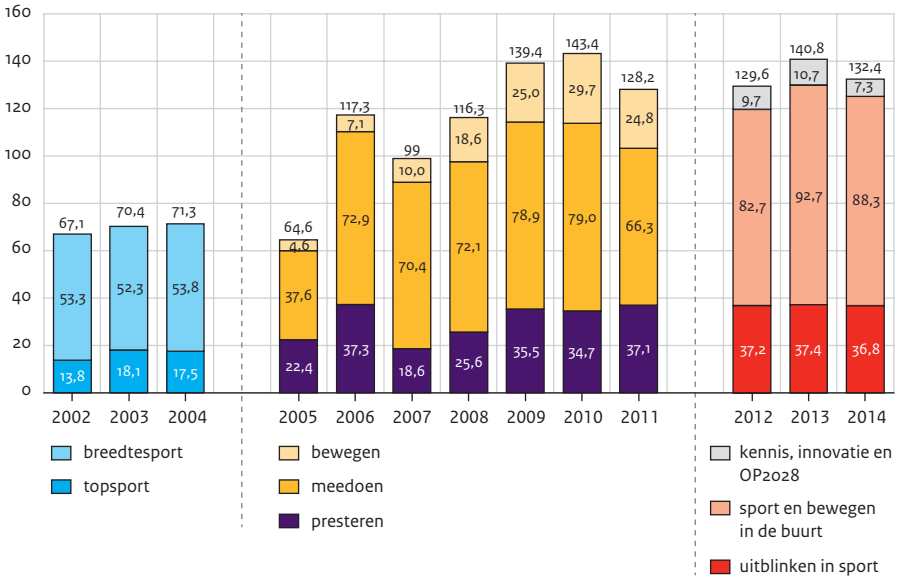

Minister Schippers informeert de Kamer over haar plannen als ze in april 2011 het actieplan *Naar een veiliger sportklimaat* (VSK) presenteert en in mei 2011 de beleidsbrief *Sport en Bewegen in Olympisch Perspectief*. Wat de breedtesport betreft concentreren de middelen zich nu in twee grote langlopende programma's: Sport en Bewegen in de Buurt (SBB; zie

§ 3.3.1 en hoofdstukken 11 en 13) en VSK (zie § 3.3.2 en hoofdstuk 14). Sport en bewegen zijn nu de kernwoorden van het beleid, dat zich echter minder dan voorheen met concrete indicatoren laat monitoren. De uitvoering van de programma's is gedelegeerd aan respectievelijk NOC*NSF en een SBB-stuurgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van VWS, NOC*NSF, VNG, VNO-NCW en MKB-NL.[4] Het ministerie van VWS beperkt zich tot een regie op hoofdlijnen.
De kabinetswisseling van 2012 heeft geen gevolgen voor de inhoud van het rijkssportbeleid. Beide kabinetten Rutte slagen erin om de sport te vrijwaren van grote bezuinigingsoperaties (zie figuur 3.1).

3.2.2 NOC*NSF

NOC*NSF overkoepelt de Nederlandse sportbonden en een aantal specifieke sportorganisaties. Zij is daarmee de service-organisatie voor de eigen achterban en belangenbehartiger van de georganiseerde sport en in toenemende mate van sport in de volle breedte.[5]
In 2012 kwam NOC*NSF met zijn vierde 'integrale beleidsplan van de sport' onder de titel *Sport Inspireert. Sportagenda 2016*. De hoofdlijnen uit eerdere sportagenda's – verhoging sportdeelname, topsport en randvoorwaarden – blijven ook in deze sportagenda goed zichtbaar, maar er wordt een meer 'Rotterdamse' aanpak aangekondigd: 'Van woorden naar daden [...]. We gaan focussen. Denken en handelen in doorbraken. Minder regelgeving, minder papierwerk, meer actie.' (NOC*NSF 2012: 9). Op het gebied van sportparticipatie worden de ambities concreet geformuleerd (NOC*NSF 2012: 14) : de sportdeelname moet omhoog van 65% naar 75%,[6] 60% van de bevolking moet vaker dan 40 keer per jaar sporten (in 2012 50%), 70% gaat voldoen aan de combinorm (in 2012 60%, voor uitleg van de norm zie hoofdstuk 10), de deelname aan competities en wedstrijden stijgt met 10% en het aandeel mensen dat lid is van een vereniging of andere aanbieder stijgt van 29% in 2012 naar 35% in 2016. Het sportstimuleringsbeleid ademt een marktgerichte aanpak, waarbij enerzijds veel aandacht is voor de wensen en behoeften van onderscheiden doelgroepen, en anderzijds het aanbod 'in de lokale [ook wel: gouden] driehoek' (NOC*NSF 2012: 37), gevormd door accommodaties, kader en sportaanbod. De aandacht voor het aanbod beperkt zich niet tot de traditionele sportvereniging. NOC*NSF zet in op een ontwikkeling naar open en wijkgericht beleid, waarbij verenigingen en accommodaties ruimte gaan bieden aan meerdere sporten, naar gelang de behoefte in de nabije omgeving. Bovendien spreekt NOC*NSF nadrukkelijk over ander aanbod dan het verenigingsaanbod, zoals informele loop- en fietsgroepen, fitnesscentra, klimhallen enzovoort.
Voor topsport blijft de Top 10-ambitie (behoren tot de tien beste topsportlanden ter wereld) uit de vorige Sportagenda staan. Wel brengt NOC*NSF meer focus aan. Ze zet de beschikbare middelen voor een groter deel in op bewezen succesvolle programma's. Dit betreft in het bijzonder de acht sporten (hippische sport, hockey, judo, roeien, schaatsen, wielrennen, zeilen en zwemmen) waarin Nederland sinds 1948 96% van de medailles haalde, maar waar tot 2012 slechts een kwart van het topsportgeld naar toe ging. Er blijft daarnaast niettemin ruimte voor potentieel succesvolle programma's in

andere sporten, al was het maar om de basis van acht medailles genererende sporten te verbreden (zie § 3.3.3).
De derde lijn in de Sportagenda betreft de 'voorwaarden voor succes'. NOC*NSF en de sportbonden willen zich organisatorisch versterken en de sport beter vermarkten. Financieel heeft de sportkoepel het de laatste jaren lastig. De Lottogelden liepen in 2013 terug naar 43 miljoen euro, waar was uitgegaan van 52 miljoen.[7] Bij de algemene ledenvergadering van mei 2014 presenteerde NOC*NSF een verlies van 11,2 miljoen euro en kondigde bezuinigingen aan.
Juni 2014 werden tijdens een extra algemene ledenvergadering de statuten aangepast en de mogelijkheden om tot NOC*NSF toe te treden verruimd. Ook (koepels van) andere sportaanbieders, zoals de Richard Krajicek Foundation, Rotterdam Sportsupport en Fit!Vak kunnen voortaan toetreden tot NOC*NSF. Hiermee ontwikkelt NOC*NSF zich tot een brancheorganisatie Sport.

3.2.3 Gemeenten

Het aantal gemeenten is gedaald van 443 in 2008 naar 403 in 2014. Gemeenten besteedden in 2012 bijna 1,5 miljard aan sport en hadden 350 miljoen aan inkomsten, zodat ze per saldo 1149 miljoen uitgaven aan sport (zie hoofdstuk 8). Financieel hebben gemeenten te maken met bezuinigingen. In 2013 gaf 93% van de gemeenten aan al te hebben bezuinigd of te verwachten in de komende collegeperiode te gaan bezuinigen op sport (Hoekman et al. 2013). Ze bezuinigen vooral op kosten van sportaccommodaties en op subsidies. In de nieuwe collegeakkoorden van 2014 zetten gemeenten deze lijn door en verwachten ze veel van een grotere 'zelfredzaamheid' van sportverenigingen (Hoekman en Van der Bol 2014). Tegelijkertijd is er veel aandacht voor de betaalbaarheid en toegankelijkheid van sport voor de minima en mensen met een beperking.
70% van de gemeenten is lid van de Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), gehuisvest bij de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) in Den Haag. Ze ondersteunt lidgemeenten, stimuleert visieontwikkeling en kennisuitwisseling, en acteert als intermediair richting andere beleidspartners, zoals NOC*NSF en de rijksoverheid. Mede ingegeven door het Olympisch Plan 2028 (OP2028) kwam de VSG in 2010 met het visiedocument *Nederland Sportland*, met daarin een eigen visie op de rol van de gemeenten in de realisatie van de ambities zoals vastgelegd in OP2028. In dit document worden een basismodel voor gemeentelijk sportbeleid ontwikkeld en enkele plusvarianten. Ook met het wegvallen van de steun van de nationale overheid voor het binnenhalen van de Olympische Spelen waren deze modellen de afgelopen vier jaar handzaam voor het structureren van discussies over en visies op het gemeentelijke sportbeleid.
Jaarlijks organiseert de VSG de verkiezing van de sportgemeente van het jaar (2009: De Bilt, 2010: Den Bosch, 2011: Arnhem, 2012: Weert, 2013: Eindhoven, 2014: Tilburg).

3.2.4 Olympisch Vuur

Juli 2009 komt staatssecretaris Bussemaker met het kabinetsstandpunt *Uitblinken op alle niveaus* (VWS 2009). Daarin onderschrijft het kabinet de ambities van het kort daarvoor door NOC*NSF uitgebrachte OP2028 (NOC*NSF 2009). De leidende gedachte hiervan was dat Nederland zich tot 2016 zou ontwikkelen als Nederland Sportland, en dat daarna de afweging zou plaatsvinden of Nederland toe was aan het organiseren van de Spelen. In die functie bood het OP2028 een impuls om nog nadrukkelijker dan voorheen te werken aan het verhogen van de sportdeelname, te investeren in accommodaties en grote topsportevenementen naar Nederland te halen.
Het kabinet voorziet een 'omvangrijk en complex proces, waar veel partijen bij betrokken zijn. [...] Toch zegt het kabinet volmondig "ja" tegen dit proces. Vanuit de verantwoordelijkheden van de rijksoverheid zal het kabinet in dit proces participeren en de organisatie rond het Olympisch Plan 2028 ondersteunen.' (VWS 2009: 40). Samenwerking met maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven, vooral ook buiten de sport, is 'absoluut noodzakelijk' om de doelen van het OP2028 te laten slagen. NOC*NSF had voorgesteld de samenwerking vorm te geven in een alliantie. Het kabinet neemt dit voorstel over. Het kabinet verwacht van alle partners in de alliantie dat ze niet alleen 'mooie intenties' verwoorden, maar ook daadwerkelijke prestaties leveren. Ze zegt 1 miljoen per jaar toe voor de periode 2009-2011, als bijdrage aan de inrichting van het *program office*, dat de alliantie moet ondersteunen (VWS 2009: 41). Dit *program office* gaat Olympisch Vuur heten en houdt kantoor op Papendal. September 2009 treedt Ivo Opstelten aan als voorzitter van de 'council' van het OP2028, januari 2010 is het eerste Olympisch Vuur Jaarcongres. Als het kabinet-Rutte I aantreedt, in oktober 2010, is het Olympisch Vuur zijn voorzitter kwijt, omdat Opstelten minister wordt in dat kabinet. In 2012 wordt KLM-directeur Camiel Eurlings de nieuwe voorzitter.[8]
November 2011 ontvangt de Tweede Kamer een voorlopige maatschappelijke kostenbatenanalyse van eventueel te houden Olympische Spelen (Blok et al. 2011). Bij het ingelaste debat over die cijfers, op 27 maart 2012, spreekt de SP een motie van wantrouwen uit richting de minister. De SP is van mening dat de minister de Kamer onjuist heeft geïnformeerd. De motie haalt het niet, maar het (politieke) enthousiasme voor het Olympisch Plan neemt af. In het regeerakkoord van Rutte II (oktober 2012) spreekt het kabinet uit niet langer de Olympische Spelen te willen binnenhalen. Sportkoepel NOC*NSF toont begrip voor dat standpunt, en noemt het 'te vroeg om het nu te hebben over het binnenhalen van Olympische Spelen'.[9] De overheid beëindigt de subsidie voor het Olympisch Vuur per 2013. December 2012 heft de organisatie zichzelf op.
Zoals de bedoeling was heeft het OP2028 veel organisaties in beweging gekregen en bestuurlijke processen losgemaakt, met als een van de opmerkelijkste resultaten de goede samenwerking tussen de potentiële gaststeden Rotterdam en Amsterdam, en meer algemeen de grote gemeenten en NOC*NSF. Hoewel de concrete ambitie om de Spelen naar Nederland te halen verlaten is, lijkt het er wel op dat het idee van Nederland Sportland is aangeslagen en sport als beleidsterrein en -instrument zichtbaarder heeft gemaakt. Oktober 2013 kondigt de minister een nieuw sportnetwerk aan, met als doelstelling het elan dat is opgewekt door OP 2028 vast te houden en Nederland als sportland op een hoger niveau te brengen.

3.2.5 Overige spelers en ontwikkelingen in het sportbeleidsnetwerk

Provincies

In 2007 heeft de minister van Binnenlandse Zaken de commissie-Lodders ingesteld, met het verzoek te komen met decentralisatievoorstellen voor provincies. De voorstellen, zoals vastgelegd in het rapport *Ruimte, Regie en Rekenschap* (2008), zijn niet zonder gevolgen gebleven voor de bemoeienis van provincies met sport. Het rapport schrijft voor dat beleidsterreinen door twee overheidslagen mogen worden behandeld. Welzijn (en sport) zijn volgens de commissie niet des provincies, ruimte en economie wel. De meeste provincies hebben sindsdien hun bemoeienis met sport beëindigd. Provincies zoals Gelderland en Noord-Brabant die nog wel een substantieel sportbeleid kennen, financieren dat uit eenmalige middelen, die bijvoorbeeld beschikbaar zijn gekomen bij de verkoop van nutsbedrijven. Provinciale sportservicebureaus ontvangen nu nog hooguit projectsubsidies en werken meer en meer in opdracht. Belangrijke bronnen van inkomsten voor deze bureaus zijn verloning van arbeidskrachten en aansturing van combinatiefunctionarissen. Mei 2011 hebben ze zich verenigd in Sportkracht 12. Anders dan het vroegere Interprovinciale Overleg Sport (IOS) is Sportkracht 12 meer een licht netwerk ('loket') dan een organisatie. De bureaus van Utrecht, Noord- en Zuid-Holland hebben zich verenigd onder de vlag van Sportservice Nederland (www.sportservicenederland.nl).

Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen (NISB)

Vijftien jaar na de oprichting is het Nederlands Instituut Sport en Bewegen (NISB) uitgegroeid tot een van de belangrijkste spelers in het sportnetwerk. Sinds 2013 fungeert het instituut als een onafhankelijk kennisinstituut, gericht op het verzamelen, verrijken, valideren en verspreiden van kennis over sport en bewegen. NISB ondersteunt beleidsprogramma's op het vlak van sport en bewegen (SBB, VSK) met een breed pakket aan kennisproducten en trainingen. In juli 2011 strandde een (tweede) fusiepoging met de VSG. In augustus 2014 laat VWS de verschillende partijen die deel uitmaken van de kennis- en innovatie-infrastructuur sport weten te streven naar een kenniscentrum sport, dat als *back office* moet gaan functioneren van een kennisportal sport. NISB is de beoogde kern van dit nieuwe kenniscentrum sport, waarin VWS ook de (gesubsidieerde) kennistaken bij partijen als Veiligheid.nl en Onbeperkt Sportief wil onderbrengen (zie § 3.7).

Onbeperkt Sportief (OS)

Onbeperkt Sportief (OS, voorheen Gehandicaptensport Nederland, daarvoor Nebas-NSG) ontwikkelt en implementeert programma's, brengt organisaties met elkaar in contact, initieert monitoring en geeft adviezen die het veld nodig heeft om haar rol te vervullen binnen de gehandicaptensport, met als uiteindelijk doel om meer mensen met een handicap structureel te laten sporten en bewegen. Na een herpositionering is de organisatie los komen te staan van onder andere de Sportbond (Vereniging) Gehandicaptensport Nederland, Special Olympics Nederland en het Fonds Gehandicaptensport. Ook de reisactiviteiten zijn afgestoten. In 2014 is het 'classificatie-instituut'[10] overgegaan naar

NOC*NSF en zijn op instigatie van VWS gesprekken gestart met NISB over (verregaande) samenwerking in het beoogde kenniscentrum sport (zie § 3.7).
OS is sinds begin 2013 verantwoordelijk voor het beheer en de uitvoering van de vervoersregeling voor teamsporters met een beperking.[11] Deze regeling is bedoeld voor sporters met een ernstige handicap die een teamsport beoefenen bij een reguliere sportbond. Door de vervoersregeling kunnen deze sporters trainen en aan competities deelnemen door het hele land. Ongeveer 600 vaste klanten (rolstoelgebruikers) maken per jaar gebruik van deze regeling.

Levensbeschouwelijke sportkoepels

Organisaties die een beduidend kleinere rol zijn gaan spelen in het sportbeleidsnetwerk zijn de Nederlandse Katholieke Sportfederatie (NKS) en de Nederlands Christelijke Sport Unie (NCSU). Beide organisaties kampen met financiële problemen en zien hun rol overgenomen worden door andere, niet-levensbeschouwelijke organisaties. Voor beide organisaties betekent dat ook een bezinning op hun bestaansrecht.[12] De Stichting Nederlandse Sport Alliantie (NSA), in 2005 opgericht als alliantie van NKS, NCSU en de Nederlandse Culturele Sportbond (NCS),[13] is in 2012 overgenomen door Sport Service Noord Brabant en richt zich onder andere op sportontwikkelingswerk (www.sportalliantie.nl).

Ontwikkelingen in het sportbeleidsnetwerk

Het enthousiasme opgewekt door het Olympisch Plan en de inspanningen van NOC*NSF om dat plan te 'verzilveren' heeft ertoe geleid dat meer partijen zich zijn gaan interesseren voor en/of verbinden met de sport, waardoor het sportbeleidsnetwerk in omvang en complexiteit is gegroeid. Bij de rijksoverheid zijn bijvoorbeeld ook andere ministeries dan VWS op specifieke onderdelen bij het sportbeleid betrokken geraakt. Zo is er 5 miljoen voor armoedebeleid van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) toegevoegd aan het budget voor de Sportimpuls, in te zetten voor sportstimuleringsprojecten in de armste wijken. SZW kijkt ook naar mogelijkheden om sport te gebruiken bij de begeleiding van werklozen naar werk, zoals het ministerie van Veiligheid en Justitie geïnteresseerd is in de mogelijkheden die sport biedt voor re-integratie en uitvoering van taakstraffen. In het kader van het innovatiebeleid van het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I) zijn middelen beschikbaar gesteld voor Innosport.NL, dat tot taak heeft innovatie in en door sport te bevorderen. Een opmerkelijk initiatief is Sport en Cultuur: samen scoren! Het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst, het Fonds voor Cultuurparticipatie, het Jeugdcultuurfonds en het Jeugdsportfonds, in samenwerking met NOC*NSF, NISB, VSG en VNG, willen hiermee bewerkstelligen dat de sport- en cultuursector de krachten bundelen om participatie van mensen te bevorderen.
Diverse stichtingen en fondsen, zoals de Krajicek Foundation, Cruyff Foundation, Bas van de Goor Foundation en Jeugdsportfonds zijn de laatste jaren fors gegroeid en spelen nu een meer zichtbare rol in het sportnetwerk. Het Oranje Fonds startte in 2013 een nieuw tweejarig programma Kracht van Sport en financiert daarbinnen 24 initiatieven op het terrein van de sportstimulering (www.oranjefonds.nl).

De Koninklijke Vereniging voor Lichamelijke Opvoeding (KVLO) bestond in 2012 150 jaar en heeft het woord 'leraren' uit de naam laten vallen. De KVLO is nog steeds een vakorganisatie met ruim 10.000 leden, en profileert zich nadrukkelijk als belangenorganisatie en kenniscentrum op het terrein van de lichamelijke opvoeding (en dus niet: lichamelijke activiteit). Het 'goed leren bewegen' staat centraal. Daarnaast is het werkterrein verbreed van binnen naar 'in en rond' de school, en fungeert de KVLO nu ook als belangen- en vakorganisatie voor buurtsportcoaches en combinatiefunctionarissen (zie § 3.3.1 voor een toelichting).

3.3 Beleidsthema's

3.3.1 Sport en Bewegen in de Buurt

Na het aflopen van de nota *Tijd voor sport* komt minister Schippers in het voorjaar van 2011 met de beleidsbrief *Sport en Bewegen in Olympisch Perspectief* (VWS 2011). Hierin komen een drietal prioriteiten naar voren: sport en bewegen in de buurt, werken aan een veiliger sportklimaat (zie § 3.3.2) en uitblinken in de sport (zie § 3.3.3).
Het programma Sport en Bewegen in de Buurt (SBB)[14] heeft een looptijd van 2012-2016, en loopt gelijk op met de Sportagenda 2016 van NOC*NSF (zie § 3.2.2).[15] Het kabinet wil met het SBB-programma vraaggericht en passend sport- en beweegaanbod in de buurt realiseren. Dit aanbod is veilig en toegankelijk, en helpt Nederland zich verder te ontwikkelen als sportieve en vitale samenleving. Het kabinet acht daarbij van groot belang het bevorderen van vormen van publiek-private samenwerking en de ontwikkeling van kansrijke verbindingen tussen sport, zorg, onderwijs en werk.
Het SBB-programma kent twee speerpunten en twee randvoorwaardelijke onderdelen. Het belangrijkste speerpunt van het programma is het realiseren van de (verbrede) inzet van buurtsportcoaches. Waar de combinatiefunctionarissen verbindingen leggen tussen sport en school en veelal ook uitvoerende taken bij de school en/of sport(vereniging) hebben, richten buurtsportcoaches zich op meer sectoren en meer doelgroepen dan de jeugd. Combinatiefunctionarissen zijn hiermee feitelijk een bijzondere vorm van buurtsportcoaches geworden (zie hoofdstuk 11, § 11.3).
Het tweede speerpunt in het SBB-programma is de Sportimpuls. Deze subsidieregeling steunt lokale sport- en beweegaanbieders bij het opzetten van activiteiten die met effectieve interventies meer mensen in beweging krijgen. Het draait om maatwerk en het stimuleren van lokaal initiatief. Voor projecten kon in de eerste rondes een bijdrage van 10.000-150.000 euro worden gevraagd voor maximaal 2 jaar. Voor de ronde in 2014 is het maximumbedrag bepaald op 125.000 euro. In totaal heeft VWS voor deze regeling ongeveer 10 miljoen op jaarbasis beschikbaar. Hieraan is nog 2 miljoen toegevoegd voor projecten specifiek gericht op kinderen met overgewicht (vanuit VWS), en 5 miljoen voor projecten gericht op de jeugd in lage-inkomensbuurten (vanuit SZW). ZonMW (coördinerende organisatie voor onderzoek en zorginnovatie), NOC*NSF en NISB bieden ondersteuning bij de uitvoering van dit deel van het SBB-programma. In 2012 zijn 171 Sportimpulsprojecten gehonoreerd, in 2013 146 en in 2014 177. In die periode zijn in totaal 1948 aanvragen gedaan.

Vanuit de randvoorwaarden is er aandacht voor organisatorische belemmeringen in de sport. De daartoe ingestelde Taskforce Belemmeringen Sport en Bewegen in de Buurt (2013) concludeert in haar Actieprogramma dat het aantal belemmeringen in de sfeer van wet- en regelgeving meevalt, maar dat de sportsector vaak informatie en goede voorbeelden van oplossingen ontbeert. De minister wil op een vijftal door de Taskforce aanbevolen onderwerpen in actie komen en zelf de regie voeren: sport- en beweegmogelijkheden voor speciale doelgroepen, beweegvriendelijke omgeving en multifunctioneel gebruik van accommodaties, ruimte voor de buurtsportcoach en administratieve lasten sportsector (VWS 2013c, 2013d).
Het tweede randvoorwaardelijke deel betreft de ondersteuningsstructuur van het SBB-programma. Er is veel aandacht voor 'lerende netwerken' gericht op uitwisseling van kennis en ervaring tussen professionals en beleidsmedewerkers. Met het programma Effectief Actief (2011-2014) en de Menukaart Sportimpuls wordt ingezet op (wetenschappelijke) onderbouwing van sport- en beweeginterventies en bevordering van het gebruik van bewezen effectieve interventies in het sportstimuleringsbeleid.

3.3.2 Veilig Sport Klimaat[16]

Zorgen om hoe er wordt gesport, of men regels respecteert en om weet te gaan met verlies, zijn niet nieuw. Als in de jaren zeventig een inventarisatie wordt gemaakt van belangrijke toekomstige thema's in de sport, dan wordt daarbij ook 'spelverruwing' genoemd (Jacobs en Kamphorst 1976). In de jaren negentig zijn 'fair play' en 'normen en waarden in de sport' belangrijke thema's. Omgangsvormen in de sport worden wederom een thema als secretaris-generaal Roel Bekker tijdens een lezing op het VSG-congres van 2006 enerzijds de kracht van sport bewierookt, maar anderzijds misstanden in de sport hekelt. Onderzoek naar de cijfers achter die uitlatingen (Tiessen-Raaphorst en Breedveld 2007; Tiessen-Raaphorst et al. 2008) leidt in 2009 tot de start van het programma Sportiviteit en Respect (S&R). S&R loopt tot en met 2012 en wordt getrokken door de hockeybond (KNHB). Daarnaast participeren tien andere bonden en NOC*NSF in het programma. Het accent ligt op bewustzijnsverandering en equiperen van verenigingsbestuurders. Het effect is dat meer verenigingbestuurders de problematiek herkennen en zich bewust zijn van de noodzaak om te werken aan de cultuur binnen hun vereniging (Lucassen et al. 2012).
S&R loopt nog als minister Schippers in 2010 aantreedt. Het kabinet geeft een hoge prioriteit aan veiligheidsbeleid en staat een hardere lijn voor, met meer aandacht voor repressie ('zero tolerance'). Dat is ook zichtbaar in het actieplan *Naar een veiliger sportklimaat* (VWS 2011c). 30 Bonden, met de voetbalbond (KNVB) en KNHB voorop, gaan aan de slag om het sociale klimaat op en rond de velden te verbeteren. De regie voor de uitvoering van het programma (jaarlijks € 7 miljoen t/m 2016) ligt bij NOC*NSF en de bonden. Doel van het programma is onder andere om 25.000 kaderleden op te leiden en 5.000 verenigingen actief te laten zijn op het thema veilig sportklimaat. Uit die keuzes blijkt al dat er in het VSK-programma niet alleen aandacht is voor bestraffing van wat fout gaat, maar ook voor aanmoediging van wat goed gaat. Alle aandacht gaat daarbij

naar sportverenigingen; bewegingsonderwijs en het 'ongeorganiseerde sporten' blijven buiten beschouwing (zie hoofdstuk 14).
Op maandag 3 december 2012 overlijdt grensrechter Richard Nieuwenhuizen na de dag ervoor te zijn geschopt tijdens de wedstrijd tussen SC Buitenboys B3 en SV Nieuw Sloten B1. De KNVB organiseert daarop meerdere sessies met clubbestuurders en voert aanpassingen door in haar sanctiebeleid (tijdstraffen i.p.v. gele kaarten, strengere straffen). VWS presenteert naar aanleiding van de gebeurtenissen een intensivering van het VSK-beleid (VWS 2013b) met onder meer voorstellen om de 'Overlastwet'[17] aan te scherpen, protocollen te ontwikkelen voor het omgaan met excessen, en meer in te zetten op de rol van ouders bij de sportieve opvoeding van hun kinderen.

3.3.3 Topsportklimaat

In het rapport *Nederland in de top tien* constateert NOC*NSF (2010) dat om een top-10 land te zijn er scherpere keuzes gemaakt moeten worden (zie hoofdstuk 12 voor de positie van Nederland op de Olympische medaillespiegel). Men bepleitte daarop dat de besluitvorming over topsport zich losmaakt van de gebruikelijke besluitvormingsprocedures gebaseerd op 'solidariteit, consensus en ledendemocratie' (NOC*NSF 2010). De betekenis van die boodschap deed zich december 2012 gelden in het terugbrengen van het aantal topsportprogramma's van 180 naar 55 en van het aantal ondersteunde bonden van 58 naar 33.[18] Dit leidde ertoe dat de belangrijkste veertig programma's in 2013 75% van de middelen ter beschikking kregen tegen een kleine 57% in de voorafgaande periode. Deze koerswijziging had ingrijpende gevolgen voor meerdere bonden. Desondanks is de maatregel relatief geruisloos geaccepteerd.
Het rijk ondersteunt de top 10-ambitie van NOC*NSF en de sportbonden. Via het stipendium wordt een groeiend aantal (paralympische) topsporters gefaciliteerd. Om de dikwijls onbekende bijdrage van VWS (en daarmee van de belastingbetaler) bij een breder publiek zichtbaar te maken, is het ministerie rond de winterspelen van 2014 een campagne gestart onder de noemer 'VWS investeert in topsporters' (zie hoofdstuk 12). Evaluaties van Centra voor Topsport en Onderwijs (Oberon 2012), de zogeheten Lootscholen (Von Heijden et al. 2012; Reijgersberg en Elling 2013), en het topsportbeleid met de vierde Topsportklimaatmeting (Van Bottenburg et al. 2012) gaven geen aanleiding om het topsportbeleid grondig te herzien. Van Bottenburg en anderen signaleren dat 'topsport sinds de jaren negentig als een collectief ideaal wordt gezien dat de hele samenleving ten goede komt en daarom een gezamenlijke verantwoordelijkheid met zich meebrengt' (Van Bottenburg et al. 2012: 13). In de conclusies komt ten aanzien van het topsportklimaat naar voren dat topsporters, coaches en coördinatoren verbeteringen in het topsportklimaat zien, die hen in staat stellen om te blijven wedijveren in internationale competities. Opmerkelijk daarbij is wel dat betrokkenen het topsportklimaat iets negatiever beoordelen dan bij de vorige meting in 2008. Mogelijk vergelijkt men zich met het buitenland, waar ook en vaker meer geïnvesteerd wordt in topsportprogramma's (zie hoofdstuk 12).[19] Verder lijkt in recente jaren de steun van de bevolking voor topsport wat te zijn afgekalfd, mogelijk vanwege de verslechterde economische situatie, dopingschandalen en berichten over *matchfixing*.

3.3.4 Topsportevenementen[20]

In de nota *Tijd voor Sport* uit 2005 gold 'presteren' als een van de drie pijlers (VWS 2005). Tot de topsportambities behoorde onder meer het naar Nederland halen van aansprekende internationale sportevenementen. Met het kabinetsstandpunt *Uitblinken op alle niveaus* (VWS 2009) en de inrichting van de projectorganisatie Olympisch Vuur werd het (kunnen) organiseren van Europese en wereldkampioenschappen van belang geacht voor het opbouwen van een *track record*, waarmee Nederland kan laten zien dat het uitstekend in staat is grote evenementen te organiseren (zie hoofdstuk 6). De grote vuurproef zou het WK Voetbal moeten zijn. In 2010 werd deelgenomen aan de bidprocedure voor het WK Voetbal 2018/2022. Met het bid was een rijkssubsidie van 4,5 miljoen euro gemoeid. Uiteindelijk wees de FIFA het WK niet toe aan Nederland en België, maar aan Rusland (2018) en Qatar (2022). In een evaluatie constateerde organisatieadviesbureau Berenschot (2011) dat de regie tijdens de voorbereidingen voor het bid voor verbetering vatbaar was.
In de beleidsbrief *Sport en Bewegen in Olympisch Perspectief* (VWS 2011a) werd het accent verlegd van het organiseren naar de realisatie van maatschappelijke en economische spin-off van evenementen. In 2010 en 2011 zijn hiertoe elf pilot-evenementen[21] door VWS gesubsidieerd (De Groot et al. 2012; De Groot en Duijvestijn 2013). Onder het motto 'kennis delen is kennis vermenigvuldigen' werd een Modelaanpak Evenementen[22] ontwikkeld: een dynamisch online 'handboek' voor de organisatie van sportevenementen. Verder werd in 2011 een nationale sportevenementenkalender[23] gerealiseerd.
VWS (2013b) werkte het sportevenementenbeleid nader uit in het *Beleidskader sportevene-menten*. Streven is om 'de kracht van sportevenementen'[24] meer te benutten zodat Nederland zich nadrukkelijk positioneert als sportland. Ook moeten evenementen Nederlanders inspireren het beste uit zichzelf te halen en enthousiasmeren om meer te gaan bewegen en sporten. De organisatie van evenementen dient bovendien andere maatschappelijke en economische doelen, zoals werkgelegenheid in de gastvrijheidssector, 'Holland-promotie', nationale trots en sociale binding (zie hoofdstuk 6). Subsidiabele evenementen zijn EK's en WK's, overige geselecteerde evenementen en zogenoemde 'aanloopevenementen'.[25] Subsidie wordt alleen verstrekt als een volwaardig programma van side-events om het hoofdevenement heen wordt georganiseerd, zodat het maatschappelijk en economisch rendement maximaal is. Met het beleidskader is jaarlijks 6,3 miljoen euro gemoeid. Het zal na vier jaar (2018) geëvalueerd worden.[26]

3.3.5 Onderwijs en sport[27]

De aanstelling van combinatiefunctionarissen volgens de Impuls brede scholen, sport en cultuur uit 2008 moest leiden tot een intensievere verbinding van school en sport. Deze regeling is gecontinueerd door minister Schippers, zij het dat de regeling is verbreed met de inzet van buurtsportcoaches en sinds 2012 is getiteld Brede impuls combinatiefuncties.[28]
Het *Beleidskader Sport, Bewegen en Onderwijs* (OCW/VWS 2008) bood 28 miljoen euro voor de ontwikkeling van programma's op het vlak van sport en bewegen, de toerusting van

vakmensen (zoals vakleerkrachten, trainers, coaches en combinatiefunctionarissen) en aandacht voor innovaties op het gebied van accommodaties, talentontwikkeling en risicogroepen. De uitvoering werd belegd bij het Platform Sport, Bewegen en Onderwijs (SBO), dat maart 2009 is geïnstalleerd en heeft gefunctioneerd tot juli 2012. In afgeslankte vorm zet de Onderwijsagenda Sport, Bewegen en Gezonde Leefstijl (SBGL), waarin de onderwijsraden van po, vo en mbo participeren (OCW/VWS 2012; Reijgersberg et al. 2013b) het werk van het Platform voort.
Het aanbod van en de deelname aan het schoolzwemmen loopt terug (Van der Werff en Breedveld 2013; Reijgersberg et al. 2013a). Februari 2014 is dit aan de orde geweest tijdens een Rondetafelgesprek Bewegingsonderwijs van de vaste commissie voor OCW. Daaruit kwam naar voren dat het kabinet en de onderwijssector zwemvaardigheid tot de verantwoordelijkheid van ouders en gemeenten rekenen. De ministeries (OCW en VWS) ontwikkelen geen beleid op dit onderwerp.

3.3.6 Gehandicaptensport

De sport- en beweegdeelname van de ongeveer 1,7 miljoen mensen met een matige of ernstige handicap blijft achter bij die van mensen zonder een handicap (Van Lindert et al. 2008).[29] Een relatief groot deel van de mensen met een handicap ervaart knelpunten of belemmeringen bij het sporten. In de beleidsbrief *De Kracht van Sport* (VWS 2007) gaf VWS Gehandicaptensport Nederland (nu: Onbeperkt Sportief) en NOC*NSF in 2008 opdracht een gezamenlijk programma voor de gehandicaptensport (2008-2012) te ontwikkelen. Zij hebben daarin de focus gericht op de 'vindplaatsen' (vooral scholen) van jeugd met een handicap (Special Heroes), zorginstellingen voor mensen met een verstandelijke handicap (Zo kan het ook!) en het streven om sportverenigingen te verleiden het sportaanbod voor gehandicapten te verzorgen (Uitdagend Sportaanbod). Vanaf 2012 richt het beleid van VWS zich vooral op de verdere uitrol van Special Heroes in alle clusters van het speciaal onderwijs en op het programma Revalidatie, Sport en Bewegen.[30] Doel van dit laatste programma is het realiseren van meer doorstroom van mensen die revalideren of zijn gerevalideerd naar bewegen en sport in de thuissituatie. Verder heeft VWS aan NOC*NSF, Gehandicaptensport Nederland en de Academie voor Sportkader een subsidie toegekend om de deskundigheid van begeleiders binnen de gehandicaptensport te stimuleren. Deze regeling liep van 2010 tot en met 2012.
Het stimuleringsbeleid lijkt effect te hebben. De afgelopen jaren is het sportaanbod voor mensen met een handicap uitgebreid, doordat er nieuwe sportverenigingen met aangepast aanbod bijgekomen zijn. In de eerste ronde van de Sportimpuls waren van de 171 projecten, negentien projecten gericht op mensen met een chronische ziekte en 23 op mensen met een handicap. Meer woonlocaties voor gehandicapten hebben sport en bewegen in hun beleidsplan vastgelegd en beschikken over sport- en beweegaanbod. In het speciaal onderwijs is een toename zichtbaar van scholen die met sportverenigingen samenwerken. Bijna een vijfde van de lichamelijk gehandicapten en een vergelijkbaar deel van de vertegenwoordigers van mensen met een verstandelijke handicap geven aan dat de mogelijkheden om te sporten in de afgelopen jaren zijn toegenomen. Het

overige deel ziet geen verandering of geeft aan dit niet te weten. Deskundigen op het gebied van gehandicaptensport zien wel een duidelijke toename van de mogelijkheden.

3.3.7 Kennisinfrastructuur

Nederland kent van oudsher niet echt een wetenschapstraditie op het terrein van sport en lichamelijke opvoeding.[31] In de jaren negentig kwam het voor het eerst tot langlopende onderzoeksprogramma's waarin meerdere partijen samen optrokken (Breedveld 2014). In 2002 brachten enkele universiteiten hun sociaalwetenschappelijk sportonderzoek bijeen in de Stichting W.J.H. Mulier Instituut. Later kwamen vergelijkbare coördinerende clusters tot stand rond sport en technologie (Innosport) en sport en gezondheid (Landelijk Overleg Sportgezondheids Onderzoek (LOSO).
De afgelopen jaren is langs verschillende wegen gewerkt aan de verdere ontwikkeling van het sportonderzoek. Ingegeven door het OP2028 en de wens het sportonderzoek op Olympisch niveau te brengen is de Kennisagenda Sport 2011-2016 ontwikkeld (Breedveld et al. 2010). In navolging van de kabinetsreactie op OP2028 is hierin de suggestie gedaan te werken met vijf onderzoekslijnen: presteren, meedoen, vitaal, kaart (ruimtelijke vraagstukken) en beeld (economie en evenementen).
In februari 2010 krijgt NOC*NSF van OCW steun om een Sectorplan Sport te ontwikkelen. Voortbouwend op de Kennisagenda Sport, overleggen de sportsector, de wetenschap en het hbo in welk onderzoek en (hoger) onderwijs moet worden geïnvesteerd. De hoop is dat een dergelijk sectorplan een rol kan spelen in de formatie en eerste begroting van het nieuwe kabinet. Het Sectorplan Sport ligt er in concept in september 2010 (Van Veldhoven en Van Vucht Tijssen 2011).[32]
Het nieuwe kabinet komt echter niet met middelen voor het sectorplan. Wel bundelen bestaande financiers van fundamenteel sportonderzoek, waaronder VWS en NOC*NSF, hun middelen in een Onderzoeksprogramma Sport. Het programma loopt vier jaar (2013-2016) en biedt financiering voor onderzoeksprojecten (veelal promotieprojecten) in de lijnen presteren, vitaal en meedoen. Het budget is 10,4 miljoen en de uitvoering is in handen van ZonMw, NWO/Geesteswetenschappen en Technologiestichting STW. Diverse universiteiten, hogescholen, sportbonden, bedrijven en overheden zijn betrokken bij de projecten, waaronder ook veel partijen die daarvoor nog weinig actief waren op het terrein van sportonderzoek.
Parallel hieraan vraagt VWS het SCP in kaart te brengen welke data-infrastructuur benodigd is om ontwikkelingen in de sport en het doelbereik van het sportbeleid te kunnen volgen. In het rapport *Versterking data-infrastructuur sport* (Tiessen-Raaphorst en De Haan 2012) selecteert het SCP 329 kengetallen en 15 kernindicatoren die deels wel, maar voor een groot deel ook niet beschikbaar zijn. Juni 2012 wordt het rapport aan de Tweede Kamer aangeboden. In de bijbehorende brief zet de minister uiteen met 'budgetneutrale voornemens' te willen werken aan de bundeling van kennis en aan meer 'evidence based werken' (VWS 2012).
Financiering komt er niet voor het Netherlands Sport Science Institute (NESSI). NESSI was een initiatief van de Rijksuniversiteit Groningen en de Vrije Universiteit om tot clustering en financiering te komen van onderzoek op het terrein van sport/gezondheid

en presteren/topsport. Later haakte onder andere ook Innosport.NL aan[33] en werd het beoogd werkterrein verder uitgebreid naar de sociale wetenschappen. Daarmee kwam het perspectief van één coördinerend orgaan, één loket voor sportonderzoek Nederland in het vizier. In 2013 werd echter duidelijk, dat over verschillende aspecten van het nieuw op te richten centrum teveel verschil van mening bestond en werden de gesprekken gestaakt. Innosport.NL gaat zelfstandig verder, zij het met minder budget dan in voorgaande jaren.
Ondertussen is het Mulier Instituut getransformeerd tot zelfstandig onderzoeksinstituut (zonder coördinerende taken), heeft het LOSO zich opgeheven en zijn diverse lokale netwerken ontstaan, zoals Sport & Society (Utrecht), Sport Science Institute Groningen en Amsterdam Institute of Sport Science. De landelijke coördinatie van het sportonderzoek beperkt zich tot de (losse) samenwerking binnen het Onderzoeksprogramma Sport. Eind 2014 laat VWS de Tweede Kamer weten dat een 'topteam', bestaande uit vertegenwoordigers van bedrijfsleven, overheid en wetenschap, de opdracht krijgt een kennis- een innovatieagenda sport op te stellen, die richtinggevend gaat worden voor de subsidies voor onderzoek en innovatie. Taken op het gebied van monitoring worden zoveel mogelijk gebundeld bij SCP, CBS, RIVM en Mulier Instituut. VWS streeft verder naar de inrichting van een 'kennisportal sport': één loket waar iedereen terecht kan met vragen op het gebied van sport en bewegen. Dit kennisportal wordt ondersteund door een kenniscentrum sport, dat in de loop van 2015 gestalte moet krijgen, en per 1 januari 2016 operationeel moet zijn. Dit kenniscentrum bundelt de 'kennistaken' van organisaties als NISB, Veiligheid NL en Onbeperkt Sportief (VWS 2014).

3.3.8 Wet- en regelgeving

Oktober 2013 komen de ministers van VWS en Justitie met een kamerbrief *matchfixing*.[34] De brief is de beleidsmatige reactie op een rapport van de Universiteit van Tilburg en de Vrije Universiteit (Spapens en Olfers 2013). In dat rapport stellen de auteurs dat *matchfixing* voorkomt in Nederland, maar dat er geen aanleiding is om te veronderstellen dat wedstrijden op grote schaal worden gecorrumpeerd. Het kabinet somt de diverse lopende maatregelen op vanuit de sport, de EU en het rijk, en zegt erop te vertrouwen dat die maatregelen een afdoende antwoord vormen op de door de onderzoekers geconstateerde risico's.
Juni 2013 komt de commissie Sorgdrager met haar eindrapport over dopinggebruik in de wielersport. De commissie signaleert een verandering in de dopingcultuur na 2008. Verbetering van het antidopingbeleid en van de organisatiestructuren moeten die cultuurverandering doen slagen (Commissie Anti-Doping Aanpak 2013). In een kamerbrief van juli 2013 doet de minister verslag van een ambtelijk overleg over het onderwerp.[35] De minister zegt daarin haar steun toe aan het veranderingsproces. Mede naar aanleiding hiervan wordt het budget van de Dopingautoriteit verhoogd.[36]
De Wet op de Kansspelen uit 1964 bepaalt dat de overheid vergunningen verstrekt voor het houden van sportprijsvragen en een Lotto. Verder regelt de wet de bestemming van de opbrengsten uit kansspelen. Op basis daarvan keert de Stichting De Nationale Sporttotalisator jaarlijks miljoenen euro uit aan de sport.[37] De wet staat niet toe dat er vergunningen worden afgegeven voor online kansspelen. In juli 2014 laat staatsecretaris

Teeven de Tweede Kamer weten een herijking van het loterijstelsel te willen invoeren, in 'het licht van de modernisering van het gehele kansspelbeleid'. Belangrijkste punt in de aanpassing van het kansspelbeleid is het onder strikte voorwaarden toestaan van *online* casinospellen en sportweddenschappen. De sportwereld vreest, met andere begunstigde organisaties, dat de 580 miljoen die jaarlijks door de diverse loterijen wordt afgedragen aan maatschappelijke doelen, gaat teruglopen door de veranderingen in het kansspelbeleid, omdat het *online* aanbod voor een belangrijk deel commercieel en/of buitenlands van aard is. Het kabinet kiest ervoor om de bestaande goededoelenloterijen meer ruimte voor innovatie te geven, onder andere door het verplichte afdrachtpercentage aan goede doelen te verlagen van 50% naar 40%, waarbij randvoorwaarde is dat de nominale afdracht niet zal afnemen. Verder heeft het kabinet besloten de veranderingen in het vergunningenstelsel voor de loterijen uit te stellen tot 1 januari 2017, waar eerder werd ingezet op 1 januari 2015. Het legaliseren van kansspelen op internet moet wel per 1 januari 2015 ingaan (V&J 2014). Volgens de Wet Markt en Overheid (van kracht vanaf juli 2012 voor nieuwe activiteiten en vanaf juli 2014 voor bestaande economische activiteiten) dienen overheden integrale kostprijzen door te berekenen. Vanuit algemeen belang kunnen hierop uitzonderingen worden gemaakt. Gemeenteraden dienen een formeel besluit te nemen en daarin de belangen van de diverse partijen mee te wegen. Voor de sport is dit relevant, omdat doorberekening van integrale kostprijzen zou betekenen dat sportverenigingen die gebruikmaken van gesubsidieerde sportvoorzieningen, zoals zwembaden, sporthallen en sportparken, met aanmerkelijk hogere huren worden geconfronteerd. De Autoriteit Consument en Markt constateerde in 2013 dat het merendeel van de gemeenten nog niet aan de nieuwe verplichtingen voldeed. De VSG heeft daarop een dossier Wet Markt en Overheid ontwikkeld om gemeenten te ondersteunen bij de implementatie van deze wet voor juli 2014.[38]

3.3.9 Internationale ontwikkelingen

Op Europees niveau doen zich geen grote doorbraken voor in het sportbeleid. Na het Witboek Sport komt de Europese Commissie (EC) met een 'communicatie' (Europese Commissie 2011a) en werkplan 2011-2014. De commissie bevestigt hierin de autonomie van EU-lidstaten. De EC zal ondersteunend optreden en ziet alleen bij cross-nationale thema's (doping, *matchfixing*) een rol voor zichzelf weggelegd. In de jaren daaropvolgend wordt daaraan met een reeks 'preparatory actions' handen en voeten gegeven. Vanaf 2014 maakt het sportbeleid deel uit van het Erasmusprogramma 'Education, training and youth' (Europese Commissie 2014a). In het bijbehorende werkplan 2014-2020 worden doping, *matchfixing* en racisme genoemd als internationale uitdagingen waar Europa een rol voor zichzelf ziet weggelegd. Verder wil de EC werken aan het ondersteunen van *good governance* en het stimuleren van gelijke kansen en *health-enhancing physical activity* (HEPA), onder andere door participatie in sport. Er zijn subsidiemogelijkheden voor sportevenementen en voor internationale samenwerkingsprojecten (budget 266 miljoen euro). De EC blijft trouw aan het subsidiariteitsbeginsel, maar kondigt juni 2014 wel een Europese sportweek af, voor het eerst te houden in september 2015 (Europese Commissie 2014b).
In 2008 had Nederland vier leden in het IOC.[39] Om uiteenlopende redenen eindigt in de jaren erna voor alle vier het IOC-lidmaatschap. September 2013 wordt duidelijk dat oud

politicus en KLM-voorman Camiel Eurlings de opvolger van koning Willem-Alexander wordt als lid van het IOC. Daarmee behoudt Nederland een zetel in dit belangrijke sportgremium.

3.4 Conclusie

De periode 2008-2014 geldt voor het sportbeleid als een bewogen periode, waarin veel gebeurde. Het beleid ondervond impulsen van het Olympisch Plan 2028 en het bijbehorende kabinetsstandpunt, beide uit 2009. De vijf pijlers die daarin werden benoemd hebben structuur gegeven aan het debat over sport. Het plan is mede aanleiding geweest tot aanscherpingen in het topsport- en evenementenbeleid, en heeft indirect ten grondslag gelegen aan het wetenschappelijke onderzoeksprogramma Sport.
Discussies over het Olympisch Plan en over het binnenhalen van grote sportevenementen hebben tot felle debatten over het sportbeleid geleid inclusief een motie van wantrouwen aan het adres van minister Schippers. Ook andere kwesties maken dat de sport veelvuldig zichtbaar is in de media, en lang niet altijd op een positieve manier (bv. *matchfixing*, doping, geweld in en om de velden).
Tekenend voor de kracht van sport is dat het wegvallen van de Olympische ambities betrekkelijk weinig lijkt te hebben veranderd in het sportbeleid. Tot op heden is het (landelijke) sportbeleid gevrijwaard gebleven van bezuinigingen. De overheid blijft investeren in zowel de breedtesport als de topsport. In lijn met de adviezen uit de beleidsdoorlichting van 2010 is het beleid geborgd in grotere programma's, waarvan het merendeel doorloopt tot en met 2016. Risicovol voor het beleid zijn de lokale bezuinigingen en het eventueel wegvallen van middelen uit de kansspelen. De verwachting is dat de effecten van die bezuinigingen in 2015 hun weerslag zullen gaan vinden in de gemeentelijke sportbegrotingen. Wat de volledige invoering van de Wet Markt en Overheid en van de liberalisering van de markt voor kansspelen voor de (top)sport gaan betekenen, moet aankomende jaren duidelijk worden.
Ook institutioneel was en is het veld in beweging. Sportkoepel NOC*NSF werpt zich meer en meer op als belangenbehartiger voor heel de sport en het ministerie van VWS stuurt aan op herinrichting van de kennisinfrastructuur van de sport. Voorzichtig maakt de sport zich op voor de periode na 2016, wanneer de meeste programma's zijn afgerond en nieuwe wet- en regelgeving zijn beslag heeft gekregen.

Noten

1 De nota zelf is van 2005, het uitvoeringsprogramma Samen voor sport van 2006.
2 'Bewegen' staat daarin voor de relatie tussen sport en gezondheid, 'meedoen' voor het deelnemen aan sport en de sociale betekenis van sport, 'presteren' voor topsport (en toen ook nog: topsportevenementen).
3 Beleidsdoorlichtingen vormen een instrument van het ministerie van Financiën om verantwoording af te leggen over het rijksbeleid (Regeling Periodiek Evaluatieonderzoek). Departementen dragen om beurten onderwerpen aan die ze centraal willen stellen bij een beleidsdoorlichting. In 2010 was dat voor het ministerie van VWS het sportbeleid.
4 Deze bestuurlijke partners worden ondersteund door VSG, NISB en Sport&Zaken.
5 In de onderhavige periode wisselt de top van NOC*NSF. September 2008 vertrekt technisch-directeur

Charles van Commenée naar de Britse atletiekfederatie. Hij wordt opgevolgd door de uit de hockey wereld afkomstige Maurits Hendriks. November 2008 volgt het ontslag van algemeen directeur Marcel Sturkenboom, wegens 'fundamenteel verschil van mening over het te voeren beleid'. Zijn mededirecteur in die tijd, Theo Fledderus, kondigt januari 2010 zijn vertrek aan. Gerard Dielessen, voorheen algemeen directeur van de NOS, volgt hem op. Mei 2010 neemt André Bolhuis de plaats van Erica Terpstra in als voorzitter van de sportkoepel. Terpstra volgde in 2003 Hans Blankert op als voorzitter en werd in 2006 herbenoemd. In 2010 zat haar zittingstermijn erop en was ze niet herkiesbaar.

6 Volgens de RSO-norm, dus minimaal twaalf keer per jaar. Deze ambitie wordt ook wel verwoord als 'Plus 10', naar analogie van de top 10-ambitie van het topsportbeleid.

7 Bij de Sportagenda 2016 is een bestedingsplan toegevoegd. Dit betreft alleen de besteding van de 'vrij beschikbare' Lottomiddelen in 2013. De gesubsidieerde en gesponsorde delen van het bestedingsplan sportorganisaties worden hierin niet zichtbaar, omdat besteding daarvan moet voldoen aan de voorwaarden van de verstrekkers van de subsidies en sponsoring. In de toelichting wordt verder gemeld dat wordt uitgegaan van 52 miljoen aan Lottomiddelen, en dat eventuele hogere dan wel lagere uitkeringen uit de Lotto worden verrekend met de bestemmingsreserve Lotto. Uit het financieel jaarverslag over 2013 wordt duidelijk dat die bestemmingsreserve is aangesproken voor een bedrag van 9,5 miljoen. De totale baten voor NOC*NSF waren in 2014 111 miljoen euro, waarvan 27 miljoen aan subsidies van VWS, 9,5 miljoen aan sponsorgelden en 1 miljoen aan contributies (www.nocnsf.nl).

8 De projectorganisatie Olympisch Vuur wordt ingericht door interimmer Gerben Eggink en in oktober 2010 overgedragen aan Ben Tellings. Tellings vertrekt na een maand. Januari 2011 wordt de van het ministerie van Economie, Landbouw en Innovatie afkomstige Eric Eijkelberg zijn opvolger.

9 Persbericht 29 oktober 2012, 'Sport zeer tevreden met regeerakkoord VVD en PvdA'. http://www.nocnsf.nl/cms/showpage.aspx?id=12274

10 Classificeren is het indelen van sporters in handicapklassen met als doel eerlijke wedstrijden te realiseren.

11 Het ministerie van VWS financiert deze regeling.

12 De vereniging NCSU heeft zich eind 2013 opgeheven, de landelijke stichting beraadt zich op zijn toekomst (zie http://www.ncsu.nl/ons-nieuws.asp?ID=619). De NKS probeert onder de nieuwe naam Nieuwe Kansen Sport een plaats te bemachtigen op de markt voor dienstverlening aan sportverenigingen (zie www.nks.nl).

13 De NCS is voortgekomen uit de Nederlandse Arbeiders SportBond (NASB) en profileert zich nu als humanistische sportkoepel en ledenorganisatie. Er zijn via NCS-verenigingen 200.000 leden aangesloten (www.nederlandseculturelesportbond.nl).

14 De meeste gegevens in deze paragraaf zijn ontleend aan de *Voortgangsrapportage Monitor Sport en Bewegen in de Buurt 2013* (De Jong et al. 2013).

15 De bestuurlijke afspraken zijn getekend op 13 februari 2012 met VNG, NOC*NSF, VNO-NCW en MKB-Nederland. Ondersteuningspartners zijn NOC*NSF, VSG, NISB en ZonMW. Voorjaar 2014 zijn de bestuurlijke afspraken op onderdelen bijgesteld.

16 Zie ook hoofdstuk 14.

17 Deze wet biedt het lokale bestuur mogelijkheden in te grijpen bij (dreigend) (voetbal)vandalisme.

18 http://www.nocnsf.nl/cms/showpage.aspx?id=12549

19 Zie bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk in aanloop naar de Olympische Spelen van 2012 (Hover et al. 2013).

20 Voor deze paragraaf is dankbaar gebruik gemaakt van Straatmeijer 2014.

21 Enkele van deze pilots waren het WK Turnen 2010, de FBK-Games 2011 en het WK Tafeltennis 2011.
22 http://www.modelaanpakevenementen.nl/
23 Dit is een initiatief van NOC*NSF, dat met steun van VWS wordt uitgevoerd door Respons. Zie http://www.sportevenementenkalender.nl/
24 Onder deze naam werken VWS, NOC*NSF en de G5 (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht en Eindhoven) samen om aansprekende evenementen naar Nederland te halen. De partijen hebben daartoe eind 2012 een manifest ondertekend. Het overleg wordt bijgestaan door een strategische adviescommissie onder leiding van NOC*NSF-bestuurder Harry Been en ondersteund door een werkorganisatie onder leiding van Marco Kooiman, projectleider evenementenbeleid bij NOC*NSF.
25 Kleinschalige evenementen om een *track record* van beeldbepalende sportevenementen op te bouwen.
26 Gedurende de periode 2002-2013 bedroegen de uitgaven ten behoeve van evenementen jaarlijks 4,7 miljoen euro.
27 Zie ook hoofdstuk 11.
28 In de regeling participeert ook OCW, zodat eveneens combinatiefunctionarissen op het vlak van cultuur kunnen worden aangesteld. De verhouding cultuur-sport is ongeveer 15%-85%. De onderhavige tekst concentreert zich op de inzet ten behoeve van sport en bewegen.
29 Voor deze paragraaf is dankbaar gebruikgemaakt van Von Heijden et al. (2013).
30 Beide interventies zijn inmiddels opgenomen in de Menukaart Sportimpuls, met de kwalificatie Goed Onderbouwd. Aanvragers van een Sportimpulsproject dienen een interventie van de Menukaart te kiezen.
31 De opleiding voor de eerstegraadsbevoegdheid voor vakleerkrachten wordt in Nederland aangeboden op hbo-niveau, waar vanuit het verleden geen onderzoekstraditie was. In het buitenland is dit vaak wel een universitaire opleiding, en heeft het onderzoek naar lichamelijke opvoeding zich verbreed tot sportonderzoek.
32 Ook in het Sectorplan wordt het onderzoek ondergebracht in de vijf hoofdlijnen presteren, vitaal, meedoen, kaart en beeld.
33 Hiermee veranderde de naam van NESSI in NISSI (Netherlands Institute for Sport Science & Innovation).
34 http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2013/10/01/maatregelen-tegen-matchfixing.html?ns_campaign=nieuwsberichten-ministerie-van-volksgezondheid%2C-welzijn-en-sport&ns_channel=att
35 http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/07/01/kamerbrief-over-uitkomsten-ambtelijk-overleg-inzake-dopingbestrijding.html?ns_campaign=documenten-en-publicaties-over-het-onderwerp-sport&ns_channel=att
36 De eenmalige verhoging van 200.000 euro voor 2013 is structureel geworden met ingang van 1 januari 2014. Daarnaast is er eenmalig 313.000 euro beschikbaar gesteld voor het actieplan dat NOC*NSF, Dopingautoriteit en KNWU hebben opgesteld naar aanleiding van het rapport van de commissie-Sorgdrager.
37 Zie § 3.2.2 voor de uitkering van de Lotto aan NOC*NSF. Zie ook tabel 8.13 in hoofdstuk 8.
38 Zie verder http://www.sportengemeenten.nl/index.php/component/content/article/61-visie-beleid/visie-beleidsplein/dossier-wet-markt-en-overheid/381-wet-markt-en-overheid2
39 Els van Breda-Vriesman (2001-2008), Hein Verbruggen (1998-2008), Anton Geesink (1987-2010) en Willem-Alexander (1998-2013). Zie verder http://www.nocnsf.nl/nederlandse-ioc-leden

4 Sportdeelname

Annet Tiessen-Raaphorst en Remko van den Dool (SCP)

In dit hoofdstuk zijn de volgende kernindicatoren uitgewerkt:

kernindicator	operationalisatie	uitkomst (%)	trend in de afgelopen 10 jaar
sportparticipatie	aandeel van de bevolking dat regelmatig aan sport doet	75[a]	lichte stijging[b]
	sport 12x per jaar of vaker wekelijkse sportdeelname	56[c]	lichte stijging[c]
	aandeel van de mensen met een (fysieke) handicap/chronische aandoening dat regelmatig aan sport doet		
sportparticipatie gehandicapten	sport 12x per jaar of vaker	64[a]	–
	wekelijkse sportdeelname	34[c]	lichte stijging[c]
clublidmaatschap	aandeel van de bevolking/sporters dat lid is van een sportvereniging	33[a]	stabiel[b]

a Bron: SCP/CBS (VTO'12), 6-79-jarigen. De uitkomsten van het VTO zijn niet vergelijkbaar met eerdere uitkomsten uit het Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek (AVO). Het is daarom niet terecht te veronderstellen dat het doel van 75% sportparticipatie (NOC*NSF 2012) binnen bereik ligt. De sportdeelname is namelijk in de afgelopen 10 jaar zeer beperkt toegenomen (zie figuur 4.1).
b Bron: Mulier Instituut (OBiN'06-'13), 6-79-jarigen.
c Bron: CBS (GE'01-'13), 12-79-jarigen.

4.1 Sportdeelname als doel van beleid

De overheid, NOC*NSF en de sportbonden hebben de ambitie om meer mensen vaker te laten sporten (VWS 2011a, 2011b; NOC*NSF 2012a), omdat sportbeoefening bijdraagt aan een gezonde en actieve leefstijl en binding in de samenleving. De landelijke overheid heeft nog nooit zo veel geïnvesteerd in interventies voor sportbeoefening als in de afgelopen jaren (zie hoofdstuk 3). Samenwerking met sectoren als onderwijs, bedrijfsleven of zorg, en de inzet van buurtsportcoaches en sport- en beweeginterventies, moeten ertoe leiden dat meer mensen een leven lang sportief zijn. Resulteren deze interventies daadwerkelijk in een groei van de sportdeelname van Nederlanders?
In dit hoofdstuk staat die vraag centraal en belichten we diverse aspecten van de sportdeelname, zoals hoe vaak Nederlanders sporten, in welke sporttakken ze actief zijn, met wie ze sporten, in welk verband en of ze meedoen aan training en competitie.
De deelname vergelijken we naar diverse sociaal-demografische achtergrondkenmerken, met specifieke aandacht voor een lichamelijke beperking of chronische aandoening. De sportdeelname en het lidmaatschap van sportverenigingen bezien we ook in

Europees verband op basis van de recente Eurobarometer sport (Directorate-General for Education and Culture 2014). De informatie in dit hoofdstuk is gebaseerd op diverse databestanden: de gezondheidsenquête (GE) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), de Vrijetijdsomnibus (VTO)[1] van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en het CBS en de Gezondheidsmonitor Volwassenen van de GGD-en, het CBS en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) (voor meer informatie over de databestanden, zie de bijlage bij dit rapport op www.scp.nl).[2]

4.2 Deelname aan sport

Sportdeelname stijgt licht

De ontwikkelingen in sportdeelname waren tot 2007 positief (Kamphuis en Van den Dool 2008). Hoe is het sindsdien gegaan? De groei heeft zich doorgezet (figuur 4.1), zij het minimaal. In 2013 deed 56% van de 12-79-jarigen wekelijks aan sport. In 2007 was dit 54%. Als we kijken naar een lagere frequentie, namelijk minstens twaalf keer per jaar sporten (de zogenaamde Richtlijn Sportdeelname Onderzoek (RSO)-norm) dan voldoet 75% van de 6-79-jarige Nederlanders daaraan volgens de VTO 2012.[3] Puur op basis van dit percentage zou men kunnen denken dat daarmee de ambitie van de sportsector ('van 65% naar 75%', zie hoofdstuk 3) gehaald is. Deze conclusie is echter niet terecht: het VTO-onderzoek is in 2012 voor het eerst uitgevoerd en blijkt ten opzichte van andere onderzoeken in een hoge sportdeelname te resulteren. Hiervoor zijn diverse methodologische verklaringen (zie Van den Dool et al. 2014). De uitkomsten zijn dus niet zonder meer met andere onderzoeken te vergelijken.

Figuur 4.1

Sportdeelname, bevolking 6-79 jaar, 2001-2013 (in procenten)

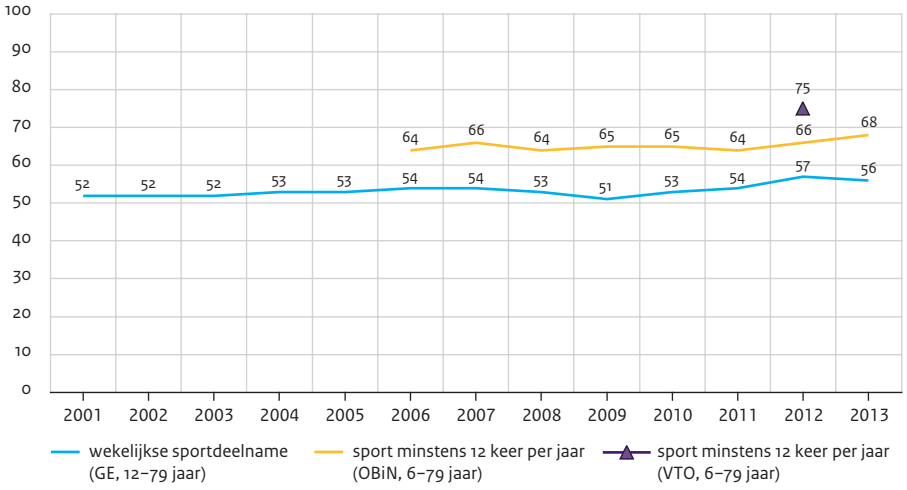

Bron: CBS (GE'01-'13); Mulier Instituut (OBiN'06-'13); SCP/CBS (VTO'12)

Daarom wijken we voor de trend van de RSO-norm uit naar een ander databestand, namelijk Ongevallen en Bewegen in Nederland (OBiN). Dit bestand laat tussen 2007 en 2013 een lichte stijging zien (zie ook Collard en Pulles 2014). Toekomstige metingen moeten duidelijk maken of deze lichte stijging zich doorzet.

Kader 4.1 Nederland in Europa

Hoe verhoudt ons land zich ten opzichte van andere Europese landen in het streven naar meer sportdeelname? Alleen de Denen, Zweden en Finnen doen vaker wekelijks aan sport (figuur 4.2).[4] In de ons direct omringende landen (België, Duitsland, Verenigd Koninkrijk) ligt de wekelijkse sportdeelname beduidend lager. In de Europese Unie sport gemiddeld 41% van de bevolking van 15 jaar en ouder wekelijks (Directorate-General for Education and Culture 2014).

Figuur 4.2

Wekelijks of vaker sporten, bevolking 15 jaar en ouder, selectie van Europese landen, 2013 (in procenten)

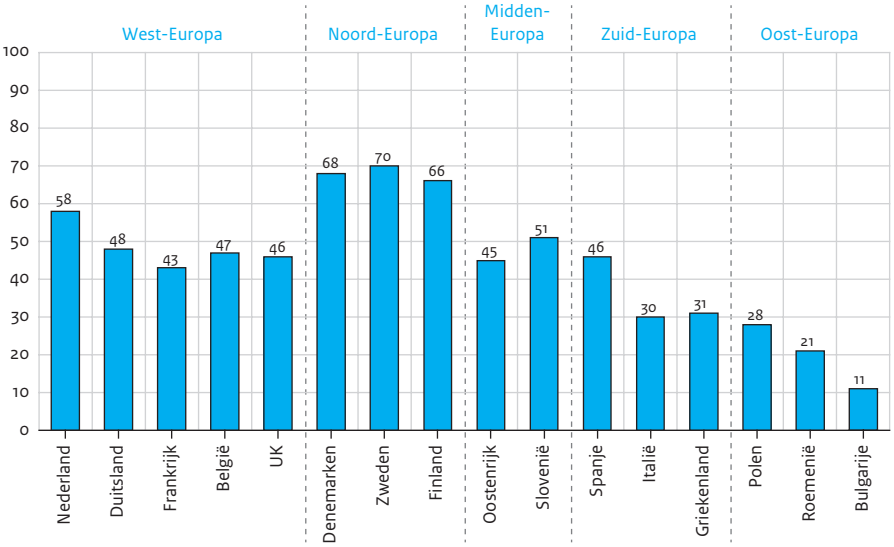

Bron: Eurobarometer'14

Verschillen in sportdeelname naar sociaal-demografische kenmerken blijven bestaan

In 2008 constateerden Kamphuis en Van den Dool dat verschillende groepen in de samenleving meer waren gaan sporten; het grootst was de stijging bij de 50-plussers. Sociaal-economische verschillen bleken hardnekkig; mensen met een lager opleidingsniveau en een lager inkomen deden minder aan sport, evenals mensen met een handicap

of chronische aandoening. Anno 2013 is dit beeld nog hetzelfde (tabel 4.1). Leeftijd, opleidingsniveau en gezondheid waren en blijven belangrijke verklarende variabelen voor verschillen in sportdeelname (zie ook Tiessen-Raaphorst 2014a; Hendriksen en Hoogerwerf 2013). Een aantal relevante ontwikkelingen lichten we uit.
Jongeren doen meer aan sport dan ouderen, maar de verschillen worden steeds kleiner. De sportdeelname van 50-79-jarigen is tussen 2001 en 2013 toegenomen, terwijl die bij 12-19-jarigen gelijk is gebleven (Collard en Pulles 2014). De sportdeelname bij de laatste groep ligt al op een hoog niveau, waardoor toename moeilijker te realiseren zal zijn.
Het opleidingsniveau is en blijft een belangrijke verklarende variabele voor het wel of niet aan sport doen (Tiessen-Raaphorst 2014a; Breedveld 2014). Ten opzichte van 2001 zijn de verschillen naar opleidingsniveau zelfs groter geworden. Meer hoger opgeleiden zijn aan sport gaan doen, terwijl dit voor middelbaar en lager opgeleiden – ondanks een piek in 2010 – niet het geval is.
Gezondheid is een belangrijke voorwaarde voor sportbeoefening: als je je niet fit voelt, lijkt sport al snel te veel of onbereikbaar. Daarnaast is gezondheid voor velen ook een doel van het sporten: veel mensen sporten om zich gezonder of fitter te voelen (Van den Dool et al. 2009). 10% van de bevolking van 12 tot en met 79 jaar vindt de eigen gezondheid matig of slecht (niet in tabel) en zij doen veel minder aan sport (30% in 2013) dan mensen met een goede gezondheid (59%, zie Tiessen-Raaphorst 2014a). Juist de gezonde mensen zijn tussen 2001 en 2013 meer aan sport gaan doen. Ook het hebben van een handicap houdt nog altijd verband met een lagere sportdeelname. Mensen met een matige of ernstige fysieke handicap (34%) doen veel minder aan sport dan gezonde mensen (63%). In 2013 doen meer mensen met een matige of ernstige fysieke handicap aan sport dan in 2001. De trendlijn vertoont echter wel veel schommelingen.
De levensfase waarin men verkeert, houdt verband met sportdeelname. De drukte van een gezin met kleine kinderen leidt tot minder sporten door de ouders (Tiessen-Raaphorst 2014b). Vooral op oudere leeftijd heeft een partner een positief verband met sportdeelname: meer paren van 40 jaar en ouder sporten dan alleenstaande 40-plussers. Samen is het gemakkelijker op pad te gaan dan alleen (Van den Dool 2014a). Deels zal dit ook samenhangen met de leeftijd: alleenstaanden zijn gemiddeld ouder dan paren van 40 jaar en ouder.
De sportdeelname van niet-westerse migranten bleef lange tijd achter bij die van westerse migranten en autochtone Nederlanders. In 2013 is dit verschil niet meer significant. Doordat meer niet-westerse migranten tot de tweede generatie gaan behoren, ze meer thuisraken in de Nederlandse sportcultuur en ze gemiddeld een hoger opleidingsniveau bereiken dan hun ouders, stijgt de sportdeelname (Vogels 2014). Beperking van de gezondheidsenquête is dat migranten er niet representatief in vertegenwoordigd zijn. Migranten die de Nederlandse taal niet machtig zijn, bijvoorbeeld, zijn beperkt bevraagd. Specifiek onderzoek onder niet-westerse migranten laat wel verschil zien tussen autochtonen en niet-westerse migranten. Vooral de sportdeelname van Marokkaans- en Turks-Nederlandse vrouwen blijft achter, terwijl Antilliaans- en Surinaams-Nederlandse jongeren evenveel of meer sporten dan autochtone jongeren (Vogels 2014).

Tabel 4.1
Wekelijkse sportdeelname naar achtergrondkenmerken, bevolking 12-79 jaar, 2001-2013
(in procenten; n varieert tussen 5507 en 6543)

	2001	2003	2006	2009	2012	2013
totaal	52	52	54	51	57	**56**
geslacht						*
man	51	52	53	52	58	**58**
vrouw	54	51	55	51	56	53
leeftijd						*
12-19 jaar	77	79	79	78	75	74
20-34 jaar	63	58	64	62	66	63
35-49 jaar	52	51	54	53	57	**59**
50-64 jaar	43	43	46	43	49	**50**
65-79 jaar	29	32	32	32	41	**36**
opleidingsniveau (≥ 25 jaar)						*
lager (lo, vmbo, avo, mavo)	36	33	34	37	38	34
middelbaar (havo, vwo, mbo)	52	50	54	51	54	51
hoger (hbo, wo)	61	63	65	64	68	**69**
zelf ervaren gezondheid						*
uitstekend, (zeer) goed	55	55	57	54	60	**59**
matig/slecht	26	27	27	26	32	30
mate van fysieke handicap						*
geen	58	58	60	59	63	**63**
licht	46	44	48	44	51	49
matig/ernstig	29	31	34	28	36	**34**
gezinssituatie						*
alleenstaand, ≤ 40 jaar	68	65	69	71	67	71
paar, ≤ 40 jaar	62	62	63	65	71	**71**
gezin met kind(eren)	59	57	60	58	63	61
alleenstaande ouder	46	53	52	50	52	**55**
paar, ≥40 jaar	40	40	43	40	47	**47**
alleenstaand, ≥ 40 jaar	36	35	39	36	41	38
etniciteit						
autochtoon	51	50	–	50	58	**57**
westerse migranten	50	48	–	55	52	52
niet-westerse migranten	43	41	–	42	52	**52**

vet = significant verschil tussen 2013 en 2001 (p = < 0,05); * = significant verschil binnen de groep (p = < 0,05), alleen getoetst voor 2013, - = gegevens ontbreken

Bron: CBS (GE'01-'13)

Niet-wekelijkse sporters vooral ouder en lager opgeleid

Bovenstaande cijfers gaan uit van wekelijkse sportparticipatie. Er is daarnaast een groep 6-79-jarige Nederlanders die wel aan sport doet, maar niet wekelijks (24%) en een groep die nooit sport (20%, figuur 4.3).[5] Ook met deze verdere uitsplitsing van sportdeelname neemt het aandeel niet-sporters toe met het ouder worden, zijn lager opgeleiden vaker niet-sporter dan middelbaar en hoger opgeleiden en doen mensen met een chronische aandoening of beperking vaker niet aan sport dan gezonde mensen. Ook blijkt dat als Nederlanders aan sport doen, ze al snel vaker dan twaalf keer per jaar sportief actief zijn. Het aandeel mensen dat een tot elf keer per jaar sport is klein en er is geen verschil te zien naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau of het hebben van een beperking of chronische aandoening.

Figuur 4.3

Frequentie van sporten naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en het hebben van een beperking of chronische aandoening, bevolking 6-79 jaar, 2012 (in procenten; n = 3047)

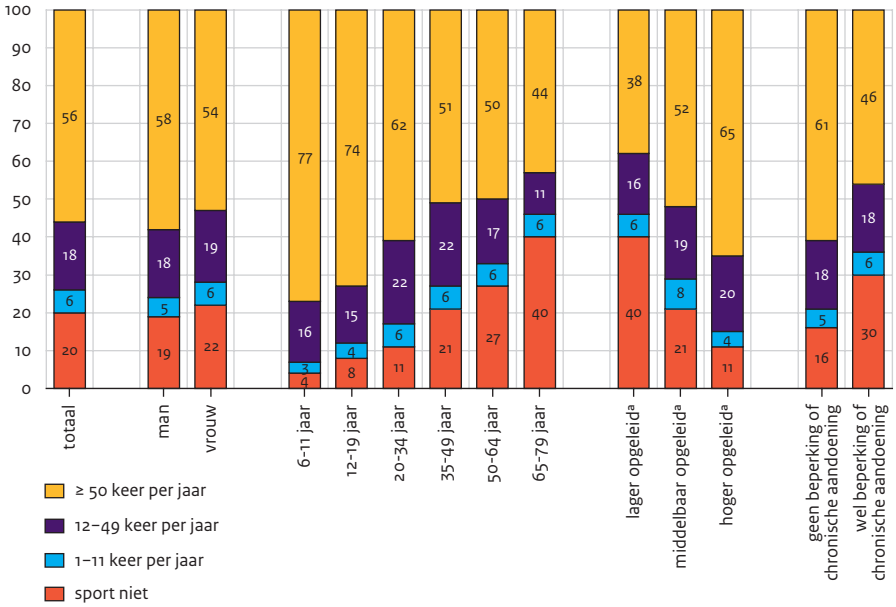

a Opleidingsniveau alleen van mensen van 25 jaar of ouder.
Verschillen tussen leeftijdsgroepen, opleidingsniveau en het hebben van een beperking of chronische aandoening zijn significant (p = < 0,05).

Bron: SCP/CBS (VTO'12)

Gehandicaptensport

De sportdeelname door mensen met een handicap krijgt extra aandacht in het sportbeleid van de rijksoverheid (VWS 2011b). Dit beleid is erop gericht het sportaanbod voor mensen die niet zonder meer kunnen deelnemen aan het reguliere aanbod te ondersteunen en te faciliteren. Daarbij is er vanuit beleid specifiek aandacht voor kinderen in het speciaal onderwijs (Special Heroes) en voor de ondersteuning van mensen die de overstap maken van een revalidatie-instelling naar sport en bewegen in de thuissituatie. Deze groepen vormen slechts een deel van alle Nederlanders met een handicap (zie hoofdstuk 2).

Gegevens over de sportdeelname door mensen met een handicap is niet voor alle typen handicap op vergelijkbare wijze en van vergelijkbare kwaliteit beschikbaar (Von Heijden et al. 2013). De gezondheidsenquête biedt wel goede informatie over mensen met een fysieke functiebeperking (motorisch, visueel of auditief, zie tabel 4.2), en daarbij kunnen we specifieker naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau kijken.

Tabel 4.2

Wekelijkse sportdeelname naar mate van fysieke handicap en enkele achtergrondkenmerken, bevolking 12-79 jaar, 2012 (in procenten)

	totale bevolking (n = 6271)	geen fysieke handicap (n = 3789)	lichte fysieke handicap (n = 1743)	matige/ernstige fysieke handicap (n = 718)
totaal	57	63	**51**	**36**
geslacht				
man	58	64	**50**	**36**
vrouw	56	63	**51**	**36**
leeftijd				
12-19 jaar	75	75	79	–
20-34 jaar	66	69	62	**44**
35-49 jaar	57	62	**51**	**36**
50-64 jaar	49	56	**44**	**36**
65-79 jaar	41	47	42	**31**
hoogst voltooide opleiding (≥ 25 jaar)				
laag	38	45	**36**	**27**
middelbaar	54	58	**49**	**45**
hoog	68	70	66	**46**
ervaren gezondheid				
uitstekend/(zeer) goed	60	64	**52**	**46**
matig/(zeer) slecht	32	42	38	**25**

vet = significant verschil met mensen zonder fysieke handicap (p = < 0,05), – = te weinig respondenten

Bron: CBS (GE'12)

Het hebben van een handicap heeft verband met minder sportdeelname. Ook mensen met een lichte fysieke handicap doen vaak al minder aan sport dan mensen zonder handicap. Uitzondering daarop zijn de 12-34-jarigen en de hoger opgeleiden met een lichte fysieke handicap. Zij sporten evenveel als mensen zonder handicap.
Het type handicap heeft eveneens invloed. Mensen met een motorische handicap doen minder aan sport dan mensen met een auditieve of visuele handicap (Von der Heijden et al. 2013). Het hebben van een chronische aandoening heeft beperkt effect op sportdeelname. Bij jongere leeftijdsgroepen is de sportdeelname van mensen met een chronische ziekte 5 procentpunten lager. Bij 51-65-jarigen is het verschil groter (9 procentpunten; niet in tabel).

In hoeverre voelen mensen met fysieke beperkingen of chronische aandoeningen zich belemmerd in hun sportdeelname? Dit varieert sterk (tabel 4.3): ruim een vijfde (22%) geeft aan niet belemmerd te worden, maar een kwart (26%) ervaart ernstige belemmeringen door hun beperking of aandoening. Dit hangt sterk samen met de soort beperking of aandoening. Mensen met motorische beperkingen voelen zich veel vaker ernstig belemmerd dan mensen met visuele en/of auditieve beperkingen of mensen met een chronische aandoening.

Tabel 4.3
Mate waarin belemmeringen in het sporten ervaren worden, mensen met fysieke beperkingen of een chronische aandoening 6-79 jaar, 2012 (in procenten)

	totaal (n = 832)	motorische beperking (n = 388)	visueel en/of auditief (n = 124)	chronische aandoening (n = 461)
niet belemmerd	22	12	36	22
licht belemmerd	29	27	31	30
matig belemmerd	23	25	12	24
ernstig belemmerd	26	37	21	24
totaal	100	100	100	100

Bron: SCP/CBS (VTO'12)

Zowel persoonlijke als omgevingsfactoren kunnen sportdeelname belemmeren. Uit ander onderzoek blijkt dat 45% van de mensen met een matige of ernstige fysieke handicap zich belemmerd voelt door persoonlijke factoren, bijvoorbeeld wanneer ze een slechtere periode hebben (26%) of niet deel kunnen nemen vanwege lichamelijke beperkingen (19%; Von der Heijden et al. 2013). 41% ervaart belemmeringen vanuit de omgeving. Vaak is dit organisatorisch (33%) van aard, maar ook het sportaanbod (17%) of de invloed van de sociale omgeving (3%) bemoeilijkt deelname (Von der Heijden et al. 2013). Vooral de kosten van deelname en vervoer noemt men vaak als knelpunt.

Von der Heijden et al. (2013) hebben ook de sportdeelname door mensen met een verstandelijke handicap onderzocht. Driekwart van de mensen met een lichte of matige verstandelijke handicap doet mee aan sportieve activiteiten, waarvan het merendeel wekelijks. Bewoners van instellingen doen minder aan sport en bewegen dan verstandelijk gehandicapten die zelfstandig, bij familie of in een kleinschalige voorziening wonen. De helft van de sporters met een verstandelijke handicap ervaart geen belemmeringen om te gaan sporten. Als ze wel belemmeringen ervaren, dan is dit vaak van persoonlijke aard (33%), doordat ze te weinig zelfvertrouwen hebben of doordat lichamelijke beperkingen hen tegenhouden. Een kwart (24%) ervaart belemmeringen vanuit de omgeving, zoals begeleiding bij het sporten, organisatorische aspecten (tijdstip, vervoer) of sociale steun.

4.3 Beoefening van diverse takken van sport[6]

De Gezondheidsmonitor Volwassenen biedt door de grote omvang van dit databestand de mogelijkheid de beoefening van de twintig meest beoefende sporttakken uit te splitsen naar diversiteit van achtergrondkenmerken, waaronder opleidingsniveau en het hebben van diverse handicaps (tabel 4.4, zie bijlage B4.1 voor meer sporttakken, te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport). Fitness is de meest beoefende sport bij volwassenen (22%), gevolgd door hardlopen (12%), tennis (5%) en zwemmen (5%). Dat fitness en hardlopen populair zijn, is al langere tijd zichtbaar. De populariteit van zwemmen is de afgelopen tien jaar echter duidelijk afgenomen (Van den Dool 2014a).
Mannen doen vaker aan hardlopen, voetbal en diverse vormen van fietsen (toerfietsen, wielrennen, mountainbike), terwijl vrouwen meer doen aan fitness/aerobics, zwemmen, gymnastiek of yoga. Veel sporttakken worden meer door 20-49-jarigen beoefend dan door 50-plussers. Vooral bij hardlopen, voetbal en andere teamsporten, aerobics en paardensport is dit zichtbaar. Uitzonderingen hierop zijn zwemmen, gymnastiek en golf. De verschillen naar opleiding zijn bij veel sporten zichtbaar: hoogopgeleide sporters zijn vaker vertegenwoordigd in diverse sporten dan lager opgeleiden. Dit is naar verwachting het geval bij sporten als tennis of golf, maar ook fitness, hardlopen en yoga kennen meer hoogopgeleide deelnemers. Alleen bij gymnastiek en wandelen zijn de verhoudingen gelijkwaardiger. Dit kan komen doordat deze sporten vooral oudere deelnemers kennen, die verhoudingsgewijs vaker lager opgeleid zijn.
Zoals verwacht ligt de deelname aan veel sporttakken hoger onder sporters met een goede gezondheid dan bij hen die hun eigen gezondheid als minder goed ervaren. Ook hier laat gymnastiek een ander beeld zien, en dat is waarschijnlijk gerelateerd aan de leeftijd van de deelnemers en hun gezondheidservaring. Het hebben van een matige of ernstige beperking leidt bij alle sporten tot een lagere deelname, met uitzondering van gymnastiek. Zwemmen doen mensen met een matige of ernstige beperking in vergelijkbare mate. Mensen met matige of ernstige visuele of auditieve beperkingen doen vaker aan de meeste sporten mee dan mensen met een motorische beperking.

Tabel 4.4

Twintig meest beoefende takken van sport naar achtergrondkenmerken, sporters 20-79 jaar, 2012 (in procenten)

		geslacht		leeftijd			hoogst voltooide opleiding		
	totaal	man	vrouw	20-49 jaar	50-64 jaar	65-79 jaar	laag	middel-baar	hoog
(n)	352.285	161.612	190.673	129.394	92.582	130.309	145.532	100.332	95.746
fitness	21,8	20,9	22,7	24,6	20,4	15,3	15,9	23,5	26,5
hardlopen	12,2	13,2	11,3	17,0	8,5	2,7	5,4	12,1	19,7
tennis	5,0	5,4	4,7	4,6	5,7	5,3	2,9	4,5	7,8
zwemmen	4,9	3,4	6,4	4,5	5,0	6,1	4,5	4,6	5,6
voetbal	4,8	9,0	0,7	7,7	1,7	0,4	2,8	6,5	5,2
yoga	2,7	0,6	4,9	2,8	3,0	2,1	1,5	2,2	4,6
toerfietsen	2,2	2,8	1,6	1,8	2,8	2,2	1,9	2,0	2,6
aerobics	1,9	0,1	3,8	2,6	1,4	0,7	1,2	2,3	2,4
gymnastiek	1,7	0,7	2,7	0,8	1,8	4,4	2,4	1,3	1,2
wandelen	1,7	1,1	2,3	1,1	2,6	2,4	1,8	1,7	1,7
wielrennen	1,6	2,6	0,5	2,1	1,2	0,4	0,6	1,4	2,8
golf	1,5	2,0	1,0	0,7	2,1	2,9	0,8	1,2	2,6
dansen	1,5	0,5	2,4	1,7	1,1	1,3	1,0	1,5	1,9
volleybal	1,2	1,4	1,1	1,4	1,3	0,5	0,6	1,4	1,7
paardensport	1,1	0,3	1,8	1,6	0,6	0,2	0,6	1,4	1,3
mountainbike	1,0	1,8	0,3	1,5	0,6	0,1	0,4	1,2	1,4
hockey	0,9	1,0	0,8	1,4	0,3	0,1	0,1	0,7	1,9
squash	0,9	1,5	0,3	1,4	0,4	0,0	0,2	0,7	1,7
badminton	0,8	0,9	0,6	0,8	0,9	0,5	0,4	0,8	1,0
schaatsen	0,5	0,8	0,2	0,5	0,6	0,3	0,2	0,5	0,8

Tabel 4.4 (vervolg)

	ervaren gezondheid		motorische beperking			visuele beperking			auditieve beperking		
	gaat wel, (zeer) slecht	(zeer) goed	geen	licht	matig/ ernstig	geen	licht	matig/ ernstig	geen	licht	matig/ ernstig
(n)	86.959	261.347	264.759	43.461	32.019	281.727	40.924	18.107	274.706	49.884	13.571
fitness	16,7	23,3	23,2	17,3	14,1	22,6	19,7	15,1	22,8	18,5	13,0
hardlopen	4,1	14,5	14,3	4,4	2,0	13,2	8,6	5,5	13,3	7,8	4,4
tennis	2,0	5,9	5,8	2,2	0,7	5,4	3,9	2,3	5,3	3,8	2,1
zwemmen	4,6	5,0	4,8	5,7	4,8	5,0	4,6	4,2	5,0	4,9	3,8
voetbal	1,7	5,7	5,6	1,6	0,5	5,3	3,0	1,9	5,3	2,7	2,0
yoga	2,0	2,9	2,9	2,4	1,4	2,8	2,6	1,7	2,9	2,2	1,5
toerfietsen	1,6	2,3	2,3	1,7	1,3	2,2	2,3	2,0	2,2	2,3	1,7
aerobics	1,1	2,2	2,1	1,5	0,6	2,9	1,7	1,1	2,1	1,2	0,6
gymnastiek	2,4	1,5	1,4	2,7	3,5	1,6	2,0	2,0	1,6	2,4	2,2
wandelen	1,4	1,8	1,7	2,0	1,1	1,7	2,0	1,7	1,7	2,0	1,3
wielrennen	0,4	1,9	1,9	0,4	0,2	1,8	0,8	0,3	1,7	1,2	0,4
golf	0,7	1,7	1,7	0,8	0,3	1,6	1,0	0,6	1,6	1,3	0,7
dansen	1,0	1,6	1,6	1,2	0,7	1,5	1,3	0,7	1,5	1,3	0,7
volleybal	0,5	1,5	1,4	0,5	0,1	1,3	0,8	0,7	1,3	1,0	0,5
paardensport	0,7	1,2	1,2	0,7	0,3	1,2	0,7	0,4	1,2	0,7	0,5
mountainbike	0,3	1,2	1,2	0,4	0,1	1,1	0,6	0,4	1,0	1,0	0,4
hockey	0,2	1,1	1,1	0,2	0,0	1,0	0,5	0,2	1,0	0,4	0,1
squash	0,3	1,1	1,0	0,2	0,0	1,0	0,4	0,1	1,0	0,4	0,1
badminton	0,4	0,9	0,8	0,6	0,2	0,8	0,7	0,4	0,8	0,8	0,4
schaatsen	0,1	0,6	0,6	0,1	0,0	0,6	0,3	0,2	0,5	0,5	0,1

Bron: GGD'en/CBS/RIVM (Gezondheidsmonitor Volwassenen '12)

4.4 Organisatievorm van de sportbeoefening

Ongeveer een derde van de bevolking is lid van een sportvereniging (figuur 4.4). Hierin is sinds 2003 weinig verandering waar te nemen, ondanks de lichte stijging in sportdeelname in diezelfde periode. Het verenigingslidmaatschap bij jongeren tot en met 18 jaar is toegenomen, maar bij de volwassenen is dat stabiel gebleven (Collard en Pulles 2014; Tiessen-Raaphorst en Van den Dool 2012).

Figuur 4.4
Lidmaatschap van een sportvereniging, bevolking 6-79 jaar, 2003-2013 (in procenten)

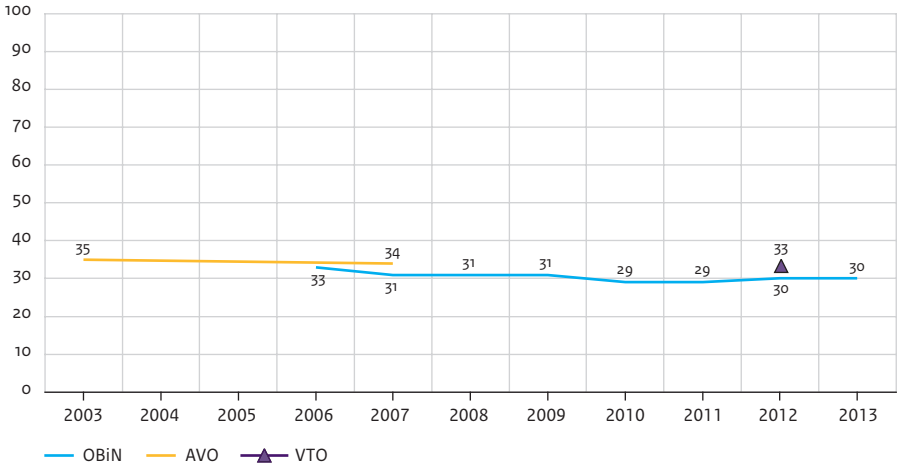

Bron: SCP (AVO'03); SCP/CBS (AVO'07); SCP/CBS (VTO'12); Mulier Instituut (OBiN'06-'13)

Lidmaatschap van een sportvereniging (33% van de bevolking was lid in 2012 volgens het VTO) is echter allang niet meer de overheersende wijze van sportbeoefening. Vaker beoefent men sport alleen (50%) of in een zelfgeorganiseerde groep van vrienden of kennissen (38%, tabel 4.5). Bijna een op de vijf (18%) sport bij een commerciële sportaanbieder (vaak een fitnesscentrum, maar dit kan ook een zwembad, manege, skihal enz. zijn) en 14% is actief in een ander verband (via sociaal cultureel werk, bedrijfssport, schoolsport, een sportvakantie enz.). In totaal sport 45% van de bevolking in georganiseerd verband, dat wil zeggen als lid van een sportvereniging of als abonneehouder of klant van een commerciële sportaanbieder (niet in tabel, zie ook Hendriksen en Hoogerwerf 2013).
Mannelijke sporters en jongere sporters zijn vaker actief in de sportvereniging dan vrouwen en oudere sporters. Alleen sporten wordt vanaf 20 jaar populair en blijft dat op oudere leeftijd. Waar jongere individuele sporters vooral hardlopen, gaan 50-plussers alleen wandelen, fietsen en zwemmen. Hogeropgeleiden sporten vaker alleen, in de andere sportverbanden zijn lager, middelbaar en hoger opgeleiden in vergelijkbare mate actief.

Tabel 4.5
Verband van sportbeoefening, naar achtergrondkenmerken van sporters, bevolking en sporters[a] 6-79 jaar, 2012 (in procenten; n = 3047)

	alleen/ ongeorga-niseerd	informele groep	sport-vereniging	fitnesscentrum/ commerciële sportaanbieder	overige verbanden
bevolking	50	38	33	18	14
sporters[a]	63	49	43	24	18
geslacht			*		
man	64	50	47	20	18
vrouw	62	47	39	27	18
leeftijd	*		*		*
6-11 jaar	40	42	74	20	35
12-19 jaar	49	52	72	18	22
20-34 jaar	69	56	43	30	13
35-49 jaar	69	48	33	25	16
50-64 jaar	69	45	29	21	16
65-79 jaar	61	45	32	21	19
opleidingsniveau (≥ 25 jaar)	*				
lager	61	43	30	18	17
middelbaar	66	49	31	22	13
hoger	76	52	37	29	16
gezondheid		*	*		
(zeer) goed	63	50	46	23	17
niet goed/niet slecht of (zeer) slecht	59	40	26	26	25
fysieke beperking/ chronische aandoening			*		
ja	62	46	32	23	22
nee	63	49	47	24	17
belemmerd bij het sporten[b]		*	*		
geen/licht last	60	52	39	24	19
matig/ernstig last	64	37	24	22	27

a Heeft in de afgelopen 12 maanden minstens 12 keer gesport (n = 2305).
b Alleen van personen met fysieke beperking of chronische aandoening (n = 589).
* = significant verschil (p = < 0,05)

Bron: SCP/CBS (VTO'12)

Sporters met een slechtere gezondheid of beperkingen zijn veel minder vaak actief bij een sportvereniging dan sporters zonder deze belemmeringen, al is er wel een verschil te zien naar de ernst. Sporters met beperkingen, die zich matig tot ernstig belemmerd voelen in de sport, zijn vaak actief in een ander verband, veelal via het medische circuit zoals een revalidatiecentrum, zorginstelling of via medische fitness (cijfer niet in tabel).

Kader 4.2 Sportverbanden in Europa

De organisatievorm waarin mensen hun sport beoefenen verschilt tussen landen. Nederland, Duitsland, Denemarken en Zweden kennen het grootste aandeel verenigingslidmaatschap (figuur 4.5). In de Europese Unie ligt het lidmaatschap van een sportclub gemiddeld op 12% van de bevolking (Directorate-General for Education and Culture 2014). 11% van de bevraagde Europeanen sport in een gezondheids- of fitnesscentrum (19% van de Nederlanders geeft aan dit te doen). De organisatiegraad van sportdeelname in Nederland is hoog: slechts 54% van de Nederlanders geeft in dit onderzoek aan voor het sporten geen lid te zijn van een club of andere aanbieder, het Europese gemiddelde ligt op 74%. Alleen Denen en Zweden sporten nog vaker in georganiseerd verband. In beide landen geeft 47% aan geen lid te zijn van een club of centrum voor hun sportbeoefening.

Figuur 4.5

Verband van sportbeoefening, bevolking 15 jaar en ouder, selectie van Europese landen, 2013 (in procenten)

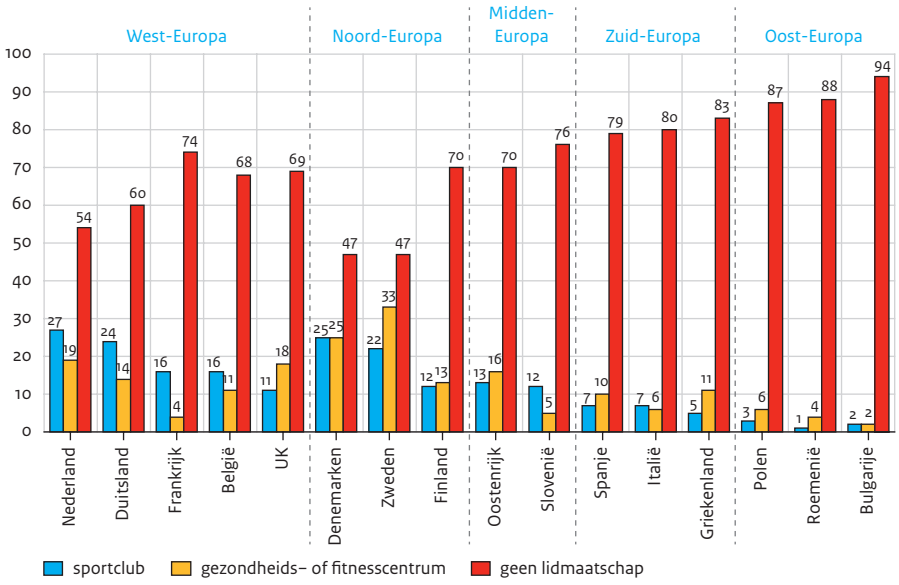

Bron: Eurobarometer'14

Gezelschap

Als sporters samen met anderen actief zijn, met wie is dat dan? De meeste sportactiviteiten doet men met kennissen (43%; zie tabel 4.6). Dat kunnen vrienden zijn, maar ook medesporters op een sportvereniging. Ruim een derde van de sportactiviteiten onderneemt men alleen (36%) en een op de zeven (14%) heeft men samen met familie gedaan. Dit kan een gezamenlijke fiets- of wandeltocht zijn, een familie-uitje waarin men heeft gebowld of gemidgetgolft, of activiteiten tijdens de vakantie zoals zwemmen of badmintonnen. Jongeren doen naar verhouding weinig sportactiviteiten alleen (17%). Vaker zijn ze actief met kennissen (51%), zoals op de sportvereniging, of met de eigen gezinsleden (21%). Met het ouder worden, neemt het alleen sporten toe, maar blijft het sporten met kennissen de belangrijkste gezelschapsvorm.

Tabel 4.6

Gezelschap bij sportdeelname, alle sportactiviteiten 12-79 jarigen, 2011 (in procenten; n = 2904)

		geslacht		leeftijd		
	totaal	man	vrouw	12-19 jaar	20-49 jaar	50-79 jaar
alleen	36	37	35	17	37	41
gezinsleden	14	14	15	21	14	12
kennissen	43	45	42	51	43	42
familie en kennissen	6	5	8	11	6	5

Bron: SCP/CBS (TBO'11)

4.5 Deelname aan training en wedstrijden

In welk georganiseerd verband men ook aan sport doet, vaak is deelname aan trainingen, lessen, competitie, toernooien en sportevenementen mogelijk. Bijna de helft (46%) van de bevolking en zes op de tien sporters (60%) doet hieraan mee (tabel 4.7). Het meedoen aan lessen of trainingen is daarbij het populairste (49%), gevolgd door competities (25%) en toernooien of sportevenementen (21%). Mannelijke en vrouwelijke sporters doen vrijwel even vaak mee aan het geheel van dit soort activiteiten, maar mannen doen vaker aan competitie en toernooien, terwijl vrouwen vaker trainingen of lessen volgen.

Trainingen, competitie en evenementen zijn vooral het terrein van jongeren en hogeropgeleiden. 94% van de 6-11-jarige sporters, 81% van de 12-19-jarige sporters en 61% van de hogeropgeleide sporters doet mee aan deze activiteiten, bij de 50-plussers en sporters met een middelbaar of lager opleidingsniveau is dit minder dan de helft. Sporters met een slechtere gezondheid (45%) of met een chronische aandoening of beperking (50%) doen ook minder aan trainingen en wedstrijden.

Tabel 4.7
Deelname aan training en wedstrijden, naar achtergrondkenmerken van sporters, bevolking en sporters[a] 6-79 jaar, 2012 (in procenten; n = 3047)

	deelname aan training, les, competitie, toernooien of sportevenementen	waarvan deelname aan		
		les of training	competitie	toernooien of sport-evenementen
gehele bevolking	46	37	18	16
sportende bevolking[a]	60	49	25	21
geslacht		*	*	*
man	59	44	30	25
vrouw	61	55	19	16
leeftijd	*	*	*	*
6-11 jaar	94	92	37	33
12-19 jaar	81	68	55	42
20-34 jaar	61	50	26	21
35-49 jaar	51	39	16	16
50-64 jaar	47	35	13	11
65-79 jaar	47	34	–	–
opleidingsniveau (≥25 jaar)	*	*		
lager	43	32	13	–
middelbaar	45	33	17	13
hoger	61	48	20	20
gezondheid	*	*	*	*
(zeer) goed	62	51	26	22
niet goed/niet slecht of (zeer) slecht	45	36	13	10
fysieke beperking/chronische aandoening	*	*	*	
geen	63	52	27	22
wel	51	41	17	15
belemmerd bij het sporten[b]	*			
geen/licht last	56	46	19	17
matig/ernstig last	43	35	-	-

a Heeft afgelopen 12 maanden minstens 12 keer gesport.
b Alleen van personen met fysieke beperking of chronische aandoening (n = 589).
* = significant verschil (p = < 0,05); – = te klein aantal respondenten

Bron: SCP/CBS (VTO'12)

4.6 Conclusie

De sportdeelname is de afgelopen jaren licht gestegen. Driekwart van de bevolking doet twaalf keer per jaar of vaker aan sport (75%) en ruim de helft (56%) sport wekelijks of vaker (56%). Volgens het Vrijetijdsomnibus (VTO)-onderzoek sport 75% van de Nederlanders 12 keer per jaar of vaker. Puur op basis van dit percentage zou men kunnen denken dat daarmee de ambitie van de sportsector ('van 65% naar 75%' (NOC*NSF 2012)) gehaald is. Deze conclusie is echter niet terecht: het VTO-onderzoek is in 2012 voor het eerst uitgevoerd en blijkt ten opzichte van andere onderzoeken in een hoge sportdeelname te resulteren. Hiervoor zijn diverse methodologische verklaringen (zie Van den Dool et al. 2014). De uitkomsten zijn dus niet zonder meer met andere onderzoeken te vergelijken. Andere onderzoeken laten in de afgelopen jaren een lichte stijging in sportdeelname zien. Of zich dit doorzet zullen toekomstige metingen uitwijzen.
Een belangrijke constatering is dat een kwart (25%) van de Nederlanders tussen 6 en 79 jaar niet of nauwelijks aan sport doet en bijna een op de vijf (19%) wel sport, maar niet iedere week. Verschillen in sportdeelname naar sociaal-demografische achtergrondkenmerken zijn hardnekkig. Leeftijd, opleidingsniveau en gezondheid blijven belangrijke determinanten van sportdeelname (Tiessen-Raaphorst 2014a), waarbij de verschillen in sportdeelname tussen jong en oud sinds 2001 kleiner zijn geworden, maar tussen lager en hoger opgeleiden juist iets zijn toegenomen. Meer mensen met een matige of ernstige fysieke handicap zijn de afgelopen jaren wekelijks aan sport gaan doen, maar hun sportdeelname is nog veel lager dan door mensen zonder handicap.
De lichte groei in sportdeelname is niet zichtbaar in de groei van het sporten in verenigingsverband (33% van de bevolking is lid van een sportvereniging). Bijna de helft van de sporters is lid van een sportvereniging of andere sportaanbieder. De combinatie van lessen, trainingen en soms competitie zorgt bij georganiseerde sporters voor frequente sportdeelname. Vaak kiezen sporters ervoor alleen te sporten of zelf een groepje om zich heen te organiseren. Dit blijkt ook uit het type sporten dat populair is. Hardlopen, fietssport en wandelsport zijn sporten die men bij uitstek kan doen op het moment dat het uitkomt. Dat men vooral deze sporten veel beoefent, is een trend die al langer zichtbaar is.
De reden dat mensen afhaken is divers en ligt vaak buiten de invloedssfeer van de sport (Van den Dool 2014b; Tiessen-Raaphorst 2014b; Hendriksen en Hoogwerf 2013; Elling en Kemper 2011; Breedveld 2006). Prioriteit geven aan andere tijdsbesteding – zowel in de vrije tijd als vanwege verplichtingen op school, werk of in het gezin –, het missen van een sportmaatje, een lichamelijke beperking, financiële belemmeringen of het missen van sportief kapitaal – niet opgegroeid met sport of ouders/mensen in de omgeving sporten niet – maken het realiseren van een stijging in de sportdeelname tot een lastige klus. Daar staat tegenover dat Nederlanders gezondheid het allerbelangrijkste vinden in het leven (Kooijker en Hoeymans 2014). Sport kan daarin een rol spelen. Hoe mensen die het belangrijk vinden om gezond te leven, zover te krijgen dat ze hun gedrag hierop aanpassen, is de uitdaging.

Noten

1 Het VTO zal herhaald worden in 2014 en 2016. Daarna zullen de eerste uitspraken over trends gedaan kunnen worden. Waar ontwikkelingen over de tijd gewenst zijn, gebruiken we in dit hoofdstuk gegevens van Ongevallen en Bewegen in Nederland (OBiN) van TNO, VeiligheidNL en het Mulier Instituut.

2 In de vorige Rapportages sport baseerden we de ontwikkelingen in sportdeelname op het aanvullend voorzieningengebruik onderzoek (AVO). Dit onderzoek is echter na 2007 niet meer herhaald. Deze beëindiging samen met de discussie over de data-infrastructuur in de sport (Tiessen-Raaphorst en De Haan 2012) heeft geleid tot de selectie van een aantal nieuwe databronnen. De gezondheidsenquête (GE) van het CBS en de Vrijetijdsomnibus (VTO) van het SCP en het CBS zijn als leidend aangewezen. Deze wijken echter in vraagstellingen en onderzoeksmethodes af van het AVO, waardoor trends niet een op een doorgetrokken kunnen worden (zie Van den Dool et al. 2014 voor meer informatie).

3 De uitkomst voor minstens 12 keer per jaar sporten op basis van de VTO ligt in 2012 met 75% voor de bevolking van 6-79 jaar hoger dan de uitkomsten op basis van OBiN voor dat jaar of voor de verwachte trend op basis van AVO. Hiervoor zijn diverse verklaringen te geven, waaronder respondentbenadering en genoemde takken van sport op het toonblad (voor meer informatie zie Van den Dool et al. 2014). Volgende metingen van het VTO in 2014 en 2016 zullen laten zien hoe die trend zich ontwikkeld.

4 De Eurobarometer is momenteel de enige bron van informatie over sportdeelname in verschillende Europese landen. Er is echter wel commentaar op. Zo blijkt het lastig om het begrip sport voor alle landen op dezelfde wijze te definiëren, waardoor verschillen in uitkomsten ontstaan, die wellicht in werkelijkheid anders liggen. Ook is sport niet in alle landen op dezelfde wijze georganiseerd. Nederland scoort hoog op sportverenigingslidmaatschap, maar dit komt door de organisatie van de sport in Nederland.

5 GE en VTO bevragen sport op verschillende manieren (zie www.scp.nl/bronnen). Hierdoor komen uitkomsten niet overeen.

6 Met dank aan het RIVM voor het analyseren van de gegevens.

5 Sportfans: volgen van sport via media

Nathalie Sonck en Remko van den Dool (SCP)

In dit hoofdstuk is de volgende kernindicator uitgewerkt:

kernindicator	operationalisatie	uitkomst	trend in de afgelopen 10 jaar
sportfan	aandeel van de bevolking dat wekelijks sport volgt via media (%)	62	–

- geen gegevens beschikbaar

Bron: SCP/CBS (VTO'12) 12-79-jarigen

5.1 Fan van sport

Online en mobiele apparaten zoals smartphones en tablets dragen eraan bij dat men sport real-time op afstand kan volgen. Bovendien bestaat er vandaag de dag een heel assortiment aan mediakanalen waarlangs sportfans hun interesse kunnen voeden: de klassieke media als tv, radio en gedrukte media, maar ook tal van websites, apps en sociale mediaplatforms met zowel livestreams als een waaier aan interactieve mogelijkheden. Door digitalisering en samensmelting van de voorheen afzonderlijke media televisie, internet en mobiele telefonie (mediaconvergentie) is het gemakkelijker dan ooit tevoren om sportwedstrijden via media te volgen, het laatste sportnieuws te lezen en er met anderen over te communiceren.
Sport volgen via de media is een populaire bezigheid. Sportuitzendingen domineren steevast de top-10 van meest bekeken tv-uitzendingen. Vooral in de jaren met internationale sportkampioenschappen (zoals Olympische Spelen en voetbalkampioenschappen) staan gemiddeld negen uitzendingen van de top-10 in het teken van sport en dan vooral voetbal, hockey en schaatsen (SKO 2009-2014). Tegenwoordig sturen Nederlanders bovendien vooral tijdens voetbalwedstrijden veel sociale mediaberichten. Bovenaan het lijstje met de populairste sportonderwerpen op Twitter staan voetbal-hashtags (zoals #nedarg, #studiovoetbal en #psvaja). In 2012 haalde van de andere sporten alleen darts (Van Gerwen) en wielrennen (#Lance) het lijstje van meest getwitterde sportonderwerpen (Nutech 2013). Internationaal bekeken brak het wereldkampioenschap voetbal in 2014 alle Twitter records met het grootste aantal tegelijkertijd verstuurde (Twitter Blog 2014).

Hoewel sportbeleid zich primair richt op actieve sportdeelname, is ook van belang zicht te hebben op de zogenoemde passieve sportconsumptie, die enerzijds het bezoek van sportwedstrijden en -evenementen omvat (zie daarvoor hoofdstuk 6) en anderzijds het volgen van sport via media. In dit hoofdstuk geven we een beeld van de mate waarin men sport via verschillende media volgt en wie dat doen. Daarnaast gaan we in op

ontwikkelingen op het gebied van mediagebruik en sport. De onderliggende vraag is: hoe worden verschillende vormen van media voor sport gebruikt en wat zijn de trends daarin? We kijken daarbij vooral naar mensen die sport via media volgen en erover communiceren via (sociale) media. Niet aan bod komt het spelen van sportieve games, wat overigens binnen de creatieve industrie een steeds belangrijker rol inneemt bij de ontwikkeling van zowel lerende *serious games* als ontspannende *entertainment games* (Rutten 2014). Ook blijven de enorme geldbedragen die gemoeid zijn met sport via media buiten beeld, zoals reclame- en uitzendrechten. Hoofdstuk 8 geeft een indicatie van mediabestedingen bij de economie van sport.
We baseren ons op gegevens uit de Vrijetijdsomnibus (2012), het Media:Tijd-onderzoek (2013) en de Eurobarometer (Europese Commissie 2011b). Informatie over televisie zend- en kijktijd is afkomstig van Stichting Kijkonderzoek (SKO), informatie over tijdschriftoplages van Het Oplage Instituut (HOI) en de boekenverkoopinformatie komt van de Koninklijke Vereniging Boekenvak-Stichting Marktonderzoek Boekenvak (KVB-SMB).

5.2 Sport via media

Mediagebruik is een van de meest omvangrijke vormen van vrijetijdsbesteding (zie tabel 2.7 in hoofdstuk 2) en dit is de afgelopen paar jaar voor het eerst ook nog toegenomen (De Haan en Sonck 2013). In totaal zijn we gemiddeld 8 uur en 40 minuten op een dag met een of andere vorm van media bezig. Dit is inclusief mediagebruik tijdens andere activiteiten (zoals werken) en op alle mogelijke media-apparaten (zoals computers, smartphones en tablets). Bijna drie en een half uur per dag gebruiken we media zonder dat we iets anders doen (Sonck et al. 2014).
Hoe zit het met mediagebruik voor sportonderwerpen? Bijna een derde volgt dagelijks sport en een even grote groep doet dit wekelijks (tabel 5.1). Samen vormen zij een ruime meerderheid (62%) die wekelijks media gebruikt voor sport. Ongeveer één op de tien Nederlanders volgt geen sport via media.
Ruim de helft van de bevolking (54%) kijkt minstens wekelijks sport op de televisie. Op dagelijkse basis voeden Nederlanders hun sportinteresse ongeveer even vaak via tv, als via kranten en tijdschriften, en internet. Van alle media heeft de televisie het kleinste aandeel dat nooit langs deze weg sport consumeert (11%), terwijl dat bij kranten of tijdschriften ruim een derde is (36%), bij internet bijna de helft (47%) en bij radio meer dan de helft (60%).
Opvallend is dat internet naast de klassieke media televisie en print een belangrijke plaats heeft veroverd om frequent sport te volgen: 15% volgt dagelijks sport online en nog eens eenzelfde aandeel doet dat wekelijks. Uit ander onderzoek weten we dat in 2005, toen internet al sterk in opmars was (83% van de Nederlanders had toen internet; CBS StatLine 2013), nog geen tiende van de Nederlanders internet wel eens gebruikte als informatiebron voor sportnieuws (Huysmans en De Haan 2010).

Tabel 5.1
Frequentie van sport volgen via diverse media in de afgelopen 12 maanden, bevolking 12-79 jaar, 2012 (in procenten)

	combinatie media[a]	televisie	radio	kranten of tijdschriften	internet[b]
dagelijks	31	16	5	17	15
eens per week of vaker	31	38	9	20	15
eens per maand of vaker	11	14	9	10	8
enkele keren in de afgelopen 12 maanden	19	21	17	17	15
niet	9	11	60	36	47

a Combinatie van volgen via televisie, radio, kranten/tijdschriften en internet. *Dagelijks* geeft aan dat één van deze vormen dagelijks wordt gebruikt voor het volgen van sport, *Niet* geeft aan dat geen enkele vorm wordt gebruikt.
b Via internet is ook radio en televisie te volgen of zijn kranten en tijdschriften online te lezen. Het is het oordeel van de respondent via welk medium hij of zij sport heeft gevolgd. In de vragenlijst zijn hierover geen instructies opgenomen.

Bron: SCP/CBS (VTO'12)

In de *Rapportage Sport 2008* leek op basis van trendgegevens enige sportmoeheid bij mediagebruikers op te treden. Meer mensen volgden nooit sport via radio of tv (34% in 2007) en het aandeel Nederlanders dat dit wel wekelijks deed nam af van 52% in 1995 naar 46% in 2007 (Kamphuis en Van den Dool 2008). De cijfers van 2012 laten weer een groter aandeel zien dat sport minstens wekelijks via media volgt (62%). Deze gegevens zijn echter op basis van ander onderzoek met een afwijkende vraagstelling, waardoor de gegevens van 2007 en eerder niet te vergelijken zijn met die van 2012 (Van den Dool et al. 2014). Wel weten we dat televisiekijken in het algemeen na een dip weer een stijging laat zien in recente jaren (De Haan en Sonck 2013). Dit kan mogelijk ook voor sport gelden.

Wie zijn de sportmediafans?

Er is een duidelijk verschil in de populariteit van het dagelijks volgen van sport via media tussen mannen (44%) en vrouwen (17%; tabel 5.2). Frequente volgers van sport via media vinden we verder bij 50-plussers. Van hen volgt ruim een derde dagelijks sport. Dat is wat hoger dan bij de jongere leeftijdsgroepen. Ten slotte volgen vooral lager opgeleiden sport via media op dagelijkse basis (35%) hoger opgeleiden doen dat in mindere mate (28%).
Betrokkenen bij sport als sporter of bezoeker laten ook een grotere betrokkenheid bij sport via de media zien. Mensen die zelf meer aan sport doen, volgen vaker dagelijks sport via media. Van de mensen die niet of weinig sporten, volgt een kwart dagelijks sport, terwijl dat onder degenen die twee keer of vaker per week sporten 39% is. De groep die helemaal geen sport via media volgt, is onder de incidentele en niet-sporters meer dan twee keer zo groot (16%) dan onder de frequente sporters (6%). Een scherp verschil is er naar bezoek van sportwedstrijden en/of evenementen. Van de (minstens maandelijkse) bezoekers volgt de ruime meerderheid dagelijks sport via media

tegen een kwart van de niet-bezoekers. Een vergelijkbaar patroon zien we bij de wel- en niet-leden van sportverenigingen, zij het wat minder nadrukkelijk (38% versus 28% dagelijkse volgers).

Tabel 5.2

Het volgen van sport in de afgelopen 12 maanden, combinatie van diverse media, naar achtergrondkenmerken, bevolking 12-79 jaar, 2012 (in procenten; n = 2750)[a]

	dagelijks	eens per week of vaker	eens per maand of vaker	enkele keren	niet
totaal	31	31	11	19	9
geslacht					
man	44	30	8	12	6
vrouw	17	31	15	26	11
leeftijd					
12-19 jaar	29	30	13	16	12
20-49 jaar	27	30	13	21	9
50-79 jaar	35	31	9	17	8
hoogst voltooide opleiding (≥ 25 jaar)					
lager	35	31	9	17	9
middelbaar	29	30	12	20	10
hoger	28	32	12	22	6
sport frequentie in de afgelopen 12 maanden					
0-11 keer	25	29	10	20	16
12-59 keer	26	33	12	22	8
60-119 keer	33	30	14	19	4
≥ 120 keer	39	30	10	14	6
bezoek sportwedstrijden, maandelijks of vaker					
nee	25	31	12	22	11
ja	52	30	6	9	2
lid van sportvereniging					
nee	28	30	11	21	11
ja	38	32	11	15	4

a Het volgen van sport op minstens wekelijkse basis is significant verschillend tussen alle genoemde achtergrondkenmerken (p = < 0,05)

Bron: SCP/CBS (VTO'12)

Als we inzoomen op de verschillende mediatypes (tv, radio, gedrukte media en internet) is er een verschil te zien tussen leeftijdsgroepen: ouderen houden veel vaker vast aan sportinformatie uit kranten en tijdschriften, terwijl jongeren die informatie vooral online zoeken (niet in tabel). Dit heeft te maken met verschillende mediavoorkeuren (Sonck et al. 2014).
In het vervolg van dit hoofdstuk kijken we naar de ontwikkelingen in het gebruik van audiovisuele media (radio en tv), gedrukte media (kranten, tijdschriften en boeken) en internet (websites en sociale media) voor het volgen van sport.

5.3 Luisteren en kijken naar sport

Via de radio

Al sinds eind jaren zestig van de vorige eeuw is het NOS-sportprogramma *Langs de Lijn* dagelijks via radio 1 te beluisteren. Vooral in het weekend doet dat radioprogramma live verslag van sportwedstrijden en -evenementen. De zondagmiddageditie ervan kent gemiddeld het grootste bereik, met 200.000 (live) luisteraars per uitzending in 2013. Door de tijd neemt het aantal luisteraars op de verschillende uitzendmomenten wel wat af. In 2010 stemden op de zondagmiddag nog ruim 250.000 luisteraars af op het sportieve radioprogramma (NOS 2011, 2014). Dat heeft mogelijk met ontwikkelingen in het medialandschap te maken waarbij sport via een brede waaier van mediakanalen gevolgd kan worden. Vergeleken met de andere media volgt slechts een beperkte groep mensen sport via de radio (tabel 5.1).

Sportzendtijd op tv

De televisieversie van het radioprogramma *Langs de Lijn* is *Studio Sport* dat in 1959 begon onder de naam *Sport in beeld*. Daarnaast bestaat er een heel arsenaal aan mogelijkheden om sportwedstrijden of bredere sportreportages te bekijken. Ook geven programma's soms een kijkje in de leefwereld van sportfans (bv. RTL-programma *Voetbalfans*). En via programma's als *Nederland in beweging* kan men zelf sporten voor de tv.
Lange tijd steeg de zendtijd aan sport op televisie. In de even jaren waarin voetbalkampioenschappen (zoals WK en EK) en Olympische Spelen plaatsvinden, ligt de zendtijd aan sport hoger dan in de oneven jaren (Kamphuis en Van den Dool 2008). Vergeleken met 2008 is de zendtijd aan sport in recente jaren lager (tabel 5.3). Dat geldt voor alle rubrieken van sportprogramma's en voor zowel de publieke als de commerciële omroep. Verhoudingsgewijs besteedt de publieke omroep wel meer tijd aan sport dan de commerciële zenders. Die eerste verslaat de grote internationale sportevenementen, zoals de Olympische Spelen en de Tour de France. De samenvattingen van de eredivisie voetbalwedstrijden die tussen 2004 en 2008 op RTL te zien waren (na de teloorgang van Talpa), worden sindsdien ook (weer) via de publieke omroep uitgezonden.
In de sportzendtijdgegevens zijn de betaalzenders waarvoor een aanvullend abonnement afgesloten dient te worden, zoals Fox Sports Eredivisie, niet meegenomen. Deze betaalzender is een belangrijke speler in het huidige sportmedialandschap aangezien het de Eredivisie voetbalwedstrijden live uitzendt. Alleen al tussen september en december 2013 zond Fox (via hun open en betaalkanaal) ruim 3000 uur aan

sportprogramma's uit (2400 uur aan algemene sportprogramma's, 636 uur voetbalreportage en 23 uur overige sportreportage; zie Stichting Kijkonderzoek). Dat zijn in vier maanden tijd dus meer sportuitzenduren dan over een heel jaar op alle open netten.

Tabel 5.3

Zendtijd aan sport,[a] naar rubriek en zender, 2000-2013 (in uren per jaar en in procenten)

	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
totale zendtijd aan sport, naar rubriek (uren)	2.699	2.634	3.739	3.375	3.651	2.191	2.685	2.211
algemene sportprogramma's[b]	1.143	977	1.975	1.815	2.037	1.117	1.380	1.003
voetbalreportage[c]	369	305	428	289	328	182	253	218
overig sportreportage[c]	1.187	1.414	1.336	1.271	1.286	893	1.052	989
naar zender (%)								
publieke omroep	64	52	57	53	56	62	65	59
commerciële omroep	36	48	43	47	44	38	35	41
totale zendtijd (uren)	45.736	59.534	97.103	90.689	107.210	108.291	117.936	127.924
sport van totale zendtijd (%)	5,9	4,4	3,9	3,7	3,4	2	2,3	1,7

a De zendtijd omvat alleen de zogenaamde lineaire of live uitzendtijd (exclusief uitgesteld en online tv-kijken).
b Dit zijn o.a. uitzendingen met uitslagen, samenvattingen, beschouwingen en interviews; programma's met achtergronden bij de sport, bijvoorbeeld Holland Sport; terugblikken, jaaroverzichten en documentaires over sport.
c Integrale verslagen van al dan niet rechtsreeks uitgezonden sportwedstrijden (geheel of gedeeltelijk uitgezonden).

Bron: Kijk- en Luister Onderzoek (KLO'00-'05); Stichting Kijkonderzoek ('08-'13)

Sportkijktijd

De kijktijd is in de even jaren met de voetbalkampioenschappen op Europees en wereldniveau en de Olympische Spelen redelijk stabiel (rond 100 uur per jaar per persoon, tabel 5.4). In de oneven jaren kijkt men zo'n 30 uur minder sport op televisie. Daardoor ligt de verhouding van sport tot de totale kijktijd in de even jaren hoger (rond 12,5%) dan in de oneven jaren (rond 8,5%). Een constante door de tijd is dat men meer sport op de publieke omroep kijkt dan op de commerciële zenders (resp. 70%-30%). De zendtijd aan sport is op de publieke omroep verhoudingsgewijs groter dan op de commerciële zenders (resp. 60%-40%), al is het verschil bij de uitzendtijd wat minder groot dan bij de kijktijd. Vergeleken met andere programmagenres betrof in 2013 ruim de helft van de kijktijd non-fictie (niet in tabel). Voor de publieke omroep volgt vervolgens sport (aandeel 14%), terwijl bij de commerciële zenders het aandeel sport pas ver na non-fictie, fictie en amusement volgt (7,5% RTL en 3,3% SBS).[1] De laatste jaren is die verdeling van de kijktijd over de programmagenres redelijk stabiel (SKO 2009-2014).
Naast de open tv-netten kan men sport via een betaalzender kijken die (vrijwel) alleen sport uitzendt. Om daarvan een indicatie te geven: van de ruim 3000 uur aan sportuitzendingen in de laatste vier maanden van 2013 op Fox Sports Eredivisie is de

gemiddelde kijktijd ongeveer drie uur per persoon (waarvan 2,2 uur voetbalreportage en 0,6 uur algemene sportprogramma's; zie Stichting Kijkonderzoek).
Door de groei in het totaal aantal tv-uitzenduren daalde het aandeel waar men werkelijk naar kijkt van 2% in 2000 naar 0,6% in 2013. Van alle uitgezonden sportprogramma's wordt 3,1% daadwerkelijk bekeken. Deze verhouding daalde sterk na 2005 (Kamphuis en Van den Dool 2008), maar lijkt sindsdien weer wat toegenomen.

Tabel 5.4
Kijktijd naar sport,[a] naar rubriek en zender, 2000-2013 (in uren per persoon per jaar)

	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
totale kijktijd aan sport, naar rubriek (uren)	105	106	101	77	105	66	105	69
algemene sportprogramma's[b]	41	33	30	31	42	32	46	32
voetbalreportage[c]	34	32	35	16	34	14	26	15
overig sportreportage[c]	30	41	35	29	29	21	34	22
naar zender (% van kijktijd aan sport)								
publieke omroep	84	67	75	70	79	70	77	69
commerciële omroep	16	33	25	30	21	30	23	31
totale kijktijd (uren)	989	1184	814	798	834	813	834	813
sport van totale kijktijd (%)	10,6	9	12,3	9,6	12,6	8,2	12,6	8,5
sportprogramma's, bekeken (%)[d]	3,9	3,9	2,7	2,3	2,9	3,0	3,9	3,1
alle programma's, bekeken (%)[e]	2,2	2,0	0,8	0,9	0,8	0,8	0,7	0,6

a Sinds 2008 omvat de kijktijd ook uitgesteld kijken via tv-scherm tot zes dagen na de uitzending.
b Dit zijn onder meer uitzendingen met uitslagen, samenvattingen, beschouwingen en interviews; programma's met achtergronden bij de sport, bijvoorbeeld Holland Sport; terugblikken, jaaroverzichten en documentaires over sport.
c Integrale verslagen van al dan niet rechtsreeks uitgezonden sportwedstrijden (geheel of gedeeltelijk uitgezonden).
d (totale kijktijd aan sport/totale zendtijd aan sport) * 100.
e (totale kijktijd/totale zendtijd) * 100.

Bron: Kijk- en Luister Onderzoek (KLO'00-'05); Stichting Kijkonderzoek ('08-'13)

De kijktijd (tabel 5.4) omvat sinds 2008 ook een van de vormen van uitgesteld tv-kijken (namelijk via video-, dvd- en harddiskrecorder binnen zes dagen na de uitzending, inclusief pauzeren en weer verder kijken van live uitzendingen). Deze vorm van uitgesteld kijken neemt gestaag toe in de totale kijktijd (van 2,9% in 2011 naar 4,5% in 2013). Een andere vorm van uitgesteld kijken is via internet tv-programma's terug kijken: via de online live streams van NPO, RTL en SBS werd in 2013 in totaal 57,5 miljoen uren uitgesteld gekeken (tot zes dagen na de uitzending). Van die streamingtijd betrof 5% sport of 2,9 miljoen uren. Het leeuwendeel van de opgevraagde streams betreft non-fictie (bv. informatie/educatie) en fictie (bv. soaps). Live streams van anderen dan televisiemaatschappijen worden niet gemeten (SKO 2012, 2014), waardoor het totale aandeel uitgesteld en online kijken van sport niet bekend is.

Olympische en Paralympische Spelen op tv

We kijken specifiek naar de zend- en kijktijd van de Olympische Spelen, aangezien het één van de grootste sportevenementen is die men via televisie volgt. Van de laatste edities kenden de Olympische zomerspelen van Beijing 2008 de meeste uitzenduren op de Nederlandse televisie, gevolgd door de winterspelen van Sotsji 2014 (tabel 5.5). De kijktijd is tussen 2008 en 2014 bijna verdubbeld (van 8 tot 15 uur per persoon gemiddeld). Ook het aandeel van de uitzendtijd dat is bekeken wijst op een toegenomen populariteit van de Olympische Spelen onder de Nederlandse bevolking. Mogelijk speelt hier een verschil in tijdzones een rol. De Olympische Spelen van Beijing werden in Nederland deels 's nachts uitgezonden.
Tegenover de Olympische Spelen verbleekt de zend- en kijktijd van de Paralympische Spelen. In 2008 zond de NOS voor het eerst dagelijks over de Paralympische Spelen uit. Sindsdien kende de editie van Londen in 2012 de meeste uitzenduren (20 uur). Toen waren er ook twee uitzendingen in de middag en avond, terwijl tijdens de winterspelen in 2014 alleen na elf uur 's avonds de hoogtepunten van die dag werden samengevat.
De gemiddelde kijktijd is voor alle bekeken Paralympische Spelen maar een fractie vergeleken met die van de Olympische Spelen van de overeenkomstige jaren. Voor de spelen in Londen is de gemiddelde kijktijd van de afgelopen edities het hoogst met 20 minuten per persoon tegenover ruim 14 uur voor de Olympische Spelen van dat jaar.

Tabel 5.5
Zend- en kijktijd naar de Olympische en Paralympische Spelen, 2008-2014 (in uren en in procenten)

		zendtijd (uren)	kijktijd (uren)	aandeel (%)[a]
zomerspelen Beijing 2008	Olympisch	191,88	8,15	4,25
	Paralympisch	8,58	0,12	1,40
winterspelen Vancouver 2010	Olympisch	164,67	8,37	5,08
	Paralympisch	0,82	0,02	2,44
zomerspelen Londen 2012	Olympisch	165,88	13,58	8,19
	Paralympisch	20,43	0,35	1,71
winterspelen Sotsji 2014	Olympisch	178,73	14,67	8,21
	Paralympisch	12,45	0,08	0,64

a Aandeel volgens formule: kijktijd/zendtijd * 100.

Bron: Stichting Kijkonderzoek ('08-'14)

Kader 5.1 Interesse voor sportprogramma's internationaal bekeken

Via media zijn prestaties van sporters bij belangrijke sporttoernooien op het wereldtoneel te zien. Hoewel slechts een klein deel van de bevolking de sporters daadwerkelijk achterna reist, vormen de sportprestaties vaak het gesprek van de dag. Als het om belangrijke wedstrijden tussen landen gaat, spelen bij sportfans ook chauvinistische gevoelens een rol. Overheden gaan er vaak van uit dat de nationale trots van inwoners van een land kan toenemen door meer in topsport te investeren. Ook investeringen in topsport door de Nederlandse overheid worden onder andere gelegitimeerd vanuit het idee dat dit indirect zou kunnen bijdragen aan nationale trots en internationale uitstraling (Van Bottenburg 2008; VWS 2005). Elling et al. (2014) temperen echter de verwachtingen van dit veronderstelde verband, aangezien mensen al trots moeten zijn op hun land om supporter te worden. Uit de Sportdeelname Index van NOC*NSF/GfK (2014) bleek dat na de winterspelen in Sotsji 80% trots was op de prestaties van het Nederlandse team. Toch blijkt het effect van trots op sportsucces vooral tijdelijk te zijn (Elling et al. 2014). De 'oranjekoorts' tijdens het WK-voetbal in het Nederlandse straatbeeld en in de media is na afloop snel weggeëbd.

Hoeveel interesse hebben Europeanen om sportprogramma's via media te bekijken en te beluisteren (Europese Commissie 2011b)? De beschikbare internationale gegevens betreffen alleen thuisgebruik van audiovisuele media en niet het mediagebruik buiten de deur (bv. via een tv-scherm in de kroeg of onderweg via mobiele apparaten). Van de door Nederlanders meest bekeken sportwedstrijd ooit, namelijk de halve finale op het WK 2014 tussen Nederland en Argentinië weten we bijvoorbeeld dat 10,9 miljoen tv-kijkers thuis (inclusief visite) keken en 1,5 miljoen kijkers buitenshuis (in horeca, op pleinen, op het werk) de wedstrijd volgden (KLO 2014).
Meer dan een derde (37%) van de Nederlanders is geïnteresseerd in sportprogramma's (figuur 5.1). Dit is lager dan het Europese gemiddelde (40%; niet in figuur). Er doen zich grote verschillen tussen landen voor, al zijn die niet meteen op bepaalde regio's terug te voeren: in Oostenrijk en Spanje is ongeveer de helft van de bevolking geïnteresseerd in sportprogramma's, terwijl dat in Frankrijk en Polen minder dan een derde is. De interesse voor sportprogramma's ligt in alle landen beduidend lager dan voor nieuwsprogramma's, maar wel wat hoger dan voor programma's over culturele evenementen. Dat is in Nederland niet anders.

Kader 5.1 (vervolg)

Figuur 5.1
Interesse om programma's te bekijken en te beluisteren in selectie van Europese landen, bevolking 15 jaar en ouder, 2011 (in procenten)[a]

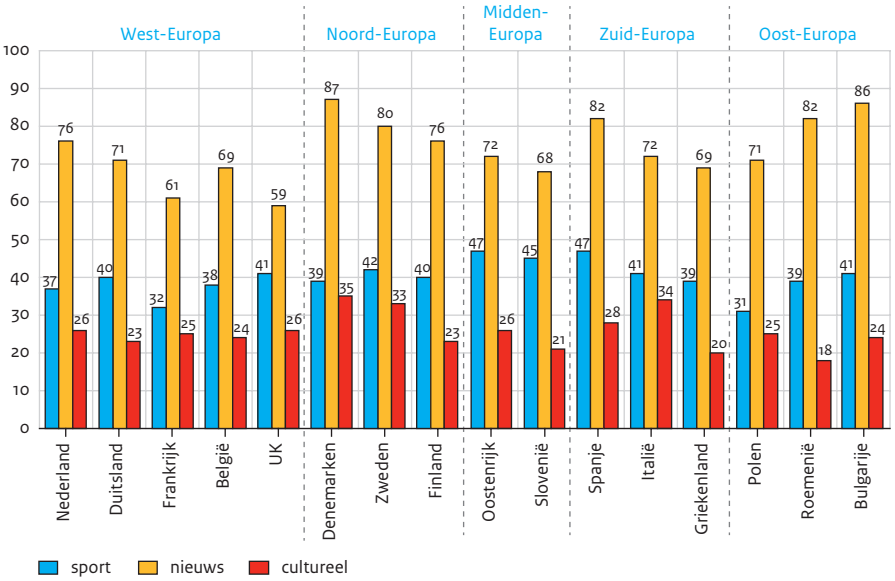

a Hier is een selectie van programmagenres weergegeven. In totaal werden zeven programmatypen aan de respondenten voorgelegd: films, sport, tv-series, nieuws, documentaires, muziek, culturele evenementen (meerdere antwoorden zijn mogelijk). Ook wordt een selectie van de 27 EU-landen getoond.

Bron: Eurobarometer 75.2 (Europese Commissie 2011b)

5.4 Over sport lezen

In kranten en tijdschriften

Er is een dalende trend zichtbaar in de leescijfers: er zijn minder lezers en zij lezen ook minder lang (De Haan en Sonck 2013). De oplagecijfers van vrijwel alle landelijke dagbladen daalden door de tijd (HOI 2013). Op basis van het Media:Tijd-dagboekonderzoek weten we dat anno 2013 op een gemiddelde dag ongeveer een derde (34%) van de Nederlanders van 13 jaar en ouder een krant leest, ongeacht of dat van papier of digitaal is. De krantenlezers besteden er gemiddeld bijna een uur op een dag aan (Sonck en De Haan 2015). Hiervan is echter niet bekend in hoeverre men de sportrubrieken in de krant leest en hoeveel tijd men daaraan kwijt is.

Ook de oplage van tijdschriften staat al enkele jaren onder druk en de tijdschriften die specifiek op sport zijn gericht, vormen daarop geen uitzondering. Het aandeel van sporttijdschriften in de totale tijdschriftenoplage nam tot 2009 af, maar blijft in de jaren erna redelijk stabiel (tabel 5.6). De laatste jaren is de oplage van bepaalde sportdisciplines zoals fietsen/wielrennen stabiel, maar daalde die van bijvoorbeeld voetbal verder. Na het stoppen van *Nusport/Sportweek* eind 2013 bleef het tijdschrift *Helden* als enig algemeen sporttijdschrift over. *Voetbal International* is na 2008 het enige tijdschrift onder het kopje voetbal. In recente jaren daalde het aantal abonnees voor dit tijdschrift aanzienlijk. Kanttekening is wel dat de HOI-registraties niet alle mogelijke beschikbare tijdschriften omvatten, maar alleen tijdschriften die zichzelf bij hen aanmelden voor oplageregistratie.

Tabel 5.6

Betaalde oplage van sporttijdschriften, 2000-2013 (aantal x 1000)

	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
oplage tijdschriften algemeen	20.991	22.286	20.119	19.887	19.474	18.532	17.407	15.394
oplage sporttijdschriften[a]	937	985	842	804	749	644	625	568
aandeel sporttijdschriften (%)	4,5	4,4	4,2	4,0	3,8	3,5	3,6	3,7
type sporttijdschrift								
algemeen	111	77	38	33	30	28	54	33
auto/motor[b]	490	504	464	450	395	343	319	289
voetbal	240	306	242	224	205	155	140	127
fietsen/wielrennen	50	34	34	34	53	53	54	53
hardlopen	24	37	38	35	39	38	34	32
golf	14	20	20	21	20	19	18	13
hockey	9	7	6	7	6	6	6	5

a De (gratis) tijdschriften die sportbonden uitgeven zijn uit de cijfers gelaten.
b Auto- en motortijdschriften zijn niet alleen op sport gericht.

Bron: Het Oplage Instituut (www.hoi-online.nl)

In sportboeken

Naast kranten en tijdschriften verschijnen er op minder regelmatige basis boeken die aan sport zijn gewijd. Verschillende (ex-)sporters brachten hun eigen boek uit. Het boek *Gijp* over ex-voetballer René van der Gijp leidde recent tot recordoplages. Daaruit blijkt ook de verwevenheid tussen verschillende media: de schrijver (Michel van Egmond) was eindredacteur van het televisieprogramma *Voetbal International* (VI; zie de Volkskrant 2013). De succesformule van een VI-auteur over een bekende sporter keert terug in de boeken over oud-voetballers Andy van der Meyde en Wim Kieft. Rond sportevenementen is vaak eveneens een piek in het sportboekenaanbod te zien. Tijdens het WK 2014 verscheen bijvoorbeeld een stroom boeken over voetbal, al dan niet met een link naar Brazilië (Boekblad 2014). Jaarlijks wordt tijdens de Week van het sportboek de Nico Scheepmaker Beker uitgereikt voor het beste Nederlandstalige boek over sport. Deze vakprijs ging in

2014 naar de Vlaamse schrijver Jan Boesman en zijn boek *De fiets van Lautrec*. Het aantal verkochte sportboeken fluctueert sterk, van 481 duizend in 2011 tot 935 duizend in 2012 (tabel 5.7). Dat geldt voor alle typen sportboeken (verhalen, biografieën enz.). Het afzetaandeel van sportboeken tegenover de totale boekenverkoop ligt tussen 1% en 2% in de afgelopen drie jaar.

Tabel 5.7
Verkoop van sportboeken, 2011-2013 (aantal x 1000 en in procenten)

	2011	2012	2013
aantal sportboeken	481	935	709
sportverhalen	115	472	265
sportbiografieën	70	196	221
sport en spel in het algemeen	169	126	104
overig	127	141	118
afzetaandeel sportboeken in totaal boeken (%)	1,0	2,1	1,8

Bron: KVB-SMB/GfK (2011-2013)

5.5 Sport online volgen

Via (live) streams zijn radio- en televisieprogramma's online te volgen, en kranten, tijdschriften en (e-)boeken zijn vaak deels of integraal langs digitale weg te raadplegen. Daarnaast bestaat er een keur aan nieuwswebsites zonder papieren variant (zoals nu.nl). Vooral websites met gratis voetbalnieuws die fans bedienen met een niet-aflatende stroom van nieuwtjes en geruchten over bijvoorbeeld naderende transfers, lijken daarbij populair (NRC *Handelsblad* 2014). Tegelijk biedt internet in tegenstelling tot de klassieke media niet alleen een podium voor de populaire sporten zoals voetbal en schaatsen of de grote sportevenementen (Olympische spelen, Tour de France enz.), maar biedt het een platform voor fans van iedere mogelijke (niche-)sport. Via de website van de Nederlandse sportbonden (sport.nl) zijn filmpjes en achtergrondreportages over een breed scala aan sportdisciplines te raadplegen. Ook fans van sporten die men meestal niet in georganiseerd verband doet, zoals hardlopen of wandelsport vinden online hun gading, evenals fans van extreme sporten, zoals bungeejumping of kitesurfen. Daarbij kan men zowel informatie vinden om zelf te sporten of filmpjes bekijken van de sportkunsten van anderen. De klassieke media, met televisie voorop, brachten sport op gezette tijden in de huiskamer. Ontwikkelingen in het medialandschap leiden er nu toe dat men altijd en overal online toegang heeft tot sportcontent. De sterke opmars van mobiele dragers zoals smartphones en tablets dragen daaraan bij.

Bezoek van sportwebsites

Over de omvang van het online aanbod over sport zijn geen gegevens beschikbaar omdat het over landsgrenzen heen wordt aangeboden en moeilijk te monitoren is. Wel kunnen we iets zeggen over het gebruik van online aanbod.
In de vragenlijst van het Media:Tijd-onderzoek (2013) is het bezoek van internetsites voor sport in verhouding te brengen met ander websitebezoek. Het vaakst gebruiken Nederlanders online zoekmachines, gevolgd door websites om het weer te checken, bank- en geldzaken te regelen en nieuws te raadplegen. Bezoek van sportsites zit wat lager in de ladder. Een derde van de bevolking (≥ 13 jaar) zegt dit soort sites wel eens te bezoeken (tabel 5.8).

Tabel 5.8
Bezoek van internetsites, bevolking 13 jaar en ouder, 2013 (in procenten)

bezoek internetsites	geregeld	af en toe	totaal
zoekmachines	80	12	92
weer	52	34	86
bank-, geldzaken en verzekeringen	58	24	82
nieuws en informatie	50	31	81
online winkelen	24	52	76
entertainment	30	44	74
sociale media	54	15	69
overheid	8	57	65
reizen/recreatie	12	51	63
gezondheid	5	44	49
auto, motor en verkeer	7	36	43
sport	12	20	32
werk en carrière	7	20	27
educatie	4	13	17
online kansspel/gokken	1	8	9

a De vraagstelling luidde: Hieronder staan enkele soorten internetsites vermeld (selectie getoond). Wilt u voor elk van de onderstaande soort aangeven hoe vaak u deze gewoonlijk bezoekt? Gesorteerd op totaal (% geregeld + % af en toe).

Bron: NLO/NOM/SCP/SKO (Media:Tijd TBO'13)

Hoewel een achtste zegt geregeld sportwebsites te bezoeken, blijkt uit de dagboekgegevens van datzelfde onderzoek dat op een gemiddelde dag maar 1,1% specifieke sportwebsites of apps bezoekt om informatie te zoeken, te winkelen of gewoon wat rond te neuzen. Ze besteden daar wel ruim een uur op een dag aan (68 minuten op een dag: 66 minuten op een doordeweekse dag en 72 minuten op een weekenddag). Mogelijk ligt de totale tijd besteed aan sportwebsites en apps wat hoger als ook alle korte checks van minder dan 5 minuten die niet geregistreerd zijn zouden meetellen in het dagboekonderzoek (Sonck en De Haan 2015).

Sportuitwisseling op sociale media

Een bijzondere vorm van internetgebruik voor sport zijn sociale media. Vooral jongeren besteden veel tijd aan het bezoek van sociale netwerksites: tieners (13-19 jaar) spenderen daar gemiddeld twee uur op een dag aan tegenover een uur door 65-plussers (Sonck en De Haan 2015). Langs deze weg kan men niet alleen informatie over sport raadplegen, maar wisselt men ook sportervaringen uit of becommentarieert sportprestaties van vrienden, kennissen, of – wat verder uit de sociale kring – topsporters.
Sporters tussen 15 en 30 jaar gebruiken vaker sociale media dan hun niet sportende leeftijdsgenoten. Binnen deze leeftijdsgroep zet twee derde Facebook of Twitter in voor sportieve redenen, zoals sportafspraken maken, sportfilmpjes en -foto's bekijken of sportuitslagen volgen. Ongeveer de helft doet dat via YouTube en WhatsApp. Terwijl twintigers sociale media vooral gebruiken voor informatie, zoals het raadplegen van sportuitslagen, delen tieners (15-20 jaar) via die weg vooral sportervaringen, zoals welke sport ze beoefenen. Ze zijn daar echter wel selectief in: de helft van hen plaatst liever geen slechte sportprestaties. Over het verband tussen sociale media en sporten zeggen ze zelf, dat het uitwisselen van sportinformatie hen enerzijds stimuleert om (meer) te sporten, en anderzijds tijd inneemt die ze anders aan sport zouden kunnen besteden (Wisse en Elling 2013).
Een schaduwkant van sociale media is dat er ook kwetsende of beledigende opmerkingen over sportprestaties verschijnen, die voor een groot online publiek zichtbaar zijn. De voorlichtingscampagne van de Koninklijke Nederlandse Hockeybond (KNHB) en Mijn Kind Online vraagt daar aandacht voor en heeft een toolkit ontwikkeld die sportverenigingen kan helpen digitale agressie buiten het sportveld aan te pakken (Mediawijzer.net 2014).

Olympische en Paralympische Spelen online

Analoog aan de zend- en kijktijd presenteren we het aantal online berichten als indicatie voor de aandacht en belangstelling voor de Olympische en Paralympische Spelen. Hiervoor gebruiken we de online media monitoring tool *How about you/OBI-4wan*.[2] Tussen januari en april 2014 verschenen rond de winterspelen van Sotsji maar liefst 72.817 Nederlandstalige berichten op nieuwssites en sociale media die expliciet de Olympische Spelen noemen. Verhoudingsgewijs ligt het berichtenvolume over de Paralympische Spelen in diezelfde periode met 5.211 online berichten een stuk lager (figuur 5.2). Alleen al op de dag dat de winterspelen werden geopend (7 februari), verschenen meer berichten (ruim 5.500) over de Olympische Spelen dan in de hele onderzochte periode voor de Paralympische Spelen.

Figuur 5.2
Aantal online berichten (op nieuwssites en sociale media) over Olympische en Paralympische Spelen, 1 januari t/m 31 maart 2014 (in absolute aantallen)

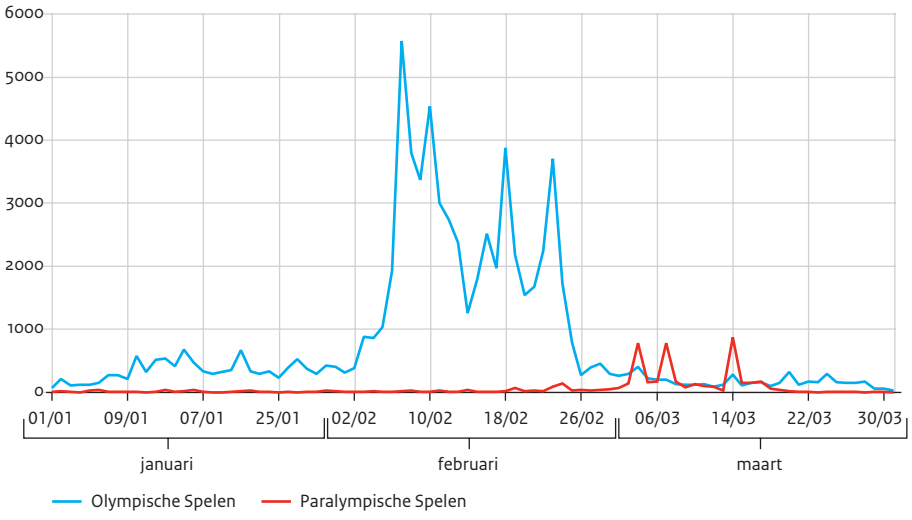

Bron: How about you/OBI4wan (online media monitoring tool) SCP-bewerking

Sportieve mediatechnologie-innovaties

Recente ontwikkelingen in mediatechnologie zorgen voor innovatieve mogelijkheden om over sport te communiceren (sociale media en bv. WhatsApp) en informatie te raadplegen, ook interactief tijdens televisiekijken (via second screen op tablet of smartphone). Als men onderweg is, kan men bijna real-time op de hoogte blijven van wedstrijden (bv. door push-berichten op de mobiele telefoon met live sportuitslagen). Via mobiele mediatechnologie zijn daarnaast applicaties te downloaden die zich richten op zelf sporten, zoals routes lopen in grappige figuren (FigureRunning) of een persoonlijk trainingsprogramma opstellen met eigen statistieken en dat van vrienden (looptijden.nl; Start to Run met Evy; RunKeeper). Sinds 2010 worden jaarlijks de Sport App Awards uitgereikt aan de meest innovatieve Nederlandse sport applicaties. Technologische innovaties, ten slotte, maken het in toenemende mate mogelijk om het eigen sport- en beweeggedrag te registreren (na de apps op smartphones zijn er de 'smartwear', zoals draagbare polsbandjes). Het is nog onbekend in welke mate deze innovaties leiden tot meer sport- en beweeggedrag, maar dat er een markt voor is lijkt wel zeker.

5.6 Conclusie

Van sportmoeheid via media lijkt vandaag de dag geen sprake. Een ruime meerderheid (62%) volgt minstens wekelijks sport via diverse media. Vooral de tv is daarbij populair, al maakt men op dagelijkse basis even zo vaak gebruik van gedrukte media en internet om sport te raadplegen. De grote internationale sportevenementen (Olympische Spelen, voetbalkampioenschappen) blijven kijkers trekken. De kijktijd van de Olympische Spelen verdubbelde zelfs tussen 2008 en 2014, terwijl de zendtijd niet toenam. Dit kan deels te maken hebben met verschillen in tijdzones waar de spelen plaatsvinden en dus van de uitzendmomenten. Zowel bij zenders als kijkers blijkt beduidend minder belangstelling te zijn voor de Paralympische dan de Olympische Spelen. Ook het verschil in online berichtgeving op nieuwssites en sociale media wijst daarop.
Dalende trends in de oplages van sporttijdschriften vormen geen uitzondering op de algemeen dalende leestrends. Incidenteel kennen boeken over het leven van (ex-)sporters wel recordoplages. In relatief korte tijd heeft internet naast de andere media een vaste plek veroverd om sport te volgen. Een derde van de bevolking zegt wel eens sportwebsites te bezoeken en vooral jongeren wisselen via sociale media sportervaringen uit.
Betrokkenen bij sport die zelf sporten en sport bezoeken tonen ook betrokkenheid bij sport via mediagebruik. Voor bepaalde groepen tekenen zich verschillen af tussen de actieve en passieve sportconsumptie. Hoewel mannen en vrouwen evenveel aan sport doen (zie hoofdstuk 4), volgen veel meer mannen sport op dagelijkse basis via media dan vrouwen. Daarnaast stellen we vast dat meer 50-plussers sport via media volgen dan jongere leeftijdsgroepen, terwijl bij de eersten de sportdeelname juist lager ligt (hoofdstuk 4). Enerzijds kunnen ouderen actieve sportdeelname inruilen voor passievere vormen. Anderzijds weten we dat ouderen in het algemeen meer televisiekijken, radio luisteren en gedrukte media lezen dan jongeren (De Haan en Sonck 2013). Ten slotte blijkt dat lager opgeleiden frequentere sportmediafans zijn dan hoger opgeleiden, terwijl ook zij juist minder sporten.
Door technologische ontwikkelingen is het in toenemende mate mogelijk om, naast sportprestaties van anderen in real-time te volgen, de eigen sportprestaties met anderen te delen (via sociale media) en het eigen sport- en beweeggedrag te monitoren (via draagbare apparaten). Hierdoor raken passieve en actieve sportdeelname met elkaar verweven.

Noten

1 Volgens de standaardindeling van tv-programma's die Stichting Kijkonderzoek (zie www.kijkonderzoek.nl) hanteert omvat non-fictie informatie- en educatieprogramma's, fictie betreft soaps en films, onder amusement vallen bijvoorbeeld spelprogramma's. Sport wordt als een aparte categorie onderscheiden.

2 Via de software OBI4wan kan worden gezocht in de berichten van Twitter, LinkedIn, openbare Facebook-profielen, posts op fora, nieuwssites (zoals de Telegraaf.nl en NOS.nl), weblogberichten en reacties daarop. Hier is geselecteerd op de zoektermen 'Olympische Spelen' en 'Paralympische Spelen'. Indien de online berichten wel over de spelen gaan, maar deze niet letterlijk noemen, zijn deze dus niet meegenomen. De resultaten omvatten alle Nederlandstalige online berichten (inclusief die uit België).

6 Sportevenementen, -wedstrijden en hun mogelijke maatschappelijke meerwaarde

Willem de Boer (Hogeschool van Arnhem en Nijmegen) en Remko van den Dool (SCP)

In dit hoofdstuk is de volgende kernindicator uitgewerkt:

kernindicator	operationalisatie	uitkomst	trend in de afgelopen 10 jaar
sportfan	aandeel van de bevolking dat maandelijks of vaker sport volgt via bezoek (%)	23[a]	stabiel[b]

a Bron: SCP/CBS (VTO'12) 12-79 jarigen.
b Bron: SCP (TBO'75-'05); SCP/CBS (TBO'11) 12-79 jarigen.

6.1 Inleiding

Sportevenementen en -wedstrijden spelen al decennialang een belangrijke rol in de maatschappij (Stokvis 2007). Niet alleen vormen ze een belangrijk onderdeel van de georganiseerde sport in de vorm van regionale, nationale, Europese of wereldkampioenschappen en Olympische of Paralympische Spelen, ook zijn ze belangrijk voor de actieve en passieve sportbeleving. Wedstrijden van het Nederlands voetbalelftal kunnen rekenen op uitverkochte stadions en miljoenen televisiekijkers die gekluisterd aan de buis zitten (zie hoofdstuk 5). Als een grote wielerronde ons land aandoet, staan honderdduizenden wielerfans langs de weg. Aan de Nijmeegse Vierdaagse doen jaarlijks meer dan 40.000 wandelaars mee uit binnen- en buitenland. En wekelijks zijn er talloze kleine en middelgrote sportwedstrijden en -evenementen waarbij sporters elkaar en zichzelf uitdagen en waarvan toeschouwers genieten.
Bij een sportwedstrijd nemen mensen of teams het tegen elkaar op in een bepaalde sport. Een sportevenement is een georganiseerde gebeurtenis waarbij mensen samenkomen om deel te nemen aan en toeschouwer te zijn bij één of meerdere sportactiviteiten. Sportevenementen verschillen in omvang, niveau en frequentie: er zijn incidentele en terugkerende evenementen, evenementen waar één sport en evenementen waar meerdere sporttakken worden bedreven, en evenementen die plaatshebben op een vaste locatie of die telkens op verschillende plekken zijn georganiseerd. Daarnaast verschillen zij van opzet en naar type eigenaar. En tot slot is er onderscheid tussen typen deelnemers en toeschouwers bij sportevenementen en de verhouding tussen beide groepen: zijn het de topsporters waar iedereen naar komt kijken, is het de bedoeling om zelf mee te doen of vormt het evenement een combinatie van beide?
Beleidsmatig is er steeds meer aandacht voor sportevenementen. Het Olympisch Plan 2028 gebruikte de ambitie om Olympische Spelen in Nederland te organiseren als stip op de horizon om Nederland op 'Olympisch niveau' te krijgen (zie hoofdstuk 3). Ook na het

stopzetten van het Olympisch Plan blijft er aandacht voor sportevenementen bestaan, al verschuift de focus van het binnenhalen van grootschalige evenementen naar de maatschappelijke en economische effecten. Het organiseren van side-events rondom het hoofdevenement acht men van belang voor een maximaal maatschappelijk en economisch rendement. Jaarlijks wordt door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) zo'n 4,7 miljoen euro aan (top)sportevenementen en aanpalende activiteiten besteed. Ook provincies als Noord-Brabant en Gelderland en veel grote steden hebben een actief sportevenementenbeleid. In totaal wordt er door de diverse overheden circa 30 miljoen euro in sportevenementen en side-events geïnvesteerd (Straatmeijer 2014; zie hoofdstuk 3).
Nederland is de afgelopen jaren succesvol geweest bij het binnenhalen van grote sportevenementen. Op de Global Sports Nations Index, een studie die laat zien welke landen succesvol zijn geweest in het uitbrengen van bids voor en hosten van grote multisportevenementen en wereldkampioenschappen, nam Nederland de elfde plaats in over de periode 2008-2013 (Sportcal 2013). Dat was onder meer te danken aan de starts van drie grote wielerrondes: de Vuelta e Espana in Drenthe in 2009, de Giro d'Italia in Amsterdam en Tour de France in Rotterdam, de laatste twee in 2010. De afgelopen jaren heeft Rotterdam zich als een evenementenstad geprofileerd met de wereldkampioenschappen turnen (2010), tafeltennis (2011) en BMX (2014). Daarnaast hebben in Zuid-Limburg het WK Wielrennen (2012), in Utrecht de Europese Jeugd Olympische Spelen (EYOF, 2013), in Den Haag de WK Hockey (2014) en in Amsterdam de WK Roeien (2014) plaatsgevonden. Ook voor de komende jaren zijn diverse grote internationale sportevenementen te gast in Nederland: de WK Beach Volleyball, EK Volleybal (beide 2015), een Tour- (2015) en Girostart (2016) en de EK Atletiek (2016). Naast eenmalige sportevenementen kent Nederland een aantal internationale tradities, zoals de TT van Assen, de Vierdaagse van Nijmegen, de ATP-tennistoernooien van Rotterdam en Rosmalen en de Amstel Gold Race.
In dit hoofdstuk worden de belangrijkste ontwikkelingen op een rij gezet op het gebied van sportwedstrijden en -evenementen in Nederland. Daarbij zal uitvoerig worden stilgestaan bij de vraag wat de mogelijke maatschappelijke effecten hiervan zijn. Dit gebeurt onder meer aan de hand van het Tijdsbestedingonderzoek (TBO), de Vrijetijdsomnibus (VTO) als het gaat om bezoekers (§ 6.2) en deelnemers (§ 6.3) aan sportevenementen. Onderzoeken rondom individuele sportevenementen geven een eerste indruk van de effecten van sportevenementen voor de maatschappij (§ 6.4).

6.2 Bezoekers van sportwedstrijden en -evenementen

Sinds 1975 is er weinig verandering te zien in het aandeel volwassen Nederlanders dat weleens een sportwedstrijd bezoekt. Het kan een professionele wedstrijd betreffen maar ook kijken naar een wedstrijd waaraan een zoon of dochter deelneemt (figuur 6.1). De lichte stijging sinds 2000 komt overeen met het beeld dat in de Rapportage Sport van 2008 werd geschetst (Kamphuis en Van den Dool 2008).

Figuur 6.1

Bezoeken van sportwedstrijden, bevolking 18-79 jaar, 1975-2011[a] (in procenten)

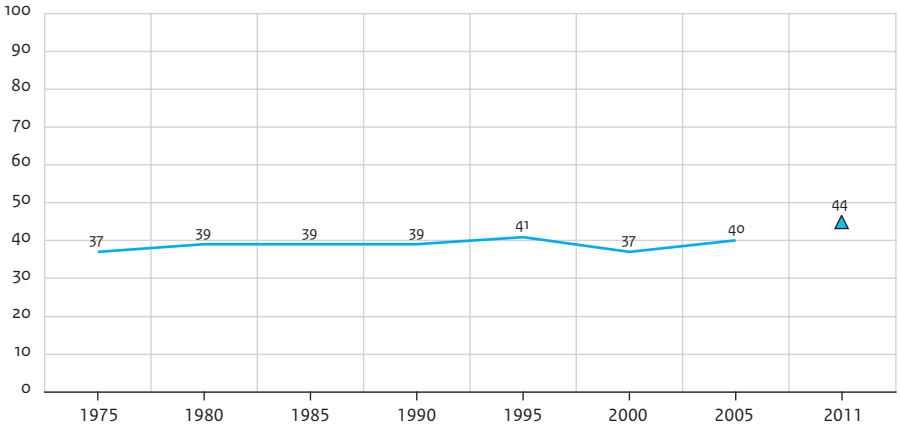

a Vraagstelling wijkt in 2011 enigszins af.

Bron: SCP (TBO'75-'05); SCP/CBS (TBO'11)

Als we de bevolkingscijfers voor het bezoek van sportwedstrijden uitbreiden met het bezoek van sportevenementen,[1] blijkt dat meer dan de helft (52%) van de bevolking van 12-79 jaar in 2012 een sportwedstrijd of -evenement heeft bezocht (tabel 6.1). Niet iedereen doet dit even vaak: 30% van de bevolking gaat enkele keren per jaar. Daartegenover staat dat 9% wekelijks een sportwedstrijd of -evenement bezoekt. Dit zijn vaker mannen dan vrouwen: 26% respectievelijk 18%. Daarnaast is de belangstelling van ouderen van 50-79 jaar veel minder groot dan van jongeren. Middelbaar opgeleiden (24%) zijn vaker maandelijkse bezoeker dan lager opgeleiden (17%). Zelf sporten en het bezoeken van sport hangen met elkaar samen. Zeer frequente sporters bezoeken vaker maandelijks een wedstrijd of evenement dan weinig of niet sporters (31% resp. 12%). Mogelijk betreft dit de wedstrijden van medesporters (niet in tabel).

Tabel 6.1
Bezoekfrequentie in afgelopen 12 maanden van sportwedstrijden en -evenementen, bevolking 12-79 jaar, 2012 (in procenten; n = 2746)[a]

	wekelijks	1-4 keer per maand	enkele keren per jaar	niet in afgelopen jaar
totaal	9	14	30	48
geslacht				
man	**10**	**16**	**32**	42
vrouw	7	11	27	**55**
leeftijd				
12-19 jaar	12	20	35	33
20-49 jaar	10	**15**	33	**42**
50-79 jaar	**5**	11	**24**	60
hoogst voltooide opleiding (25-79 jaar)				
lager	7	**9**	24	59
middelbaar	**10**	14	26	**50**
hoger	7	14	**35**	45
jaarlijkse sportfrequentie				
0-11 keer	**5**	7	17	70
12-59 keer	9	**12**	**31**	**48**
60-119 keer	9	16	36	39
≥ 120 keer	11	20	36	34

a Significanties (p = < 0,05) zijn vetgedrukt (verschil van uitkomst in de rij boven/onder het kenmerk).

Bron: SCP/CBS (VTO'12)

Voetbal meest bezochte sporttak

Welke takken van sport bezochten Nederlanders in 2012? Verreweg de meeste bezoekers gingen naar een voetbalwedstrijd (62%, zie tabel 6.2). Andere sporten werden veel minder bezocht: tennis (10%), hockey (10%), volleybal (7%) en paardensport (7%).
De voorkeur voor voetbal is bij mannen duidelijk groter dan bij vrouwen, hoewel het ook voor hen de meest bezochte sport is. Na de gelijke top-3 van voetbal, tennis en hockey bezoeken vrouwen vaker zwemmen en paardensport, mannen gaan vaker naar fietsen, wielrennen en volleybal kijken.
Ouderen bezoeken wat minder vaak voetbal of hockey dan jongeren, maar gaan meer naar tennis. Zaalvoetbalwedstrijden trekken een jonger publiek. Vooral 20-49-jarigen bezoeken zwemevenementen of -wedstrijden; mogelijk heeft dit te maken met het afzwemmen van hun kinderen. De interesse van hoger opgeleiden voor het bezoek van voetbalwedstrijden is wat minder dan van middelbaar en lager opgeleiden. Zij

gaan vaker naar hockey, tennis of hardlopen. Na de sporten voetbal en tennis brengen lager opgeleiden graag een bezoek aan een paardensportwedstrijd of -evenement. De frequentie waarin men zelf sport laat geen verschil zien naar het bezoek van voetbalwedstrijden. De meest frequente sporters gaan vaker naar hockey- en tenniswedstrijden.

Tabel 6.2

Bezoek wedstrijden en evenementen naar sporttak, bezoekers 12-79 jaar, vijf belangrijkste bezochte sporten, 2012 (in procenten van alle bezochte sporten; n = 5090)

	1e sport	2e sport	3e sport	4e sport	5e sport
totaal	veldvoetbal (62)	tennis (10)	hockey (10)	volleybal (7)	paardensport (7)
geslacht					
man	veldvoetbal (71)	hockey (9)	tennis (8)	fietsen (7)	volleybal (6)
vrouw	veldvoetbal (51)	tennis (13)	hockey (12)	zwemmen (11)	paardensport (10)
leeftijd					
12-19 jaar	veldvoetbal (67)	hockey (17)	volleybal (12)	zaalvoetbal (11)	paardensport (10)
20-49 jaar	veldvoetbal (64)	hockey (10)	tennis (9)	zwemmen (8)	zaalvoetbal (7)
50-79 jaar	veldvoetbal (57)	tennis (14)	hockey (9)	volleybal (9)	paardensport (8)
hoogst voltooide opleiding (25-79 jaar)					
lager	veldvoetbal (63)	tennis (10)	paardensport (10)	gymnastiek (8)	zwemmen (7)
middelbaar	veldvoetbal (62)	tennis (12)	volleybal (8)	zwemmen (7)	motor- of autosport (6)
hoger	veldvoetbal (58)	hockey (18)	tennis (14)	hardlopen(10)	zwemmen (8)
jaarlijkse sportfrequentie					
0-11 keer	veldvoetbal (60)	tennis (9)	zwemmen (8)	gymnastiek (7)	volleybal (6)
12-59 keer	veldvoetbal (60)	hockey (9)	tennis (9)	volleybal (9)	zwemmen (9)
60-119 keer	veldvoetbal (64)	hockey (9)	tennis (9)	volleybal (8)	zwemmen (7)
≥ 120 keer	veldvoetbal (63)	hockey (14)	tennis (13)	zaalvoetbal (10)	hardlopen (7)

Bron: SCP/CBS (VTO'12)

Bezoekers van voetbalwedstrijden

Voetbal maakt een substantieel deel van de wedstrijdbezoeken uit (tabel 6.2). Voor een groot deel is dit bezoek van amateurvoetbal (47%; tabel 6.3). Een kwart gaat alleen naar wedstrijden in het betaald voetbal en ruim een kwart (28%) bezoekt beide vormen. Vrouwen, 50-plussers en lager opgeleiden die langs de lijn staan, gaan vaker alleen naar amateurwedstrijden dan bezoekende mannen, jongeren en hoger opgeleiden. Ook voetbalbezoekers die zelf niet of weinig sporten bezoeken vooral amateurwedstrijden. Bezoekers die zelf voetballen kiezen vaker tussen of amateur of betaald-voetbalwedstrijden dan bezoekers die deze sport niet beoefenen. Niet-voetballers bezoeken zowel betaalde als amateurwedstrijden.

Tabel 6.3
Bezoek voetbalwedstrijden en -evenementen naar betaald en amateurvoetbal, bezoekers 12-79 jaar, 2012 (in procenten)

	alleen betaald (n = 217)	alleen amateur (n = 422)	zowel betaald als amateur (n = 245)
totaal	25	47	28
geslacht			
man	**29**	37	**34**
vrouw	18	**65**	17
leeftijd			
12-19 jaar	18	41	42
20-49 jaar	**30**	41	**29**
50-79 jaar	21	**61**	19
hoogst voltooide opleiding (25-79 jaar)			
lager	15	69	**16**
middelbaar	**26**	**47**	27
hoger	36	38	26
jaarlijkse sportfrequentie			
0-11 keer	21	**69**	10
12-59 keer	**31**	46	**23**
60-119 keer	23	46	32
≥ 120 keer	25	**39**	36
deelname veldvoetbal (≥ 1 keer per jaar)			
deelname	**28**	**53**	19
geen deelname	19	33	**49**

Vet = significant verschil (p = < 0,05).

Bron: SCP/CBS (VTO'12)

Betaald voetbal

Tot het seizoen 2007/'08 groeide het aantal bezoeken van eredivisiewedstrijden gestaag van 4,8 naar 5,7 miljoen. In deze periode zijn veel stadions gebouwd of gemoderniseerd. Sindsdien is er weinig groei te zien en liggen de bezoekcijfers rond zes miljoen (figuur 6.2). Een mogelijke verklaring is dat de capaciteit van de stadions een verdere groei in de weg staat. De stadions in Nederland zijn namelijk gemiddeld meer dan 90% bezet (UEFA 2011: 40). Daarnaast kan de economie gevolgen hebben: bijna de helft van de bezoekers aan de voetbalstadions vindt de entreebewijzen (te) duur, vooral losse kaartjes voor de competitie en voor Europese wedstrijden (KNVB Expertise 2013). Ook het feit dat mensen niet meer naar het stadion hoeven, maar thuis de wedstrijden live

kunnen volgen op televisie (sinds augustus 2008 via Eredivisie Live, vanaf het seizoen 2013/'14 via Fox Sports Eredivisie) kan een verklaring vormen voor de stagnatie. Begin 2012 hadden bijna 600.000 huishoudens een abonnement op Fox Sports Eredivisie (zie www.elfvoetbal.nl). Een verband met de televisievoetbal-kijktijd van de bevolking (zie hoofdstuk 5) en het aantal bezoekers aan wedstrijden is over de recente jaren overigens afwezig. In het seizoen 2009/'10 kende de eerste divisie een piek van bijna 1,4 miljoen bezoeken. In 2012/'13 is het aantal bezoeken echter teruggelopen tot een miljoen. Vanaf het seizoen 2005/'06 zijn cijfers beschikbaar over de play-offs in de eredivisie en de nacompetitie van de eerste divisie: de laatste seizoenen zijn deze goed voor rond de 100.000 bezoeken. Afgezien van deze 'extra' wedstrijden nemen de bezoeken aan eredivisie wedstrijden ruim vier vijfde van het totaal in (gemiddeld over alle jaren 83%, niet in tabel). Vooral in de even jaren is voetbal populair op televisie. Dan vindt namelijk de organisatie van het Europees en wereldkampioenschap voetbal plaats.

Figuur 6.2

Bezoeken aan wedstrijden van het Nederlandse betaalde voetbal, seizoenen 2000/'01-2012/'13 (in aantallen x 1000)

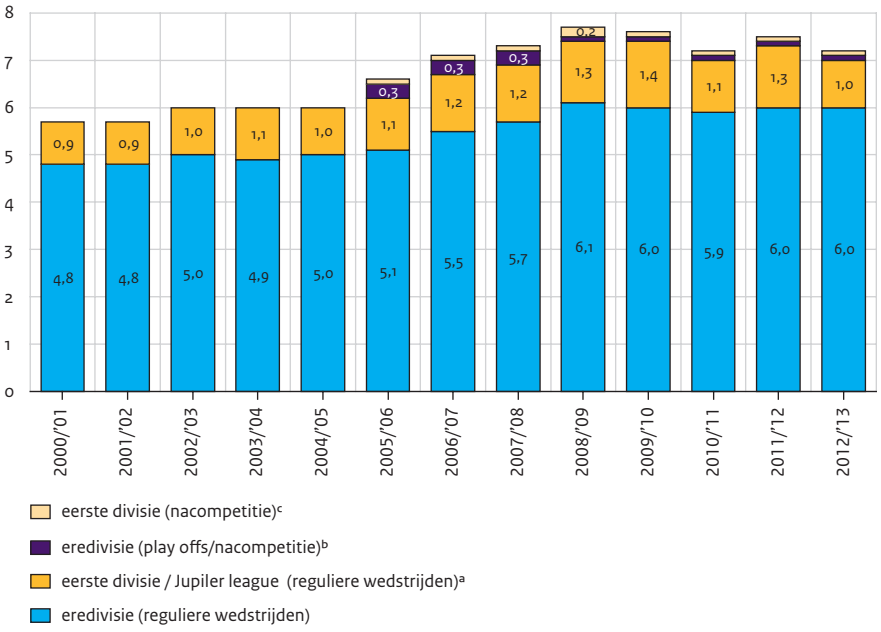

a Eerste divisie: cijfers t/m 2002/'03 over achttien clubs, 2003'04 over negentien clubs, van 2005/'06 tot 2009/'10 over twintig clubs, daarna over achttien clubs. Gedurende de seizoenen 2009/'10 en 2012/'13 gingen twee clubs failliet.

b Selectiewedstrijden voor Europees voetbal (plaatsen 6-9) en nacompetitie (plaatsen 16 en 17) met clubs eerste divisie.

c Nacompetitie, de vier periodekampioenen van de eerste divisie en de vier hoogst geklasseerde clubs zonder periodetitel plus twee eredivisieclubs.

Bron: KNVB (expertise centrum)

Geweld rond voetbalstadions kan bezoekers afschrikken. Volgens het jaarverslag over het voetbalseizoen 2012/'13 van het Centraal informatiepunt Voetbalvandalisme (2014) fluctueert het aantal incidenten sterk. Zo lag dit in de seizoenen 2009/'10 en 2011/'12 boven de 900 en in de seizoenen 2010/'11 en 2012/'13 onder de 700. Het aantal uren politie-inzet rond wedstrijden in het betaald voetbal neemt sinds het seizoen 2008/'09 af (Centraal informatiepunt Voetbalvandalisme 2014). Het niveau van de inzet in het voetbalseizoen 2012/'13 is vergelijkbaar met de periode voor het seizoen 2001/'02 (Kamphuis en Van den Dool 2008). In seizoen 2012/'13 zijn 642 verdachten aangehouden in verband met aan voetbal gerelateerd geweld. Dit betekent een forse afname op langere termijn. In seizoen 2001/'02 werden namelijk bijna 1900 verdachten aangehouden.

Bezoek aan sportevenementen

Van de Nederlandse bevolking tussen de 15 en 80 jaar was in 2011 35% minimaal één keer per jaar aanwezig als toeschouwer bij sportevenementen (Hover en Breedveld 2011). Onder hen waren meer mannen (39%) dan vrouwen (31%). Jongeren komen eerder naar sportevenementen kijken dan ouderen, en hoger opgeleiden eerder dan lager opgeleiden. Terwijl van de niet-sporters 18% wel eens bij een evenement komt kijken is dat aandeel onder sporters ruim twee maal zo hoog (41%). Van de personen die zelf wel eens deelnemen aan een sportevenement is ruim 70% minimaal één keer per jaar toeschouwer. Verder is er weinig bekend over het bezoek aan sportevenementen onder de gehele bevolking. Meer is er bekend over het bezoek aan specifieke sportevenementen. Uit de kaartverkoop van grotere sportevenementen blijkt dat de TT van Assen in 2013 het drukst bezochte betaalde sportevenement was met 131.000 bezoekers,[2] gevolgd door het ABN AMRO Tennis Toernooi in Rotterdam (tabel 6.4). Opvallend is dat maar liefst vijf paardensportevenementen in de top 10 van meest bezochte evenementen staan. Naast deze betaalde evenementen zijn er sportevenementen waarbij de organisatie zelf het aantal bezoekers schat.[3] Op basis van deze schattingen is de marathon van Rotterdam (925.000 bezoeken) het grootste evenement van 2013, gevolgd door de Nijmeegse Vierdaagse (850.000) en de Nationale Sportweek (850.000).

Tabel 6.4

Tien evenementen met betaalde toegang met het hoogste aantal bezoekers, 2013 (in aantallen x 1000)

nr.	evenement	sport	plaats	bezoeken
1	Dutch TT Assen	motorsport	Assen	131
2	ABN AMRO World Tennis Tournament	tennis	Rotterdam	116
3	Indoor Brabant	paardensport	's-Hertogenbosch	65
4	CSI-Twente Internationaal Concours Hippique	paardensport	Geesteren	60
4	Military Boekelo Enschede	paardensport	Enschede	60
6	Topshelf Open	tennis	Rosmalen	58
7	Jumping Amsterdam	paardensport	Amsterdam	53
8	Nederland - Estland (WK 2014 Kwalificatie)	voetbal	Amsterdam	52
8	CHIO Rotterdam	paardensport	Rotterdam	52
8	Johan Cruijff Schaal	voetbal	Amsterdam	52

Bron: Respons 2013

6.3 Deelnemers aan sportevenementen

Uit de Sportersmonitor (Hover en Breedveld 2014) blijkt dat 19% van de bevolking tussen de 15 en 80 jaar in 2011 deelnemer was aan één of meerdere sportevenementen. Het aandeel onder de mannen (25%) is bijna twee maal zo hoog als onder de vrouwen (13%). Daar waar ruim een op de drie 15-20-jarigen (36%) aan sportevenementen deelneemt, loopt dat percentage terug tot 9% onder de 66-80-jarigen. Het verschil tussen hoger opgeleiden (22%) en lager opgeleiden (18%) is betrekkelijk klein. Van de sporters nam een kwart deel aan sportevenementen, terwijl dit onder niet-sporters (begrijpelijkerwijs) slechts 2% was.[4]

De sportevenementen met de meeste deelnemers zijn te vinden in de wandel-, hardloop- en wielersport. Het eendaagse sportevenement met de meeste deelnemers van Nederland is de Dam-tot-Dam-loop waar jaarlijks ruim 50.000 deelnemers van start gaan. Hieraan gekoppeld zijn ook de Dam-tot-Dam-wandeltocht met 16.000 deelnemers en de fietstocht met 6.000 fietsers. Andere grote wandelevenementen zijn de Vierdaagse van Nijmegen met elk jaar ruim 42.000 deelnemers, en de Airborne Wandeltocht (circa 33.000).

De populariteit van het deelnemen aan hardloopevenementen is de laatste jaren gestaag gegroeid en hangt onlosmakelijk samen met een groeiend aantal lopers (Vos et al. 2014). De hardloopevenementen faciliteren niet alleen de traditionele lopers, maar weten ook niet-lopers aan te trekken. Organisatoren richten zich met succes op specifieke doelgroepen zoals vrouwen en studenten. Het ruime en diverse aanbod van hardloopevenementen heeft mede gezorgd voor een 'derde loopgolf' (Hover 2013). De Marathon van Amsterdam heeft het grootste aantal deelnemers met 16.000. Tellen we andere afstanden tijdens hetzelfde evenement mee, dan zijn het ruim 40.000 deelnemers. In 2005 waren dit er nog maar 15.000, waarvan ongeveer een derde aan de marathon deelnam. Andere marathons zijn eveneens populair, zoals die van Rotterdam met ruim 25.000 deelnemers, waarvan de helft aan de klassieke afstand meedoet. Veel hardloopevenementen lopen tegen de grenzen van hun capaciteit aan. De organisatie van de Marathon van Eindhoven had in 2013 in totaal ruim 17.000 deelnemers, maar zoekt mogelijkheden om het potentieel van 26.000 te bedienen. Buiten de marathons zijn de Zevenheuvelenloop (15 kilometer), de City-Pier-City-loop (halve marathon) en de 4 Mijl van Groningen de grootste evenementen, met jaarlijks respectievelijk 35.000, 31.000 en 21.000 deelnemers. Daarnaast worden er wekelijks tientallen kleinere hardloopevenementen georganiseerd.

Eenzelfde trend is te zien voor wielrennen. De Nederlandse Toerfiets Unie registreert jaarlijks drieduizend toertochten voor sportieve racefietsers, mountainbikers en recreatieve fietsers. Bekende grootschalige wielerevenementen zijn Limburgs Mooiste en de Fietselfstedentocht, beide met 15.000 deelnemers.

De laatste jaren worden steeds vaker breedtesportevenementen aan topsportevenementen gekoppeld. Zo kent de Amstel Goldrace een toereditie. Bij alle recente starts van grote wielerrondes werd eveneens een toertocht georganiseerd; de Classico Giro Utrecht is een jaarlijks terugkerend breedtesportevenement geworden. Tevens hebben organisatoren van sportevenementen de organisatie verbreed naar andere sporten,

een voorbeeld is de reeds genoemde Dam-tot-Dam-loop, die is uitgebreid met een wandeltocht (sinds 2003) en fietsclassic (sinds 2007).

Over de kenmerken van deelnemers aan sportevenementen is nog weinig bekend, behalve uit onderzoek onder hardloopevenementen (Van Bottenburg en Hover 2009; Hover en Romijn 2011). Hardloopevenementen hebben een laagdrempelig en sociaal karakter, onder meer vanwege de lage kosten voor het beoefenen van de sport (Scheerder en Van Bottenburg 2010). Vooral hoger opgeleide mannen van middelbare leeftijd doen mee aan deze evenementen (zie tabel 6.5). Ongeveer twee derde van de deelnemers heeft een bovengemiddeld inkomen.

Tabel 6.5

Deelnemers aan hardloopevenementen, naar achtergrondkenmerken, 2008-2011 (in procenten)

	middelgrote hardloop-evenementen (2010/'11)	grote hardloop-evenementen (2008/'09)
geslacht		
man	63	65
vrouw	37	35
leeftijd		
> 30 jaar	16	13
30-54 jaar	70	73
≥ 55 jaar	14	13
opleidingsniveau		
laag	11	onbekend
middelbaar	30	onbekend
hoog	59	57
inkomen van het huishouden		
beneden modaal	16	onbekend
modaal	21	onbekend
bovenmodaal	63	68

Bron: Van Bottenburg en Hover (2009); Hover en Romijn (2011)

Niet alleen sociaal-demografische kenmerken laten verschillen zien, ook de beleving van het hardlopen, en gedrag en interesse in de loopsport differentiëren bij evenementenlopers. Vos en anderen (2014) onderscheiden bij de Ladies Run Flow, een hardloopevenement alleen voor dames, drie typen deelneemsters: 'traditionele fitloopsters', 'sociale' en 'individuele hardloopsters'. Traditionele fitloopsters lopen vooral vanuit gezondheidsmotieven en zijn geïnteresseerd in het onderhouden van hun conditie. Zij vormden ruim een kwart (27%) van de deelneemsters. Gezelligheid en

samenhorigheid staan voor de sociale hardloopsters (40%) voorop. Individuele hardloopsters (33%) komen alleen naar het evenement en associëren zich sterk met de sport zelf. Deze segmentering kan helpen om beter op de wensen, behoeften en verwachtingen van (potentiële) evenementenlopers in te spelen en daarmee een 'verantwoorde en duurzame beoefening van het hardlopen' te stimuleren (Vos et al. 2014).

6.4 Wat leveren sportevenementen op?

Sportevenementen organiseren is niet meer voldoende. In een tijd van toenemende druk op politieke transparantie en verantwoording van overheidsuitgaven, worden deze evenementen ingezet om bepaalde maatschappelijke of economische doelen te bereiken. Ze kunnen verschillende potentiële effecten hebben (De Groot et al. 2012; figuur 6.3). Centraal staat het hoofdevenement, maar daaromheen kunnen allerlei activiteiten en side-events plaatsvinden om op één of meerdere thema's een effect te sorteren. Het daadwerkelijke effect dat gerealiseerd kan worden is mede afhankelijk van bijvoorbeeld de intensiteit en looptijd van de activiteiten (zie buitenste ring figuur 6.3). Zo mag verwacht worden dat een grootschalig evenement – zoals de start van een internationale wielerronde – een groter effect heeft op het imago van een stad of de economie van een regio, dan een kleiner evenement, zoals de Ronde van Drenthe. Voor organisatoren is het belangrijk om te definiëren met welke doelen ze het evenement organiseren. Wanneer de bijbehorende doelgroep(en) duidelijk zijn, kunnen activiteiten daarop worden afgestemd. Zonder een gerichte aanpak zullen de gewenste maatschappelijke effecten zeker niet worden bereikt (De Groot et al. 2012).

Figuur 6.3
Maatschappelijke waarde sportevenementen, 2012

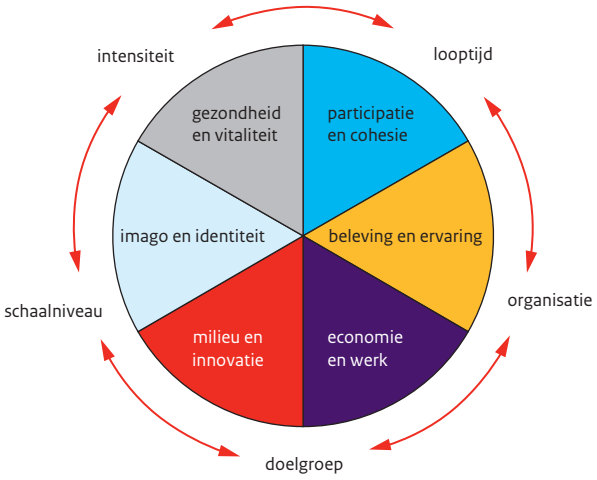

Bron: De Groot et al. (2012)

Er is nog weinig bewijs dat evenementen op zichzelf een *legacy*, oftewel een langdurig maatschappelijk effect hebben, zoals het vergroten van de fysieke gezondheid of de sociale cohesie van bezoekers of de bevolking (zie Chalip 2006; Weed et al. 2009). Dit komt mogelijk doordat er weinig onderzoek gedaan is naar die effecten, en dat geldt nog sterker voor de lange termijn. Het blijkt lastig om gemeten effecten direct en onomstotelijk aan een evenement te koppelen. Bestaande literatuur laat zien dat veel van de beoogde maatschappelijke effecten achterblijven bij de doelstellingen of zich helemaal niet voordoen (Chalip 2006). Nederlands onderzoek bij tien middelgrote sportevenementen en de bijbehorende side-events laat zien dat mogelijke effecten staan of vallen met een bredere visie dan het evenement *an sich*. Dat betekent dat er aanpalende sociaal-culturele activiteiten over een langere periode moeten worden georganiseerd door of met lokale organisaties. De realisatie van maatschappelijke doelen hangt tevens af van de organisatie van het evenement zelf en de kwaliteit van afstemming met maatschappelijke partners zoals scholen, verenigingen, gemeenten en welzijnsorganisaties (De Groot et al. 2012).
In de afgelopen jaren zijn er door de Werkgroep Evaluatie Sportevenementen (WESP, zie kader 6.1) voor alle thema's een of meerdere modules ontwikkeld teneinde de effecten van sportevenementen te kunnen evalueren. Voor de meeste modules zijn er onderzoeksresultaten en die zijn hieronder systematisch gepresenteerd. Alleen naar de thema's 'gezondheid en vitaliteit' en 'milieu en innovatie' zijn nog geen onderzoeken gedaan.

Kader 6.1 De WESP en gestandaardiseerde effectmetingen bij sportevenementen
De Werkgroep Evaluatie Sportevenementen (WESP) stelt zich ten doel de kennis over de effecten van sportevenementen, en daarmee de kans op een succesvolle verwerving en organisatie, te vergroten. Ze doet dit door het standaardiseren, verzamelen en publiceren van informatie en onderzoek over sportevenementen. Dit laatste gebeurt onder meer via de website www.evenementenevaluatie.nl. De werkgroep zelf voert geen onderzoek uit, maar de afzonderlijke leden van de WESP doen dat wel. Het onderzoek en de methodiek zijn voor iedereen toegankelijk, waarmee deze 'open source'-aanpak uniek is voor sportonderzoek in Europa.
De WESP is sinds de start in 2009 uitgegroeid tot een netwerk van meer dan 35 partijen. Hieronder bevinden zich naast hogescholen ook universiteiten, publieke en private onderzoeksinstellingen. Tevens zijn er gebruikers betrokken, zoals de gemeente Rotterdam en NOC*NSF, zodat de behoeften van het werkveld geborgd zijn. Er zijn tot 2014 meer dan dertig onderzoeken uitgevoerd volgens door de WESP vastgestelde methoden. Evaluatieonderzoek volgens de WESP-methodiek wordt door VWS en diverse provincies en gemeenten voorwaardelijk gesteld voor het verkrijgen van subsidie voor de organisatie van sportevenementen en side-events (De Boer en Van de Heuvel 2014).

Economie en werk

Het aantal organisatoren van sportevenementen is de laatste jaren flink toegenomen (figuur 6.4). In 2014 waren dat er bijna 1400, ruim 50% meer dan in 2007. Ruim 80% van deze organisaties zijn eenmansbedrijfjes oftewel zzp'ers. Dit aandeel is sinds 2007 sta-

biel. Er zijn ongeveer 35 bedrijven in deze sector met meer dan tien personen in dienst die waarschijnlijk een groot deel van de organisatie van grotere sportevenementen voor hun rekening nemen. In totaal zijn er zo'n 4000 personen werkzaam bij organisaties die sportevenementen organiseren.

Figuur 6.4

Bedrijven die sportevenementen organiseren naar aantal werknemers, 2007-2014 (in absolute aantallen)

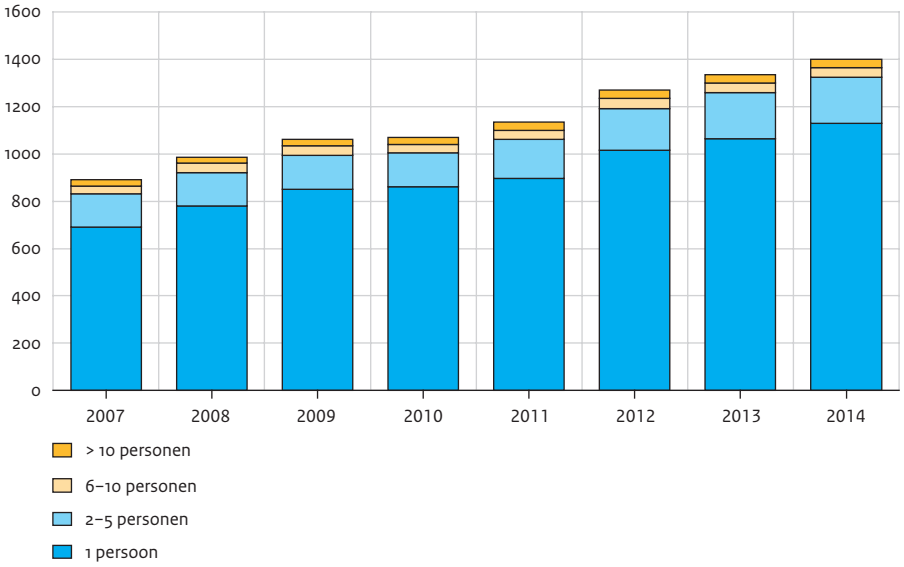

Bron: CBS (StatLine)

Voor verschillende evenementen is een studie naar de economische impact verricht met behulp van WESP-modules. Onder economische impact wordt verstaan: de additionele of extra bestedingen die in een gebied of regio neerslaan en die een direct oorzakelijk verband hebben met het sportevenement. Het gaat dus alleen om extra bestedingen (van deelnemers, bezoekers, media en de evenementenorganisator) in een regio, die daar niet zouden worden gedaan als het evenement niet of elders plaats zou vinden.
Van de onderzochte sportevenementen hebben grote wielerevenementen de meeste economische impact op hun nabije omgeving (tabel 6.6). Het WK Wielrennen van 2012 kende voor Zuid-Limburg een economische impact van 28,8 miljoen euro. Hier speelden de looptijd (10 dagen), het schaalniveau (internationale uitstraling) en de intensiteit (er werd ook een toertocht georganiseerd) een nadrukkelijke rol. Hetzelfde kan gezegd worden van de start van de drie grote wielerrondes in Nederland, al was daar de looptijd aanzienlijk korter (3 tot 4 dagen). De verschillende wereldkampioenschappen hebben geleid tot miljoenen extra bestedingen in de regionale economie. Vooral de horeca profiteerde

hiervan. Ook evenementen die op de breedtesport zijn gericht, kunnen voor een aanzienlijke regionale bestedingsimpuls zorgen. De Zevenheuvelenloop in Nijmegen laat dit zien. Het effect van de schaal van een evenement is zichtbaar bij turnen: er zijn wat betreft economische impact tien NK's nodig om het effect van één WK te evenaren.

Tabel 6.6

Economische impact sportevenementen voor een regio, diverse evenementen, 2009-2013 (in euro's x 1000)

sportevenement	regio	economische impact
WK Wielrennen Zuid-Limburg 2012	Zuid-Limburg	28.800
Start Tour de France Rotterdam 2010a	Rotterdam	20.800
Start van Giro Amsterdam 2010	Amsterdam	9.500
ABN Amro World Tennis Tournament Rotterdam 2013	Rotterdam	6.500
WK Turnen Rotterdam 2010	Rotterdam	6.400
WK Tafeltennis Rotterdam 2011	Rotterdam	5.500
Start van Vuelta Drenthe 2009	Drenthe	5.300
EYOF Utrecht 2013	regio Utrecht	4.800
EK Waterpolo Eindhoven 2012	Eindhoven	2.200
WK Schaatsen (Afstanden) 2012	Friesland	2.100
WK Bridge Veldhoven 2011	Veldhoven	2.100
Zevenheuvelenloop Nijmegen 2013	Gelderland	1.500
Marathon Eindhoven 2012	Eindhoven	1.500
WK Baanwielrennen 2011	Gelderland	1.300
NK Turnen Rotterdam 2012	Rotterdam	678
NK Indooratletiek Apeldoorn 2013	Gelderland	181

a Additionele bestedingen van de evenementenorganisatie zijn buiten beschouwing gelaten.

Bron: De Boer en Van den Heuvel (2013)

Sportparticipatie en sociale cohesie

De hoop bij veel beleidsmakers is, dat deelname of bezoek aan een sportevenement ook tot meer sportparticipatie gaat leiden. Diverse onderzoeken geven echter aan dat dit meestal niet of nauwelijks het geval is. Zo voelt slechts 4% van de personen die bij evenementen als toeschouwer aanwezig is, zich aangemoedigd om zelf meer te gaan sporten (tabel 6.7). Voor deelnemers is dit aandeel drie maal zo hoog en voor personen die zowel toeschouwer als deelnemer zijn, is dit aandeel vijf maal hoger (Hover 2012). Hierbij gaat het voornamelijk om het vaker sporten door mensen die al aan sport doen, aangezien slechts 2% van de niet-sporters zich door het bezoek aan evenementen aangemoedigd voelt om te gaan sporten.

Tabel 6.7
Bezoekers en deelnemers van sportevenementen, aangemoedigd om (meer) te gaan sporten, 2012 (in procenten; n = 407)

	ja	enigszins	nee
totaal	11	24	65
sporter	12	27	61
niet-sporter	2	6	92
toeschouwer	4	17	80
deelnemer	13	45	42
beide	21	29	51

Bron: Hover (2012)

Vergelijkbare cijfers zijn af te leiden uit de Vrijetijdsomnibus van 2012, waarin aan de Nederlandse bevolking is gevraagd of zij naar aanleiding van bezoek van sportwedstrijden of -evenementen meer zijn gaan sporten. Ook hier zijn het vaker de sporters die aangeven meer te zijn gaan sporten (6%), dan de mensen die niet of minder dan 12 keer per jaar sporten (3%). Vooral jongeren geven vaker aan door het bezoek meer te zijn gaan sporten (cijfers niet in tabel).
Bij het European Youth Olympic Festival 2013 (EYOF) in Utrecht is er tijdens het evenement onderzoek gedaan naar de intentie van bezoekers om meer te gaan sporten (Hover 2013). Hetzelfde patroon is zichtbaar namelijk dat vooral actieve mensen na het evenement van plan zijn om meer te gaan sporten (16%, voor niet-sporters is dat 7%; zie tabel 6.8).

Tabel 6.8
Bezoekers van het European Youth Olympic Festival 2013 die zijn aangemoedigd (meer) te sporten, naar sportfrequentie (in procenten; n = 1950)

	eens	neutraal	oneens
niet sporter	7	19	74
incidentele sporter (1-11 keer per jaar)	13	33	54
frequente sporter (≥ 12 keer per jaar)	16	23	61
totaal	15	26	59

Bron: Hover (2013)

Losstaande sportevenementen sorteren veelal geen of zeer beperkt maatschappelijke effecten (De Groot et al. 2012). De verwachting is dat goed op de doelstelling en doelgroep afgestemde side-events meer effect zullen hebben. Amsterdamse basisschoolkinderen

bezochten evenementen als de Zesdaagse Amsterdam (baanwielrennen) of de Amsterdam Rugby Sevens en namen zelf actief deel aan side-events die waren gericht op het verhogen van de sportparticipatie. Na aan de sport geproefd te hebben, vindt 69% van de kinderen die sport (veel) leuker dan daarvoor, iets minder dan een kwart (23%) geeft aan dat er geen verschil is en 8% vindt de sport minder leuk (Baart de la Faille-Deutekom et al. 2014). Ruim acht van de tien (82%) deelnemende kinderen had zin gekregen om de sport van het evenement te gaan beoefenen en bijna de helft (48%) zou lid willen worden van een vereniging in die tak van sport. Kinderen die al aan sport doen waren ook hier enthousiaster dan niet-sportende kinderen. Bij lidmaatschap van een sportvereniging is echter een omgekeerd beeld te zien: dan zouden juist kinderen die nog geen lid zijn, wel lid willen worden van een sportclub voor die tak van sport. Dit komt overeen met veel andere onderzoeken (zie Chalip 2006). In hoeverre kinderen dan ook werkelijk de sport gaan doen of lid van de vereniging worden, is niet bekend.
Over de effecten van sportevenementen op de sociale cohesie, zoals deelname aan maatschappelijke instituties en de sociale contacten die mensen onderling onderhouden, is tot op heden in Nederland nog weinig bekend. Wel heeft het Mulier Instituut (Hover 2012) onderzoek gedaan naar de mate waarin bezoekers en deelnemers aan sportevenementen nieuwe mensen hebben leren kennen, die nu hun vrienden zijn (tabel 6.9). 16% van de bezoekers vindt dat dit op hen van toepassing is. Wederom is dit onder niet-sporters (3%) en personen die alleen toeschouwer zijn (9%) substantieel lager.

Tabel 6.9

Bezoekers en deelnemers van sportevenementen die nieuwe mensen leren kennen en vrienden worden, 2012 (in procenten; n = 407)

	ja	enigszins	nee
totaal	16	21	63
sporter	18	22	61
niet-sporter	3	13	83
toeschouwer	9	17	74
deelnemer	19	25	57
beide	26	24	50

Bron: Hover (2012)

Beleving en ervaring & Imago en identiteit

De waardering van het evenement kan verschillen tussen bezoekers, deelnemers en omwonenden. Bezoekers zijn het vaakst gevraagd naar hun waardering, zij geven gemiddeld een 7,7 tot een 8 op een schaal van 1 tot 10 (tabel 6.10). Sportevenementen in de openbare ruimte zoals de City-Pier-City-loop en de start van de Vuelta in Drenthe hebben een relatief lage bezoekerswaardering, mogelijk vanwege het feit dat zij in de openbare ruimte plaatsvinden en dat zij door de vrije toegang niet selecteren tussen 'toevallige

voorbijgangers' en fanatieke supporters van het evenement. Wellicht heeft Nederlands succes ook verband met de waardering. Onderzoek bij onder meer de EK en WK Baanwielrennen suggereert namelijk dat het sportieve resultaat een klein, maar positief effect heeft op de waardering dan wel beleving van het evenement door bezoekers (De Boer 2013).

Tabel 6.10

Bezoekerstevredenheid bij sportevenementen, 2009-2013 (gemiddelde waarderingscijfer op een schaal 1-10)

evenement	waarderingscijfer bezoekers
EK Waterpolo Eindhoven 2012	8,3
World League Volleyball Apeldoorn 2013	8,2
WK Turnen Rotterdam 2010	8,1
EK Handboogschieten Amsterdam 2012	8,1
WK Wielrennen Zuid-Limburg 2012	8,0
Start Tour de France Rotterdam 2010	8,0
EYOF Utrecht 2013	8,0
WK Schaatsen (Afstanden) Heerenveen 2012	7,9
Tilburg Ten Miles 2013	7,9
Start van Giro Amsterdam 2010	7,8
Outdoor Gelderland 2013	7,8
Start van Vuelta Drenthe 2009	7,7
WK Bridge Veldhoven 2011	7,7
EK Baanwielrennen Apeldoorn 2012	7,5

Bron: WESP-rapportages

Wat deelnemers van het evenement vonden is minder bekend, zeker bij topsportevenementen. Voor breedtesportevenementen is wel enige informatie voorhanden, meer specifiek over hardloopevenementen (Van Bottenburg en Hover 2009; Hover en Romijn 2011; De Boer 2014). Deelnemers zijn over het algemeen zeer tevreden – en significant meer dan bezoekers – over deze hardloopevenementen (tabel 6.11). Ze geven gemiddeld een acht of hoger. Voor de paar topsportevenementen, waar deze cijfers bekend zijn, ligt dit cijfer iets lager.

Tabel 6.11
Deelnemerstevredenheid bij sportevenementen, 2012-2013 (gemiddelde waarderingscijfer op een schaal 1-10)

evenement	waarderingscijfer deelnemers
Tilburg Ten Miles 2013	8,5
Zevenheuvelenloop 2013	8,5
Outdoor Gelderland 2013	8,0
EYOF Utrecht 2013	7,7
WK Bridge Veldhoven 2012	7,5

Bron: WESP-rapportages

Omwonenden ten slotte zijn over het algemeen positief over het evenement, maar deze waardering kan wel uiteenlopen. Onderzoek bij drie grote wielerevenementen laat dit zien (figuur 6.5). Over de start van de Vuelta 2009 in Drenthe was een zeer groot deel van de inwoners positief verrast (83%) en zij hadden het evenement met plezier bezocht of gevolgd. Over de start van de Giro d'Italia in Amsterdam waren inwoners in meerderheid ook wel positief, maar een aanzienlijk kleiner deel was trots op de organisatie van het evenement of had het met plezier bezocht of gevolgd. Bij de WK Baanwielrennen 2011 in Apeldoorn, lag de beleving tussen beide genoemde evenementen in. De mate waarin het evenement een plek in het langetermijngeheugen zou krijgen, gaf het minst optimistische beeld.
Evenementen kunnen een positief effect hebben op de identiteit en het imago van een regio bij de lokale bevolking. Maar liefst negen van de tien Drentenaren waren trots op de organisatie van de Vuelta in hun provincie. Ook vonden zij het evenement het vaakst een grote aanwinst voor de regio, al was ook 55% van de Amsterdammers en 78% van de Apeldoornse bevolking die mening toegedaan. Deze uitkomsten worden bevestigd door de waarderingscijfers die omwonenden gaven aan het evenement. Amsterdammers gaven de Giro-start een 6,7, in Apeldoorn kreeg de WK Baanwielrennen een 7,3, en Drentenaren gaven de start van de Vuelta een 8,1.

Figuur 6.5

Beleving van evenementen door inwoners van de organiserende stad of provincie, 2009-2011 (in procenten (helemaal) mee eens)

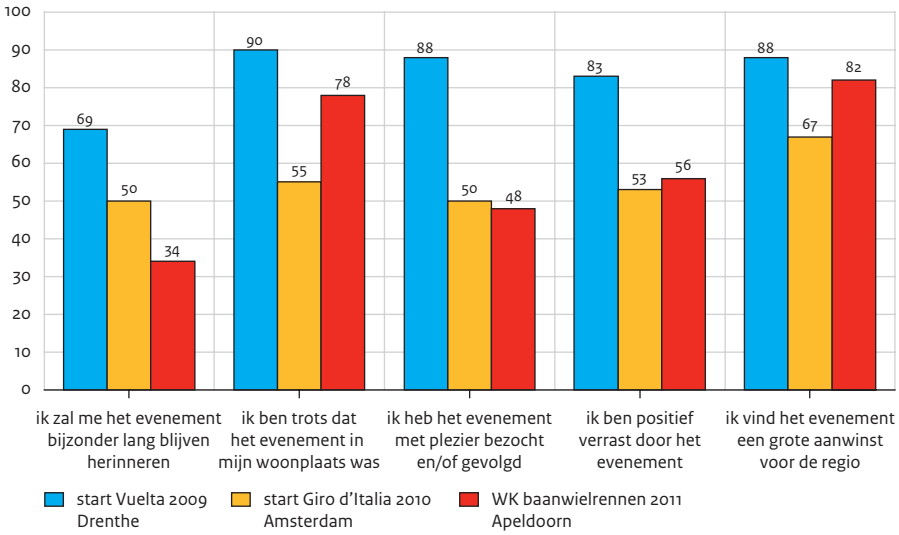

Bron: Oldenboom (2009); Verhoogt et al. (2010); De Boer (2011)

Sportevenementen of -wedstrijden kunnen een bijdrage leveren aan het imago van een stad of regio naar buiten toe. In het Nationaal Sportonderzoek (NSO) van 2013 is gevraagd naar de mate waarin men een achttal steden met een bepaalde sport associeert (tabel 6.12). Vier op de tien Nederlanders koppelt Heerenveen aan schaatsen en 25% van de bevolking denkt bij die stad aan voetbal. Iets meer dan een kwart heeft helemaal geen sport voor ogen bij deze gemeente. De overige zeven gemeenten in het onderzoek worden in eerste instantie met voetbal geassocieerd. Voor Hengelo en Almere geldt dat de helft van de bevolking geen sport aan de gemeente koppelt.

Tabel 6.12
Associatie van sporttakken met een stad, bevolking 15-80 jaar, 2013 (in procenten; n = 1544)

gemeente	1e associatie	%	2e associatie	%	overige sporten (%)	geen sport (%)
Heerenveen	schaatsen	41	voetbal	25	7	27
Rotterdam	voetbal	36	hardlopen	15	20	29
Amsterdam	voetbal	38	hardlopen	10	21	31
Eindhoven	voetbal	36	zwemmen	12	13	38
Den Haag	voetbal	29	hockey	5	24	42
Utrecht	voetbal	30	wielrennen	4	21	45
Almere	voetbal	12	schaatsen	12	26	50
Hengelo	voetbal	14	atletiek	7	22	57

Bron: Mulier Instituut (Nationaal Sportonderzoek 2013)

6.5 Conclusie

Van alle Nederlanders bezoekt 23% maandelijks of vaker een sportwedstrijd of -evenement en 19% neemt wel eens deel aan een sportevenement. Onder jongeren, mannen, hoger opgeleiden en met name sporters zijn deze aandelen groter. Voetbal is de meest bezochte sport en dat geldt voor vrijwel alle groepen onder de bevolking. Jaarlijks kent alleen al het betaald voetbal ruim zeven miljoen bezoekers. Deelname aan evenementen lijkt steeds populairder te worden. Vooral die aan hardloop- en wielerevenementen is de laatste jaren flink toegenomen. Het aantal evenementenorganisatoren stijgt de laatste jaren gestaag en zij moeten vaak een grens stellen aan het aantal deelnemers.
Nederland is de afgelopen jaren relatief vaak gastheer geweest voor grote topsportevenementen en ook de komende jaren staan diverse Europese en wereldkampioenschappen en starts van grote wielerevenementen op de agenda. Bij de lokale bevolking is er doorgaans een groot draagvlak en veel waardering voor het organiseren van aansprekende sportevenementen. De nationale overheid en diverse provincies en gemeenten spelen hierbij een rol, bijvoorbeeld door middel van subsidiëring. Evenementen, zowel grote als kleine, worden de laatste jaren steeds meer ingezet om economische of sociaal-maatschappelijke doelen te bereiken. Analyses laten zien dat op de korte termijn sportevenementen voor een aanzienlijke economische impact kunnen zorgen, vooral op regionaal niveau. De hoogte van deze impact hangt samen met aspecten als de omvang, de duur en het type sportevenement.
Tot de sociaal-maatschappelijke doelen behoren onder meer het vergroten van sportparticipatie en de sociale cohesie. Deze langetermijneffecten zijn vaak niet aangetoond, mede doordat er nog weinig onderzoek naar is verricht. Eerste verkenningen laten zien dat bezoek en deelname aan sportevenementen vooral bij mensen die al sporten leiden tot een verhoogde intentie om meer te gaan sporten. Of dit daadwerkelijk in gedrag wordt doorgezet, is onbekend.

Diverse onderzoeken laten zien dat er geen aan het evenement zelf toerekenbare sociaal-maatschappelijke effecten zijn. Beleidsmatig is daardoor de aandacht verbreedt van alleen de evenementen naar ook de lokale inbedding en activiteiten eromheen. Een eerste onderzoek naar de effecten hiervan op Amsterdamse schoolkinderen lijkt hun cruciale rol bij maatschappelijke effecten enigszins te bevestigen. Veel is echter nog onbekend en zal de komende jaren duidelijk moeten worden.

Noten

1 Het TBO-onderzoek (figuur 6.1) vraagt alleen naar bezoek van sportwedstrijden, evenals het in eerdere Rapportages sport gebruikte Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek (AVO). In het VTO-onderzoek wordt respondenten gevraagd naar bezoek van sportwedstrijden en/of -evenementen. De percentages komen daardoor niet overeen. Doordat de onderzoeken in opzet van elkaar verschillen, is echter niet aan te geven of het hogere percentage bij VTO het gevolg is van het toevoegen van de term evenementen (zie Van den Dool et al. 2014).

2 Voor onderzoek bij evenementen wordt onderscheid gemaakt tussen de termen bezoeken, waarbij een persoon die op meerdere dagen het evenement bezoekt ook even zo vaak wordt geteld, en bezoeker, waarbij deze persoon slechts één keer wordt geteld.

3 Organisatoren van onbetaalde evenementen hebben uiteraard belang bij een groot aantal bezoeken. Het aantal bezoeken kan daardoor overschat zijn.

4 Hoofdstuk 4 liet zien dat ruim een op de vijf sporters, vooral jongeren en hoger opgeleiden, deelnam aan sportevenementen of -toernooien (tabel 4.7). Dit percentage komt uit de VTO en heeft betrekking op sporters in 2012. De cijfers die hier gepresenteerd worden komen uit de Sportersmonitor 2011, waarbij onderzoek is gedaan onder de gehele bevolking van 15-80 jaar, met een uitsplitsing naar sporters en niet-sporters. Doordat de onderzoeken qua opzet en tijdspanne van elkaar verschillen, is niet duidelijk wat de redenen zijn voor de verschillende uitkomsten.

7 Sportinfrastructuur: organisaties, accommodaties en vrijwilligers

Rob Goossens, Andries Kuipers (CBS) en Remko van den Dool (SCP)

De volgende kernindicator is in dit hoofdstuk uitgewerkt:

kernindicator	operationalisering	uitkomst	trend in de afgelopen 10 jaar
vrijwilligers-werk	aandeel van de bevolking dat maandelijks actief is als vrijwilliger in de sport (%)	11[a]	stabiel[b]

a SCP/CBS (VTO '12) bevolking 12-79 jaar.
b CBS (POLS'00-'08, S&V'10-'13) bevolking 18-79 jaar.

7.1 Inleiding

Sporters hebben accommodaties nodig om te sporten en organisaties die hen daarin begeleiden en eventueel competities opzetten, kortom: een sportinfrastructuur. Nog altijd zijn er vele vrijwilligers nodig om deze infrastructuur optimaal te benutten. Binnen gemeenten is er veel discussie over sportaccommodaties. Gemeenten hebben te maken met bezuinigingen en denken na over het beheer en onderhoud van de aanwezige accommodaties (Hoekman en Van der Bol 2014). Een mogelijkheid is om het beheer uit te besteden aan een particuliere exploitant. Een andere ontwikkeling is de behoefte aan grotere efficiëntie in beheer en onderhoud van accommodaties, bijvoorbeeld door multifunctionele accommodaties te bouwen en bestaande en nieuwe accommodaties meer te clusteren. Zijn deze ontwikkelingen terug te zien in de aantallen en typen sportaccommodaties en de exploitatie ervan?
De sportsector heeft nog altijd veel behoefte aan steun van vrijwilligers. De beleidsmatige aandacht voor de participatiemaatschappij, waarin burgers actief behoren te zijn op allerlei fronten in de maatschappij (zie hoofdstuk 2 en Van Houwelingen et al. 2014) versterkt dit. Zijn er wat betreft de inzet van Nederlanders voor de sport of de inzet van vrijwilligers in de sportvereniging ontwikkelingen te zien, die hier meer informatie over kunnen geven?
In dit hoofdstuk staat kortom de organisatorische zijde van de sport centraal. § 7.2 biedt een overzicht van de sportinfrastructuur in Nederland. In de daaropvolgende paragrafen werken we onderdelen hiervan verder uit. Paragraaf 7.3 gaat in op de ontwikkelingen in de wereld van de sportbonden en -koepels die verantwoordelijk zijn voor de landelijke afstemming van het sportaanbod. Een trede lager in de organisatorische ladder vinden we de sportaanbieders: de sportclubs (§ 7.4) en de commerciële organisaties (§ 7.5).
De ontwikkelingen in aantallen en de soorten accommodaties waarin deze aanbieders gehuisvest zijn, bespreken we in § 7.6. De menselijke factor komt aan de orde in § 7.7,

waar we een beeld geven van bij de sportclubs actieve vrijwilligers. Het hoofdstuk sluit af met een samenvatting (§ 7.8).

7.2 De sportinfrastructuur

Een groot aantal organisaties biedt sportactiviteiten aan of geeft ondersteuning bij het mogelijk maken van deze activiteiten (zie tabel 7.1). Hierbij zijn verschillende overheidslagen en partijen uit het maatschappelijk middenveld betrokken. De overheidslagen hebben ieder hun eigen functie in de sportinfrastructuur. De 403 Nederlandse gemeenten hebben een centrale rol in het mogelijk maken van sport voor hun burgers (zie ook § 3.2.3 en § 8.4). Zij bouwen en onderhouden vaak de accommodaties en voeren het sportbeleid uit. De provinciale sportraden voeren lokale projecten uit op het gebied van sportbeleid, sportstimulering en gezondheid ter ondersteuning van gemeenten of sportverenigingen (zie § 3.2.5). De rijksoverheid geeft het nationale beleid vorm in overleg met de sportsector en ondersteunt gemeenten door middel van subsidie voor lokale sport- en beweegstimuleringsprogramma's als *Sport en Bewegen in de Buurt* (SBB, zie ook § 3.2.1 en § 3.3.1).
De sportsector zelf is in organisaties op verschillende niveaus te verdelen. De sportbonden ondersteunen verenigingen die op lokaal niveau belangrijke sportaanbieders zijn. Voor hun gezondheid kunnen sporters, zowel recreatieve als professionele, terecht bij de sportmedische instellingen. Voor (aankomende) topsporters zijn er de LOOT-scholen (Landelijke Organisatie Onderwijs en Topsport) voor vmbo, havo en vwo, de Centra voor Topsport en Onderwijs (waar onderwijs, sporten en wonen voor topsporters van meerdere takken van sport gecombineerd worden) en de Nationale Topsport Centra die gericht zijn op een specifieke tak van sport. De zeven Olympische Netwerken vormen voor hun regio een verbinding tussen gemeenten, sportbonden en -aanbieders, onderwijs- en zorginstellingen en het bedrijfsleven.

Andere grotere partijen die actief zijn om de deelname aan sport en bewegen in de vrije tijd te ondersteunen, zijn het Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen (NISB) en de Stichting Onbeperkt Sportief als kenniscentrum voor de gehandicaptensport. De Gay Union through Sports (GUTS), voorheen Stichting Homosport Nederland en stichting Gisah, ondersteunt sportende homoseksuelen. Het Jeugd Sport Fonds is in 2003 opgericht om kinderen te ondersteunen waarvan de ouders geen financiële middelen hebben om aan sport te doen. In 2012 hebben zij 23.812 kinderen ondersteund om lid te worden van een sportvereniging (Jeugd Sport Fonds 2013).

Tabel 7.1
Aantallen sportaanbieders, organisaties en -accommodaties in Nederland, 2009-2014 (in absolute aantallen)

	aantal	jaar	bron
sportorganisaties			
sportverenigingen	28.780	2012	CBS Sportstatistieken
maneges	1.450	2012	CBS Sportstatistieken
sportscholen (incl. sportinstructeurs)	5.610	2009	CBS Sportstatistieken
zeil- en surfscholen	165	2012	CBS Sportstatistieken
buitensportaanbieders	350	2014	leden Ned. Ver voor Buitensport
fitnesscentra	1.652	2011	Hover et al. 2012
accommodaties			
zwembaden	700	2012	CBS Sportstatistieken
overdekte sportaccommodaties	2.255	2012	CBS Sportstatistieken
openluchtsportaccommodaties	3.750	2012	CBS Sportstatistieken
jachthavens	780	2012	CBS Sportstatistieken
kunstijsbanen	24	2014	Vereniging Kunstijsbanen Nederland
Cruyff Courts	155	2013	(Johan Cruijff Foundation 2014)
Cruyff Courts aangepast aan kinderen met een handicap	31	2013	(Johan Cruijff Foundation 2014)
Krajicek playgrounds	100	2012	(Richard Krajicek Foundation 2013)
ondersteunende organisaties			
gemeenten (sportbeleid en accommodaties)	403	2014	www.vng.nl
sportbonden NOC*NSF	76	2014	www.nocnsf.nl
provinciale sportraden	12	2014	www.sportkracht12.nl
Olympische netwerken	7	2014	www.nocnsf.nl
sportmedische instellingen (smi's)	92	2014	FSMI www.sportzorg.nl
Centra voor Topsport en Onderwijs	4	2014	www.nocnsf.nl/cto
Nationale Topsport Centra	5	2014	www.nocnsf.nl/cto
LOOT-scholen	30	2014	Stichting LOOT

De sport kent ook talloze beroeps-, vak- en belangenverenigingen. Fit!vak is de branche-organisatie van erkende sport- en beweegcentra (930 centra in 2012), die vooral fitness-activiteiten aanbieden. Werknemers in de sport kunnen zich aansluiten bij FNV Sport dat 1100 leden kent. Profvoetballers verenigen hun belangen in de Vereniging van Contract Spelers (VVCS). Voor andere topsporters en -talenten is in 2001 NL Sporter opgericht dat nu ruim 400 leden kent. De Werkgevers Organisatie Sport (WOS) behartigt de belangen voor de werkgevers. Een aantal zijn van oudsher aangesloten bij NOC*NSF, waardoor hun ledental over langere tijd geregistreerd staat (tabel 7.2). De grootste zijn de Koninklijke Vereniging voor Lichamelijke Opvoeding (KVLO) met 9512 leden en het Nederlands Genootschap voor Sportmassage met 6207 leden in 2012.

Een aantal koepelorganisaties vertegenwoordigt vanuit hun oorsprong groepen sporters met een bepaalde achtergrond zoals de Nederlandse Christelijke Sport Unie (NCSU), de Nederlandse Katholieke Sportfederatie (NKS) en de Nederlandse Culturele Sportbond (NCS; humanistische grondslag). De belangstelling voor het lidmaatschap van deze organisaties is tanende. De NCSU heeft eind 2013 haar ledenafdeling opgeheven (zie § 3.2.5).

Tabel 7.2

Ledenontwikkeling van bij NOC*NSF aangesloten beroeps-, vak- en belangenverenigingen, 2001-2012 (in absolute aantallen)

	2001	2004	2007	2010	2012
Kon. Ver. voor Lichamelijke Opvoeding (KVLO)	8.813	8.667	8.989	9.343	9.512
Ned. Genootschap voor Sportmassage	6.944	7.185	7.680	8.037	6.207
Ned. Ver. Olympische Deelnemers	724	839	859	881	887
Ned. Ver. Fysiotherapie in de Sportgezondheidszorg	911	-	787	722	700
Ver. Sport en Recht	249	285	285	359	388
Ned. Christelijke Sport Unie (NCSU)	209.685	164.945	138.034	125.082	71.266
Ned. Culturele Sportbond (NCS)	245.254	237.596	162.638	197.661	196.563
Ned. Katholieke Sportfederatie (NKS)	389.189	406.828	434.673	361.928	320.219
Ned. Politie Sport Bond (NPSB)	5.574	5.500	55.000	61.000	70.500
Studentensport Nederland (SSN)	70.300	70.000	97.500	115.000	99.862

Bron: NOC*NSF (SLT'01-'12)

7.3 Sportbonden

NOC*NSF vertegenwoordigt via haar 76 sportbonden het grootste deel van de georganiseerde sport in Nederland. De bonden verenigen de sportverenigingen en hun leden van de betreffende sporttakken.[1] In totaal kenden de bij NOC*NSF aangesloten sportbonden in 2012 4,8 miljoen lidmaatschappen.[2] Tussen 2001 en 2012 is het aantal lidmaatschappen met 7% gegroeid (zie tabel 7.3). De voetbalbond (KNVB) kent de meeste leden (1,2 miljoen in 2012), waarmee zij een kwart van alle bij NOC*NSF geregistreerde lidmaatschappen onder zich heeft. Sinds 2001 is de KNVB met bijna 200.000 leden gegroeid wat overeenkomt met 16%. De tennisbond (KNLTB) staat stabiel op de tweede plaats van de sportbondenklassering, maar verloor wel 4% van haar leden sinds 2001. Ondanks de sterke groei van de golffederatie (NGF) met 108% tussen 2001 en 2010, lijkt de tweede plek in de ranglijst nog buiten bereik. De laatste twee jaar zette deze groei namelijk niet meer zo hard door (9%). In het afgelopen decennium vallen de hippische sportfederatie (KNHS), de hockeybond (KNHB), de wandelsportbond (NWB) en de Atletiek Unie op door hun groei, terwijl het aantal leden van de bonden voor schaatsen (KNSB) en skiën (NSV) sterk afnam. In grote lijnen zien we dat in de periode 2001-2012 het aantal lidmaatschappen van de veldsporten groeit met 22% en het ledental van de sporten die afhankelijk zijn van een sporthal afneemt met 17% (niet in tabel).

De 15 grootste sportbonden omvatten gezamenlijk 81% van alle geregistreerde sporters. De 61 andere bonden zijn divers en kennen een paar zeer kleine organisaties, zoals die voor bobsleeers, curlingspelers of drakenbootvaarders met ieder minder dan 300 leden (niet in tabel).

Tabel 7.3

Ledental van 15 sportbonden aangesloten bij NOC*NSF naar aflopende grootte, 2001-2012 (in absolute aantallen x 1000, gesorteerd op omvang 2012)[a]

	absoluut aantal leden (x 1000)				
	2001	2004	2007	2010	2012
Kon. Ned. Voetbal Bond	1038	1061	1130	1189	1209
Kon. Ned. Lawn Tennis Bond	702	719	691	690	675
Ned. Golf Federatie	169	228	291	353	388
Kon. Ned. Gymnastiek Unie	288	292	280	255	242
Kon. Ned. Hockey Bond	147	172	197	227	233
Kon. Ned. Hippische Sportfederatie	151	160	196	212	213
Kon. Ned. Zwembond	150	152	146	141	145
Atletiekunie	92	103	126	134	137
Ned. Volleybal Bond	130	128	127	126	117
Ned. Bridge Bond	116	115	116	116	116
Kon. Ned. Korfbal Verbond	97	98	97	101	96
Kon. Ned. Schaatsenrijders Bond	184	164	150	73	92
Ned. Ski Vereniging	145	133	111	97	91
Watersportverbond	104	115	102	94	87
Ned. Wandelsport Bond	27	28	33	36	66
totaal top-15	3544	3669	3794	3839	3906
totaal overige sportbonden	875	856	900	885	900
totaal[b]	4446	4542	4746	4775	4840

a De tabel is gebaseerd op registraties van leden. Aanpassingen van de registratiemethode kunnen leiden tot een sterke toe- dan wel afname van het aantal leden van een bond tussen twee jaren. In 2012 is de verzameling van gegevens van de bonden voor het eerst via een gecentraliseerd systeem verlopen (KISS).

b In tegenstelling tot *Rapportage Sport 2008* zijn de buitengewone leden niet meegeteld. Dit betreft bijna 400.000 lidmaatschappen. De NKS- en NCSU-leden zijn indirect wel meegeteld via de sportbonden.

Bron: NOC*NSF (LTS'01-'12) SCP-bewerking

7.4 Sportclubs

Bij NOC*NSF zijn in 2012, via de bonden, 24.727 verenigingen aangesloten (tabel B7.1 in de bijlage, te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport). Het aantal verenigingen neemt continu verder af, in 2001 waren er nog 28.495 sportverenigingen aangesloten. 44 sportbonden kenden in deze periode een daling in het aantal verenigingen, terwijl 19 juist meer verenigingen erbij kregen. De hippische sportfederatie (KNHS) kende, door de fusie van diverse paardensportbonden, de grootste daling in aantal verenigingen (1287 tussen 2001 en 2012), gevolgd door de voetbalbond (KNVB –593) en de biljartbond (KNBB –526). Procentueel verloor Onbeperkt Sportief het grootste aandeel van haar verenigingen. Zij heeft anno 2012 nog een derde van het aantal verenigingen van 2001. Dit is het gevolg van de integratie van gehandicapte sporters in de reguliere sportverenigingen en sportbonden. Bonden die hun aantal verenigingen zagen stijgen waren de AtletiekUnie (83 verenigingen tussen 2001 en 2012), de golffederatie (NGF, +98), de wandelsport (KNBLO, +227) en de oosterse gevechtskunsten (FOG, +331).
Een gemiddelde vereniging bestaat uit steeds meer sporters. Waren in 2001 nog gemiddeld 156 sporters aangesloten bij een vereniging, in 2012 zijn dit er 196. De sportstatistieken van het CBS bieden een meer gedetailleerd inzicht in de grootte van sportclubs. Anders dan de NOC*NSF-statistiek die wordt samengesteld op basis van de aantallen leden van de aangesloten bonden, is de CBS-statistiek gebaseerd op sportclubs die staan ingeschreven in de registers van de Kamer van Koophandel. Doordat niet alle sportclubs aangesloten zijn bij een sportbond en niet alle sportclubs inschrijvingsplichtig zijn bij de Kamer van Koophandel, leiden de cijfers van NOC*NSF en CBS tot verschillende uitkomsten.[3] Deze verschillen zijn over het algemeen echter beperkt.

Omvang ledenbestand van sportclubs

Sportclubs zijn er in soorten en maten: van biljartclubs met nog geen tien leden tot golfclubs met meer dan duizend leden (tabel 7.4). Een op de drie verenigingen heeft minder dan 50 leden, 9% heeft meer dan 500 leden. Sportclubs voor binnensporten hebben doorgaans minder leden dan die voor buitensporten. Meer dan de helft van de kracht- en vechtsportclubs en clubs in de categorie ‘overige binnensport’ (denksporten, bowlen, kegelen, biljarten, schietsport, darten, schermen enz.) hebben minder dan 50 leden. De grootste verenigingen zijn te vinden bij de buitensporten. Van de voetbalclubs telde in 2012 41% meer dan 400 leden (2000: 34%). Hetzelfde geldt voor 37% van de tennisclubs (2000: 42%). In tegenstelling tot het voetbal neemt hier echter het aandeel grote clubs af. Het zijn vooral de golfclubs die opvallen door hun omvang: in 2012 had ruim de helft van de golfclubs 500 leden of meer. Geen andere sport wordt gekenmerkt door zo veel grote clubs. Gemiddeld had een golfclub in 2012 736 leden (2000: 567 leden).
Watersportclubs als roei- en zeilverenigingen zijn doorgaans beperkt van omvang. Gemiddeld had een watersportclub in 2012 165 leden. In 2000 waren dat er nog 175 (cijfers niet in tabel).

Tabel 7.4
Omvang van het ledenbestand van sportclubs (excl. watersport) en gemiddeld aantal leden per sportclub, naar tak van sport, 2012 (in absolute aantallen en in procenten)

		wv. omvang ledenbestand (%)							
	aantal sportclubs	≤ 50	51-100	101-200	201-300	301-400	401-500	> 500	gemiddeld aantal leden
binnensporten									
kracht- en vechtsport	1.350	52	26	15	5	0	1	1	77
individuele zaalsport	2.900	38	25	21	9	3	1	3	123
teamzaalsport	2.720	42	20	22	9	4	1	1	108
zwem- en duiksport	1.230	28	26	20	10	4	6	6	166
overige binnensport[a]	4.810	56	25	14	3	1	1	1	71
buitensporten									
atletiek	280	12	7	11	13	10	13	33	427
golf	300	6	6	7	11	7	8	54	736
hengelsport	1.090	23	16	19	12	5	4	20	440
paardensport	1.690	53	26	12	5	1	1	2	77
tennis	1.750	3	11	21	14	14	10	26	377
veldsport (excl. voetbal)	1.600	15	21	30	13	7	2	11	252
veldvoetbal (excl. bvo's)	2.770	4	4	19	20	12	9	32	425
wielersport	910	41	24	21	9	2	2	1	103
overige buitensport[b]	5.390	45	20	15	8	4	2	6	179
totaal sportclubs	28.780	36	20	18	9	5	3	9	193

a Denksport, bowlen, kegelen, biljarten, schietsport, darten, schermen, squash, kolven enzovoort.
b Wintersporten, auto- en motorsport, bergsport, boogschieten, curling, vliegsport, jeu de boules, kaatsen, touwtrekken, triathlon, wandelsport enzovoort.

Bron: CBS (SS'12)

Gebruik en bezit sportaccommodaties door sportclubs

De meeste clubs voor binnensporten huren (een deel van) een overdekte sportaccommodatie (tabel 7.5). Clubs in de categorie 'overige binnensport' beschikken minder vaak over een accommodatie gedurende het seizoen (29%). Tot deze categorie behoren veel clubs die ook elders (bv. in een café of buurthuis) terechtkunnen voor hun sport, zoals biljart-, bridge-, schaak- en dartclubs. Hengel- en wielersportclubs hebben daarentegen doorgaans helemaal geen behoefte aan een accommodatie om hun sport te beoefenen. Buitensportverenigingen hebben, vergeleken met clubs voor binnensporten, veel vaker (een deel van) een accommodatie in eigendom. Het gaat dan meestal om een golfbaan, een of meer tennisbanen, voetbalvelden of velden voor andere veldsporten, zoals hockey en korfbal. Bij tennisclubs is de eigendom van sportfaciliteiten het meest wijdverbreid (43%). De accommodaties die eigendom zijn van sportclubs maken meestal integraal

deel uit van de financiële boekhouding van de club: 9% van de clubs had namelijk een accommodatie in eigendom en niet meer dan 3% had de exploitatie ervan ondergebracht in een aparte rechtspersoon.[4]

Tabel 7.5

Gebruik van gehuurde en eigen accommodaties door sportclubs (excl. watersport), naar tak van sport, 2012 (in procenten)

	beschikt niet over accommodatie	beschikt over gehuurde accommodatie[a]	beschikt over accommodatie in eigendom[a]	eigendom verzelfstandigd[b]
binnensporten				
kracht- en vechtsport	5	94	2	0
individuele zaalsport	1	96	4	2
teamzaalsport	12	88	0	–
zwem- en duiksport	6	93	1	–
overige binnensport[c]	29	69	3	1
buitensporten				
atletiek	10	82	10	5
golf	38	46	23	13
hengelsport	100	–	–	–
paardensport	39	53	11	3
tennis	0	62	43	9
veldsport (excl. voetbal)	4	90	13	6
veldvoetbal (excl. bvo's)	2	91	14	4
wielersport	87	13	–	–
overige buitensport[d]	49	42	11	3
totaal sportclubs	25	68	9	3

a De som van het percentage clubs met een gehuurde accommodatie en het percentage clubs met een eigen accommodatie kan groter zijn dan 100%.
b Accommodatie in eigendom is ondergebracht in een aparte rechtspersoon.
c Denksport, bowlen, kegelen, biljarten, schietsport, darten, schermen, squash, kolven enzovoort.
d Wintersport, auto- en motorsport, bergsport, boogschieten, curling, vliegsport, jeu de boules, kaatsen, touwtrekken, triatlon, wandelsport enzovoort.
- = geen gegevens beschikbaar

Bron: CBS (SS'12)

7.5 Fitnesscentra, sportscholen, zeil- en surfscholen en maneges

Sporten in georganiseerd verband of instructie in een sport gebeurt niet alleen bij sportclubs. Er zijn vele commerciële organisaties waar klanten, cursisten of

abonnementhouders gebruikmaken van de geboden faciliteiten (zie ook § 4.4). In de CBS-sportstatistieken zijn commerciële organisaties als maneges, sportscholen, zelfstandige sportinstructeurs en zeil- en surfscholen wel opgenomen, maar fitnesscentra niet.

Fitnesscentra

De fitnessbranche is decennialang een groeisector binnen de sport geweest. Die groei heeft zich ook na 2000 voortgezet, maar is de laatste jaren wel steeds verder teruggelopen. Tussen 1 januari 2010 en 1 januari 2011 is het aantal fitnesscentra slechts met 1% toegenomen. Het waren er toen 1652 (Hover et al. 2012). Hover et al. schatten het gemiddeld aantal leden per fitnesscentrum in 2011 op 1604. Dit betekent een totaal van zo'n 2,6 miljoen lidmaatschappen voor de fitnessbranche.

Maneges, sportscholen en -instructeurs, zeil- en surfscholen

In 2012 waren er 1450 maneges (tabel 7.6). Dat is 100 minder dan in 2009, maar meer dan de 1160 maneges die Nederland in 2000 rijk was (cijfers niet in tabel). Het aantal klanten van maneges is sinds 2009 met 5% afgenomen tot 227.000. Mede als gevolg van de stijgende populariteit van kitesurfen nam het aantal zeil- en surfscholen tussen 2009 en 2012 toe (+22%) tot 165. Het aantal cursisten nam met 17% toe.
Het aantal sportscholen inclusief sportinstructeurs is tussen 2000 en 2009 bijna verdriedubbeld van nog geen 2000 naar 5610. Dit is de resultante van een naar verhouding geringe toename van het aantal sportscholen en een forse groei van het aantal sportinstructeurs. Sportinstructeurs, meest zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers), zijn in vergelijking met sportscholen zeer kleine organisaties met een beperkt aantal klanten. Doordat het aantal instructeurs veel sterker groeide dan het aantal sportscholen, is het aantal klanten en abonnementhouders tussen 2000 en 2009 veel minder sterk toegenomen (+65%). In 2009 hadden sportscholen plus sportinstructeurs gezamenlijk meer dan een miljoen klanten en abonnementhouders.

Tabel 7.6

Omvang van het klantenbestand van maneges, sportscholen en zeil- en surfscholen, naar type organisatie, 2009 en 2012 (in absolute aantallen en in procenten)

		wv. omvang klantenbestand (%)							
	aantal organisaties (=100%)	≤ 50	51-100	101-200	201-300	301-400	401-500	> 500	totaal aantal klanten (x 1000)
maneges	1450	45	16	17	10	5	3	5	227
sportscholen[a]	5610	45	18	13	8	3	3	9	1136
zeil- en surfscholen[b]	165	38	8	17	12	3	6	15	49

a Inclusief sportinstructeurs. Cijfers hebben betrekking op 2009.
b Inclusief watersportinstructeurs.

Bron: CBS (SS'09 en '12)

7.6 Sportaccommodaties

Driekwart van de sportclubs maakt gebruik van een accommodatie om te sporten. Door het CBS worden verschillende soorten accommodaties onderscheiden: zwembaden, overdekte accommodaties (bv. sport- en tennishallen), openlucht accommodaties (bv. golfbanen en sportveldencomplexen) en jachthavens. Het CBS kijkt echter alleen naar accommodaties die in handen zijn van gemeenten of van particuliere exploitanten. Bij particuliere exploitanten gaat het om commerciële organisaties (eenmanszaken, nv's en bv's) en niet-commerciële organisaties (stichtingen) die staan ingeschreven bij de Kamer van Koophandel, met als hoofdactiviteit de exploitatie van één of meer accommodaties. Accommodaties op een bungalowpark of die deel uitmaken van een attractiepark worden niet waargenomen.

Zwembaden

In 2012 waren er 700 openbaar toegankelijke zwembaden (tabel 7.7). Dat is 8% minder dan in 2000. Tussen 2000 en 2012 nam het aantal openluchtbaden met 17% af en het aantal combibaden – baden met overdekte bassins en openlucht bassins – met 23%. De trend van privatisering van gemeentelijke zwembaden heeft ertoe geleid dat in 2012 nog maar 32% van alle zwembaden in gemeentelijke handen was; in 2000 was dat nog 42%. Bij veel gemeenten is discussie over het behoud en beheer van zwembaden in de gemeente (Hoekman en Van der Bol 2014). Vele willen het zwembad graag als basisvoorziening, maar soms met de kanttekening dat het wel binnen het gemeentelijke budget moet passen of met aanpassing van exploitatie-afspraken. Daarnaast is er aandacht voor het privatiseren van het zwembad. In een enkel geval wordt gekeken wat mogelijkheden zijn om beheer en onderhoud aan vrijwilligers over te laten en of burgerinitiatieven op dit terrein succesvol kunnen zijn (Van der Bij en Van Voorn 2014).

Tabel 7.7

Aantal zwembaden naar type zwembad en naar type exploitant, 2000-2012 (in absolute aantallen, procenten en indexcijfers (2000 = 100))

	2000	2003	2006	2009	2012	index 2012
type zwembad						
overdekt zwembad	320	340	340	340	340	106
openluchtzwembad	265	250	225	225	220	83
combibad	155	150	130	125	120	77
strand- of natuurbad	20	30	30	30	25	125
totaal zwembaden	760	770	725	720	700	92
type exploitant (%)						
gemeente	42	36	37	32	32	79
particulier[a]	58	64	63	68	68	116

a Eenmanszaken, v.o.f.'s, nv's, bv's, stichtingen.

Bron: CBS (SS'00-'12)

In de periode 2000-2012 was 2003 het topjaar wat betreft het aantal bezoekers van zwembaden: 93 miljoen (tabel 7.8). Daarna is het aantal bezoekers teruggelopen tot 71 miljoen in 2012 (zie ook Van der Werff et al. 2013). Deze afname is niet alleen het resultaat van minder zwembaden, maar ook van minder bezoekers per zwembad. In 2003 ontving een zwembad gemiddeld 126.000 bezoekers. In 2012 was dat 104.000. Het dalende aantal bezoekers per zwembad tussen 2003 en 2012 is een trend die zich voordoet bij alle drie typen zwembaden: overdekte, openlucht en combibaden.

Tabel 7.8

Bezoeken aan zwembaden, totaal en naar type zwembad, 2000-2012 (in absolute aantallen en indexcijfers (2000 = 100))

	2000	2003	2006	2009	2012	index 2012
totaal aantal bezoeken[a] (in miljoenen)	87	93	85	79	71	82
bezoeken per overdekt zwembad (x 1000)	133	135	133	123	116	87
bezoeken per openluchtzwembad (x 1000)	39	52	49	43	33	85
bezoeken per combibad (x 1000)	220	229	221	216	199	90
totaal bezoeken per zwembad[a] (x 1000)	117	126	122	114	104	89

a Exclusief bezoeken aan strand- en natuurbaden.

Bron: CBS (SS'00-'12)

Recreatieve voorzieningen maken het verblijf in en om het water interessanter en aangenamer. In de strijd om bezoekers hebben de meeste overdekte zwembaden (86%), en bijna alle openlucht zwembaden (99%) en combibaden (99%) één of meer recreatieve voorzieningen als een peuter- of kleuterbad, een whirlpool, jetstreams, een waterglijbaan, zonnebanken en sauna's (cijfers niet in tabel). Vooral met de allerjongste bezoekers houden bijna alle zwembaden rekening bij de inrichting; negen van de tien zwembaden hebben een peuter- of kleuterbad (tabel 7.9). In openluchtbaden is het aanbod van recreatieve voorzieningen meestal beperkt. Overdekte zwembaden en combibaden zijn een stuk beter toegerust. Dergelijke zwembaden beschikken vaak over een whirlpool, zonnebanken en een waterglijbaan. Het zijn vooral combibaden die meerdere recreatieve voorzieningen bieden, zoals een waterglijbaan die in 2012 in driekwart van de combibaden te vinden was.

Tabel 7.9
Recreatieve voorzieningen in zwembaden, naar type zwembad,[a] 2012 (in procenten)

	whirl-pools	jet-streams	wild-water-baan	golfslag-bassin	zonne-banken	sauna's	waterglij-banen	peuter- of kleuter-bad
overdekte zwembaden	48	44	22	5	55	40	45	76
openluchtzwembaden	-	1	1	-	1	1	36	99
combibaden	68	48	51	17	62	44	79	96
totaal zwembaden[a]	36	30	21	6	38	27	48	88

a Exclusief strand- en natuurbaden.
- = geen gegevens beschikbaar

Bron: CBS (SS'12)

Overdekte sportaccommodaties

Tussen 2000 en 2012 is het totaal aantal overdekte sportaccommodaties met 2% toegenomen (tabel 7.10).[5] Een blik op de diversiteit van de accommodaties laat echter een gedifferentieerder beeld zien. Het aantal sportzaalaccommodaties (+23%) en sporthalaccommodaties (+13%) is namelijk toegenomen, terwijl er minder tennishalaccommodaties (–35%) en 'overige overdekte sportaccommodaties' (–10%) zijn in 2012. Bij laatstgenoemde categorie, waartoe bijvoorbeeld turn- en volleybalhallen, squashcentra, biljartzalen, ijsbanen, klimhallen, bowlingcentra, kart- en denksportcentra behoren, is sinds 2006 overigens wel weer sprake van groei. De ontwikkelingen in het accommodatiebestand tonen aan dat dit bestand tussen 2000 en 2012 meer en meer is gaan bestaan uit multifunctionele accommodaties. Die accommodaties omvatten dan naast een of meer multifunctionele sporthallen en/of sportzalen, ook een of meer sportruimten die ingericht zijn voor één tak van sport.
Van alle overdekte sportaccommodaties wordt 45% geëxploiteerd door de gemeenten en 55% door particuliere exploitanten. In tegenstelling tot de ontwikkeling bij de exploitatie van zwembaden – steeds minder vaak in gemeentelijke handen – is er bij de overdekte sportaccommodaties geen duidelijke trend naar meer accommodaties in particuliere handen.

Tabel 7.10
Aantal overdekte sportaccommodaties, naar type accommodatie en type exploitant, 2000-2012 (in absolute aantallen, procenten en indexcijfers (2000 = 100))

	2000	2003	2006	2009	2012	index 2012
type accommodatie						
sportzaalaccommodatie	415	440	480	500	510	123
sporthalaccommodatie	890	920	935	1005	1005	113
tennishalaccommodatie	300	270	235	230	195	65
overige overdekte accommodatie	605	540	480	535	545	90
totaal accommodaties	2210	2160	2135	2275	2255	102
type exploitant (%)						
gemeente	44	46	47	45	45	102
particulier[a]	56	54	53	55	55	98

a Eenmanszaken, v.o.f.'s, nv's, bv's, stichtingen.

Bron: CBS (SS'00-'12)

De overdekte sportaccommodaties herbergen hallen, zalen, banen, velden, tafels en andere sportruimten. Tussen 2000 en 2009 nam het aantal multifunctionele sportzalen[6] met 36% toe en het aantal multifunctionele sporthallen[7] met 15% (tabel 7.11). Ook zijn er toen fitnessruimten en krachthonken bijgekomen (+68%). Sindsdien is de groei er echter wel uit. Het aantal sportzalen nam tussen 2009 en 2012 zelfs af, evenals het aantal fitnessruimten.
Het aantal wedstrijdbanen en -tafels in sportruimten die specifiek zijn ingericht voor één tak van sport, daalt al jaren. Sinds 2000 is hun aantal met 24% gedaald tot 6150 in 2012. Deze afname doet zich over vrijwel de gehele linie voor: bij de biljarttafels (–48%), tafeltennistafels (–40%), squashbanen (–33%) en de tennisbanen in tennishallen (–37%). Alleen bij 'overige banen, tafels, ruimten' (bv. schietbanen voor pistool of boog, klimmuren, kartbanen enz.) is sprake van groei tussen 2000 en 2012 (+47%).

Tabel 7.11
Aantal sportruimten en aantal banen, tafels in specifieke sportruimten[a] in overdekte sportaccommodaties, 2000-2012 (in absolute aantallen en indexcijfers (2000 = 100))

	2000	2003	2006	2009	2012	index 2012
multifunctionele sportzalen	585	655	770	795	715	122
multifunctionele sporthallen	945	975	1010	1090	1100	116
ijshallen	20	20	25	25	20	100
fitnessruimten, krachthonken	295	315	385	495	465	158
banen, tafels in specifieke sportruimten[a]	8075	7325	6830	6520	6150	76
tennisbanen	1610	1530	1480	1345	1010	63
squashbanen	1410	1245	1115	1055	940	67
kegel- en bowlingbanen	1130	1130	1155	1165	1065	94
tafeltennistafels	405	385	305	285	245	60
biljarttafels	2400	1775	1520	1265	1245	52
overige banen, tafels, ruimten	1120	1260	1255	1415	1650	147

a Sportruimten permanent ingericht voor één tak van sport.

Bron: CBS (SS'00-'12)

Openluchtsportaccommodaties

Tot de openluchtsportaccommodaties behoren niet alleen sportvelden of -complexen met uitsluitend voetbalvelden of uitsluitend tennisbanen, maar ook accommodaties die meerdere veldsporten of (meerdere) andere buitensporten huisvesten, zoals schaatsen, crossen met de fiets of motor, karten, golfen, enzovoort.[8] Openbare sportvoorzieningen, zoals Cruyff Courts en de zogeheten Krajicek playgrounds behoren daar niet toe.
Tussen 2000 en 2006 is het totaal aantal openluchtsportaccommodaties van gemeenten en particuliere exploitanten afgenomen (–8%), maar sindsdien niet meer (tabel 7.12). Deze afname was vooral te zien bij accommodaties voor één tak van veldsport (voetbal, tennis en andere veldsporten). Bij de combinaties van veldsporten bleef het aantal accommodaties constant, terwijl een toename is te zien bij accommodaties voor overige sporten, al dan niet gezamenlijk met veldsporten.
In diezelfde periode bleven de gemeenten bijna 80% van de openluchtsportaccommodaties beheren. In de periode daarna zet de trend van de jaren negentig van de vorige eeuw door: een steeds groter deel van het accommodatiebestand komt in handen van particuliere exploitanten. In 2012 ging het om 29% van de accommodaties. Ook anno 2014 overwegen gemeenten in het kader van bezuinigingen het beheer van sportaccommodaties over te dragen aan sportverenigingen of private partijen. Dit speelt vaker in kleine en middelgrote gemeenten dan in grotere gemeenten. De gemeenten kiezen ervoor om vooral regie te voeren en de uitvoering meer aan het particulier initiatief en de markt over te laten (Hoekman en Van der Bol 2014). Dit geldt overigens niet alleen voor openluchtaccommodaties maar ook voor sportzalen en -hallen en voor zwembaden. Doordat de gemeenten bij openluchtaccommodaties vaker met één vereniging te maken hebben,

is het hier wel gemakkelijker te regelen. Bij een binnensportaccommodatie heeft een gemeente daarentegen vaak te maken met meerdere huurders.

Tabel 7.12

Aantal openluchtsportaccommodaties, naar type accommodatie en naar type exploitant, 2000-2012 (in absolute aantallen, procenten en indexcijfers (2000 = 100))

	2000	2003	2006	2009	2012	index 2012
type accommodatie voor						
voetbal	1270	1250	1130	1130	1120	88
tennis	600	540	480	480	450	75
één soort andere veldsport	420	410	330	330	320	76
combinaties van veldsporten	790	800	800	770	780	99
veldsport en overige sport	390	420	410	440	450	115
overige sport	570	590	570	600	630	111
totaal accommodaties	4040	4000	3730	3750	3750	93
type exploitant (%)						
gemeente	79	78	79	75	71	90
particulier[a]	21	22	21	25	29	138

a Eenmanszaken, v.o.f.'s, nv's, bv's, stichtingen.

Bron: CBS (SS'00-'12)

Het aantal wedstrijdvelden en -banen op de accommodaties van gemeenten en particuliere exploitanten nam tussen 2000 en 2012 toe (tabel 7.13).[9] In 2012 waren er 21.270 van die wedstrijdvelden en -banen. Dat is 5% meer dan in 2000. De toename van het aantal velden en banen van gemeenten en particuliere exploitanten is de resultante van tegengestelde ontwikkelingen bij de verschillende soorten velden en banen. Zo nam het aantal tennisvelden af (–17% sinds 2000). En ook het aantal handbalvelden (–27% sinds 2000) en korfbalvelden (–16% sinds 2000) daalde. Daar staat tegenover dat het aantal velden voor overige veldsporten – waaronder multifunctionele kunstgras- en kunststofvelden – in dezelfde periode met 25% toenam. De grootste toename doet zich echter voor in de categorie 'velden en banen voor overige sporten'. Tussen 2000 en 2012 is hun aantal ruim verdubbeld tot 5860. Het betreft hier een zeer diverse categorie. Niet alleen schaats- en atletiekbanen behoren er toe, maar ook bijvoorbeeld boogschietbanen, fietscrosscircuits, kartbanen, jeu-de-boulesbanen, midgetgolfbanen en drafbanen, evenals de holes op golfbanen. Van alle 'velden en banen voor overige sporten' was in 2012 meer dan de helft een hole op een golfcourse.
Naast gemeenten en particuliere exploitanten zijn er ook sportclubs die velden en banen exploiteren, namelijk de banen die hun eigendom zijn (zie tabel 7.5). Deze zijn niet meegeteld in de cijfers in tabel 7.13. Het bezit van velden en banen komt vooral voor bij tennis-, voetbal- en golfclubs. In 2012 bezaten deze clubs ruim 4000 eigen tennisbanen, ruim 1000 eigen voetbalvelden en golfbanen met meer dan 1000 holes (cijfers niet in tabel).

Tabel 7.13
Aantal wedstrijdvelden en -banen op openluchtsportaccommodaties, 2000-2012 (in absolute aantallen en indexcijfers (2000 = 100))

	2000	2003	2006	2009	2012	index 2012
voetbalvelden	7.110	7.150	6.980	7.040	7.050	99
tennisvelden	6.440	5.950	5.580	5.590	5.320	83
hockeyvelden	780	780	820	850	840	108
korfbalvelden	950	920	850	820	800	84
handbalvelden	510	490	440	410	370	73
velden overige veldsporten	830	910	970	990	1.040	125
velden, banen overige sporten	3.700	4.200	5.070	5.540	5.860	158
totaal velden en banen	20.300	20.410	20.710	21.240	21.270	105

Bron: CBS (SS'00-'12)

Jachthavens

Jachthavens maken een wezenlijk deel uit van de watersportindustrie. Het zijn immers deze accommodaties van waaruit eigenaren van zeil- en motorboten veelal hun sport ondernemen. Commerciële ondernemers en watersportverenigingen exploiteren meestal de jachthavens, maar ook bijvoorbeeld jachtwerven, botenverhuurders of bungalowparken exploiteren een aanzienlijk deel van de jachthavens als nevenactiviteit. Deze laatste zijn, evenals de gemeentelijke jachthavens, niet opgenomen in onderstaande cijfers.
Commerciële exploitanten en watersportclubs beheren rond de 800 jachthaven (tabel 7.14). Tussen 2000 en 2012 is hierin weinig verandering te zien. De verdeling over de commerciële exploitanten en de watersportclubs is vergelijkbaar; ieder exploiteert de helft van de jachthavens (cijfers niet in tabel).

Tabel 7.14
Aantal jachthavens (excl. gemeentelijke jachthavens), naar capaciteit aan zomerligplaatsen, 2000-2012 (in absolute aantallen en indexcijfers (2000 = 100))

	2000	2003	2006	2009	2012	index 2012
≤ 50 ligplaatsen	185	205	195	185	185	100
51-100 ligplaatsen	200	205	210	195	200	100
101-200 ligplaatsen	225	205	180	170	175	78
201-350 ligplaatsen	125	115	115	120	120	96
351-500 ligplaatsen	35	45	40	35	45	129
≥ 501 ligplaatsen	45	45	55	55	55	122
totaal jachthavens	820	815	800	760	780	95

Bron: CBS (SS'00-'12)

De 780 jachthavens hadden in 2012 samen een capaciteit van 137.200 ligplaatsen in het water voor zeil- en motorboten (tabel 7.15). Van die zomerligplaatsen waren 108.600 plaatsen vast verhuurd gedurende het vaarseizoen. Dat betekent een bezettingsgraad – de vast verhuurde ligplaatsen als percentage van de beschikbare capaciteit aan ligplaatsen – van 79%. Deze is doorgaans hoger naarmate de jachthaven minder capaciteit heeft. Gemiddeld wordt 11% van de ligplaatsen verhuurd aan buitenlandse watersporters, maar in de grootste jachthavens met een capaciteit van meer dan 500 ligplaatsen is dat 20%.

Tabel 7.15

Gebruik van jachthavens (excl. gemeentelijke jachthavens), naar capaciteit aan zomerligplaatsen, 2012 (in absolute aantallen en in procenten)

		aantal zomerligplaatsen		gem. aantal zomerligplaatsen per jachthaven			
	aantal jachthavens	totaal	vast verhuurd	totaal	vast verhuurd	bezettingsgraad (%)[a]	vast verhuurd aan buitenlandse watersporters (%)[b]
≤ 50 ligplaatsen	185	6.000	5.200	35	30	87	3
51-100 ligplaatsen	200	15.100	13.400	75	70	89	4
101-200 ligplaatsen	175	26.600	21.800	150	125	82	9
201-350 ligplaatsen	120	31.600	24.100	270	205	77	7
351-500 ligplaatsen	45	19.300	14.700	420	320	76	14
≥ 501 ligplaatsen	55	38.600	29.400	720	545	76	20
totaal jachthavens	780	137.200	108.600	175	140	79	11

a Aantal vast verhuurde zomerligplaatsen als percentage van het totale aantal zomerligplaatsen.
b Als percentage van het aantal vast verhuurde zomerligplaatsen.

Bron: CBS (SS'12)

7.7 Vrijwilligerswerk

De sport in Nederland is ondenkbaar zonder de betrokkenheid en wekelijkse arbeidsinzet van miljoenen mensen voor hun club. De vrijwilligers die actief zijn bij en voor sportverenigingen kunnen dan ook met recht tot de sportinfrastructuur worden gerekend. Van alle volwassen Nederlanders is rond de 15% actief als vrijwilliger in de sport. Hierin is tussen 2000 en 2013 weinig verandering te zien (figuur 7.1). Veel van deze vrijwilligers zijn regelmatig actief voor hun club: 11% van de 12-79-jarigen geeft in de VTO aan maandelijks of vaker vrijwilligerswerk in de sport te verrichten.

Figuur 7.1
Vrijwilligerswerk in de sport, bevolking 18-79 jaar, 2000–2013 (in procenten)

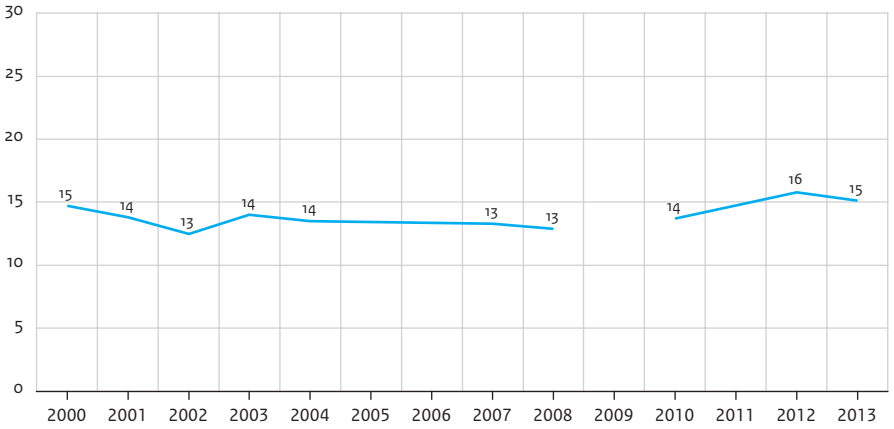

Bron: CBS (POLS'00-'08; S&V'10-'13)

In 2012 deed 82% van de sportclubs een beroep op een of meer vrijwilligers (tabel 7.16). De inzet van vrijwilligers is vooral wijdverbreid onder voetbalclubs (99%), clubs voor andere veldsporten (bv. cricket, hockey en rugby, 99%) en tennisclubs (95%): bijna alle clubs maakten gebruik van vrijwilligers in de laatste week van september 2012.

In de ondervraagde referentieweek waren er in 2012 bij de sportclubs meer dan een half miljoen mensen actief als vrijwilliger. Bijna 200.000 van hen waren actief bij een voetbalclub. In een aantal gevallen reflecteert de toegenomen inzet van het aantal (arbeidsuren van) vrijwilligers tussen 2000 en 2012 de toename van het aantal clubs en het aantal leden. Dat is het geval voor de kracht- en vechtsport, de categorie 'overige binnensport', golf en de categorie 'overige buitensport'. In andere gevallen (individuele zaalsport, teamzaalsport en tennis) reflecteert het een afname van het aantal clubs en het aantal leden.
De vrijwilligers werkten in de referentieweek van 2012 gemiddeld 4 uur voor hun club. De meer dan een half miljoen vrijwilligers bij sportclubs tezamen werkten 2,2 miljoen uren. Uitgaande van een 40-urige werkweek komt dat neer op een inzet van bijna 56.000 fte's door vrijwilligers. Meer dan de helft van die betrokkenheid komt ten goede aan het voetbal en de andere veldsporten.
In 2012 was ongeveer een op de drie vrijwilligers actief bij een voetbalclub. En in 2012 werd bij de voetbalclubs 43% van het totale aantal arbeidsuren ingezet. Net als in voorgaande jaren hebben de voetbalclubs dus niet alleen nog steeds veel meer vrijwilligers dan andere sportclubs, maar zij doen ook een groter beroep (in arbeidsuren) op hen.

Tabel 7.16
Inzet van vrijwilligers bij sportclubs (excl. watersportclubs), laatste week van september, naar tak van sport, 2000 en 2012 (in procenten en in absolute aantallen)

	aandeel clubs met vrijwilligers (%)		aantal vrijwilligers (x 1000)		aantal arbeidsuren vrijwilligers (x 1000)	
	2000	2012	2000	2012	2000	2012
binnensporten						
kracht- en vechtsport	90	82	9	10	31	34
individuele zaalsport	92	87	37	31	126	95
teamzaalsport	84	85	49	43	157	147
zwem- en duiksport	94	91	28	28	77	87
overige binnensport[a]	78	75	25	32	73	93
buitensporten						
atletiek	100	91	10	11	38	40
golf	96	89	7	11	25	42
hengelsport	76	72	8	7	27	22
paardensport	87	80	15	16	53	63
tennis	97	95	46	42	157	150
veldsport (excl. voetbal)	97	99	72	77	265	282
veldvoetbal (excl. bvo's)	98	99	191	199	938	958
wielersport	75	73	6	7	19	22
overige buitensport[b]	74	69	34	46	114	194
totaal sportclubs	86	82	538	560	2099	2229

a Denksport, bowlen, kegelen, biljarten, schietsport, darten, schermen, squash, kolven enzovoort.
b Wintersport, auto- en motorsport, bergsport, boogschieten, curling, vliegsport, jeu de boules, kaatsen, touwtrekken, triatlon, wandelsport enzovoort.

Bron: CBS (SS'00 en '12)

7.8 Samenvatting

De ontwikkeling in de sportinfrastructuur is een kwestie van groei op onderdelen, krimp hier en daar en stabiliteit op vele fronten. Het aanbod van (commerciële) sportorganisaties, zoals fitnesscentra, maneges, sportscholen en -instructeurs, zeil- en surfscholen is tot 2009 gegroeid, maar lijkt daarna te stagneren. Het aanbod van accommodaties door gemeenten en particuliere exploitanten is sinds 2000 echter afgenomen. Er waren in 2012 minder zwembaden (–8%), openluchtsportaccommodaties (–7%) en jachthavens (–5%). Wel waren er wat meer overdekte sportaccommodaties (+2%) dan in 2000.
De wens tot grotere multifunctionaliteit van accommodaties is terug te zien bij de overdekte sportaccommodaties. Zo groeide het aantal multifunctionele sportzaalaccommodaties (+23%) en sporthalaccommodaties (+13%), terwijl het aantal

tennisaccommodaties sterk afnam (–35%). Dit beeld is ook zichtbaar bij openluchtsportaccommodaties. Het aantal accommodaties voor meerdere sporttakken bleef stabiel (bij combinaties van veldsporten) of nam toe (bij andere openluchtsporten). Doordat het aantal wedstrijdvelden en -banen naar verhouding sterker toenam dan het aantal accommodaties, is hier ook een verdergaande clustering van accommodaties zichtbaar.
Binnen het accommodatiebestand heeft zich jarenlang een verschuiving voorgedaan van exploitatie door voornamelijk gemeenten naar exploitatie door particuliere exploitanten, zoals commerciële ondernemingen of stichtingen. Bij de zwembaden is deze ontwikkeling na 2009 echter niet meer zichtbaar. Bij de openluchtsportaccommodaties daarentegen neemt het aandeel particuliere exploitanten na 2009 juist toe.
Voor de georganiseerde sportbeoefening is de NOC*NSF de spin in het web. Daarbij zijn 76 sportbonden aangesloten in 2014. De top-15 van sportbonden aangesloten bij de NOC*NSF is al jaren redelijk stabiel. Op de eerste plaats staat de voetbalbond, gevolgd door de tennisbond en de golfbond. De vijftien grootste bonden waren in 2012 goed voor 81% van de leden van de NOC*NSF.
De bij NOC*NSF aangesloten sportbonden telden in 2012 bijna 25.000 sportverenigingen. Dat is 15% minder dan in 2001. De aangesloten sportverenigingen hadden in 2012 samen ruim 4,8 miljoen leden (2001: 4,4 miljoen). Het gemiddelde aantal leden per vereniging is gestegen van 156 naar 196. De al eerder ingezette schaalvergroting bij sportverenigingen heeft zich dus doorgezet. 9% van de sportclubs heeft meer dan 500 leden. Naast de grote clubs zijn er in Nederland ook heel veel kleine clubs; een op drie sportclubs heeft minder dan 50 leden.
Het belang van vrijwilligers in de sport is nog altijd groot. Bij 82% van de sportclubs zijn vrijwilligers actief (2000: 86%). Daarnaast zijn veel Nederlanders actief als vrijwilliger in de sport: 11% van de bevolking doet dit maandelijks of vaker. In de onderzochte referentieweek waren ruim een half miljoen sportvrijwilligers actief. Samen werkten zij die week 2,2 miljoen uren. Omgerekend komt dat neer op 56.000 fte's onbetaalde inzet voor de sport. Net als in voorgaande jaren deed het grootste deel van de vrijwilligersinzet zich voor bij de veldvoetbalclubs. Op basis van deze getallen mogen we concluderen dat de sportsector een belangrijk onderdeel uitmaakt van een maatschappij waarin mensen meedoen in de samenleving.

Noten

1 De bonden verenigen de sportverenigingen van de betreffende sporttakken. Van deze sportverenigingen is meer dan 90% via een sportbond aangesloten bij NOC*NSF (NOC*NSF 2013). Omdat daarnaast door de verenigingen niet alle leden bij een sportbond worden aangemeld, onderschat de jaarlijkse rapportage van de ledentalstatistiek van NOC*NSF het aantal verenigingsleden in Nederland (Tiessen-Raaphorst en Van den Dool 2012).

2 Een deel van de leden is via diverse sportbonden vertegenwoordigd. Zij tellen dan dubbel. Derhalve geeft 4,8 miljoen het aantal lidmaatschappen weer en niet het aantal personen. In 2013 kende het aantal leden van NOC*NSF voor het eerst een daling van 1,3 procentpunten, deels te verklaren door

het opschonen van de bronbestanden (www.noc-nsf.nl). Op het moment van uitkomen was het niet mogelijk om deze nieuwe gegevens nog in dit hoofdstuk te verwerken.

3 Bovendien geldt dat elke club slechts een keer wordt geteld voor de CBS-statistiek. Bij de NOC*NSF-statistiek kan een club meerdere keren meetellen. Zoals een club waarbij voetbal én hockey wordt beoefend; de club zal dan aangesloten zijn bij de voetbalbond (KNVB) en bij de hockeybond (KNHB).

4 Accommodaties die eigendom zijn van sportclubs en waarvan de exploitatie ondergebracht is in een aparte rechtspersoon (bv. een stichting), zijn opgenomen in de tabellen van § 7.6.

5 Er worden vier typen overdekte sportaccommodaties onderscheiden: een *sportzaalaccommodatie* is een accommodatie met één of meer sportzalen, eventueel in combinatie met andere sportruimten, maar zonder sporthal; een *sporthalaccommodatie* is een accommodatie met één of meer sporthallen, eventueel in combinatie met één of meer sportzalen en/of andere sportruimten; een *tennishalaccommodatie* is een accommodatie met één of meer overdekte tennisbanen, eventueel in combinatie met andere sportruimten, maar zonder sportzaal en zonder sporthal; *overige overdekte sportaccommodaties* zijn accommodaties met één of meer sportruimten specifiek ingericht voor één tak van sport, maar zonder sportzaal, sporthal of tennishal. Sportscholen en fitnesscentra zijn niet meegeteld.

6 Een *multifunctionele sportzaal* is een sportruimte die is ingericht voor meer dan één tak van sport en heeft een lengte van minder dan 42 meter en een breedte van minder dan 22 meter.

7 Een *multifunctionele sporthal* is een sportruimte die is in gericht voor meer dan één tak van sport en is minimaal 42 meter lang en minimaal 22 meter breed.

8 Er worden zes typen openlucht sportaccommodaties onderscheiden: accommodaties met alleen voetbalvelden; accommodaties met alleen tennisbanen; accommodaties met wedstrijdvelden of -banen voor alleen één soort andere veldsport (hockey, korfbal, handbal, honkbal, softbal, cricket, kaatsen enz.); accommodaties met wedstrijdvelden of -banen voor combinaties van veldsporten; accommodaties met wedstrijdvelden of -banen voor alleen overige sport (atletiek, schieten, golf, midgetgolf, schaatsen, wielrennen, autosport, motorsport, paardensport, jeu de boules, skiën enz.); accommodaties met wedstrijdvelden of -banen voor veldsport en voor overige sport. Bij de openluchtsportaccommodaties worden alleen de wedstrijdvelden en -banen meegenomen en dus geen trainingsvelden of -banen.

9 Voor het bepalen van het aantal wedstrijdbanen en -velden op openluchtsportaccommodaties wordt elke hole op een golfbaan als één wedstrijdbaan geteld, en ook elke jeu-de-boulesbaan telt voor één wedstrijdbaan.

8 Economie van de sport

Rob Goossens en Andries Kuipers (CBS)

In dit hoofdstuk zijn de volgende kernindicatoren uitgewerkt:

kernindicator	operationalisering	uitkomst	trend in de afgelopen 10 jaar
bruto binnenlands product sport	het bruto binnenlands product op basis van sport als aandeel van het totale bbp (%)	1,0	stabiel
werkgelegenheid in de sport	absoluut arbeidsvolume in de sport (fte)	110.000	stijging

Bron: CBS (2013)

8.1 Sport als bedrijfstak

Sport is voor velen een regelmatig terugkerende activiteit en bron van vermaak. Sport komt echter niet zomaar tot stand, hij moet ook worden geproduceerd en geconsumeerd. Soms zijn een paar loopschoenen en wat groen in de buurt voldoende. In andere gevallen vraagt de markt om een stadion met de meest innovatieve voorzieningen. De productie (aanbod) en de consumptie (vraag) van sport vertegenwoordigen dus een bepaalde waarde die in geld kan worden uitgedrukt. Sport is met andere woorden een bedrijfstak met commerciële aanbieders van sportfaciliteiten en personen en huishoudens die hieraan geld besteden. Een bedrijfstak met misschien wat meer overheidsbemoeienis dan een doorsnee bedrijfstak, maar toch gewoon een bedrijfstak. Dit hoofdstuk begint daarom met een macro-economische beschrijving van de sporteconomie die we vergelijken met de totale Nederlandse economie. Vervolgens kijken we meer op microniveau naar de belangrijkste actoren binnen de sporteconomie. Hoeveel geld besteden huishoudens aan sport? En wat zijn dit voor uitgaven? Hoeveel geld geeft de overheid uit aan sport? Hoe vergaat het de particuliere exploitanten van sportaccommodaties? En weten de sportclubs de eindjes nog aan elkaar te knopen?

8.2 Sport en de Nederlandse economie

Wat is de bijdrage van sport aan de Nederlandse economie? In deze paragraaf wordt sport benaderd vanuit macro-economisch perspectief. Wat is de totale waarde van de geproduceerde sportdiensten en -goederen in Nederland? Wie produceert deze goederen en diensten? Is er sprake van in- en uitvoer? En wie neemt deze goederen en diensten uiteindelijk af (finale besteding)? Deze macro-economische beschrijving van de sporteconomie – de zogenaamde satellietrekening sport – is ontleend aan de nationale rekeningen. Deze geven een boekhoudkundig sluitende beschrijving van alle transacties in de Nederlandse economie in een bepaalde periode. De satellietrekening sport

is hier een verbijzondering van. Er wordt bepaald welk deel van bijvoorbeeld het bruto binnenlands product (bbp), de werkgelegenheid, de productie of de finale bestedingen sportgerelateerd zijn. Zo kunnen de karakteristieken van de sporteconomie vergeleken worden met die van de totale Nederlandse economie.

Om dit te kunnen doen is het nodig een duidelijke afbakening van de sporteconomie te hanteren. De Europese Unie heeft hiervoor de zogenaamde Vilnius definitie (EC 2007) opgesteld, waarbij een smalle en een brede definitie zijn te onderscheiden (zie kader 8.1).

Kader 8.1 Smalle definitie van sporteconomie

De activiteiten van sportclubs, fitnesscentra, sportaccommodaties en overkoepelende sportorganisaties die als hoofdactiviteit sport of sportfaciliteiten aanbieden; de bedrijfstak sport[1] (zie § 8.3 en verder).

Brede definitie van sporteconomie

Naast de bedrijfstak sport zijn ook andere bedrijfstakken actief in het produceren van sportactiviteiten en allerlei aanvullende goederen en diensten die voor sport en sportbeoefening nodig zijn of hieruit voortvloeien. Vanuit deze brede definitie omvat de sporteconomie bijvoorbeeld ook de lessen lichamelijke opvoeding binnen het onderwijs en de productie en consumptie van sportkleding en sportartikelen. Het bovenstaande, aangevuld met datgene wat voortvloeit uit het 'bestaan' van sport in een samenleving zoals sportbijlagen in kranten, sportuitzendingen op tv, gezondheidszorg gerelateerd aan sportblessures en horeca-uitgaven van sporters en bezoekers van sportevenementen, vormt de brede definitie van de sporteconomie.

Alleen de sportgerelateerde productie die bestemd is voor finale besteding wordt meegerekend.[2] Producten die dienen als input voor een andere sportproducent (het zogenaamde intermediair verbruik) tellen niet mee. Voorbeelden van dit laatste zijn materialen voor sportschoenen of sportfietsen die onderdeel zijn van de uiteindelijke sportschoen of -fiets.

Bron: CBS

De brede definitie van de sporteconomie is gebruikt als uitgangspunt voor de satellietrekening sport, die door het CBS is samengesteld voor de jaren 2006, 2008 en 2010. In onderstaande wordt een enkele keer gerefereerd aan ontwikkelingen in deze periode zonder dat de cijfers voor de oudere jaren altijd opgenomen zijn in de tabel. Voor de complete satellietrekening sport voor de genoemde jaren alsmede een uitgebreide toelichting op de gehanteerde methodologie kan de bijbehorende publicatie worden geraadpleegd (CBS 2013).

Aandeel sporteconomie 1%

Het aandeel van de sporteconomie in de totale Nederlandse economie (het bbp) bedroeg in 2010 1% (tabel 8.1). Tussen 2006 en 2010 nam het sportgerelateerde bbp toe van 5,4 miljard euro tot bijna 6 miljard euro. In de gehele periode 2006-2010 was het aandeel van de sporteconomie in de totale economie afgerond echter nooit hoger dan 1%. De groei van de sporteconomie hield dus ruwweg gelijke tred met de ontwikkeling van de totale economie. Het aandeel van de sportgerelateerde productie in de totale productiewaarde van de Nederlandse economie was 0,9%.
1,3% van de finale bestedingen – de som van de bestedingen door huishoudens en overheid, de export, de investeringen en de voorraadvorming – in Nederland was in 2010 gerelateerd aan sport. Dit was in de jaren 2006 en 2008 ook zo. Deze finale bestedingen aan sport bestaan voor het overgrote deel (86%) uit consumptieve bestedingen door huishoudens en overheid. Het aandeel van sportuitgaven in de consumptieve bestedingen van huishoudens was in 2010 2,8%.
Vergeleken met de totale economie wordt vanuit de sporteconomie minder geëxporteerd en geïmporteerd. Dit is niet zo verwonderlijk omdat sport grotendeels bestaat uit diensten die zich in tegenstelling tot goederen, niet zo eenvoudig internationaal laten verhandelen. Ook is de sporteconomie minder kapitaalsintensief dan de totale economie, getuige het geringe aandeel in de totale investeringen.

In de sporteconomie werken 150.000 mensen (1,7% van de totale economie) in 110.000 voltijdbanen (1,6% van de totale economie). Mensen werkzaam in de sporteconomie werken daarmee iets vaker parttime dan gemiddeld in de totale economie. Uitgedrukt in voltijdbanen werkten er in 2006 100.000 fte's in de sporteconomie ofwel 1,5% van de totale werkgelegenheid in Nederland. De werkgelegenheid in de sporteconomie heeft zich dus iets gunstiger ontwikkeld dan de totale werkgelegenheid. Met name van 2008 op 2010 bleef de werkgelegenheid in de sporteconomie gelijk, terwijl de totale werkgelegenheid in Nederland afnam. De arbeidsproductiviteit binnen de sporteconomie is lager dan die in de totale economie. Dit komt onder andere door de eerdergenoemde mindere kapitaalsintensiteit van de sporteconomie. Zij is ook niet goed vergelijkbaar met bijvoorbeeld een industrieel productieproces waarbij een man of vrouw met de inzet van een groot aantal machines (kapitaal) een grote productie weet te realiseren. De arbeidsproductiviteit in de sporteconomie ligt wel in dezelfde orde van grootte als die van sectoren als cultuur, recreatie en toerisme, waar arbeid ook de belangrijkste productiefactor is (CBS 2013).

Hierna werken we de productie en de finale bestedingen verder uit. Welke bedrijfstakken zijn actief in de sporteconomie en welk aandeel nemen zij in? En wat zijn dan de belangrijkste uitgaven van overheid en huishoudens binnen de sporteconomie?

Tabel 8.1
Sporteconomie versus de totale economie, 2010 (in euro's, procenten, personen en arbeidsjaren)

	totaal Nederland	sport-economie[a]	aandeel sport-economie in totaal (%)
productie (basisprijzen) (mln. euro)	1.137.237	10.480	0,9
bruto toegevoegde waarde (basisprijzen) (mln. euro)	524.120	5.400	1,0
bruto toegevoegde waarde (marktprijzen) (bbp) (mln. euro)	586.789	5.980	1,0
finale bestedingen (marktprijzen) (mln. euro)	1.001.223	12.760	1,3
finale consumptieve bestedingen huishoudens (%)	27	59	2,8
finale consumptieve bestedingen overheid (%)	17	27	2,1
investeringen (%)	10	2	0,3
export (%)	46	12	0,3
voorraadvorming (%)	0	0	2,4
import (cif-prijzen) (mln. euro)	417.706	1.720	0,4
aantal werkzame personen (x 1000)	8.637	150	1,7
werkzame personen (1000 arbeidsjaren)	6.719	110	1,6
arbeidsproductiviteit[b] (1000 euro per arbeidsjaar)	78	49	

a Alle waarden over de sporteconomie zijn afgerond op tientallen.
b Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen) per arbeidsjaar.

Bron: CBS (satellietrekening sport 2010)

Bedrijfstak sport grootste producent

De productiewaarde van de sporteconomie is ruim 10 miljard euro. De bedrijfstak sport (zie kader 8.1) realiseert hier ruim een kwart (27%) van, oftewel 2,8 miljard euro (tabel 8.2). Dit betekent dat bijna driekwart van de productiewaarde van de sporteconomie afkomstig is van andere bedrijfstakken. Het particulier en gesubsidieerd onderwijs (18%, bijna twee miljard euro) heeft daar een belangrijk aandeel in. Het gaat hierbij voornamelijk om de lesuren lichamelijke opvoeding op scholen. Maar ook sportopleidingen zoals bewegingswetenschappen of de opleiding tot sportfysiotherapeut behoren tot de sportproductie binnen het gesubsidieerde onderwijs. Binnen het particuliere onderwijs zijn dit bijvoorbeeld sportinstructeurs en zeil- en surfscholen.
Het openbaar bestuur en overheidsdiensten 'produceren' bijna 1,4 miljard euro in relatie tot sport (13% van het totaal). Hierbij gaat het bijvoorbeeld om exploitatie en onderhoud van gemeentelijke zwembaden en sportaccommodaties of sportvelden in de wijk. Daarnaast is ook de sportgerelateerde politie-inzet meegerekend.
De bedrijfstak handel, bestaande uit de groot- en detailhandel, produceert voor 1,3 miljard euro (12% van het totaal) aan sportgerelateerde goederen en diensten. De productie van de handel bestaat vooral uit handelsmarges op sportkleding, sportschoenen,

sportfietsen en andere sportartikelen. De horeca neemt 6% (ruim 600 miljoen euro) van de sportgerelateerde productie voor haar rekening. Het gaat dan om eten, drankjes en overnachtingen voor of na het zelf sporten of het bezoeken van een sportevenement. De Nederlandse industrie, tot slot, levert een relatief kleine bijdrage. Met 540 miljoen euro is zij in 2010 goed voor ongeveer 5% van het totaal. Zij produceert slechts een klein deel van de sportfietsen, sportkleding en dergelijke die hier worden verkocht. Nederland voert de producten uit de industriële branches, zoals skischoenen, paardrijzadels en het merendeel van de kleding en fietsen, vooral in vanuit het buitenland. Het buitenland verdient dus ook aan de sportactiviteiten van de Nederlander.

Zoals hiervoor reeds opgemerkt was in 2010 het aandeel van de productiewaarde van sportgoederen en -diensten in de totale productiewaarde van de Nederlandse economie 0,9%. Dit was in de jaren 2006 en 2008 ook zo. Dit gelijkblijvende aandeel was echter een saldo van verschillende ontwikkelingen. Vooral in de periode 2008-2010 is er een duidelijke daling van de sportgerelateerde productie binnen de handel en horeca. De productie binnen de bedrijfstak sport neemt in de periode 2006-2008 behoorlijk toe, daarna vlakt deze groei af. Een mogelijke verklaring voor beide ontwikkelingen – vanuit de bestedingenkant geredeneerd – is dat de consument eerder bezuinigt op de nevenactiviteiten van de sport dan op de sportbeoefening zelf: het lidmaatschap van de sportvereniging blijft behouden, maar er wordt bezuinigd op het drankje bij een sportevenement of op het nieuwe tennisracket (CBS 2013; Hoekman en Straatmeijer 2013).

Tabel 8.2

Productiewaarde sportgerelateerde productie naar bedrijfstak, 2010 (in mln. euro's en procenten)

	productiewaarde[a] (mln. euro)	aandeel in totaal (%)
sport, recreatie, fitness	2.810	27
onderwijs	1.900	18
openbaar bestuur en overheidsdiensten	1.370	13
handel	1.300	12
horeca	640	6
industrie	540	5
gezondheids- en welzijnszorg (incl. veterinaire diensten)	490	5
informatie en communicatie	410	4
verhuur en overige zakelijke diensten	300	3
bouwnijverheid	250	2
vervoer en opslag	80	1
overig / niet toegewezen	380	4
totaal	10.480	100

a Alle waarden over de sporteconomie zijn afgerond op tientallen.

Bron: CBS (satellietrekening sport 2010)

Sport- en fitnessdiensten belangrijkste uitgavenpost

Aan welke goederen en diensten in de sport geven huishoudens en overheden geld uit? De belangrijkste uitgaven zijn sport- en fitnessdiensten, met 2,5 miljard euro omvat dit ruim 21% van de totale bestedingen aan sport (tabel 8.3). Andere belangrijke bestedingscategorieën zijn onderwijs (14%), sportkleding, -schoenen en textielwaren (11%) en openbaar bestuur (10%). De sportgerelateerde uitgaven aan onderwijs en openbaar bestuur komen geheel voor rekening van de overheid. Er wordt in dit verband ook wel gesproken van 'collectieve consumptie': uit algemene middelen wordt een activiteit gefinancierd die ten goede komt aan bepaalde groepen binnen de samenleving. Binnen de sporteconomie zijn de lessen lichamelijk opvoeding op scholen en het onderhoud van gemeentelijke sportterreinen en zwembaden hiervan voorbeelden. In praktische zin zijn de gebruikers van deze diensten echter gewoon personen en huishoudens.
De uitgaven aan sport bestonden in 2010 voor een derde uit goederen en voor twee derde uit diensten (CBS 2013).

Consumptieve bestedingen huishoudens

De belangrijkste finale bestedingen aan sport zijn de consumptieve bestedingen van huishoudens. Huishoudens gaven in 2010 bijna zeven miljard euro uit aan sport. Hiervan bestond ruim een derde (36%) uit sport- en fitnessdiensten en 11% uit sportkleding, -schoenen en textielwaren. Op de tweede plaats staan echter de horeca-uitgaven (15%). Dit zijn uitgaven aan hotelovernachtingen en eten en drinken in horecagelegenheden en sportkantines gerelateerd aan het sporten ('de derde helft') of het bijwonen van sportevenementen.
Net zoals bij de productiewaarde was het aandeel van de finale bestedingen aan sportgoederen en -diensten in de totale finale bestedingen over de periode 2006-2010 stabiel (1,3%). Ook hier geldt dat dit het saldo is van verschillende ontwikkelingen. Zo namen de uitgaven aan sport- en fitnessdiensten tussen 2006 en 2010 met 15% toe. De horecauitgaven namen daarentegen af. Dit bevestigt het beeld dat mensen eerder besparen op aan sport gerelateerde uitgaven dan op het sporten zelf (CBS 2013). De toename van de uitgaven aan sport- en fitnessdiensten werd wel grotendeels gerealiseerd van 2008 op 2006 en niet van 2010 op 2008; de jaren waarin de economische crisis voelbaarder werd.

Tabel 8.3
Sportgerelateerde finale bestedingen naar productgroep, 2010 (in mln. euro's en procenten)[a]

	totaal finale bestedingen[a] (mln. euro)	aandeel in totaal (%)	consumptieve bestedingen door huishoudens (incl. IZW)[a, c] (mln. euro)	aandeel in totaal (%)
sportvoeding en -drank	210	2	120	2
sportkleding, -schoenen en textielwaren	1.290	11	840	12
drukwerk en opgenomen media	190	2	170	2
medisch (chemische) producten	180	1	20	0
transportmiddelen	740	6	440	6
sportartikelen	870	7	430	6
producten van de bouwnijverheid	250	2	0	0
reparatie van gebruiksgoederen	50	0	50	1
horeca	1.050	9	1.050	15
vervoer	380	3	380	5
radio, tv, video, film	250	2	250	4
openbaar bestuur	1.250	10	0	0
onderwijs	1.760	14	40	1
medische en maatschappelijke diensten	490	4	130	2
sport- en fitnessdiensten	2.550	21	2.530	36
niet toegewezen goederen en diensten	690	6	530	8
totaal[b]	12.210	100	6.970	100

a Alle waarden over de sporteconomie zijn afgerond op tientallen.
b Het totaal omvat hier niet de niet-aftrekbare btw en is daardoor niet gelijk aan de finale bestedingen zoals weergegeven in tabel 8.2.
c IZW: Instellingen zonder winstoogmerk.

Bron: CBS (satellietrekening sport 2010)

8.3 Bestedingen van huishoudens aan sport

De uitgaven aan sport van een gemiddeld huishouden is een micro-economische benadering, in paragraaf 8.2 betrof het een macro-economische benadering. In tegenstelling tot de uitgaven zoals gedefinieerd in het kader van de satellietrekening sport gaat het hier om de directe uitgaven aan sport in enge zin. Contributies en lesgelden, uitgaven aan sportkleding en -artikelen zitten hier bijvoorbeeld wel in; uitgaven aan lessen lichamelijke opvoeding op school of het kijken naar sport op tv niet (de smalste variant van de Vilnius definitie van sport).
In 2010 gaf een gemiddeld huishouden in Nederland bijna 500 euro uit aan sport (tabel 8.4). Dit is minder dan in de drie voorgaande jaren en ook minder dan in 2004 en 2005. Door de jaren heen varieerde het aandeel van de uitgaven aan sport in de totale uitgaven van 1,5% in 2000 tot maximaal 2,0% in 2007. De uitgaven aan sport blijven

in 2009 en 2010 licht achter bij de totale gemiddelde bestedingen van huishoudens. Ditzelfde beeld is ook te zien bij de uitgaven per persoon.[3]
Binnen de uitgaven aan sport vormen de uitgaven aan contributies en lesgelden veruit de grootste post (48% in 2010).

Tabel 8.4
Bestedingen van particuliere huishoudens aan sport, 2000-2010 (in euro's en procenten)

	2000	2003	2006	2007	2008	2009	2010
totaal bestedingen (euro's per huishouden)	24.424	28.015	29.218	30.065	31.228	31.252	31.497
bestedingen aan sport (euro's per huishouden)	366	483	473	590	548	508	491
wv. (% van totaal bestedingen aan sport)							
sport- en kampeerkleding	12	12	10	8	11	11	12
sportschoeisel	9	9	8	7	9	11	8
huur sportaccommodaties	16	14	13	11	11	13	14
sportartikelen en -spellen	13	13	14	10	12	14	12
contributies en lesgelden	45	45	46	41	44	46	48
overige sport	4	7	7	23	12	4	5
aandeel sport in totaal bestedingen (%)	1,5	1,7	1,6	2,0	1,8	1,6	1,6
totaal bestedingen per persoon (euro's)	10.621	12.267	12.948	13.386	13.961	14.040	14.215
bestedingen aan sport per persoon (euro's)	159	212	210	263	245	228	222

Bron: CBS (BO'00-'10)

Huishoudens met minderjarige kinderen geven meer uit aan sport

Uitgaven aan sport zijn niet voor alle huishoudens even groot. Huishoudens met een of meer van de jongste kinderen in de leeftijd van 6 tot 12 jaar gaven naar verhouding het meest uit aan sport (2,8%, van de totale bestedingen; zie figuur 8.1). Voor alle huishoudens tezamen was dit 1,6% (zie tabel 8.4). Ook valt op dat het aandeel van de sportuitgaven voor huishoudens in het vierde inkomenskwartiel, los van de omvang van het huishouden, het grootst was. 'Rijkere' huishoudens gaven dus zowel in absolute zin (euro's) als in relatieve zin (aandeel) meer uit aan sport. Dit hoeft niet per se te betekenen dat rijkere huishoudens meer aan sport doen, het kan ook zo zijn dat het vooral de 'duurdere' sporten zijn. Overigens is het geen wetmatigheid dat naar mate het inkomen hoger is er meer aan sport wordt besteed. Huishoudens in het eerste inkomenskwartiel gaven gemiddeld namelijk relatief meer aan sport uit dan de huishoudens in het tweede inkomenskwartiel.

Contributies en lesgelden

Voor de uitgaven aan contributies en lesgelden is het beeld hetzelfde als voor de totale sportuitgaven. Voor alle onderscheiden huishoudens was het aandeel van deze contributies en lesgelden in de totale uitgaven aan sport praktisch gelijk: 48% tot 50%.

Een verhoging van bijvoorbeeld contributies en lesgelden door sportverenigingen – al dan niet veroorzaakt door hogere huren van sportaccommodaties – heeft niet dezelfde invloed op de bestedingen van huishoudens. Huishoudens met minderjarige kinderen gaven een groter deel van hun totale bestedingen uit aan contributies en lesgelden (1,1%) dan het gemiddelde huishouden (0,8%). Huishoudens met een of meer van de jongste kinderen in de leeftijd van 6 tot 12 jaar gaven gemiddeld 1,4% van hun totale bestedingen uit aan contributies en lesgelden. Contributieverhogingen zullen deze huishoudens dus 'zwaarder treffen' dan bijvoorbeeld huishoudens zonder kinderen.

Figuur 8.1
Sportuitgaven en uitgaven aan contributies en lesgelden naar huishoudkenmerken, 2010
(in procenten van de totale bestedingen)

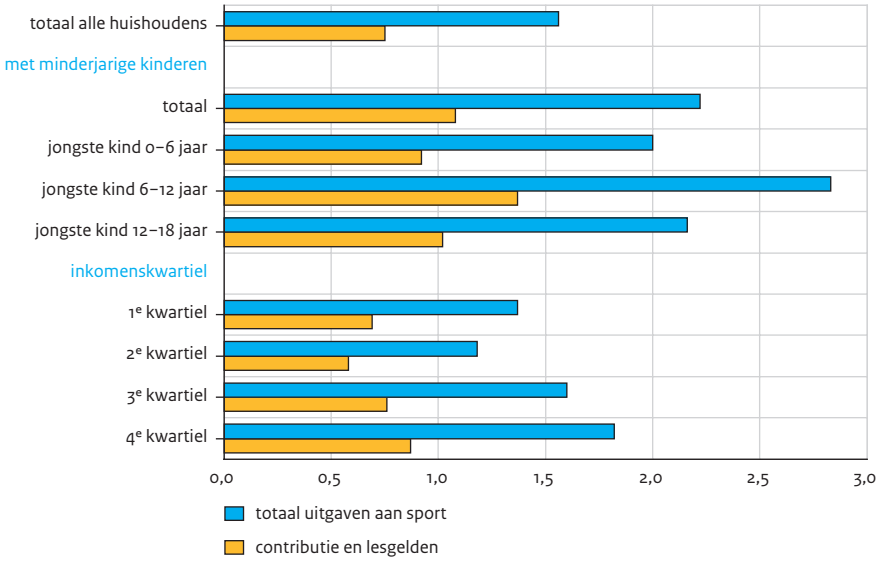

Bron: CBS (BO'10)

8.4 Overheidsuitgaven en -inkomsten met betrekking tot sport

De overheid is een belangrijke aanbieder en financier van sportfaciliteiten (zie § 8.2). Voorbeelden hiervan zijn de subsidies aan sportaccommodaties en sportclubs alsook het zelf exploiteren van gemeentelijke sportaccommodaties zoals zwembaden. In deze paragraaf geven we de uitgaven van de verschillende overheidslagen aan sport weer. In algemene zin gaat het hier om uitgaven die gericht zijn op de stimulering en facilitering van sportbeoefening. Vervolgens verdelen we deze uitgaven onder naar uitgaven aan sportaccommodaties, sportclubs en -raden en overige uitgaven aan sport.

Gemeenten belangrijkste overheidsfinancier sport

In 2012 gaf de overheid bijna 1,6 miljard euro uit aan het stimuleren en faciliteren van sportactiviteiten. Hier stond 0,3 miljard euro aan inkomsten uit sport tegenover. De netto-uitgaven aan sport van de overheid bedroegen in 2012 dus 1,2 miljard euro (tabel 8.5).

Tabel 8.5

Overheidsuitgaven en -inkomsten met betrekking tot sport naar overheidslaag, 2000-2012 (in mln. euro's)

	2000	2003	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012[a]
totaal									
bruto-uitgaven[b]	991	1245	1370	1383	1491	1616	1627	1592	1588
inkomsten	265	349	348	367	379	389	387	341	348
netto-uitgaven	725	896	1022	1017	1112	1226	1241	1251	1240
rijksoverheid									
bruto-uitgaven	61	73	119	97	105	113	113	100	80
inkomsten	1	1	1	1	1	2	2	3	3
netto-uitgaven	60	72	118	96	103	111	111	96	76
provincies									
bruto-uitgaven	5	13	11	9	17	14	15	28	15
inkomsten	0	3	1	1	1	0	0	0	0
netto-uitgaven	5	10	10	8	16	14	15	28	15
gemeenten[c]									
bruto-uitgaven[d]	925	1158	1241	1276	1369	1488	1500	1465	1494
inkomsten	265	345	346	364	376	386	385	338	345
netto-uitgaven	660	813	895	912	993	1101	1115	1127	1149

a Voorlopige cijfers.
b Bruto-uitgaven bestaan uit overdrachten, personeelsuitgaven, kapitaallasten, materiële en overige uitgaven. De netto-uitgaven zijn de bruto-uitgaven verminderd met de inkomsten.
c Inclusief gemeenschappelijke regelingen.
d Met ingang van 2004 zijn de uitgaven van gemeenten die verband houden met (kunst)grasvelden inclusief gebouwen zoals kleedkamers of de kantine die uitsluitend ten dienste staan van het gebruik van deze sportterreinen, apart onderscheiden. Tot en met 2003 waren deze uitgaven onderdeel van de totale uitgaven aan sport. In 2012 bedroegen de bruto-uitgaven aan deze functie 289 miljoen euro of wel 18% van de totale gemeentelijke bruto-uitgaven aan sport. In 2004 was dit 171 miljoen euro of wel 15% van de totale bruto-uitgaven van gemeenten aan sport. De verantwoordelijkheid voor groene sportvelden en -terreinen bij scholen valt onder de hoofdfunctie onderwijs.

Bron: CBS (SIU'00-'12)

Van de drie onderscheiden overheidslagen zijn de gemeenten veruit de belangrijkste financier van sportfaciliteiten. Het onderhoud van sportaccommodaties en zwembaden, het subsidiëren van lokale sportverenigingen of het faciliteren van lokale sportevenementen worden in Nederland primair gezien als een taak van de lokale overheid (zie ook hoofdstuk 3). Meer dan 90% van de inkomsten en uitgaven kwamen voor rekening van de gemeenten. Dit was in 2000 zo en dat was in 2012 nog steeds het geval. In de hier beschouwde periode zijn de bruto-uitgaven aan sport van de overheid sneller toegenomen dan de inkomsten. Dit vloeit deels voort uit de 'privatisering' van gemeentelijke sportaccommodaties. Meestal blijft hierbij de subsidie aan de particuliere exploitant bestaan (uitgave van de gemeente), maar vloeien de bijbehorende inkomsten niet meer terug naar de gemeente. Uitgedrukt als percentage van de totale bestedingen van gemeenten is het aandeel van sport in de periode 2005-2012 eerder toe- dan afgenomen. In 2005 bedroeg het aandeel van de bruto-uitgaven aan sport in de totale gemeentelijke uitgaven 1,8%; in 2012 was dit opgelopen tot 2,2%. Voor de netto-uitgaven aan sport bedroegen deze percentages respectievelijk 1,3% en 1,6%. Gemeenten hebben vooralsnog dus niet méér bezuinigd op sport dan op bestedingen aan andere functies, maar eerder minder (Hoekman 2013).[4]

Meeste geld gaat naar sportaccommodaties

Zo'n 80% van de bruto-uitgaven van de overheid ging in 2012 naar sportaccommodaties; in 2000 was dit 82% (tabel 8.6). Het aandeel van de sportclubs en -raden in de totale bruto-uitgaven bedroeg in 2000, evenals in 2012 13%. Tussen 2006 en 2009 lag dit wat lager (9%-10%). De verhuur van sportaccommodaties aan sportverenigingen en andere niet-georganiseerde particulieren zorgt voor het leeuwendeel van de inkomsten; 91% in 2000 en 89% in 2012. Het in de loop der jaren iets teruglopende aandeel van sportaccommodaties in zowel de bruto-uitgaven als de inkomsten kan mede zijn veroorzaakt door de overgang van gemeentelijke sportaccommodaties naar particuliere exploitanten (zie hoofdstuk 7). Daarnaast zijn gemeenten zelf met de komst van sportimpuls- en combinatiefunctionarissen meer uit gaan geven aan sportclubs (zie ook hoofdstuk 3 en 11).

Tabel 8.6
Overheidsuitgaven en -inkomsten met betrekking tot sport naar functie, 2000-2012 (in mln. euro's)

	2000	2003	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012[a]
totaal									
bruto-uitgaven[b]	991	1245	1370	1383	1491	1616	1627	1592	1588
inkomsten	265	349	348	367	379	389	387	341	348
netto-uitgaven	725	896	1022	1017	1112	1226	1241	1251	1240
sportaccommodaties									
bruto uitgaven	814	1010	1092	1110	1191	1260	1260	1246	1267
inkomsten	244	306	314	325	339	343	337	299	310
netto uitgaven	570	704	778	785	852	917	923	947	957
sportclubs en -raden									
bruto uitgaven	130	161	122	125	142	217	223	202	206
inkomsten	8	18	22	25	23	27	26	19	15
netto uitgaven	122	144	101	99	119	190	197	183	192
overig sport									
bruto uitgaven	46	74	156	149	157	138	144	145	115
inkomsten	13	26	13	16	16	19	23	23	23
netto uitgaven	33	48	143	133	141	119	121	121	91

a Voorlopige cijfers.
b Bruto-uitgaven bestaan uit overdrachten, personeelsuitgaven, kapitaallasten, materiële en overige uitgaven. De netto-uitgaven zijn de bruto-uitgaven verminderd met de inkomsten.

Bron: CBS (SIU'00-'12)

8.5 Baten, lasten en werkzame personen particuliere sportaccommodaties[5]

Naast gemeenten zijn particuliere exploitanten van sportaccommodaties een belangrijke categorie aanbieders van sportfaciliteiten. Zij exploiteren inmiddels een belangrijk deel van de zwembaden, overdekte sportaccommodaties en openluchtsportaccommodaties in Nederland (zie hoofdstuk 7). Het betreft hier zowel de commerciële als de niet-commerciële exploitanten zoals stichtingen en de door gemeenten verzelfstandigde sportbedrijven. Het betreft nadrukkelijk niet de exploitatie door gemeenten zelf of door andere overheden.
Een van de vragen is of de particuliere exploitatie van sportfaciliteiten rendabel is. Is er een echte markt voor sportfaciliteiten of moet de overheid altijd een steentje bijdragen in de vorm van subsidies of door de exploitatie van eigen sportaccommodaties? Sportbeoefening en het voorzien in voldoende sportfaciliteiten wordt immers gezien als iets van algemeen belang. Mocht 'de markt' te kort schieten in het aanbieden van voldoende en betaalbare sportfaciliteiten dan lag tot nog toe een aanvullende rol van de overheid voor de hand.

Groei sector particuliere exploitanten sportaccommodaties

De totale baten van de door particulieren geëxploiteerde sportaccommodaties in 2012 bedroegen 1,2 miljard euro en zijn in de periode 2000-2012 toegenomen (tabel 8.7). Deze groei voltrok zich grotendeels in de periode 2000-2009. Van 2009 op 2012 was de groei nog maar zeer gering. Het aandeel van wat de primaire inkomstenbron van deze sector zou moeten zijn – de entree- en lesgelden – is in de loop van de jaren afgenomen van 61% in 2000 tot 57% in 2012. Het was en is daarmee overigens nog wel de grootste bron van inkomsten. Het aandeel van subsidies en bijdragen van bijvoorbeeld de lokale overheid in de totale baten is toegenomen tot 18% in 2012. Voor de sector als geheel geldt dat ze niet rond zou kunnen komen zonder deze subsidies en bijdragen. Dit wil zeggen dat als deze inkomsten weggelaten zouden worden uit het exploitatieoverzicht het exploitatieoverschot (baten minus lasten) voor alle hier gepresenteerde jaren negatief zou zijn geweest. Een aandeel van 18% van subsidies en bijdragen klinkt hoog voor particuliere exploitanten. Toch kan het voor bijvoorbeeld een gemeente rationeel zijn de exploitatie van sportaccommodaties in handen te geven van particulieren en toch een flinke subsidie te blijven verstrekken. Het risico van exploitatietekorten ligt dan niet meer bij de gemeente maar bij de exploitant. En een subsidiebedrag is voor een gemeente makkelijker te controleren dan de eigen exploitatie van een sportaccommodatie.

De belangrijkste kostenpost voor de particuliere exploitanten van sportaccommodaties zijn de loonkosten; deze schommelen rond een derde van de totale kosten. Het aandeel van de huisvestingskosten en de kosten voor schoonmaak en onderhoud is in de loop van de jaren toegenomen. De kapitaallasten zijn relatief afgenomen. Dit laatste zou kunnen duiden op het achterblijven of uitstellen van investeringen in de betreffende accommodaties.

De totale werkgelegenheid is toegenomen van 9700 arbeidsjaren in 2000 tot 10.300 in 2012. In 2012 bestond 86% van deze werkgelegenheid uit mensen die in loondienst waren.

De groei van de sector van particuliere exploitanten van sportaccommodaties komt enerzijds doordat de baten en lasten van bestaande exploitanten zijn toegenomen. Anderzijds is ook het aantal particuliere exploitanten toegenomen. Dit zijn dan niet per se nieuw opgerichte sportaccommodaties maar bijvoorbeeld de overgang van een gemeentelijke exploitatie naar een particuliere (zie hoofdstuk 7).

Tabel 8.7
Baten, lasten en werkzame personen particuliere sportaccommodaties, 2000-2012 (in mln. euro's, procenten en arbeidsjaren)

	2000	2003	2006	2009	2012
totaal baten (mln. euro's)	742	929	986	1176	1197
entree- en lesgelden (%)[a]	61	60	59	58	57
subsidies en bijdragen (%)	15	16	16	17	18
sponsor- en reclamegelden (%)	2	2	2	2	2
overige baten (%)[b]	22	22	23	22	23
totaal lasten (mln. euro's)	701	876	912	1127	1142
lonen en sociale lasten (%)	33	34	33	33	34
personeel niet in loondienst (%)	2	2	3	2	2
huisvestingskosten (%)[c]	19	19	20	20	21
onderhoud en schoonmaak (%)	8	8	9	11	11
kapitaallasten (%)	15	13	13	11	11
overige lasten (%)[d]	23	24	23	23	22
werkzame personen (arbeidsjaren)[e]	9690	10.480	9590	10.330	10.250
wv. personeel in loondienst (%)	85	85	84	87	86

a Inclusief verhuuropbrengst gebouwen, terreinen.
b Waaronder opbrengsten kantineverkopen.
c Energie, water, huur gebouwen en terreinen.
d Waaronder inkopen kantine.
e Arbeidstijd in referentieweek omgerekend naar voltijdbanen.

Bron: CBS (SS'00-'12)

Zwembaden

Zwembaden vormen een belangrijke categorie binnen de particuliere accommodaties. De totale baten van de zwembaden zijn in de periode 2000-2012 toegenomen van 275 miljoen euro tot ruim 0,5 miljard euro (tabel 8.8) en vormen daarmee 44% van de totale baten van alle particuliere sportaccommodaties (tabel 8.7). Het aandeel van de entree- en lesgelden – de primaire bron van inkomsten – van de zwembaden bedroeg voor alle jaren zo'n 55%. Ruim een derde deel van de totale baten van de zwembaden bestaat uit subsidies en bijdragen. Meer nog dan voor de sector als geheel geldt voor de particuliere zwembaden dat ze zonder deze subsidies de exploitatie niet sluitend zouden kunnen krijgen. De belangrijkste kostenpost zijn de loonkosten (42% in 2012). De kosten voor onderhoud en schoonmaak zijn relatief toegenomen. De kapitaallasten zijn relatief afgenomen, wat – net als voor de sector als geheel – zou kunnen duiden op afnemende investeringen.
De werkgelegenheid binnen de particuliere exploitanten van zwembaden is toegenomen van 4000 fte in 2000 tot ruim 5000 fte in 2012. Door de jaren heen bestaat deze werkgelegenheid voor meer dan 90% uit mensen die in loondienst zijn van deze exploitanten.

Tabel 8.8

Baten, lasten en werkzame personen particuliere zwembaden, 2000-2012 (in mln. euro's, procenten en arbeidsjaren)

	2000	2003	2006	2009	2012
totaal baten (mln. euro's)	275	370	402	524	526
entree- en lesgelden (%)[a]	55	55	55	55	55
subsidies en bijdragen (%)	35	35	35	35	36
sponsor- en reclamegelden (%)	0	0	0	0	0
overige baten (%)[b]	10	9	10	10	9
totaal lasten (mln. euro's)	273	364	391	515	514
lonen en sociale lasten (%)	43	43	42	42	42
personeel niet in loondienst (%)	2	3	3	2	2
huisvestingskosten (%)[c]	22	22	23	23	23
onderhoud en schoonmaak (%)	8	9	10	10	11
kapitaallasten (%)	10	7	7	6	6
overige lasten (%)[d]	15	15	15	17	16
werkzame personen (arbeidsjaren)[e]	4030	4550	4450	5100	5090
wv. personeel in loondienst (%)	92	91	92	94	93

a Inclusief verhuuropbrengst gebouwen, terreinen.
b Waaronder opbrengsten kantineverkopen.
c Energie, water, huur gebouwen en terreinen.
d Waaronder inkopen kantine.
e Arbeidstijd in referentieweek omgerekend naar voltijdbanen.

Bron: CBS (SS'00-'12)

Overige particuliere sportaccommodaties

De baten van de overige particuliere sportaccommodaties zoals sporthallen en openluchtsportaccommodaties zijn toegenomen van 467 miljoen euro in 2000 tot 671 miljoen euro in 2012 (tabel 8.9). Voor de overige sportaccommodaties bedroegen de inkomsten uit entree- en lesgelden in 2000 bijna twee derde (65%) van de totale baten. Dit aandeel is in de loop van de jaren langzaam afgenomen tot 59% in 2012. In tegenstelling tot de zwembaden hebben de overige sportaccommodaties de inkomsten uit andere activiteiten (overige baten) relatief meer weten te verhogen. Hier vallen onder andere de inkomsten uit de horeca onder. Een ander opmerkelijk verschil tussen beide sectoren is het belang van de subsidies en bijdragen. Voor zwembaden was het aandeel van deze inkomsten door de jaren heen zo'n 35%; voor de overige sportaccommodaties was dit maar 3%-4%. De sector overige sportaccommodaties zou strikt genomen ook zonder deze subsidies een – weliswaar klein – exploitatieoverschot gerealiseerd hebben. Van de totale lasten bestaat ruim een kwart uit loonkosten. Ook hier zijn de huisvestingskosten en de kosten van schoonmaak en onderhoud relatief toegenomen en de kapitaallasten

afgenomen. Het aandeel van de overige lasten is hoog. Dit hangt samen met de overige baten en betreft bijvoorbeeld de inkoop van horecaproducten.
De werkgelegenheid bij de overige particuliere sportaccommodaties is afgenomen van 5660 fte in 2000 tot 5160 fte in 2012. Het aandeel dat hiervan in loondienst is bij de betreffende exploitant bedroeg in 2012 79%; beduidend minder dan bij de zwembaden.

Tabel 8.9

Baten, lasten en werkzame personen overige particuliere sportaccommodaties, 2000-2012 (in mln. euro's, procenten en arbeidsjaren)

	2000	2003	2006	2009	2012
totaal baten (mln. euro's)	467	559	584	652	671
entree- en lesgelden (%)[a]	65	63	62	61	59
subsidies en bijdragen (%)	3	3	3	4	4
sponsor- en reclamegelden (%)	3	3	3	3	4
overige baten (%)[b]	29	31	32	32	33
totaal lasten (mln. euro's)	428	512	521	612	628
lonen en sociale lasten (%)	26	27	26	25	27
personeel niet in loondienst (%)	2	2	2	2	2
huisvestingskosten (%)[c]	16	16	17	17	19
onderhoud en schoonmaak (%)	8	8	8	11	11
kapitaallasten (%)	19	16	17	16	15
overige lasten (%)[d]	29	30	29	28	26
werkzame personen (arbeidsjaren)[e]	5660	5930	5140	5230	5160
wv. personeel in loondienst (%)	80	80	78	80	79

a Inclusief verhuuropbrengst gebouwen, terreinen.
b Waaronder opbrengsten kantineverkopen.
c Energie, water, huur gebouwen en terreinen.
d Waaronder inkopen kantine.
e Arbeidstijd in referentieweek omgerekend naar voltijdbanen.

Bron: CBS (SS'00-'12)

Fitnessbranche groeit[6]

De fitnessbranche is de afgelopen decennia sterk gegroeid. Zowel het aanbod van fitnesscentra als het gebruik van deze centra (de vraag). Een op de vijf Nederlanders doet aan fitness, waarvan twee derde bij een fitnesscentrum. Een ruwe schatting van de omzet en werkgelegenheid in de fitnessbranche komt uit op respectievelijk bijna 1 miljard euro en 6000 fte. Binnen de sportsector is de fitnessbranche hiermee een grotere 'speler' geworden. De omzet komt bijvoorbeeld in de buurt van de omzet van de hiervoor besproken particuliere exploitanten van sportaccommodaties als zwembaden en sporthallen. Sportverenigingen en fitnesscentra gelden overigens wel in zekere mate als elkaars substituten of concurrenten. Verenigingssporters beschouwen een fitnesscentrum hierbij

vaker als een substituut dan andersom (Hover et al. 2012). Met andere woorden: de groei van de ene sector gaat tot op zekere hoogte ten koste van de andere.

8.6 Baten, lasten en personeel sportclubs

Een van oudsher belangrijke pijler van de sportbeoefening in Nederland zijn de sportclubs en -verenigingen. Deze huren op grote schaal sportaccommodaties waar hun leden dan gebruik van kunnen maken. De baten van deze sportclubs zijn in de periode 2000-2012 toegenomen van 824 miljoen euro tot bijna 1,3 miljard euro (tabel 8.10). De totale baten van sportclubs zijn daarmee iets hoger dan die van particuliere exploitanten van sportaccommodaties (1,2 miljard euro; tabel 8.8). Het aandeel van de contributies, les- en entreegelden in de totale baten is toegenomen van 48% in 2000 tot 52% in 2012. Ook zijn de sportclubs erin geslaagd de inkomsten uit sponsor- en reclamegelden te verhogen; van 9% in 2000 tot 12% in 2012. Sportclubs hebben tegenwoordig vaak een persoon of commissie waarvoor het werven van adverteerders en sponsoren expliciet een taak is. De toename van de gelden vond overigens plaats in de periode 2000-2009. Van 2009 op 2012 was er geen sprake meer van groei op dit punt. Dit kan voortvloeien uit de economische crisis die potentiële sponsoren (tijdelijk) heeft afgeschrikt. Het belang van de kantineverkopen, maar ook de subsidies en bijdragen in de totale baten is in dezelfde periode wat afgenomen. Voor de sector als geheel geldt echter voor alle hier gepresenteerde jaren dat er zonder subsidies en bijdragen sprake zou zijn geweest van een exploitatietekort. Dit (fictieve) tekort schommelt rond de 80 miljoen euro en is tussen 2000 en 2012 vergelijkbaar van omvang gebleven. Huisvestingskosten zijn de belangrijkste kostenpost van sportclubs (22% in 2012). Lonen en salarissen van de personen die in loondienst zijn van de sportclub bedragen door de jaren heen 12% van de totale lasten. De kosten van het personeel dat niet in loondienst is, zijn relatief toegenomen. Het betreft hier betalingen voor inhuur- en uitzendkrachten, maar ook eventuele betalingen aan vrijwilligers. Vrijwilligers mogen tot een bepaald maximum een vergoeding ontvangen. De wedstrijd- en reiskosten zijn eveneens wat toegenomen. De inkoopkosten kantine namen iets af wat consistent is met de eveneens wat teruggelopen inkomsten uit de kantineverkopen.

In 2012 is het aantal personen in loondienst van de sportclubs afgenomen. Ook het arbeidsvolume van deze groep liep terug; in 2012 was het arbeidsvolume 3600 fte, in 2009 was dit nog 3900 fte.

Tabel 8.10
Baten, lasten en personeel sportclubs, 2000-2012 (in mln. euro's, procenten, personen en arbeidsjaren)[a]

	2000	2003	2006	2009	2012
totaal baten (mln. euro)	824	953	1.106	1.233	1.264
contributie, les- en entreegelden (%)	48	48	49	50	52
subsidies en bijdragen (%)[b]	11	12	11	10	9
sponsor- en reclamegelden (%)	9	10	11	12	12
kantineverkopen (%)	26	26	25	24	22
overige baten (%)	6	4	5	5	5
totaal lasten (mln. euro)	796	919	1.066	1.194	1.229
lonen en sociale lasten (%)	12	11	12	12	12
personeel niet in loondienst (%)	7	7	8	9	9
huisvestingskosten (%)[c]	22	22	22	21	22
onderhoud en schoonmaak (%)	7	8	7	8	8
inkoopkosten kantine (%)	14	15	13	13	12
kapitaallasten (%)	6	6	6	6	6
bondscontributies (%)	8	8	8	8	8
wedstrijd- en reiskosten (%)	7	8	10	10	10
overige lasten (%)	17	16	14	13	13
aantal personen in loondienst	13.780	13.130	12.970	12.870	11.950
personen in loondienst (arbeidsjaren)	3.500	3.580	3.710	3.920	3.610

a Exclusief watersportclubs en betaald voetbalorganisaties.
b Overheidssubsidies, bijdragen uit fondsen, donaties en inkomsten uit zelf georganiseerde acties.
c Energie, water, huur gebouwen en terreinen.

Bron: CBS (SS'00-'12)

Binnensport

Binnen de sportbeoefening en de daarbij behorende sportclubs kan een onderverdeling gemaakt worden in binnen- en buitensport. In 2012 bedroegen de baten van de binnensportclubs 223 miljoen euro (tabel 8.11). Dit is minder dan een kwart van de totale baten van de buitensportclubs (zie tabel 8.12). Ruim 70% van de totale baten van de binnensport bestaat uit contributies, les- en entreegelden. De subsidies en bijdragen bedroegen 13% van de totale baten. De binnensport leunt dus zwaar op deze twee inkomstenbronnen en heeft weinig andere mogelijkheden om inkomsten te genereren. De kantineverkopen bedragen 'maar' 7% van de totale baten. Vaak komen kantine-inkomsten van binnensportaccommodaties toe aan de exploitant waardoor dit de sportclub die deze accommodatie gebruikt geen inkomsten oplevert. Er zijn wel verschillen tussen de onderscheiden binnensporten. Zo lijken team-zaalsporten aantrekkelijker voor sponsoren en adverteerders (13% van de baten) dan bijvoorbeeld de kracht- en vechtsport (2% van de totale baten). De team-zaalsporten zagen de sponsor- en reclamegelden

overigens wel teruglopen van 2009 op 2012; in 2009 waren de sponsor- en reclamegelden nog goed voor 17% van de totale baten (cijfer niet in tabel).

Voor de binnensport als geheel zijn de huisvestingskosten de belangrijkste kostenpost (39%). Voor zwem- en duiksportclubs is dit zelfs meer dan de helft van de kosten (57%). Wellicht is dit ook een deel van de legitimatie voor het relatief hoge aandeel van de post subsidies en bijdragen in de totale baten van de zwem- en duikclubs (17%). Ook de bondscontributies die onder andere voortvloeien uit het in competitieverband uitoefenen van de betreffende sport vormen met 12% een substantieel deel van de lasten van sportclubs. Gevoegd bij de 8% van de wedstrijd- en reiskosten vormen de kosten voor het deelnemen aan de competitie een behoorlijk aandeel van de totale kosten van de binnensportclubs (20% in 2012). Voor team-zaalsportclubs bedragen de bondscontributies en de wedstrijd- en reiskosten tezamen zelfs 28% van de totale lasten.

Tabel 8.11

Baten, lasten en personeel binnensport, naar tak van sport, 2012 (in mln. euro's, procenten, personen en arbeidsjaren)

	totaal	kracht- en vechtsport	individuele zaalsport	team zaal-sport	zwem- en duiksport	andere binnensport[a]
totaal baten (mln. euro)	223	20	62	54	44	43
contributie, les- en entreegelden (%)	71	81	75	67	73	65
subsidies en bijdragen (%)[b]	13	11	13	13	17	11
sponsor- en reclamegelden (%)	5	2	3	13	3	3
kantineverkopen (%)	7	3	6	6	3	16
overige baten (%)	3	2	3	2	3	6
totaal lasten (mln. euro)	217	20	61	51	43	41
lonen en sociale lasten (%)	8	20	15	4	2	4
personeel niet in loondienst (%)	13	13	18	16	8	9
huisvestingskosten (%)[c]	39	35	36	35	57	32
onderhoud en schoonmaak (%)	2	3	2	1	2	3
inkoopkosten kantine (%)	4	2	3	4	2	9
kapitaallasten (%)	2	3	1	1	1	3
bondscontributies (%)	12	3	9	19	11	13
wedstrijd- en reiskosten (%)	8	9	5	9	8	13
overige lasten (%)	11	13	10	11	10	15
aantal personen in loondienst	2440	460	1640	110	70	150
personen in loondienst (arbeidsjaren)	440	80	250	40	20	40

a Denksport, bowlen, kegelen, biljarten, schietsport, darten, schermen, squash enzovoort.
b Overheidssubsidies, bijdragen uit fondsen, donaties en inkomsten uit zelf georganiseerde acties.
c Energie, water, huur gebouwen en terreinen.

Bron: CBS (SS'00-'12)

Clubs die kracht- en vechtsport of individuele zaalsporten organiseren zijn relatief veel geld kwijt aan de loonkosten van personeel in loondienst. De binnensportclubs hebben ruim 2400 personen in loondienst die gezamenlijk goed zijn voor 440 fte, waarmee ze bijna 13% van de werkgelegenheid in de totale sector sportclubs en -verenigingen voor hun rekening nemen. De parttime factor is hier echter hoog: gemiddeld werkt een werknemer slechts een dag per week bij een binnensportclub.

Buitensport

De buitensportclubs zijn qua baten, lasten en werkgelegenheid vele malen groter dan de binnensportclubs. Zo bedroegen de totale baten van de buitensportclubs in 2012 meer dan een miljard euro en waren er 9500 personen (3200 fte) werkzaam in loondienst (tabel 8.12).

Aan de batenzijde is het belangrijkste verschil tussen de binnen- en de buitensport het grotere belang van sponsor- en reclamegelden voor de buitensport (13%) en vooral het grotere belang van de kantineverkopen (25%). Het 'verdienmodel' van een buitensportclub is veelal anders dan dat van een binnensportclub. Vaak beschikt een buitensportclub over een 'eigen' kantine. En als deze kantine in eigen beheer wordt geëxploiteerd ('bardienst') dan vloeien de inkomsten ook naar de club. Vooral bij het veldvoetbal zijn de kantineverkopen belangrijk (39%) en vormen een groter aandeel van de baten dan de contributies (32%).

Gevolg is dat de contributies, les- en entreegelden minder het financiële fundament van de buitensportclubs vormen in vergelijking met binnensportclubs (48% van de totale baten). Overigens varieert dit aandeel van 74% voor de golfclubs tot 'slechts' 32% voor het veldvoetbal. Voor de buitensport als geheel zijn subsidies en bijdragen ook een minder belangrijke bron van inkomsten (8%). Voor zowel de binnen- als de buitensportclubs geldt echter dat er zonder subsidies en bijdragen sprake zou zijn van een exploitatietekort.

Aan de kostenzijde zijn de huisvestingskosten voor de buitensportclubs minder belangrijk (18%). De loonkosten zijn wel wat hoger, buitensportclubs werken dus meer met personeel in loondienst. En ook de inkoopkosten kantine zijn voor de buitensportclubs logischerwijze een belangrijkere kostenpost. Overigens wijken de golfclubs op het punt van de kantineverkopen af (7% van de baten), omdat het horecagedeelte net als bij de binnensport, vaak tot de exploitatie van de accommodatie behoort en niet tot die van de club.

Zo heeft elke sportclub zijn eigen achilleshiel op het punt van baten en lasten. Prijsverhogingen of verandering in beleid hebben daarom niet op alle sportclubs een zelfde effect (Hoekman et al. 2011).

Tabel 8.12

Baten, lasten en personeel buitensport, naar tak van sport, 2012 (in mln. euro's, procenten, personen en arbeidsjaren)

	totaal	golf	tennis	veldsport (excl. voetbal)	veldvoetbal	andere buiten-sport[a]
totaal baten (mln. euro)	1041	132	161	151	407	190
contributie, les- en entreegelden (%)	48	74	57	47	32	55
subsidies en bijdragen (%)[b]	8	3	5	10	8	14
sponsor- en reclamegelden (%)	13	7	5	18	16	14
kantineverkopen (%)	25	7	26	20	39	10
overige baten (%)	6	9	7	4	5	7
totaal lasten (mln. euro)	1012	127	152	147	401	185
lonen en sociale lasten (%)	13	21	9	14	15	6
personeel niet in loondienst (%)	8	3	7	12	8	8
huisvestingskosten (%)[c]	18	16	23	19	18	14
onderhoud en schoonmaak (%)	9	25	9	5	6	7
inkoopkosten kantine (%)	14	3	16	12	21	6
kapitaallasten (%)	7	12	12	6	4	4
bondscontributies (%)	7	3	7	10	6	11
wedstrijd- en reiskosten (%)	10	4	4	9	9	22
overige lasten (%)	14	12	12	12	13	20
aantal personen in loondienst	9520	740	680	1550	5530	1020
personen in loondienst (arbeidsjaren)	3170	540	320	480	1560	280

a Atletiek, wielersport, paardensport, hengelsport, auto- en motorsport, vliegsport, triatlon, wandelsport, bergsport enzovoort.
b Overheidssubsidies, bijdragen uit fondsen, donaties en inkomsten uit zelf georganiseerde acties.
c Energie, water, huur gebouwen en terreinen.

Bron: CBS (SS'00-'12)

Lotto-opbrengsten nemen af

Een belangrijke inkomstenbron voor de sportwereld zijn de opbrengsten uit de Lotto (tabel 8.13). De totale opbrengsten van de Lotto zijn in 2012 en 2013 echter fors lager dan in 2011. Door de jaren heen ging circa 70% van de Lotto-opbrengsten naar de sport. Dit was in 2012 en 2013 ook zo. Maar 70% van een lager bedrag is gewoonweg minder geld. Deze Lottogelden worden via het NOC*NSF vervolgens weer verdeeld over projecten in de topsport en de breedtesport. Om de gedachten te bepalen: de totale baten van NOC*NSF lagen de laatste jaren iets boven de 100 miljoen euro (zie hoofdstuk 3). Voor net iets minder dan de helft bestonden deze baten uit genoemde Lottogelden. Een forse vermindering van deze belangrijkste inkomsten is dan een substantiële aderlating.

Tabel 8.13
Besteding van de netto-opbrengst van de Lotto, 2000-2013 (in mln. euro's en procenten)

	2000	2003	2006	2009	2010	2011	2012	2013
totaal netto-opbrengst	46,7	59,5	61,0	71,2	81,0	81,0	60,5	65,0
wv.								
besteed aan sport	33,1	43,0	44,3	51,6	59,0	59,0	43,8	47,0
besteed aan charitas	13,6	16,5	16,7	19,6	22,0	22,0	16,6	18,0
sport binnen totaal (%)	71	72	73	72	73	73	72	72

Bron: Lotto

8.7 Samenvatting

Vanuit macro-economisch perspectief (volgens de brede definitie van sport) is de bijdrage van de sport aan de totale Nederlandse economie 1%. Een groot deel van de 'productie' van sport vindt plaats buiten de sportsector zelf. Het belangrijkste voorbeeld hiervan is het vak lichamelijke opvoeding op scholen. Daarnaast zijn er economische activiteiten die voortkomen of gerelateerd zijn aan het sporten zelf. Belangrijke voorbeelden hiervan zijn de horeca-uitgaven gerelateerd aan sport en de uitgaven aan sportkleding- en artikelen. Sport leidt dus ook tot economische bedrijvigheid in andere sectoren.
De belangrijkste afnemers van sport zijn de huishoudens en personen in Nederland. Dit is op micro-economisch niveau, oftewel de smalle definitie van sport. De directe uitgaven aan sport van een huishouden bedragen gemiddeld 500 euro. Dit is 1,6% van de totale gemiddelde bestedingen van een huishouden.
Omdat sport wordt gezien als iets van algemeen belang, is er sprake van een zekere overheidsbemoeienis met sport. In 2012 bedroegen de netto-uitgaven van de overheid aan sport ruim 1,2 miljard euro. Deze uitgaven werden voor het leeuwendeel door gemeenten gedaan ten behoeve van de (particuliere) exploitatie van sportaccommodaties.
De totale baten van de particuliere exploitanten van sportaccommodaties bedragen 1,2 miljard euro; er zijn ruim 10.000 personen werkzaam (fte's). De overheidsbijdrage aan de accommodaties (18% van alle baten) is bij particuliere zwembaden cruciaal. Zonder subsidie (36% van hun baten) zouden zij de exploitatie niet sluitend kunnen krijgen.
De overige sportaccommodaties zoals sporthallen en -velden daarentegen kunnen dat wel, daar vormen subsidies slechts 4% van alle baten. De fitnessbranche is de afgelopen decennia sterk gegroeid en de omzet wordt geschat op bijna een miljard euro; de werkgelegenheid op 6000 fte's.
Sportclubs en -verenigingen zijn de belangrijkste gebruikers van de sportaccommodaties. De totale baten van deze branche waren bijna 1,3 miljard; de werkgelegenheid bedroeg ruim 4000 fte's (excl. vrijwilligers). Onder de sportverenigingen is de binnensport in economische zin vele malen kleiner dan de buitensport. De totale baten van de binnensport bedroegen 223 miljoen euro, waarvan 71% bestond uit contributies, les- en

entreegelden. De lasten bestonden voor meer dan een derde uit huisvestingslasten. De totale baten van de buitensport bedroegen meer dan een miljard euro. De kantineverkopen zijn als inkomstenbron voor de buitensporten veel belangrijker dan voor de binnensport. Voor het veldvoetbal zijn deze inkomsten zelfs groter dan de inkomsten uit contributies. Net als voor de particulier geëxploiteerde zwembaden geldt voor de sector sportclubs en -verenigingen als geheel dat ze zonder subsidie de exploitatie niet sluitend zouden kunnen krijgen. Dit is echter niet nieuw, ook in 2000 was dit al het geval.

Sinds 2000 zijn de meeste variabelen van de sporteconomie toegenomen, maar in de meeste gevallen heeft deze groei zich vooral voltrokken tot en met 2009 en niet meer daarna. Zo namen de overheidsuitgaven van 2000 tot en met 2009 jaarlijks toe en vervolgens niet meer. Het aandeel van sport in de totale overheidsuitgaven is echter eerder toe- dan afgenomen. Op andere overheidsuitgaven is dus meer bezuinigd. Ook namen de baten en lasten van de particuliere sportaccommodaties toe in de periode 2000-2009. Daarna viel dit stil. De werkgelegenheid nam zelfs iets af van 2009 op 2012. En ook voor de sportclubs is dit het beeld: groei tot en met 2009 en daarna nauwelijks groei. De jaren van mindere economische groei of zelfs krimp lijken dus hun stempel op de ontwikkelingen in de sport te hebben gedrukt. Vooralsnog lijkt de sport echter niet zwaarder getroffen dan andere sectoren of achter te blijven bij de algemene economische ontwikkeling.

Noten

1 In de satellietrekening sport zijn dit feitelijk de SBI-groepen 93.1 en 93.291 uit de Standaard Bedrijfsindeling 2008 (SBI 2008).
2 Dit geldt ook voor de export. Alleen de export die leidt tot een finale besteding in het buitenland wordt meegerekend. Dus de export van materialen voor sportschoenen of -fietsen wordt niet meegeteld als export van de sporteconomie. Een complete sportschoen of -fiets wordt wel meegerekend.
3 De ontwikkelingen zijn hier weergegeven in nominale bedragen. Dit in tegenstelling tot de macroeconomische beschrijvingen waar ontwikkelingen veelal gecorrigeerd zijn voor prijsmutaties. Met andere woorden: bij nominaal gelijk blijvende uitgaven aan sport, waarbij de prijs van sport wel is toegenomen, heeft een huishouden minder sport voor zijn geld.
4 Gemeenten zijn hier inclusief gemeenschappelijke regelingen (zie CBS StatLine).
5 De sector sportaccommodaties omvat de sector 93.11 uit de Standaard Bedrijfsindeling 2008 (SBI 2008). Die is in deze paragraaf nader onderverdeeld in zwembaden (93.11.1) en overige sportaccommodaties (93.11.2 tot en met 93.11.9). Voor de zwembaden geldt dat het hier gaat om exploitanten van in ieder geval een zwembad. Naast dit zwembad kunnen ze nog andere zwembaden exploiteren, maar ook andere (sport)accommodaties. Exploitatiegegevens over de gemeentelijke zwembaden en andere gemeentelijke sportaccommodaties zitten hier niet in en zijn ook anderszins niet voor handen.
6 De beschrijving van de ontwikkelingen in de fitnessbranche zijn grotendeels ontleend aan het *Trendrapport Fitnessbranche 2012*, zoals dat door het Mulier Instituut in samenwerking met anderen is uitgebracht (Hover et al. 2012). Het CBS verzamelt slechts in beperkte mate gegevens over de fitnessbranche.

9 Sport, ruimte en tijd

Remco Hoekman, Karin Wezenberg-Hoenderkamp (Mulier Instituut)
en Remko van den Dool (SCP)

In dit hoofdstuk wordt de volgende kernindicator uitgewerkt:

kernindicator	operationalisatie	uitkomst	trend in de afgelopen 10 jaar
voorzieningen-niveau	bodemgebruik sport-terreinen (hectares)	34.474	stijging

Bron: CBS (Bodemstatistiek '00-'10)

9.1 Ruimte en tijd voor sport

De afgelopen jaren is beleidsmatig veel aandacht uitgegaan naar sport en bewegen dicht(er)bij. De achterliggende gedachte is dat zo meer mensen in beweging komen. Illustratief hiervoor zijn de activiteiten van de buurtsportcoach en de sportimpulsprojecten in het kader van het beleidsprogramma Sport en Bewegen in de Buurt (zie hoofdstuk 3). In deze projecten gaat de aandacht enerzijds uit naar het ruimtelijk dichtbij brengen van de sport en anderzijds naar het goed aansluiten van de inhoud en timing van het aanbod op de wensen van de inwoners. Ruimte en tijd worden hiermee gepositioneerd als belangrijke aspecten bij het bevorderen van de sportdeelname.
Onderzoek naar de achtergronden van het niet-sporten laten zien dat het tijdsaspect een rol speelt. 'Te druk' is de meest genoemde reden om niet te sporten (Van den Dool et al. 2009). Nader onderzoek laat echter zien dat de groep sporters niet over meer vrije tijd beschikt dan de groep niet-sporters (Breedveld en Mulleneers 2011). Wel is tijdgebrek negatief van invloed op de frequentie en duur van de sportbeoefening. Dit leidt ertoe dat de mensen met een druk bestaan er vaker voor kiezen om individueel te sporten op momenten dat het hen uitkomt. Voor het sportbeleid zijn de tijden waarop mensen sporten interessante informatie als het gaat om bijvoorbeeld de bezetting van sportaccommodaties. Het is derhalve interessant om te bezien of de piekmomenten van sportbeoefening (doordeweekse avonden en in het weekend overdag, zie Knol et al. 2008) in stand blijven.

Net als tijd vormt de aanwezigheid van sportvoorzieningen een basisvoorwaarde voor de sportbeoefening. In het gemeentelijk beleid ligt het zwaartepunt nog altijd bij het realiseren en exploiteren van sportaccommodaties (zie hoofdstuk 8) en het binnen de mogelijkheden optimaliseren van de bereikbaarheid van sportaccommodaties. In dit hoofdstuk staan we stil bij de ontwikkeling in de aanwezige sportruimte en de bereikbaarheid van sportaccommodaties op basis van de afstand die sporters moeten overbruggen naar de sportaccommodaties.
Om de aanwezige sportruimte en de bereikbaarheid van deze accommodaties in perspectief te plaatsen, gaan we ook in op het ruimtegebruik door de sporters. In hoeverre maken sporters gebruik van officiële sportaccommodaties? En wat is het belang van de openbare ruimte die geen onderdeel is van de statistieken van het ruimtebeslag van sport als sportvoorziening?
In dit hoofdstuk gaan we in op het ruimtebeslag van sport (§ 9.2), gebruik van typen sportvoorzieningen (§ 9.3), de verplaatsingen ten behoeve van sport (§ 9.4) en de ordening van de tijd die besteed wordt aan sport (§ 9.5). Tot slot brengen we in paragraaf 9.6 de belangrijkste uitkomsten in samenhang bijeen.
Dit hoofdstuk baseren we op verschillende gegevensbronnen. We maken gebruik van de Bodemstatistieken en de Wijk-Buurtkaarten van het CBS, het Continue Vrijetijds Onderzoek (CVTO) van NBTC-NIPO, het onderzoek Ongevallen en Bewegen in Nederland (OBiN) waarvan de verantwoordelijkheid voor het sportdeel bij het Mulier Instituut ligt, de AccommodatieMonitorSport (AMS) van het Mulier Instituut[1] en het Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) van het SCP en CBS.

9.2 Ruimtebeslag van de sport

Ontwikkelingen in het ruimtebeslag van de sport in Nederland

Nederland heeft in 2010 ruim 34.000 hectare sportterrein, 8% meer dan in 2000 (32.000 hectare, tabel 9.1).[2] Hiertoe behoren zowel het sportterrein zelf als bijbehorende tribunes, parkeerterreinen en bos- of heesterstroken.[3] Afgezet tegen het aantal inwoners betekent dit dat er gemiddeld 2,1 hectare sportterrein per 1000 inwoners beschikbaar is. De sport blijft daarmee binnen de sector recreatie qua ruimtegebruik een vrij constante, maar dominante positie innemen. Kijken we echter naar de totale ruimte in Nederland (exclusief water) dan blijkt dat slechts 1% voor de sport in gebruik is, een fractie meer dan in 2000.

Tabel 9.1
Bodemgebruik, 2000–2010 (in hectares x 1000, in indexcijfers en in procenten van het totaal)

	2000	2003	2006	2008	2010	index (2000=100)
Nederland	4154	4154	4154	4154	4154	100
Nederland excl. water	3378	3376	3373	3372	3369	100
recreatie	92	95	97	98	99	107
waaronder parken en plantsoenen	26	27	28	28	28	108
sportterreinen	32	32	34	34	34	108
dagrecreatie	10	10	10	10	11	103
volkstuinen	4	4	4	4	4	94
verblijfsrecreatie	20	21	21	21	22	108
bos	341	342	344	345	345	101
natuurlijk terrein	140	140	140	140	141	101
recreatie, bos, natuurlijk terrein / totaal opp. Nederland incl. water (%)	13,8	13,9	14,0	14,0	14,1	102
sportterreinen / totaal recreatie (%)	34,5	34,3	34,7	34,9	34,9	101
sport / totaal Nederland excl. water (%)	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	109

Bron: CBS (mutatiereeks Bodemgebruik 2000-2008 en Bodemgebruik in Nederland 2010)

Ontwikkelingen in het ruimtebeslag van de sport in de provincies

Provinciaal zijn er grote verschillen te zien in de aanwezigheid van sportruimte in hectares en in de verhouding tussen de aanwezige sportruimte en het aantal inwoners (tabel 9.2). In de Randstadprovincies is de minste sportruimte per 1000 inwoners aanwezig. In Zuid-Holland is, net als in 2000, dat het laagste (1,5 hectare), gevolgd door Utrecht (1,7 hectare) en Noord-Holland (1,8 hectare). Flevoland en Drenthe hebben relatief gezien de meeste sportruimte, met respectievelijk 3,2 en 3,5 hectare per 1000 inwoners.
Voor de periode 1996-2003 werd vastgesteld dat de groei van de sportruimte achterbleef bij de bevolkingsgroei (Knol et al. 2008). Deze ontwikkeling heeft zich sindsdien niet doorgezet. Hierdoor is, met uitzondering van de provincie Utrecht, in alle provincies in de afgelopen jaren meer sportruimte per inwoner beschikbaar gekomen. Dit is enigszins tegen de verwachting in, omdat door de opkomst van kunstgras (Romijn en Hoekman 2013) en beleid tot clustering van voorzieningen ingestoken is op het efficiënter omgaan met de sportruimte. Grote ruimtegebruikers als golf, voetbal en hockey kenden in de afgelopen jaren echter een groeiend aantal deelnemers, waardoor mogelijk meer sportruimte per inwoner nodig is om aan de vraag te voldoen.
Door de verwachte vergrijzing en krimp zijn vraagtekens te plaatsen bij een blijvende behoefte aan extra sportruimte. In dat kader is het opmerkelijk dat in de provincie Limburg, waar tussen 2000 en 2010 een bevolkingsdaling heeft plaatsgevonden en de vergrijzing en ontgroening heeft doorgezet (Derks et al. 2010), het aantal hectare sportterreinen met 10% is toegenomen.

In Flevoland is de uitbreiding van sportruimte procentueel gezien het grootst (27%). Hier loopt de uitbreiding van sportruimte meer dan in de pas met de bevolkingsontwikkeling (stijging 22%). In de provincie Noord-Brabant is het aantal hectares sportruimte het meest toegenomen met 566 hectare tot 5680 hectare, waardoor dit de provincie met de meeste hectare sportruimte blijft. Een mogelijke verklaring hiervoor is gelegen in de combinatie van de oppervlakte van de provincie en het aantal inwoners. Noord-Brabant is, na Gelderland, de provincie met het grootste grondoppervlak en kent, met uitzondering van de Randstedelijke provincies Zuid-Holland en Noord-Holland, de meeste inwoners.

Tabel 9.2
Ontwikkeling in bodemgebruik voor sportterrein, naar provincie, 2000-2010 (in hectares en in indexcijfers)

	aantal hectares					index verandering in ha sportterreinen	index bevolkingsontwikkeling	sportterrein per 1000 inwoners in
	2000	2003	2006	2008	2010	(2000 = 100)	2000-2010	2010 (ha)
Nederland	31.790	32.489	33.531	34.121	34.474	108	104	2,1
Groningen	1332	1342	1402	1437	1380	104	102	2,4
Friesland	1620	1667	1706	1784	1791	111	103	2,8
Drenthe	1484	1496	1660	1690	1697	114	105	3,5
Overijssel	2334	2372	2454	2503	2477	106	105	2,2
Flevoland	996	1039	1137	1160	1261	127	122	3,2
Gelderland	4006	4094	4125	4167	4195	105	104	2,1
Utrecht	1964	2032	2110	2147	2125	108	110	1,7
Noord-Holland	4427	4474	4592	4632	4738	107	106	1,8
Zuid-Holland	4962	5067	5135	5174	5257	106	103	1,5
Zeeland	991	997	1008	1019	1058	107	103	2,8
Noord-Brabant	5114	5355	5464	5582	5680	111	104	2,3
Limburg	2560	2556	2736	2827	2815	110	98	2,5

Bron: CBS (mutatiereeks Bodemgebruik 1996-2008 en Bodemgebruik in Nederland 2010)

Ontwikkelingen in het ruimtebeslag van de sport in zeven (groot)stedelijke gebieden

Uit het voorgaande bleek dat in de meer stedelijke Randstadprovincies minder sportruimte per inwoner beschikbaar is. Verder is in eerder onderzoek vastgesteld dat tussen 1996 en 2003 de stedelijke rand (buitenringen) ruimte voor de buitensport inleverde (Knol et al. 2008). In het onderstaande gaan we nader in op het ruimtebeslag van de sport in de stedelijke gebieden om te bezien of de negatieve ontwikkeling van het ruimtebeslag voor sport zich na 2003 heeft voortgezet. Hiervoor maken we onderscheid tussen: 1) de vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht); 2) drie stedelijke regio's buiten West-Nederland (Groningen, Arnhem/Nijmegen Eindhoven-Helmond).[4]
Een analyse van de ontwikkeling in het ruimtebeslag van sport in de buitenring van de grote steden na 2003 laat een wisselend beeld zien. Na een stijging van de ruimte in 2006

en 2008 volgde wederom een daling in 2010 waardoor de ruimte nu vergelijkbaar is met 2003 (tabel 9.3). Ook het ruimtebeslag van de sport in de centra en binnenringen van de vier grote steden is sinds 2000 niet veel veranderd. Wellicht dat enerzijds door een gebrek aan ruimte in de centra en binnenringen er geen mogelijkheid is tot uitbreidingen, en anderzijds door het belang dat aan sport wordt toegekend, de huidige ruimte veelal behouden blijft. Het behoud van de ruimte voor sport in binnensteden sluit aan bij de bevindingen van Van den Heuvel (2011) die concludeert dat er geen sprake is geweest van grootscheepse verplaatsingen van sportterreinen naar randen van de stad. Indien uitbreidingen in sportmogelijkheden binnen de steden plaatsvinden, lijkt dit vooral gedaan te zijn door bijvoorbeeld de aanleg van kunstgras waardoor accommodaties niet meer hectares nodig hebben, terwijl ze wel ruimte kunnen bieden aan meer sporters. Kunstgrasvelden zijn dan ook overwegend in stedelijke gebieden te vinden (Romijn en Hoekman 2013). Daarnaast is door gemeenten geïnvesteerd in kwalitatieve sportieve buitenruimte, zoals Cruyff Courts en Krajicek Playgrounds (zie hoofdstuk 7), en is er aandacht voor multifunctioneel gebruik van schoolpleinen en sportieve aankleding van de openbare ruimte. Hiervan zijn talloze voorbeelden te geven, waarvan er diverse zijn samengebracht in *Reisgids: op weg naar een beweegvriendelijke omgeving* (NISB 2013). Aan de rand van de steden is meer ruimte beschikbaar gekomen voor sport, al is deze groei afgevlakt in 2010. Hier zijn fysieke mogelijkheden om extra ruimte te bestemmen voor sport en is er dus geen noodzaak om kunstgras te gebruiken. Tevens zijn dit de gebieden waar de bevolkingsgroei voornamelijk heeft plaatsgevonden.
De stadsregio's laten vergelijkbare ontwikkelingen zien, met ook daar vooral een groei in de omgeving en een stabiel ruimtebeslag in de centrale steden

Tabel 9.3
Bodemgebruik voor sport in de vier grote steden en omgeving, en de regio's Groningen, Arnhem-Nijmegen en Eindhoven-Helmond, 2000-2010 (in hectares)

	2000	2003	2006	2008	2010
totaal vier grote steden					
centrum en binnenring	381	385	381	382	379
buitenringen	1752	1709	1725	1764	1713
omgeving/randgemeenten	3438	3554	3587	3606	3614
totaal drie regio's buiten West-Nederland					
centrale steden	1200	1203	1223	1201	1156
omgeving	3130	3160	3255	3367	3310

Bron: CBS (mutatiereeks Bodemgebruik 1996-2008 en Bodemgebruik in Nederland 2010)

9.3 Gebruik sportruimte

De sportterreinen die door de CBS-bodemstatistieken in beeld worden gebracht, beschrijven maar een deel van de ruimte die door sporters wordt benut voor sportbeoefening. Het onderzoek Ongevallen en Bewegen in Nederland (OBiN) geeft informatie over een breder palet van voorzieningen die de bevolking gebruikt voor sportbeoefening.[5] Doordat een sporter meerdere sporten beoefent of doordat voor een sport verschillende voorzieningen worden gebruikt (o.a. voetballen in een sporthal en op het sportveld), kan iemand gebruikmaken van meerdere typen voorzieningen.

Tabel 9.4

Gebruik van typen voorzieningen[a] voor sportbeoefening naar geslacht, leeftijd en stedelijkheid, bevolking 6-79 jaar, 2012-2013 (in procenten; n = 20.618)

	gemeentelijke binnensportaccommodatie	zwembad	sportveld	commerciële sportaccommodatie	openbare ruimte
totaal	18	17	17	23	41
geslacht					
man	18	14	23	21	45
vrouw	18	21	10	25	38
leeftijd					
6-11 jaar	41	32	44	12	35
12-17 jaar	41	17	45	24	47
18-34 jaar	23	21	19	32	49
35-54 jaar	11	16	11	23	43
55-64 jaar	9	13	7	20	39
65-79 jaar	9	10	6	13	26
stedelijkheid					
zeer sterk	17	19	16	28	41
sterk	18	17	16	23	41
matig	17	17	17	22	41
weinig	19	17	18	21	43
niet	19	16	18	18	42

a Definities typen sportvoorzieningen. Gemeentelijke binnensportaccommodaties: sporthallen, sportzalen en gymzalen. Sportvelden: alle typen sportvelden, inclusief tennisbanen en atletiekaccommodaties. Commerciële sportaccommodaties: fitnesscentra, klimhallen, skihallen, tennishallen, maneges en golfaccommodaties. Openbare ruimte: openbare weg, park, bos, strand/duinen, openbaar buitenwater (zee/meer/plas/sloot), speelveldjes (o.a. Cruyff Courts en Krajicek Playgrounds) en schoolpleinen.

Bron: Mulier Instituut (OBiN'12-'13)

Naast de sportvoorzieningen blijkt de openbare ruimte van belang voor de sportbeoefening (tabel 9.4). Van de bevolking geeft 41% aan gesport te hebben in de openbare ruimte. Het aandeel van de bevolking dat gebruik heeft gemaakt van commerciële sportaccommodaties (23%), gemeentelijke binnensportaccommodaties (18%), sportvelden (17%) en zwembaden (17%) ligt duidelijk lager. Waar vroeger hardlopers nog gekscherend werden nageroepen, zijn ze nu niet meer weg te denken uit het straatbeeld. Het is illustratief dat de meest beoefende sporten (hardlopen, fietsen en wandelen, zie hoofdstuk 4) vooral sporten zijn die in de openbare ruimte worden beoefend. Toch maakt 51% van de bevolking gebruik van een of meer officiële sportaccommodaties (niet in tabel).

Mannen maken meer dan vrouwen gebruik van sportvelden en van de openbare ruimte. Andersom, maken vrouwen meer gebruik van zwembaden en commerciële sportaccommodaties. Deze verschillen houden deels verband met de sportvoorkeuren van mannen en vrouwen (zie hoofdstuk 4 tabel 4.4). De populariteit van veldsporten in verenigingsverband bij jongens/mannen resulteert in een hoger gebruik van sportvelden. Bij de jeugd is een groot aandeel lid van een sportvereniging en actief in competitieverband wat een verklaring biedt voor de grote mate waarin 6-17-jarigen gebruikmaken van gemeentelijke binnensportaccommodaties en sportvelden. De leeftijdsgroep van 18-34 jaar onderscheidt zich doordat een derde gebruikmaakt van commerciële sportaccommodaties, hetgeen significant meer is dan bij andere leeftijdsgroepen. Het is bekend dat vooral fitness bij deze leeftijdsgroep populair is en de gewenste flexibiliteit biedt (zie hoofdstuk 4 en Hover et al. 2012).
Inwoners van steden maken meer gebruik van commerciële sportaccommodaties dan inwoners van landelijke gebieden, aflopend van 28% in zeer sterk stedelijk gebied tot 18% in niet-stedelijk gebied. Dit houdt vermoedelijk verband met een groter aanbod aan commerciële sportaccommodaties in meer stedelijk gebied (Hoenderkamp en Hoekman 2013). Ondanks de dichtheid van de bebouwing en de verkeersdrukte is in stedelijk gebied het gebruik van de openbare ruimte niet lager. Aandacht voor sportieve inrichting van de openbare ruimte in grotere gemeenten (Hoekman en Gijsbers 2010) resulteert blijkbaar in voldoende mogelijkheden voor sportief gebruik door de inwoners. Inwoners van zeer sterk stedelijke gebieden maken minder gebruik van sportvelden dan mensen in niet stedelijke gebieden. Mogelijk komt dit door de grotere concurrentie van andere sportaanbieders en vrijetijdsbestedingen in stedelijk gebied. Ook zijn in niet stedelijk gebied juist relatief veel sportvelden aanwezig (Hoenderkamp en Hoekman 2013). Voor zwembaden is juist een omgekeerd beeld zichtbaar. 19% van de inwoners in sterk stedelijke gebieden maakt gebruik van een zwembad, terwijl dit in niet stedelijk gebied 16% van de bevolking betreft. De kortere afstand tot een zwembad vormt hiervoor wellicht een verklaring (zie tabel 9.6).

Openbare ruimte uitgelicht

De ene sport in de openbare ruimte is de andere niet. Hardlopen of fietsen op de openbare weg of in het park of bos, watersport in een zee of meer of juist een potje basketbal op een veldje of schoolplein zijn voorbeelden van de diversiteit. Sporters gebruiken

de openbare weg (29%) het meest (tabel 9.5). Gegeven de populariteit van sporten als wandelen, fietsen en hardlopen (zie hoofdstuk 4) was dit een te verwachten uitkomst (Hoekman 2013). Park, bos, strand en duin worden door een kwart van de bevolking benut voor sportbeoefening. Het openbare buitenwater en speelveldjes en schoolpleinen zijn weliswaar voor de bevolking als geheel minder belangrijk (resp. 9% en 6%), maar dit geldt niet voor kinderen (resp. 14% en 20%) en jongeren (resp. 14% en 19%). De reden dat mannen meer dan vrouwen gebruikmaken van de openbare ruimte voor sport blijkt vooral gelegen in het hogere gebruik van de openbare weg, speelveldjes en schoolpleinen door mannen. Het gebruik van de openbare weg verschilt verder naar stedelijkheid. In weinig en niet stedelijk gebied maken meer mensen gebruik van de openbare weg voor de sportbeoefening dan in zeer sterk stedelijk gebied. De verkeersdrukte kan hierin een rol spelen. Desalniettemin sport 27% van de inwoners uit zeer sterk stedelijk gebied op de openbare weg, waarmee deze vaker wordt genoemd dan bijvoorbeeld sportvelden of gemeentelijke binnensportaccommodaties.

Tabel 9.5

Gebruik van verschillende typen openbare ruimte voor sportbeoefening naar geslacht, leeftijd en stedelijkheid, bevolking 6-79 jaar, 2012-2013 (in procenten; n = 20.618)

	openbare weg	park/bos/ strand/duinen	zee/meer/ plas/sloot	speelveldjes/ schoolpleinen[a]
totaal	29	23	9	6
geslacht				
man	32	24	10	8
vrouw	27	22	9	3
leeftijd				
6-11 jaar	13	11	14	20
12-17 jaar	24	22	14	19
18-34 jaar	35	29	13	6
35-54 jaar	34	25	9	2
55-64 jaar	30	24	6	1
65-79 jaar	21	13	3	1
stedelijkheid				
zeer sterk	27	24	11	5
sterk	29	23	10	5
matig	29	23	9	6
weinig	32	23	9	6
niet	32	21	8	5

a Inclusief Cruyff Courts en Krajicek Playgrounds.

Bron: Mulier Instituut (OBiN'12-'13)

9.4 Afstanden tot en verplaatsingen naar sportvoorzieningen

Voor sporters die gebruikmaken van de openbare weg is het aannemelijk dat zij vaak direct vanuit huis starten (zo begint 75% van de hardlopers vanuit het eigen huis), maar voor de meeste sporten zal enige vorm van mobiliteit nodig zijn.
Veel mensen gaan op pad voor hun sportdeelname. De ruim 630 miljoen verplaatsingen ten behoeve van sport[6] zijn goed voor ruim een zesde van alle vrijetijdsverplaatsingen[7] (figuur 9.1). Met een gemiddeld afgelegde afstand naar de sportvoorziening van 7,7 kilometer blijkt sport echter relatief dicht bij huis beoefend te worden (Knol et al. 2008). Sport vertegenwoordigt namelijk slechts 9% van alle vrijetijdskilometers. Voor alle vrijetijdsactiviteiten bij elkaar legt men bijna 15 kilometer (enkele reis) af en voor buitenrecreatie en cultuur respectievelijk 14,6 en 28,1 kilometer. Men legt de kortste afstand af voor sport, gevolgd door verenigingsactiviteiten en hobby's (9,5 km) en watersport (11,0 km).

Figuur 9.1

Aantal verplaatsingen (linker as) en gemiddelde afgelegde afstand (rechter as) naar soorten vrijetijdsactiviteiten, alle leeftijden, 2012-2013 (in aantallen en in kilometers; n = 86.240 activiteiten)

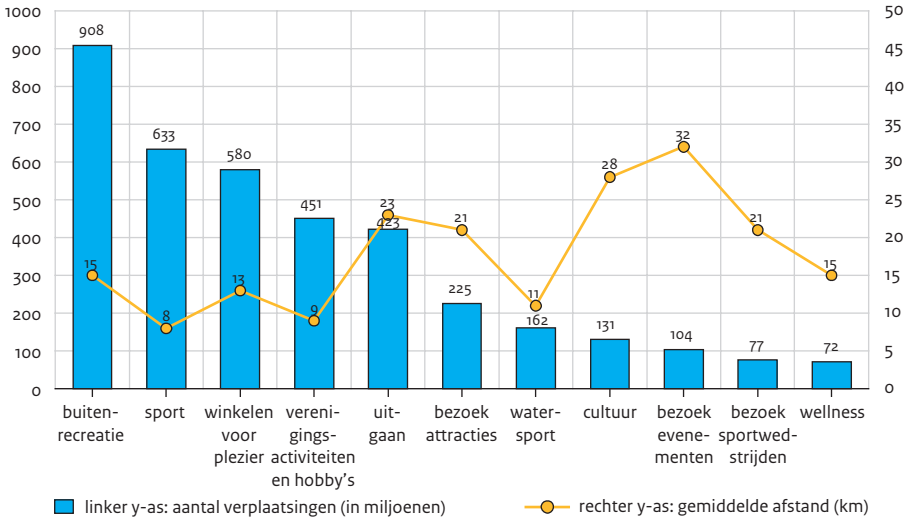

Bron: NBTC-NIPO (CVTO'12-'13)

Niet voor alle sporten is men even vaak onderweg of legt men dezelfde afstand af. Zwemmen en voetbal vragen om veel vervoersmomenten voor trainingen en wedstrijden. Voor de andere sporten zijn beoefenaren minder vaak onderweg. Vooral bij golf, hockey en binnensport (volleybal, basketbal, badminton) maken mensen veel kilometers, terwijl ze tennis en voetbal vaak dichter bij huis beoefenen (figuur 9.2).

Figuur 9.2

Aantal verplaatsingen (linker as) en gemiddelde afgelegde afstand (rechter as) naar type sport, alle leeftijden, 2012-2013 (in aantallen en in kilometers; n = 5945 activiteiten)

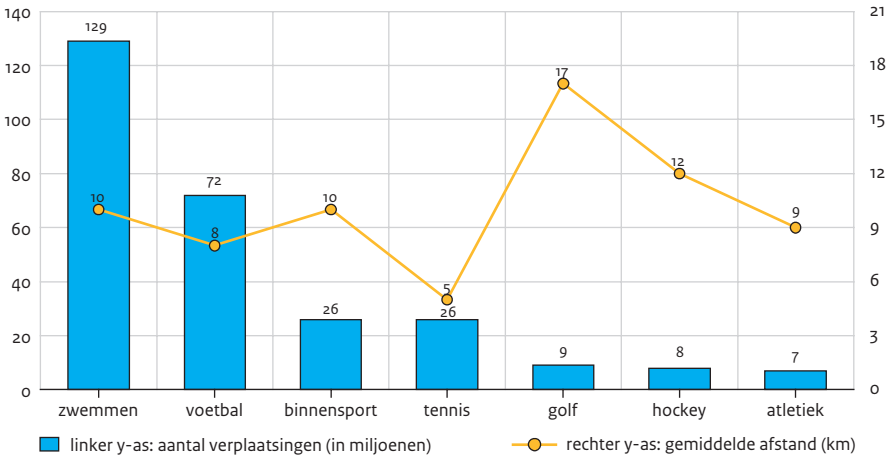

Bron: NBTC-NIPO (CVTO'12-'13)

Golf en in mindere mate hockey hebben een relatief hoog percentage verplaatsingen van meer dan 20 kilometer (19% resp. 15%) en een relatief laag percentage verplaatsingen van minder dan 3 kilometer (14% resp. 26%). Voetbal en tennis kennen een relatief hoog percentage verplaatsingen van minder dan 3 kilometer (62% resp. 60%; figuur 9.3). Opvallend is dat voor atletiek relatief veel mensen minder dan 1 kilometer reizen. Dit wijst erop dat een deel van de mensen atletiek vanuit huis beoefent en hiervoor mogelijk geen atletiekaccommodatie gebruikt.

Met behulp van de AccommodatieMonitorSport (AMS) is bepaald wat de afstand naar de dichtstbijzijnde sportlocatie is. Voetbal, tennis en binnensport kunnen Nederlanders gemiddeld binnen twee kilometer van hun huis beoefenen (tabel 9.6). Voor atletiek en golf moet men het verst reizen (figuur 9.2). De afstanden zijn echter niet voor alle Nederlanders even groot. Mensen op het platteland moeten verder reizen voor zwemmen, hockey, atletiek, golf en binnensport dan mensen in de stad. Tennis en voetbal kunnen zij echter wel even dicht bij huis beoefenen. Vergelijking met figuur 9.2 laat zien dat mensen veel verder reizen dan voor de verschillende sporttakken nodig zou zijn. Blijkbaar kiest men niet altijd de dichtstbijzijnde sportlocatie om te gaan sporten (Diepenveen en Starrenburg 2010), al spelen aspecten als sporten in wedstrijdverband (met uitwedstrijden) en overschatting van de afgelegde afstand (bij invullen vragenlijst) zeker ook een rol.

Figuur 9.3

Verplaatsingen naar afstandsklassen, alle leeftijden, 2012-2013 (in procenten; n = 5945 activiteiten)

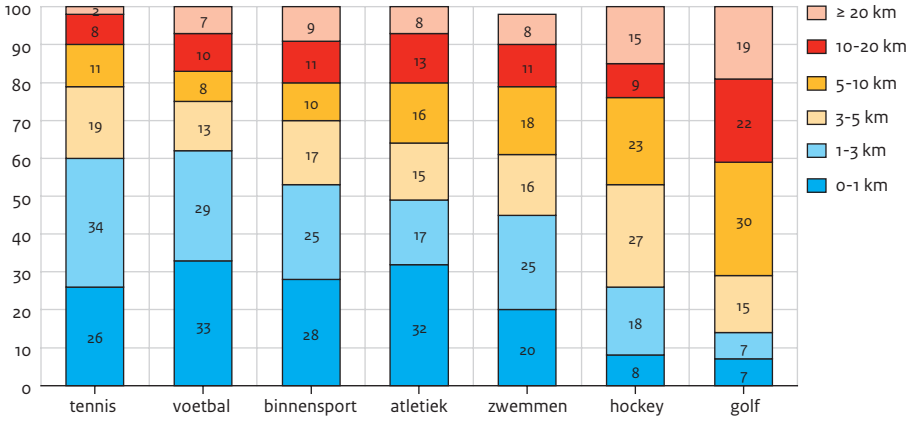

Bron: NBTC-NIPO (CVTO'12-'13)

Tabel 9.6

Gemiddelde afstand naar dichtstbijzijnde sportlocatie, naar stedelijkheid, 2014 (in kilometers)

	zwemmen (n = 857)	tennis (n = 1970)	voetbal (n = 2482)	hockey (n = 305)	atletiek (n = 189)	golf (n = 225)	binnensport (n = 1792)
Nederland	2,3	1,6	1,5	4,7	5,7	6,9	1,8
zeer sterk	1,7	1,6	1,5	3,3	3,5	4,8	1,4
sterk	2,1	1,5	1,5	3,4	4,0	5,7	1,6
matig	2,3	1,7	1,6	3,4	4,6	7,0	1,6
weinig	2,6	1,6	1,6	5,9	8,3	8,5	1,9
niet	3,7	1,8	1,5	10,4	11,4	10,7	3,1

Bron: Mulier Instituut (AccommodatieMonitorSport januari 2014)

Vervoersmiddel

De auto blijft het meest gebruikte vervoersmiddel voor het bezoeken van sportvoorzieningen (Knol et al. 2008). Voor bijna 130 miljoen verplaatsingen (47%) ten behoeve van de zeven onderscheiden sporten gebruikt men de auto (figuur 9.4). De auto wordt op geruime afstand gevolgd door de fiets (34%) en lopen (13%). Het openbaar vervoer (OV) wordt slechts bij 2% van de activiteiten gebruikt. Als men het OV gebruikt, legt men echter wel gemiddeld een grotere afstand af. De meeste kilometers ten behoeve van sport worden met de auto afgelegd (77%). De gemiddelde reisafstand per auto is 14,6 kilometer.

Figuur 9.4
Aantal verplaatsingen (linker as) en gemiddelde afgelegde afstand (rechter as) naar vervoerswijze voor atletiek, binnensport, golf, hockey, tennis, voetbal en zwemmen, alle leeftijden, 2012-2013 (in aantallen en in kilometers; n = 1114)

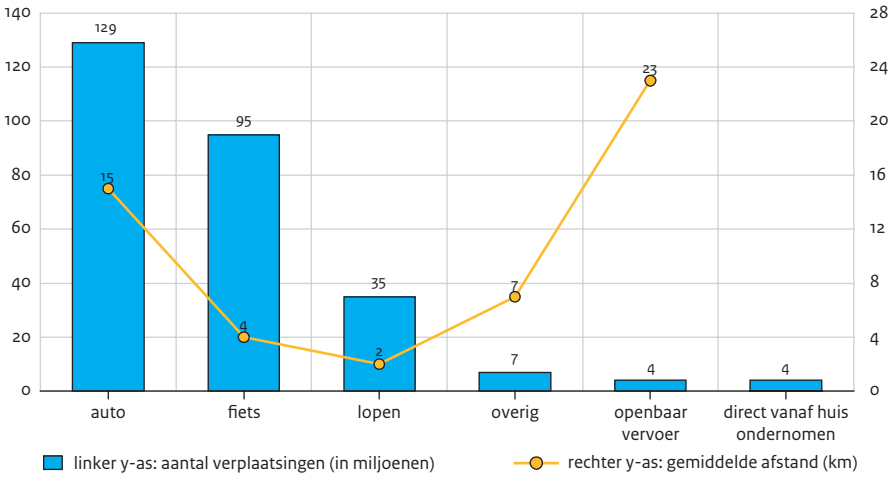

Bron: NBTC-NIPO (CVTO'12-'13)

De dominantie van het autogebruik is niet voor alle sporten even duidelijk. Om de golfbaan te bereiken, en mogelijk om de uitrusting (golfclubs) mee te kunnen nemen, pakt bijna iedereen de auto (88%, figuur 9.5). Mede door de ligging van de golfbanen, vaak ver uit de centra van de steden, leggen golfers gemiddeld 17 kilometer af. De auto wordt ook relatief vaak gebruikt om bij het zwembad te komen (53%). Dit komt vooral doordat zwemmers relatief jong zijn – ruim 35% is onder de 12 jaar – en de ouders hen met de auto naar het zwembad brengen (62%, niet in tabel). Hockey, tennis en voetbal kennen naar verhouding veel fietsverplaatsingen.

Figuur 9.5

Verplaatsingen naar vervoerswijze en type sport, alle leeftijden, 2012-2013 (in procenten; n = 1114)

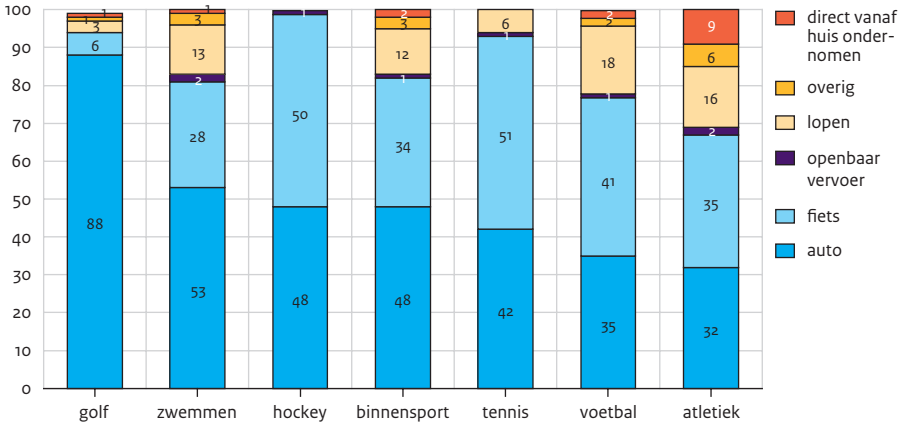

Bron: NBTC-NIPO (CVTO'12-'13)

Sportieve mobiliteit naar persoonskenmerken

Niet iedereen verplaatst zich met dezelfde frequentie en op dezelfde wijze naar een sportvoorziening (tabel 9.7). De meeste verplaatsingen ten behoeve van sport worden door mannen afgelegd. Zij leggen daarvoor een langere afstand af, maar gebruiken relatief minder de auto (Knol et al. 2008). De 12-17-jarigen verplaatsen zich veel voor de sport, maar gebruiken hierbij beperkt de auto. Dit laatste in tegenstelling tot de jongste kinderen, die in sterke mate afhankelijk zijn van hun ouders om hen naar de sportclub te brengen. De 18-34-jarigen leggen de verste afstand af (bijna 10 kilometer), maar gebruiken daarvoor niet vaker de auto dan oudere sporters. Het onderscheid naar stedelijkheid laat zich vooral zien in het autogebruik. In de zeer sterk stedelijke gebieden pakt men minder vaak de auto. Drukte in de stad en parkeerproblemen lijken voor de hand liggende redenen.

Tabel 9.7
Aantallen verplaatsingen en afgelegde afstand wegens sport, naar vervoerswijze en enkele achtergrondkenmerken, bevolking 6 jaar en ouder, 2012-2013 (in absolute aantallen, in kilometers en in procenten; n = 2539)

	aantal verplaatsingen per jaar (x 1 mln.)	gemiddelde afgelegde afstand per keer (km)	verplaatsingen per auto (%)
totaal	633	7,7	37
geslacht			
man	343	8,3	35
vrouw	290	6,9	38
leeftijd			
6-11 jaar	69	5,4	44
12-17 jaar	79	6,9	23
18-34 jaar	149	9,8	36
35-54 jaar	163	7,8	39
55-64 jaar	64	8,4	36
≥ 65 jaar	95	6,1	40
stedelijkheid			
zeer sterk	121	7,3	31
sterk	181	8,0	38
matig	126	7,4	39
weinig	141	7,7	37
niet	64	7,8	37

Bron: NBTC-NIPO (CVTO'12-'13)

9.5 De sport geklokt

De afgelopen 30 jaar is er weinig verandering te zien geweest in de dagen en tijdstippen waarop mensen werken, naar school gaan, zorgen, recreëren en slapen (Cloïn 2013). Ondanks de mogelijkheden van telewerken en de ruimere openstelling van winkels op zondag, blijft het weekend voor velen een moment vrij van verplichtingen. Maatschappelijk ingebedde tijdschema's veranderen weinig: tot nu toe gaat de school niet op andere tijden open en blijft het praktischer en aangenamer om de vrije tijd grotendeels na werktijd te genieten in plaats van overdag te sporten en 's avonds te werken. In deze paragraaf kijken we meer specifiek naar de momenten waarop wordt gesport en bezien de momenten in het jaar, tijdens een week en op een dag.
Voor veel recreatieve sporten is de zomer hét seizoen: zeilen, jeu de boules en badminton op de camping zijn voor velen typische zomersporten. Desondanks is de sportdeelname in dit seizoen met 40% duidelijk lager dan in de andere seizoenen (tabel 9.8). Vooral in de lente doen veel mensen aan sport (51%), meer nog dan in de herfst (46%)

en de winter (47%). De lagere sportdeelname in de zomer komt waarschijnlijk door de zomerstop die vooral bij sportverenigingen en in competities gebruikelijk is (Sijbesma en Kaper 2014). Vooral mannen sporten in de lente meer (56%), vrouwen zijn echter juist in de winter actiever (50%). In de leeftijdsgroepen tot en met 49 jaar zien we het patroon van meer sporten in de lente en minder in de zomer ook terugkomen. Bij de 50-79-jarigen is dit echter niet zichtbaar. Waarschijnlijk hangt dat samen met verenigingslidmaatschap: jongeren doen immers vaker aan sport via een vereniging (zie hoofdstuk 4).

Tabel 9.8

Sportdeelname in een dagboekweek naar seizoen, bevolking 12-79 jaar, 2011 (in procenten)

	totaal	lente	zomer	herfst	winter
totaal (n = 425)[a]	46	51	40	46	47
geslacht		*			
man (n = 182)	48	56	41	47	44
vrouw (n = 199)	45	46	39	44	50
leeftijd	*	*		*	
12-19 jaar (n = 52)	61	69	49	67	59
20-49 jaar (n = 188)	48	58	40	47	47
50-79 jaar (n = 142)	40	39	37	41	45

* = significant verschil (p = < 0,05)

a Aantal respondenten in seizoen met minste waarnemingen.

Bron: SCP/CBS (TBO'11)

Los van seizoenritmes kent de sport ook weekritmes (tabel 9.9). De verdeling van sportactiviteiten over doordeweeks overdag (34%), doordeweeks 's avonds of 's nachts (35%) en in het weekend (30%) is redelijk vergelijkbaar. In vergelijking met eerdere jaren is een toename te zien van sportbeoefening op een doordeweekse ochtend of middag. In 2000 was dit nog 23%, en in 2005 31% (Knol et al. 2008). Vooral de doordeweekse avond is men minder aan sport gaan doen.

Mannen en vrouwen sporten op verschillende momenten. Vrouwen doen in het weekeinde minder aan sport, terwijl ze doordeweeks overdag meer sporten (Tiessen-Raaphorst 2014). De verdeling van verplichtingen van werk, huishouden en zorg voor eventuele kinderen over de week kan hiervoor een verklaring vormen. Vrouwen werken vaker parttime en combineren werk met huishouden en zorg, wat de tijdsverdeling flexibeler maakt. Werkende mannen zijn vaker fulltime aan het werk en daardoor voor hun vrije tijd gebonden aan de avond- en weekenduren. Daarnaast doen mannen vaker aan sport in wedstrijd- of competitieverband, wat vaak in het weekend plaatsvindt (zie hoofdstuk 4). Jongeren kennen geen voorkeur voor hun sportmoment, dit kan zowel overdag, 's avonds als in het weekend zijn. De 20-49-jarigen sporten minder vaak doordeweeks overdag en juist vaker in de avonduren. Bij de 50-79-jarigen is het patroon

andersom: die sporten veelal overdag en minder in de avond- en weekenduren. Deze verdeling voor de leeftijdsgroepen hangt samen met de werkzaamheid, maar is ook terug te zien in sportaanbod en -voorkeuren. Vijftig-plussers doen veel vaker dan de jongere groepen aan ongebonden activiteiten als wandelen en fietsen, terwijl de groep tot 50 jaar naar verhouding vaker gebruikmaakt van georganiseerd sportaanbod in een vereniging of commercieel sportcentrum (zie hoofdstuk 4).

Tabel 9.9

Verdeling van sportieve activiteiten over een week, alle sportactiviteiten door 12-79 jarigen, 2011 (in procenten; n = 1744)

	door de week, overdag (7-18 uur)	door de week, avond/nacht (zondag-donderdag 18-7 uur)	weekend (vrijdag 18 uur-zondag 18 uur)
totaal	34	35	30
geslacht	*		*
man	32	34	34
vrouw	37	37	26
leeftijd	*	*	*
12-19 jaar	34	33	33
20-49 jaar	26	41	33
50-79 jaar	49	27	24

* = significant verschil (p = < 0,05)

Bron: SCP/CBS (TBO'11)

De verdeling van sportbeoefening over een gemiddelde week- en weekenddag, laat zien dat voor zeven uur 's morgens en na tien uur 's avonds weinig mensen aan sport doen (figuur 9.6). De piek van sportdeelname ligt rond acht uur s 'avonds; dan wordt bijna 4% van alle tijd aan sport besteed. Zowel aan het eind van de morgen als aan het begin van de middag zijn er kleinere piekmomenten, doordeweeks en in het weekend.

Figuur 9.6
Tijdbesteding aan sport over de dag, in het weekend en door de week, bevolking 12-79 jaar, 2011 (in procenten van de beschikbare tijd)

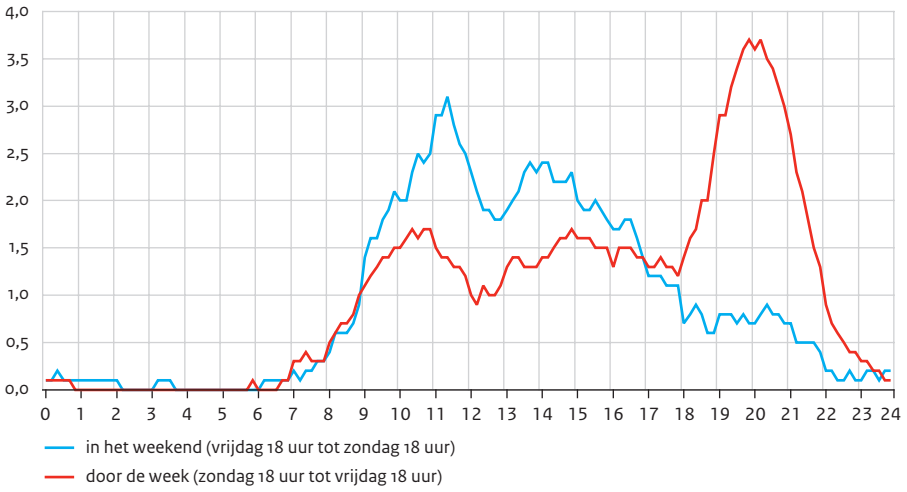

Bron: SCP/CBS (TBO'11)

9.6 Conclusie

Het aantal hectare sportterrein is in Nederland tussen 2000 en 2010 toegenomen tot 34.000. Deze groei was sterker dan de groei van de Nederlandse bevolking in diezelfde periode. Hierdoor is het aantal hectare sportterrein per inwoner toegenomen tot 2,1 hectare per 1000 inwoners. De ruimte voor sport bedraagt hiermee 1% van de hoeveelheid ruimte die beschikbaar is. Toch neemt sport binnen de sector recreatie een dominante positie in. Dit resulteert in een goede sportinfrastructuur in Nederland en een hoge tevredenheid bij de burgers over de sport- en beweegmogelijkheden in de buurt (Hoekman en Tiessen-Raaphorst 2014, zie ook hoofdstuk 13).
We constateren dat de toename van het aantal hectare sportterreinen zich vooral buiten de stedelijke context heeft afgespeeld. In de centra en de buitenringen van de steden is het aantal hectare sportterrein gelijk gebleven tot licht gedaald, terwijl het in de omgeving van de steden en bij randgemeenten is toegenomen. Dit beeld komt overeen met de bevolkingsgroei die vooral in uitbreidingswijken aan de randen van de steden heeft plaatsgevonden. Deze aspecten lopen overigens niet overal met elkaar in de pas. Voor de provincie Limburg geldt bijvoorbeeld dat de bevolking is gekrompen, terwijl een stijging van 10% in het aantal hectare sportterrein is vast te stellen. Dit roept de vraag op of in sommige regio's wel voldoende rekening wordt gehouden met een afnemende behoefte als gevolg van bevolkingsdaling en processen van vergrijzing en ontgroening. Deze processen hebben gevolgen voor de bezetting van gemeentelijke

sportaccommodaties als sportvelden en sporthallen, sportzalen en gymzalen, aangezien vooral de jeugd gebruikmaakt van deze accommodaties.
Volwassenen, in het bijzonder ouderen, noemen de openbare ruimte het meest als gebruikte sportlocatie, en dan vooral het gebruik van de openbare weg. In stedelijk gebied ligt het gebruik van de openbare weg wat lager, maar daar gebruiken ze vaker parken voor de sportbeoefening. Ook wordt in stedelijke gebieden relatief veel gebruikgemaakt van commerciële accommodaties en zwembaden. Dit hangt naar verwachting samen met de grotere aanwezigheid van en kortere afstand tot deze voorzieningen. Inwoners uit zeer sterk stedelijke gebieden leggen 1,7 kilometer af naar een zwembad, terwijl inwoners uit niet-stedelijke gebieden 3,7 kilometer moeten reizen. Voetbal en tennis zijn voor iedereen even dichtbij; gemiddeld moet men hiervoor minder dan twee kilometer afleggen. De nabijheid en de beperktere keuzemogelijkheden uit andere sportaccommodaties verklaart deels waarom inwoners uit niet-stedelijke gebieden meer gebruikmaken van sportvelden. Dit lijkt er tevens op te wijzen dat wie wil sporten kiest uit het lokaal beschikbare aanbod. Dat wil overigens niet zeggen dat sporters per se naar de dichtstbijzijnde accommodatie gaan voor hun tak van sport. De afstand die sporters afleggen is over het algemeen groter dan die tot de dichtstbijzijnde accommodatie. Hieruit blijkt dat sporters hun keuze ook van andere factoren dan nabijheid laten afhangen. Ten aanzien van voetballeden, heeft eerder onderzoek al uitgewezen dat sociale binding, speelniveau van de vereniging en aanbod voor doelgroepen redenen kunnen zijn om voor een verder weg liggende vereniging te kiezen (Diepenveen en Starrenburg 2010; Hermie 2013).
Om bij de sportaccommodatie te komen, maakt de helft van de sporters gebruik van de auto en een derde pakt de fiets. De auto wordt het minst benut door 12-17-jarigen: zij worden in mindere mate door hun ouders gebracht en zijn daardoor vooral op de fiets aangewezen. Ook in zeer sterk stedelijk gebied wordt minder gebruikgemaakt van de auto, waarschijnlijk als gevolg van de verkeersdichtheid en de mindere parkeermogelijkheden.
De momenten waarop men sport zijn redelijk stabiel: vooral doordeweeks in de avonduren en in het weekend overdag. Mensen plannen hun sport naast de verplichtingen van werk, school en huishouden. 20-49-jarigen sporten daardoor minder doordeweeks overdag, terwijl 50-79-jarigen die minder werkverplichtingen hebben, dan wel actief zijn. Sinds 2000 is er een lichte verschuiving zichtbaar van het sporten op een doordeweekse avond naar overdag. Dat het aandeel 50-79-jarigen in de bevolking is toegenomen en dat die ook meer aan sport zijn gaan doen, kan hiervoor een verklaring zijn. Het is immers vooral deze groep die doordeweeks overdag tijd heeft – of maakt – om te sporten. Voor de bezettingsgraad van sportaccommodaties heeft deze verschuiving in moment van de dag echter weinig effect, omdat de 50-plussers vooral in de openbare ruimte actief zijn, bijvoorbeeld door te wandelen en te fietsen.

Noten

1 De AccommodatieMonitorSport (AMS) is een (groeiend) bestand waarin alle sportaccommodaties in Nederland zijn of worden geregistreerd. De AMS bevat van alle sportaccommodaties in ieder geval naam, adresgegevens, x- en y-coördinaten, type sport en of het een indoor en/of outdoor accommodatie betreft. Zo mogelijk zijn aanvullende gegevens opgenomen over bijvoorbeeld aantal velden, type sportvloer, exploitatievorm en gebruikers (verenigingen). Met subsidie van het ministerie van VWS draagt het Mulier Instituut zorg voor de AMS. De gegevens worden om niet voor onderzoeksdoeleinden ter beschikking gesteld.

2 De waarden in de tabel wijken licht af van de *Rapportage Sport 2008*. De oorzaak ligt in het bodemgebruikbestand van het CBS. Dit bestand bevat kleine correcties van onjuistheden die in 2008 nog niet bekend waren.

3 Tot sportterrein wordt gerekend: terrein voor veldsport inclusief draf- en rensport, golfterrein; zwembad, (kunst)ijsbaan; sporthal en manege; permanente motorcrossbaan (ook provisorisch ingericht); bijbehorende tribunes, parkeerterreinen en bos- of heesterstroken. Bos groter dan een hectare wordt niet tot sportterrein gerekend. Water in sportterrein wordt tot recreatiewater gerekend, indien 75% van de oevers in de hoofdgroep recreatieterrein valt.

4 Zie bijlage voor gebiedsbegrenzing (te vinden via www.scp.nl onder dit rapport).

5 Exclusief sport op school tijdens schooltijd en het gebruik van ijsbanen, buurthuizen, cafés en kantines.

6 Onder sporten vallen de volgende activiteiten: aquajoggen, duiken, waterpolo, atletiek, badminton, basketbal, denksport, fitness/aerobic/steps/spinning, golf, gymnastiek/turnen, handbal, hockey, honkbal/softbal, joggen/hardlopen/trimmen, korfbal, mountainbiken, paardensport, schaatsen, skaten/skeeleren, skiën/langlaufen/snowboarden, squash, tennis, vecht-/verdedigingssport, voetbal, volleybal, wandelsport, wielrennen, tafeltennis, biljart/snooker/poolen, jeu de boules, darten, schietsport/handboogschieten/overige sport.

7 Onder een vrijetijdsactiviteit wordt verstaan: alle (dag)recreatieve activiteiten die worden ondernomen buiten de eigen woning en waarbij men minimaal een uur van huis is (inclusief reistijd). Bezoek aan familie, vrienden, kennissen en activiteiten ondernomen tijdens vakanties blijven buiten beschouwing.

10 Beweeg- en zitgedrag van sporters en resulterende sportblessures

Vincent Hildebrandt (TNO), Wanda Wendel-Vos (RIVM), Claire Bernaards (TNO), Huib Valkenberg (VeiligheidNL) en Jan-Willem Bruggink (CBS)

In dit hoofdstuk zijn de volgende kernindicatoren uitgewerkt:

kernindicator	operationalisatie	uitkomst	trend in de afgelopen 10 jaar
beweeggedrag	aandeel van de bevolking dat voldoende beweegt op basis van combinorm (%)	65[a]	lichte stijging[a]
	aandeel van de bevolking dat voldoende beweegt op basis van beweegnorm (%)	63[a]	lichte stijging[a]
sedentair gedrag	aantal uren dat men zittend of liggend doorbrengt op een school/werkdag (uren)	7,4[b]	–
blessure-incidentie	aantal blessures op basis van 1000 uur sportbeoefening	2,0[c]	stijging[c]

a CBS (GE'01-'13) 12 jaar en ouder.
b TNO (OBiN'12/'13) 12-64-jarigen.
c VeiligheidNL (OBiN'07-'12) 4 jaar en ouder.
– = geen cijfers beschikbaar

10.1 Risico's en voordelen van te veel of te weinig bewegen

Te weinig sporten en/of bewegen levert risico's op voor de gezondheid (Physical Activity Guidelines Advisory Committee 2008). De schatting is dat wereldwijd onvoldoende bewegen verantwoordelijk is voor 6% van de coronaire hartziekten, 7% van type 2 diabetes, 10% van borstkanker, 10% van darmkanker en voor 9% van het voortijdig overlijden. Dit komt overeen met meer dan 5,3 miljoen van de 57 miljoen doden wereldwijd in 2008. Als 10% of 25% van de wereldbevolking voldoende zou gaan bewegen, dan kan dit jaarlijks meer dan 533.000 resp. 1,3 miljoen doden voorkomen. Als iedereen voldoende zou bewegen, neemt de levensverwachting wereldwijd met 0,68 jaar toe (Lee et al. 2012).
Naast te weinig bewegen kan te veel zitten risico's opleveren voor de gezondheid. Gedrag dat zich kenmerkt door veel zitten of liggen in combinatie met een laag energieverbruik gedurende de wakkere uren noemt men 'sedentair gedrag' (Sedentary Behaviour Research Network 2012). In de laatste decennia zijn mensen steeds meer tijd zittend gaan doorbrengen (Hallal et al. 2012) en Nederlanders zitten het meest van alle Europeanen: 6,8 uren per dag versus 5,2 uren per dag gemiddeld (Bennie et al. 2013). De gezondheidseffecten van te veel zitten lijken groot: evenals onvoldoende bewegen gaat langdurig zitten samen met een verhoogde kans op ziekte en sterfte. Deze relatie blijkt onafhankelijk van de hoeveelheid matig tot zwaar intensieve lichamelijke activiteit die iemand heeft

(Van der Ploeg et al. 2012). Het gunstige effect van het voldoen aan de beweegnormen wordt dus deels teniet gedaan als er daarnaast sprake is van langdurig zitten. Veel lichamelijke activiteit kan namelijk samengaan met veel sedentair gedrag (maar het omgekeerde komt ook voor), afhankelijk van onder meer de leeftijd, het geslacht en de sociaaleconomische status (Leech et al. 2014) en van het type sedentaire activiteit (Rhodes et al. 2012).
Te weinig bewegen en te veel zitten bedreigen ook een gezonde ontwikkeling en onderhoud van de motorische vaardigheden (Hoeboer et al. 2014). Gevolg hiervan is een verhoogde kans op (sport)blessures (Martin-Diener et al. 2013). Dit belemmert niet alleen de deelname aan het sporten zelf, maar ook aan allerlei andere maatschappelijke activiteiten (zoals werken en leren). Daarnaast leiden sportblessures tot hoge maatschappelijke kosten, geschat op 1,5 miljard euro per jaar (Stam 2014). Dit bedrag is opgebouwd uit directe medische kosten (440 miljoen euro) en verzuimkosten (1 miljard euro). Dat is minder dan de maatschappelijke kosten van privé-ongevallen (2,6 miljard euro), maar twee keer zo veel als de kosten van arbeidsongevallen (750 miljoen). Door optimale preventie van blessures kunnen niet alleen genoemde kosten gereduceerd worden, maar kan ook worden voorkomen dat sporters onnodig (moeten) stoppen met wat toch primair een zeer gezonde en leuke bezigheid is.
Decennialang is gepropageerd meer te gaan bewegen en – sinds recente jaren – ook minder te zitten. Sporters zouden de groep zijn die dat bij uitstek in praktijk brengt, aangezien ze als actieve groep bekend staan. Vanuit gezondheidskundig oogpunt is echter ten minste 30 minuten matig-intensieve beweging per dag nodig (Ooijendijk 2002, zie ook kader 10.1). Krijgt iemand die wekelijks aan sport doet (zie hoofdstuk 4) wel daadwerkelijk voldoende beweging? In dit hoofdstuk kijken we of sporters[1] inderdaad vaker voldoen aan de vigerende beweegnormen in vergelijking tot niet-sporters. Ook brengen we het beweeggedrag van beide groepen in kaart (§ 10.2). Hiervoor gebruiken we data van de gezondheidsenquête van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en de data van de Gezondheidsmonitor Volwassenen 2012 van de GGD'en, het CBS en het RIVM. Vervolgens maken we eenzelfde vergelijking aangaande het zitgedrag (§ 10.3). Tot nu toe is nog niet specifiek gekeken naar de relatie tussen sporten en sedentair gedrag. Velen zullen verwachten dat sporters minder sedentair zijn dan niet-sporters op basis van hun relatief actieve leefstijl. Er zijn echter ook argumenten om te veronderstellen dat sporters juist meer sedentair zijn dan niet-sporters: door het sporten schatten ze de noodzaak daarnaast ook nog actief te zijn mogelijk lager in. Als dit het geval is, moet het risico van sedentair gedrag juist in de groep sporters aandacht krijgen.
In paragraaf 10.4 kijken we naar de ontwikkeling van sportblessures in Nederland. Beide laatste paragrafen gebruiken de monitor Ongevallen en Bewegen in Nederland (OBiN) van TNO en partners. Daarnaast zijn gegevens over blessures verkregen uit het Letsel Informatie Bestand (LIS) van VeiligheidNL. Voor meer informatie over de gebruikte databestanden, zie de bijlage bij dit rapport (te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport).

Kader 10.1 Richtlijnen voor bewegen en zitten

In Nederland worden drie richtlijnen voor beweeggedrag gehanteerd: de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (NNGB), de fitnorm en de combinorm.

- De NNGB geeft aan hoeveel lichaamsbeweging minimaal nodig is voor de instandhouding en verbetering van de gezondheid (Kemper 2000). Een volwassene (18 jaar of ouder) voldoet aan de NNGB wanneer hij of zij ten minste een half uur per dag op minstens vijf dagen per week beweegt met een minimaal matig intensieve intensiteit. Voor jongeren onder de 18 jaar is de eis strenger: zij behoren minstens een uur per dag te bewegen.
- De fitnorm is gebaseerd op de minimale hoeveelheid lichaamsbeweging die nodig is voor het bereiken van een optimaal uithoudingsvermogen. Iemand voldoet aan de fitnorm als hij/zij ten minste drie keer per week beweegt met zware intensiteit gedurende minimaal 20 minuten.
- Iemand voldoet aan de combinorm wanneer hij of zij aan ten minste één van de andere twee richtlijnen voldoet (Ooijendijk et al. 2002).

Voor alle drie de normen geldt een indeling in categorieën met oplopende activiteit (inactief, semi-actief en normactief, zie tabel 10.1). In Nederland zijn nog geen richtlijnen beschikbaar voor het zitgedrag. Internationaal advies is dat men langdurig zitten moet vermijden en dat een aaneengesloten zitperiode nooit langer dan 30 minuten zou moeten duren. In de praktijk zou men iedere 30 minuten kleine beweegmomenten in moeten bouwen van enkele minuten, waarbij even gaan staan al voldoende is, maar lopen nog beter.

Tabel 10.1

Indeling in categorieën voor de NNGB, de fitnorm en de combinorm, bevolking 12 jaar en ouder (in dagen per week)

	NNGB		fitnorm
	jeugd (12-17 jaar)	volwassenen (≥ 18 jaar)	jeugd en volwassenen (≥ 12 jaar)
inactief	0 dagen	0 dagen	0 dagen
semi-actief	1 t/m 6 dagen	1 t/m 4 dagen	1 of 2 dagen
normactief	alle dagen	≥5 dagen	≥3 dagen
	combinorm		
niet-normactief	voldoen aan geen beide bovenstaande richtlijnen		
normactief	voldoen aan tenminste een van beide bovenstaande richtlijnen		

Bron: Kemper (2000); Ooijendijk et al. (2002)

10.2 Beweeggedrag van sporters en niet-sporters

Sinds 2001 is het aandeel van de Nederlanders dat voldoende beweegt volgens de NNGB en de combinorm licht gestegen, maar minder Nederlanders voldoen aan de fitnorm (figuur 10.1).[2] In 2013 was 65% van de Nederlanders voldoende actief volgens de combinorm en 63% volgens de NNGB.

Sporters voldoen vaker aan de combinorm dan niet-sporters. Het beeld door de jaren heen laat weinig verschuiving zien. Gemiddeld genomen bestaat er een verschil in het percentage normactieven tussen sporters en niet-sporters van 20 procentpunten. Een vergelijkbaar beeld bestaat voor de NNGB en de fitnorm (zie bijlage B10.1).

Figuur 10.1

Voldoen aan de beweegnorm, fitnorm en combinorm naar sportdeelname, Nederlandse bevolking 12 jaar en ouder, 2001-2013 (in procenten)

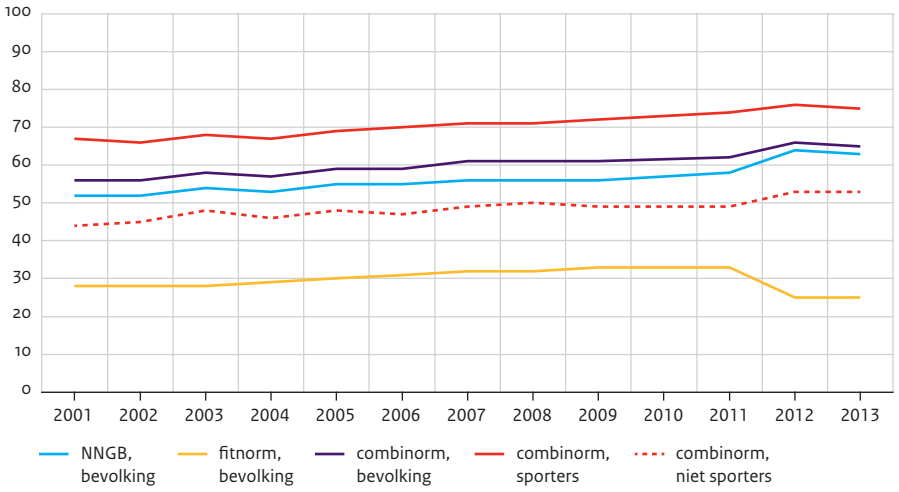

Bron: CBS (GE'01-13)

In 2013 voldeed 71% van de sporters van 12 jaar en ouder aan de NNGB, 35% aan de fitnorm en 75% aan de combinorm (tabel 10.2). Onder niet-sporters lagen deze percentages lager, respectievelijk 52%, 14% en 53%. Slechts 1% van de sporters is inactief in de zin dat ze op geen enkele dag in de week ten minste een half uur matig intensief bewegen. Volgens de fitnorm en de combinorm zijn meer mensen onvoldoende actief: 34% van de sporters is inactief volgens de fitnorm en 25% voldoet niet aan de combinorm. Onder de 55-plussers valt dit beeld gunstiger uit. Dat zij vaker aan de normen voldoen komt deels doordat een activiteit vanaf 55 jaar eerder als matig of zwaar intensief wordt beschouwd.

Tabel 10.2

Voldoen aan de beweegnormen,[a] naar sporters en niet-sporters[b] en naar leeftijd, 2013 (in procenten)

	totaal		12-17 jaar		18-54 jaar		≥ 55 jaar	
	sporter	niet-sporter	sporter	niet-sporter	sporter	niet-sporter	sporter	niet-sporter
NNGB								
inactief	1	18	1	31	1	19	1	16
semi-actief	28	30	36	49	32	36	12	20
normactief	71	52	63	20	67	45	87	64
fitnorm								
inactief	34	78	32	100	44	100	7	52
semi-actief	31	8	26	0	35	0	23	17
normactief	35	14	41	0	21	0	69	31
combinorm								
niet normactief	25	47	26	80	30	55	10	35
normactief	75	53	74	20	70	45	90	65

a Zie kader 10.1 voor uitleg terminologie NNGB, fitnorm en combinorm en bepaling van normactiviteit.

b Verschillen tussen sporters en niet-sporters zijn voor alle normen significant (p = ≤.05).

Bron: CBS (GE'13)

Welke activiteiten verschillen tussen sporters en niet-sporters, oftewel, waar halen ze hun beweging uit in de vrije tijd? Niet-sporters wandelen en klussen een half uur langer en tuinieren 20 minuten meer dan sporters, terwijl sporters een half uur langer per week fietsen. Ook uitgesplitst naar geslacht, leeftijd en opleiding blijft dit beeld bestaan (tabel 10.3). Sportende en niet-sportende 55-plussers verschillen sterk van elkaar als het gaat om fietsen in de vrije tijd (+/- 45 minuten per week), maar aan fietsen naar het werk, wandelen in de vrije tijd en tuinieren besteden ze ongeveer evenveel tijd. Dezelfde verschillen zijn te zien tussen sporters en niet-sporters met een lage opleiding. Niet-sportende mannen besteden veel meer tijd aan tuinieren (30 minuten per week) en klussen (60 minuten per week) dan mannen die wel sporten. Bij vrouwen is dit verschil niet te zien, zij besteden vooral aan klussen veel minder tijd.

Tabel 10.3

Tijd besteed aan fietsen, wandelen, tuinieren en klussen, naar sportdeelname, geslacht, leeftijd en opleiding, bevolking 19-79 jaar, 2012 (in minuten per week)

		geslacht		leeftijd		opleiding		
	totaal	man	vrouw	19-54 jaar	55-79 jaar	laag	midden	hoog
sporter								
fietsen								
woon- werkverkeer	71	68	74	78	51	67	73	70
vrije tijd	132	130	134	107	198	172	125	115
wandelen								
woon-werkverkeer	46	48	45	49	38	59	52	34
vrije tijd	151	142	160	133	197	186	151	130
tuinieren	62	66	57	39	120	79	56	56
klussen	83	129	37	72	113	96	90	70
niet-sporter								
fietsen								
woon-werkverkeer	57	55	59	66	43	53	60	59
vrije tijd	113	112	115	83	154	132	98	97
wandelen								
woon-werkverkeer	58	58	58	65	48	65	58	42
vrije tijd	168	160	176	151	189	179	163	151
tuinieren	81	100	62	49	122	88	72	79
klussen	113	188	41	99	130	109	128	102

Bron: GGD-en/CBS/RIVM (Gezondheidsmonitor Volwassenen 2012)

Kader 10.2 Beweeggedrag in Europees perspectief

Nederlanders ondernemen vaker activiteiten zoals fietsen, dansen en tuinieren dan gemiddeld in de Europese Unie (figuur 10.2). Hiermee staat Nederland op de eerste plaats van de 28 landen in de Europese Unie, gevolgd door Denemarken (32%), Zweden (30%), Finland (28%) en Letland (24%).

Figuur 10.2

Deelname aan sport- of beweegactiviteiten, Europese bevolking 15 jaar en ouder, 2013 (in procenten)

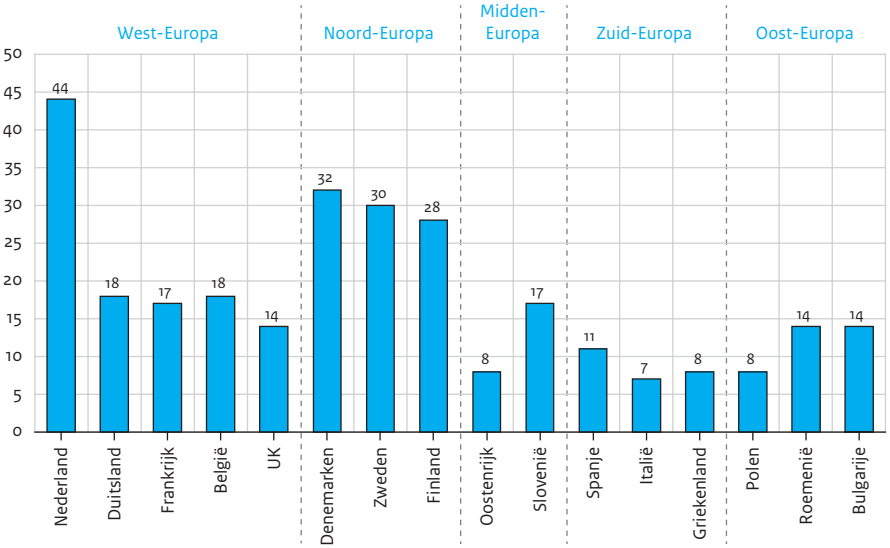

Bron: Directorate-General for Education and Culture (2014)

10.3 Zitgedrag van sporters en niet-sporters

Voldoende bewegen hoeft er niet toe te leiden dat men minder tijd zittend doorbrengt. Gemiddeld zitten Nederlanders tussen de 12 en 64 jaar 7,4 uur per dag op een school- of werkdag. Op het eerste gezicht zien we dat sporters in de groep 4-11-jarigen zowel op school- en werkdagen als op vrije dagen meer zitten en in alle andere leeftijdsgroepen meestal minder zitten (tabel 10.4). Na controle voor diverse achtergrondkenmerken (zie noot c onder tabel) verdwijnen deze verschillen grotendeels. Bij de volwassenen tussen de 30 en 64 jaar zien we na controle wel significante verschillen in sedentaire tijd: 30-49-jarige sporters zitten gemiddeld 20 minuten per dag minder dan niet-sporters, bij de 50-64-jarigen is dit verschil gemiddeld 40 minuten.

Tabel 10.4

Aantal sedentaire uren[a] op een gemiddelde school- of werkdag c.q. vrije dag, naar sportdeelname[b] en leeftijd, 2006-2011 (in gemiddelde uren en standaarddeviatie o.b.v. ongecontroleerde data, significanties na controle voor achtergrondkenmerken[c])

	(n)	school/werkdag sedentaire tijd in uren (standaarddeviatie)	(n)	vrije dag sedentaire tijd in uren (standaarddeviatie)
4-11 jaar				
sporter	1287	6,5 (2,5)	1197	3,9 (2,1)
niet-sporter	599	5,8 (2,9)	559	3,6 (2,3)
12-17 jaar				
sporter	837	9,2 (3,3)	755	5,5 (3,3)
niet-sporter	285	9,4 (3,5)	250	5,7 (3,5)
18-29 jaar[d]				
sporter	1151	9,7 (4,2)	1108	5,6 (3,1)
niet-sporter	730	9,7 (4,4)	696	6,0 (3,1)
30-49 jaar[d]				
sporter	2173	9,4 (4,5)*,[e]	2054	5,3 (3,0)*
niet-sporter	1979	9,4 (4,9)	1885	5,7 (3,3)
50-64 jaar[d]				
sporter	902	9,2 (4,4)*	880	5,6 (3,0)*
niet-sporter	798	9,7 (5,0)	778	6,0 (3,5)
≥ 65 jaar[f]				
sporter	-	-	586	4,4 (2,7)
niet-sporter	-	-	983	4,7 (3,1)

a Sedentaire tijd op een gemiddelde school- of werkdag is bepaald op basis van de hoeveelheid tijd die respondenten zittend doorbrachten op school en/of het werk (inclusief woon-werk- en woon-schoolverkeer) en de hoeveel tijd die respondenten gemiddeld na school- of werktijd zittend of liggend doorbrachten inclusief de avond (exclusief slaaptijd).

b Respondenten worden beschouwd als sporter indien zij aangeven minimaal één keer per week te sporten of minimaal 40 keer per jaar, ongeacht het type sport.

c Gecontroleerd is voor geslacht, leeftijd, lichaamsgewicht, mate van stedelijkheid, chronische ziekten, opleidingsniveau van de kostwinnaar, sedentair werk en werkuren per week (alleen bij 18-64-jarigen) en het voldoen aan de NNGB- en fitnorm. In de tabel zijn de ongecontroleerde cijfers weergegeven, de significantie betreft gecontroleerde cijfers.

d Betreft alleen werkende of studerende respondenten. Hierdoor zijn de uitkomsten niet representatief voor de Nederlandse bevolking.

e Ondanks dit gelijke aantal uren voor sporters en niet-sporters, blijkt er na controle (zie voetnoot c) toch een significant verschil tussen sporters en niet-sporters te bestaan.

f Betreft alleen niet-werkende respondenten. Hierdoor zijn de uitkomsten niet representatief zijn voor de Nederlandse bevolking.

* = significant verschil tussen sporters en niet-sporters op basis van gecontroleerde data (zie voetnoot c) (p = ≤ 0.05)

Bron: TNO (OBiN'06-'11)

Kader 10.3 Sedentair gedrag in Europees perspectief

62% van de Nederlanders blijkt meer dan 5,5 uur op een gewone dag zit te zitten, terwijl het gemiddelde over de 28 lidstaten van de EU 37% is (figuur 10.3). Nederland staat daarmee op de eerste plaats, voor Denemarken (60%), Zweden (55%) en Finland (51%). Dit komt vooral omdat Nederlanders ruim tweemaal zoveel langdurig zitten (meer dan 8,5 uur per dag) dan andere Europeanen (25% versus 11%).

Figuur 10.3

Op een gewone dag 5,5 uur of meer zitten, bevolking 15 jaar en ouder uit Europese landen, 2013 (in procenten)

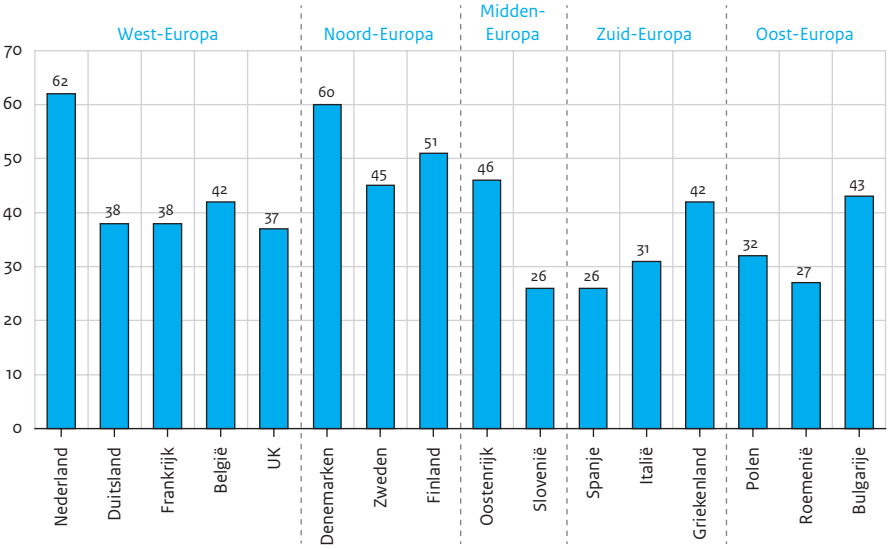

Bron: Directorate-General for Education and Culture (2014)

10.4 Sportblessures

Omvang van de blessureproblematiek in Nederland

Tussen 2007 en 2012 is in Nederland het aantal sportblessures per 1000 gesporte uren met 17 procentpunt gestegen (figuur 10.4).[3] Iedere 1000 uur dat er gesport wordt ontstonden er in 2012 twee blessures. Ook het absolute aantal sportblessures neemt de laatste jaren toe, van 3,5 miljoen in 2007 tot 4,4 miljoen in 2012 (tabel 10.5). Vooral in dat laatste jaar was de stijging fors: in 2012 liepen sporters ruim 500.000 extra blessures op ten opzichte van 2011. Dit werd vooral veroorzaakt door de toename van blessures die tijdens hardlopen of fitness zijn opgelopen, en in iets mindere mate door de toename van paardrij- en hockeyblessures. Het aantal blessures steeg echter harder dan het aantal

nieuwe sporters of de uren dat er in 2012 aan sport werd gedaan. Stijgende sportdeelname was dus niet volledig verantwoordelijk voor meer blessures; ook het risico om een sportblessure op te lopen nam toe.
De belangrijkste oorzaak hiervoor moet gezocht worden in de stijging van het aantal sporters met een verhoogd risico op een blessure. Zo is uit analyses van gegevens uit Ongevallen en Bewegen in Nederland (OBiN) bekend dat beginnende sporters een grotere kans hebben een blessure op te lopen dan ervaren sporters en stijgende sportdeelname betekent een toename van beginnende sporters met een verhoogd blessurerisico. Daarnaast is bekend dat hardlopen een sport is met een relatief hoog blessurerisico voor beginners, en dus heeft de forse toename van het aantal (beginnende) hardlopers in 2012 vanzelf tot gevolg dat het totale risico op een sportblessure stijgt.
Tussen 2007 en 2012 zijn niet meer sportblessures per 1000 uur sport op de Spoedeisende Hulp (SEH) behandeld (figuur 10.4). SEH-behandelingen voor sportblessures zijn echter niet representatief voor alle sportblessures, het gaat daarbij uitsluitend om blessures die acuut zijn ontstaan en om directe medische behandeling vragen. De stijging in het totaal aantal sportblessures is dus voornamelijk een stijging in minder ernstige blessures waarvoor geen medische behandeling nodig is.

Figuur 10.4
Incidentiedichtheid van sportblessures, bevolking 4 jaar en ouder, 2007-2012 (in aantal blessures per 1000 sporturen)

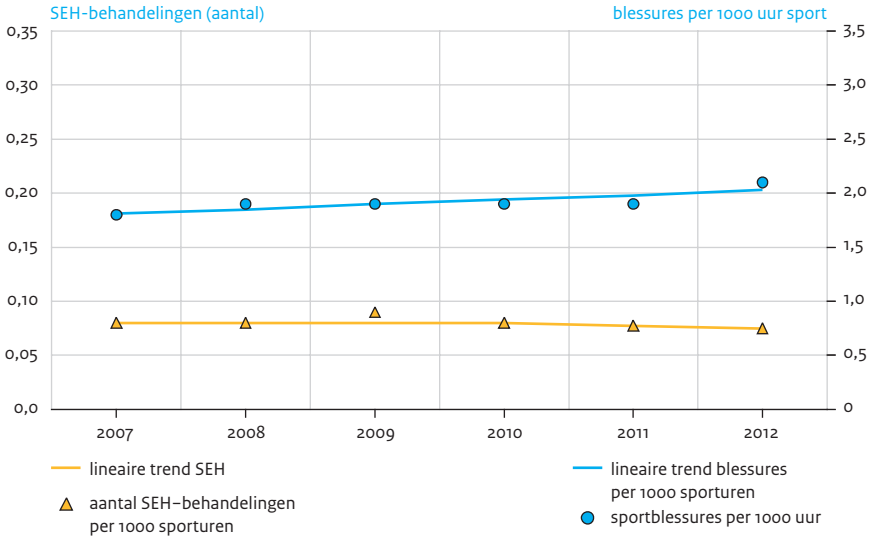

Bron: VeiligheidNL (OBiN'07-'12)

In 2012 liepen sporters in Nederland naar schatting 4,4 miljoen sportblessures op, waarvoor ze in 1,7 miljoen gevallen (39%) medische behandeling zochten (tabel 10.5). Daarmee vormden sportblessures de helft van de 3,5 miljoen medisch behandelde ongevalsletsels in Nederland in 2012 (VeiligheidNL 2012). Rond de 160.000 blessures werden op de SEH-afdeling van een ziekenhuis behandeld. Daarnaast behandelden fysiotherapeuten 880.000 blessures in gemiddeld zes behandelingen per blessure, huisartsen zagen 690.000 blessures en specialisten op een polikliniek 370.000 blessures.

Tabel 10.5
Blessures en behandelingen, naar aantal, 2012 (in absolute aantallen)

	aantal blessures	aantal behandelingen
alle blessures	4.400.000	
plotseling ontstaan	3.300.000	
geleidelijk ontstaan	1.100.000	
medisch behandelde blessures	1.700.000	
plotseling ontstaan	1.300.000	
geleidelijk ontstaan	470.000	
fysiotherapeut	880.000	5.200.000
huisarts	690.000	920.000
specialist/polikliniek	370.000	930.000
spoedeisende hulp behandelingen	160.000	
sportarts	130.000	
ziekenhuisopnamen	15.000	

Bron: VeiligheidNL (OBiN'12); VeiligheidNL (LIS'12)

Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) heeft in haar beleid voor blessurepreventie een aantal afzonderlijke sporttakken aangewezen voor blessurepreventie op basis van epidemiologische cijfers (aangegeven met een * in tabel 10.6). Vervolgens zijn bepaalde sporttakken op basis van epidemiologische criteria geprioriteerd, omdat ze extra preventieve aandacht verdienen. Dit zijn vooral sporten met veel blessures, een hoog blessurerisico (aantal blessures per 1000 sporturen), veel SEH-behandelingen, een grote kans op behandeling op de SEH-afdeling (aantal SEH-behandelingen per 1000 sporturen) en sporten met relatief ernstige blessures (afgemeten aan de medische kosten).
De sporten met veruit het grootste aantal blessures zijn veldvoetbal, hardlopen en fitness; sporten die populair zijn (zie hoofdstuk 4). Hardlopen is een sport met een relatief groot risico op een blessure, evenals hockey. Iedere 1000 uur dat deze sporten beoefend worden, ontstaan er 5,6 hardloopblessures en 6,2 hockeyblessures. Op basis van het grote aantal SEH-behandelingen springt vooral veldvoetbal eruit, maar ook paardrijden en hockey zijn sporten die voor veel SEH-behandelingen zorgen. Bij veldvoetbal komt dit vooral doordat zo veel mensen deze sport beoefenen, waardoor de relatief beperkte kans op een blessure (3,5 per 1000 uur sport) zich toch vertaalt in veel behandelingen.

Ook schaatsers komen na een valpartij naar verhouding vaak op de SEH-afdeling terecht. Deze sport leidt tot de meeste SEH-behandelingen per 1000 sporturen (0,81). Wielrennen, mountainbiken en tennis voegen we toe aan de lijst vanwege de relatief hoge medische kosten.

Tabel 10.6

Epidemiologische kerncijfers naar sporttak, bevolking 4-79 jaar, 2012 (in absolute aantallen, in aantallen en SEH-behandelingen per 1.000 uur sport, en euro's)

	blessures	aantal blessures (per 1000 sporturen)	aantal SEH-behandelingen	aantal SEH-behandelingen (per 1000 sporturen)	medische kosten per slachtoffer (euro's)[a]
sport totaal	4.400.000	2,0	160.000	0,071	1.100
fitness	**470.000**	1,5	1.500	0,0048	**1.200**
zwemmen	-	-	**5.000**	0,042	930
wielrennen/toerfietsen*	-	-	**4.200**	0,022	**2.500**
hardlopen*	**610.000**	**5,6**	2.100	0,019	**1.300**
veldvoetbal*	**760.000**	3,5	**45.000**	**0,21**	890
tennis*	**230.000**	2,9	2.400	0,031	**1.700**
skiën*	-	-	1.700	-	**1.300**
volleybal*	-	**-**	**4.300**	**0,11**	**1.100**
schaatsen*	-	**-**	12.000	**0,81**	**1.600**
mountainbiken*	-	-	2.500	0,077	**1.700**
vechtsport (incl. boksen+judo)	-	-	**5.300**	**0,14**	840
paardensport*	-	-	**9.900**	**0,19**	**1.600**
zaalvoetbal*	-	**-**	**3.700**	**0,25**	940
hockey*	**200.000**	**6,2**	**8.400**	**0,26**	710
snowboarden*	-	-	1.200	-	860

a Gemiddelde direct medische kosten (tot een jaar) van slachtoffers die zijn behandeld op een SEH-afdeling en/of opgenomen zijn geweest.

* = geprioriteerde sporten in VWS beleid; vet = indicator voor prioritering blessurepreventie; - = geen of onvoldoende gegevens beschikbaar voor een betrouwbare schatting.

Bron: VeiligheidNL (OBiN'12); VeiligheidNL (LIS'12)

Lokalisatie en aard sportblessures

Van het totaal aantal sportblessures is twee derde deel een blessure aan het been of de heup (tabel 10.7). Vooral de grote aantallen knie- en enkelblessures (resp. 19% en 17%) vallen op. Ook het aantal onderbeenblessures en blessures aan de voet, hiel of tenen is groot (beide 8%).

Tabel 10.7
Sportblessures naar getroffen lichaamsdeel, bevolking 4-79 jaar, 2012 (in absolute aantallen en in procenten van het totaal)

	aantal blessures	aandeel (%)
hoofd	100.000	2
arm/schouder/sleutelbeen	810.000	18
schouder	270.000	6
elleboog	84.000	2
pols	110.000	3
hand/vingers	190.000	4
romp/rug	420.000	9
rug	300.000	7
been/heup	2.900.000	65
bovenbeen	260.000	6
knie	860.000	19
onderbeen/kuit	330.000	8
achillespees	160.000	4
enkel	770.000	17
voet/hiel/tenen	330.000	8
overig/geen opgave	220.000	5
totaal	4.400.000	100

Bron: VeiligheidNL (OBiN'12)

Op de Spoedeisende hulp-afdeling worden vooral blessures aan handen/vingers (17%), pols (14%) en enkels (14%) behandeld (tabel 10.8). Sporters met een knieblessure (6%) komen relatief minder vaak op de SEH-afdeling terecht. Meer dan de helft (59%, niet in tabel) van de sportblessures die behandeld worden op een SEH-afdeling ontstaat door vallen, waaronder verzwikken. Daarnaast ontstaat ongeveer een zevende deel (14%) door contact met een bewegend voorwerp, zoals een bal, een hockeystick of een racket. Ook ongeveer een zevende (13%) van de blessures ontstaat door lichamelijk contact, bijvoorbeeld door een trap of een schop.
Combinatie van lichaamsdeel en blessuretype laat zien dat sporters het vaakst op een SEH-afdeling behandeld worden in verband met een polsbreuk (10%, niet in tabel), gevolgd door een fractuur aan de hand of een vinger (9%) en een verstuikte enkel (8%).

Tabel 10.8
SEH-behandelingen voor sportblessures naar getroffen lichaamsdeel, bevolking 4-79 jaar, 2012
(in absolute aantallen en in procenten van het totaal)

	aantal blessures	aandeel
hand/vingers	27.000	17
pols	23.000	14
enkel	22.000	14
voet/tenen	15.000	10
hoofd/nek/hals	15.000	10
bovenarm/elleboog/onderarm	13.000	8
schouder/sleutelbeen	12.000	8
knie	10.000	6
totaal	160.000	100

Bron: VeiligheidNL (LIS'12)

Risicofactoren/groepen

Er zijn verschillende risicogroepen te onderscheiden. Ten eerste zien we dat het merendeel van de blessures (55%) ontstaat bij sporters die actief zijn in georganiseerd verband, als lid van een sportvereniging, een sportschool, een loopgroep of onder leiding van een fysiotherapeut. Dat komt niet doordat georganiseerd sporten in het algemeen meer risico op een blessure met zich meebrengt, maar vooral door het groot aantal georganiseerde sporters in Nederland, en doordat de kans op een blessure groter is tijdens wedstrijden dan tijdens een ongeorganiseerde training of vrij sporten.
Daarnaast lopen mannen meer risico. Van alle geblesseerde sporters is bijna twee derde (62%) man. Het blessurerisico, gemeten in het aantal blessures per 1000 uur sport, is voor sporters tussen de 15 en 34 jaar en mannen boven de 34 jaar het grootst (figuur 10.5).

Op de SEH-afdeling komen vooral geblesseerde mannen (64%, 100.000), maar ook veel 10-19-jarige sporters (45% van de bezoekers, 70.000). Bij de jongeren ligt de sportparticipatie hoog (zie hoofdstuk 4), wat de kans op veel blessures vergroot. Kinderen, die zich melden op de SEH-afdeling, hebben relatief vaak polsblessures en andere blessures aan de armen en handen ten gevolge van sport. Ook sportende 55-plussers komen relatief vaak op de SEH-afdeling met polsblessures. Enkel- en knieblessures zien we vooral bij sporters van 15-54 jaar. SEH-behandelingen voor blessures aan schouder of sleutelbeen komen vooral voor bij sporters van 25 jaar of ouder.
Ook gemeten naar het aantal sportblessures op de SEH-afdeling per 1000 sporturen hebben jonge sporters, en vooral jongens, een grotere kans om op de SEH-afdeling terecht te komen (figuur 10.6).
Met andere woorden, zowel op basis van het aantal blessures als op basis van het risico om met een blessure op de SEH-afdeling te komen, verdienen jonge sporters extra aandacht als het gaat om het voorkomen van acute, ernstige sportblessures.

Figuur 10.5

Blessurerisico naar leeftijd en geslacht, bevolking 4-79 jaar, 2012 (in aantal blessures per 1000 uur sport)

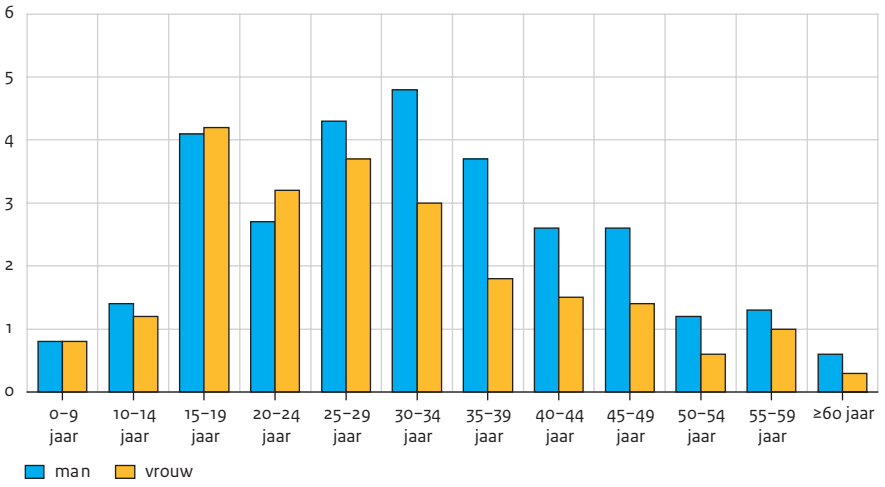

Bron: VeiligheidNL (OBiN'12)

Figuur 10.6

Risico op sportblessure met SEH-behandeling naar leeftijd en geslacht, bevolking 4 jaar en ouder, 2012 (in aantal SEH-behandelingen per 1000 sporturen)

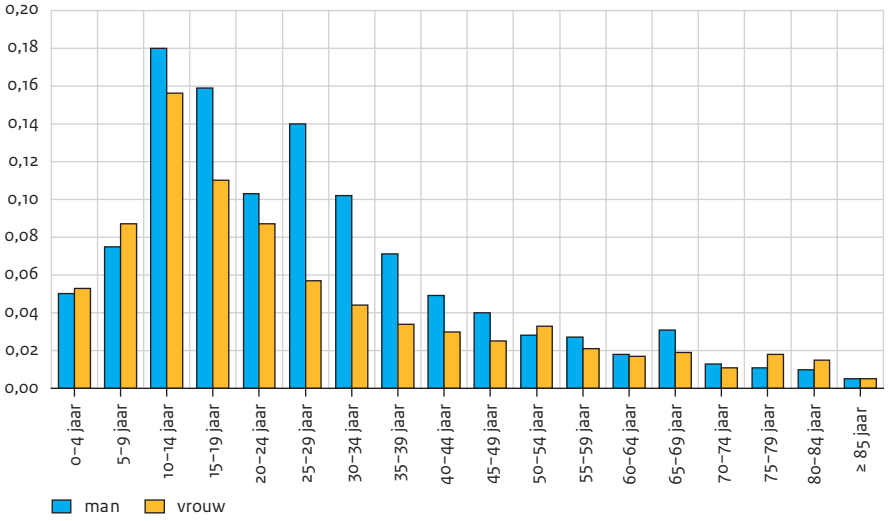

Bron: VeiligheidNL (LIS'12); VeiligheidNL (OBiN'12)

10.5 Conclusie

Het zal niet verbazen dat sporters vaker blijken te voldoen aan de normen voor gezond bewegen dan niet-sporters. Sport vormt als het ware een 'extra' bron van lichaamsbeweging en ook nog eens een bron van vooral intensieve lichaamsbeweging, waarvan de gezondheidswaarde groot is. Sporters 'winnen' al gauw van niet-sporters, omdat er weinig andere activiteiten zijn die intensieve lichaamsbeweging vragen. Toch blijken sporters in een derde van de gevallen op geen enkele dag in de week aan de fitnorm te voldoen en voldoet 25% van de sporters niet aan de combinorm. Ook blijken sporters in veel leeftijdscategorieën niet minder sedentair te zijn dan niet-sporters en lopen daarmee toch onnodige gezondheidsrisico's. Gunstig is echter dat in de groep 30-64-jarigen – qua omvang de grootste leeftijdscategorie – sporters minder sedentair zijn dan hun niet-sportende leeftijdsgenoten en dus een dubbel voordeel hebben. De gebleken leeftijdsafhankelijkheid kan wellicht worden verklaard doordat het type sedentaire activiteit per leeftijdscategorie verschilt. Zo besteden ouderen over het algemeen meer tijd aan televisiekijken en volwassenen in de leeftijd van 40-44 jaar meer tijd aan thuis zitten achter de computer (Dyck et al. 2011). Het is dus ook voor sporters van belang hun leefstijl wat het zitgedrag betreft kritisch te bekijken om te voorkomen dat zij toch nog vermijdbare gezondheidsrisico's lopen. Beleidsmatig betekent dit dat sporters voor het tegengaan van sedentair gedrag evenzeer een doelgroep vormen als niet-sporters. Sporters worden bovendien geconfronteerd met een ander gezondheidsrisico: de sportblessures. De omvang en kosten daarvan nopen tot voorzetting van een krachtig preventief beleid, waarbij verschillende sporttakken en risicogroepen extra aandacht verdienen. Zo blijken vooral mannen en jongeren veel blessures op te lopen. Preventieve maatregelen zoals valvaardigheidstrainingen, beschermende materialen (scheenbeschermers, braces en bitjes), maar ook acties gericht op verandering van (agressief) gedrag sluiten aan bij de in dit hoofdstuk gepresenteerde epidemiologische gegevens en kunnen helpen in het terugbrengen van deze problematiek. Eerder is evenwel aangetoond dat het stimuleren van bewegen leidt tot aanzienlijk grotere besparingen op maatschappelijke kostenposten als de gezondheidszorgkosten en de kosten van arbeidsverzuim dan de meerkosten van sportblessures ten gevolge van een toename van bewegen.

Noten

1 In paragraaf 2 verstaan we onder een sporter iemand die in een normale week ten minste één keer sport, net als in hoofdstuk 4. In paragraaf 3 is een sporter iemand die minimaal één keer per week of minimaal 40 keer per jaar sport. Het verschil in definitie komt doordat sportdeelname verschillend bevraagd is in de gebruikte onderzoeken.

2 Het verschil in uitkomsten tussen 2011 enerzijds en 2012 en 2013 anderzijds is opvallend. Nader uitgezocht moet worden in hoeverre dit te wijten is aan methodologische veranderingen.

3 In deze tekst is de lineaire trend in sportblessures over de periode 2007-2012 weergegeven. In eerdere rapportages van VeiligheidNL over sportblessures werd een lineaire trend vanaf 2000 gerapporteerd. De hier weergegeven trend wijkt daarom af.

11 Sport en onderwijs

Jo Lucassen en Niels Reijgersberg (Mulier Instituut)

In dit hoofdstuk is de volgende kernindicator uitgewerkt:

kernindicator	operationalisatie	uitkomst	trend in de afgelopen 10 jaar
bewegings-onderwijs	het totaal aantal daadwerkelijk gegeven bewegingsonderwijs primair onderwijs (po) en voortgezet onderwijs (vo) (minuten)	po-groep 1 en 2: 144 po-groep 3-8: 87 vo 1e leerjaar: 150 vo 4e leerjaar: 97	– – – –

– = geen gegevens beschikbaar

Bron: Mulier Instituut (0-meting bewegingsonderwijs PO 2013 en 0-meting bewegingsonderwijs VO 2014)

11.1 Veel aandacht voor mogelijkheden bewegingsonderwijs in beleid

Om zo veel mogelijk mensen een leven lang te laten genieten van sport streeft de sportsector naar een structurele verhoging van de sportparticipatie. Daaraan moet het onderwijs bijdragen door jeugdigen al op vroege leeftijd te boeien en binden met sport (NOC*NSF 2012). Voor de overheid is het stimuleren van een actieve leefstijl een hoofddoelstelling van het sportbeleid (VWS 2005) en de rol van het onderwijs daarbij wordt kernachtig verwoord in de kamerbrief Sport, bewegen en een gezonde leefstijl in en rond het onderwijs (OCW 2012a):

> *Sport en bewegen, maar ook andere aspecten van een gezonde leefstijl, zijn belangrijk voor het presteren en voor het welbevinden, zowel op korte als op langere termijn. Het onderwijs kan en wil daaraan, als ketenpartner in activiteiten voor kinderen en jongeren, graag zijn specifieke bijdrage leveren. Sport en onderwijs horen bij elkaar en versterken elkaar. Sport en bewegen is voor de meeste kinderen en jongeren leuk om te doen en levert een belangrijke bijdrage aan de motorische, sociale en cognitieve ontwikkeling en de gezondheid van kinderen en jongeren. Dit kan leiden tot betere schoolprestaties en minder uitval.* (OCW 2012a: 1)

Sport en bewegen hebben van oudsher een plaats in het onderwijs. Al sinds 1890 is lichamelijke opvoeding een verplicht vak in het basisonderwijs. Bewegingsonderwijs, zoals het vak tegenwoordig vaak genoemd wordt, is de basis voor het leren van motorische vaardigheden van kinderen en voor hun bekwaamheden om aan sport en bewegen deel te nemen, en is daarom opgenomen in de kerndoelen voor het primair en voortgezet onderwijs. In het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) is de zorg voor de eigen gezondheid opgenomen in de kwalificatie-eisen (vitaal burgerschap, zie § 11.2).

Uitgaande van de kerndoelen mogen scholen zelf bepalen hoe zij invulling geven aan het bewegingsonderwijs (OCW 2012a). De beleidsruimte die de wetgever hiermee binnen de onderwijspraktijk creëert, is regelmatig aanleiding geweest tot discussie over de gewenste omvang en invulling van het bewegingsonderwijs (Stegeman 2000). Deze discussie is opnieuw actueel. Over het aantal te realiseren lesuren in het voortgezet onderwijs is na het afschaffen van de adviesurentabel in 2006 opnieuw onduidelijkheid gerezen. In het mbo worden de laatste jaren intensieve pogingen gedaan sport- en bewegingsonderwijs te herintroduceren, nadat de verplichting hiertoe in de jaren negentig van de vorige eeuw was beëindigd (Boetes 2013). Het regeerakkoord van het kabinet-Rutte II formuleert als ambitie om sport en bewegen in het basisonderwijs te intensiveren. Dat gebeurt vooral met het oog op het aanleren van een voldoende actieve leefstijl en daartoe moeten scholen met andere 'ketenpartners' samenwerken (OCW 2012a).
Veel scholen bieden daarom naast de sport- en beweegactiviteiten binnen het onderwijs al decennia sportieve activiteiten buiten de gymnastieklessen aan: in pauzes, naschools en tijdens sportevents zoals sportdagen, Koningsspelen en Olympic Moves. De roep om jeugdigen via het onderwijs tot een fysiek actieve leefstijl te bewegen leidt tot discussie over de vraag of het bewegingsonderwijs vooral op educatie of op fitheid gericht moet zijn (Brouwer et al. 2011; Slingerland 2014).
Het beleid dat zich eind jaren negentig van de vorige eeuw richtte op intensiever samenwerken tussen sport en onderwijs, is de laatste jaren stevig gecontinueerd. Deze samenwerking is een uitvloeisel van de functieverbreding die zowel door sport als onderwijs in de afgelopen decennia is bepleit. Het voortijdig beëindigde Olympisch Plan 2028 gaf pregnant uitdrukking (VWS 2009; NOC*NSF 2009) aan de verbrede maatschappelijke ambities van de sportsector en binnen de onderwijssector uitte dit zich in het gevoerde 'brede scholen'-beleid. Vanaf 2008 spelen de combinatiefunctionarissen en sportbuurtcoaches in de verbinding tussen beide sectoren een belangrijke rol (zie § 11.4 en hoofdstuk 3).
In het sport- en onderwijsbeleid is aandacht voor preventief gezondheidsbeleid. Hieraan moet het bewegingsonderwijs een bijdrage gaan leveren (zie § 11.3). Een belangrijke ontwikkeling voor het onderwijs is ten slotte de invoering van de wet Passend onderwijs (OCW 2012b), die per 1 augustus 2014 van kracht is en scholen verplicht een passend onderwijsaanbod te garanderen voor elke leerling ongeacht zijn of haar leer- of ontwikkelingsbeperkingen. Ook het bewegingsonderwijs moet hierop worden afgestemd. De gevolgen van deze wet zijn nog nauwelijks te overzien.

In dit hoofdstuk gaan we na welke ontwikkelingen zich hebben voorgedaan op deelterreinen van het thema onderwijs en sport sinds 2008. De gepresenteerde gegevens zijn gebaseerd op een groot aantal bronnen (statistieken, verrichte inventarisaties en evaluaties, beleidsdocumenten). Een deel van dit materiaal vormt het resultaat van monitoringprojecten die het Mulier Instituut en anderen in opdracht van verschillende ministeries uitvoerden, onder meer naar het beleidskader Sport, Bewegen en Onderwijs (SBO), het bewegingsonderwijs, de agenda Sport, Bewegen en Gezonde Leefstijl (SBGL) en het invoeringsproces van de combinatiefuncties op lokaal niveau.

11.2 Stand van zaken in het bewegingsonderwijs

De stand van zaken in het bewegingsonderwijs op scholen voor primair, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs beschrijven we aan de hand van de hoeveelheid aangeboden lesuren voor bewegingsonderwijs, de kwalificatie van de leerkrachten en de gerealiseerde onderwijskwaliteit. Ook bespreken we de deelname van leerlingen aan het aanvullend onderwijsaanbod en aan andere sport- en beweegactiviteiten op school.

11.2.1 Primair onderwijs

Omvang lestijd voor bewegingsonderwijs

De situatie in het primair onderwijs is in 2013 in beeld gebracht in een monitoringonderzoek onder ruim 1000 scholen in het basisonderwijs en speciaal (basis)onderwijs. Basisscholen hebben de vrijheid hun programma voor het bewegingsonderwijs vorm te geven binnen de wettelijk vastgestelde kerndoelen. Er is geen wettelijke norm voor de hoeveelheid te realiseren lestijd voor bewegingsonderwijs, maar vaak gaat men uit van twee keer 45 minuten. De gemeentelijke bekostiging van accommodaties voor bewegingsonderwijs is daarop afgestemd.
Voldoende lestijd is een noodzakelijke voorwaarde om bij alle kinderen de gewenste leeropbrengsten te bereiken, zoals het verwerven van motorische basisvaardigheden, mee leren doen aan sport/bewegen en voldoende fysiek actief zijn. Bij een deel van de leerlingen kunnen door te weinig bewegingsonderwijs achterstanden optreden, waardoor zij over onvoldoende vaardigheden beschikken om blijvend aan sport- en beweegactiviteiten te kunnen deelnemen (Collard 2010; Schipper et al. 2014).
Op dit moment wordt op meer dan de helft van de basisscholen in de groepen 1 en 2 per week minimaal drie lessen bewegingsonderwijs gegeven (figuur 11.1). Hiervoor wordt gemiddeld 45 minuten ingeroosterd. In de groepen 3 t/m 8 staan op driekwart van de basisscholen twee lessen van gemiddeld 48 minuten op het rooster. De effectieve lestijd is 10 procentpunten[1] minder dan de ingeroosterde. Een op de vijf basisscholen geeft maar één gymles in de week. Het kabinet-Rutte II streeft naar drie lessen bewegingsonderwijs per week (Rutte en Samson 2012). Op dit moment is dit bij slechts 5% van de basisscholen realiteit.

Figuur 11.1

Overzicht aantal lessen bewegingsonderwijs per week, naar groep, 2013 (in procenten; n = 1083)

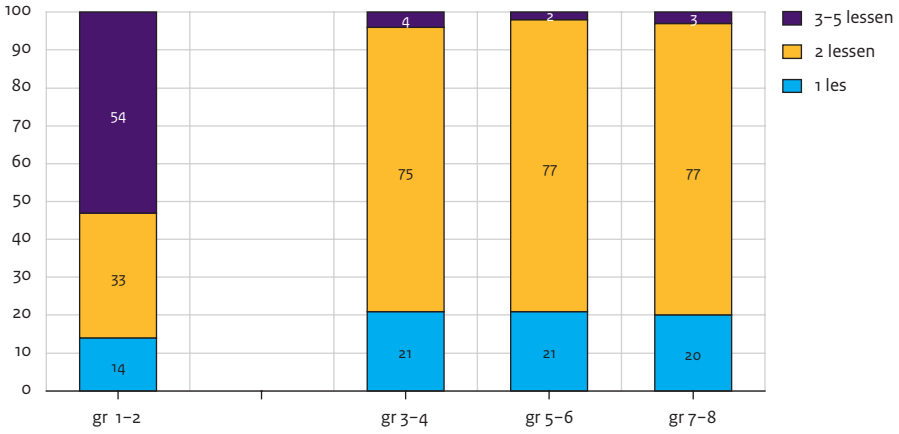

Bron: Mulier Instituut (Nulmeting bewegingsonderwijs primair onderwijs 2013)

Leerkrachten bewegingsonderwijs

In groep 1-2 krijgt 80% van de leerlingen alleen les van groepsleerkrachten. Hier is wettelijk gezien geen aanvullende bevoegdheid vereist. Sinds 2006 mogen alleen groepsleerkrachten met een aanvullende bevoegdheid (leergang vakbekwaamheid bewegingsonderwijs via de pabo, ook wel als vakspecialist aangeduid) of vakleerkrachten bewegingsonderwijs les geven aan groep 3-8.
Bij basisscholen zijn gemiddeld 0,25 fte vakleerkrachten bewegingsonderwijs aangesteld (tabel 11.1). Slechts een kwart van de basisscholen laat alle lessen in groep 3-8 verzorgen door vakleerkrachten. Driekwart van basisscholen zet groepsleerkrachten in en daarvan werkt 46% uitsluitend met groepsleerkrachten.

Tabel 11.1

Verdeling groeps- en vakleerkrachten voor lessen lichamelijke opvoeding/bewegingsonderwijs op basisscholen aan groep 3-8, 2013 (in procenten; n = 1079)

alleen vakleerkrachten	ook groepsleerkrachten	
25	75	
	wv. groepsleerkrachten en vakleerkrachten	alleen groepsleerkrachten
	29	46

Bron: Mulier Instituut (Nulmeting bewegingsonderwijs primair onderwijs 2013)

Van de scholen die het bewegingsonderwijs ook door groepsleerkrachten laten verzorgen (75%) beschikt 60% over leerkrachten met een aanvullende bekwaamheid. Terwijl de bedoeling was dat deze zogenoemde vakspecialisten les zouden geven aan meerdere klassen, gebeurt dit hooguit door een op de zes van de specialisten.
Van de basisscholen die groepsleerkrachten inzetten, ondervindt ruim twee derde problemen om dit vak door een bevoegde leerkracht te laten verzorgen. Basisscholen lossen dit vaak op door leerkrachten die over een brede bevoegdheid beschikken klassen te laten overnemen of ze roosteren zogenoemde 'spellessen' in. Er zijn geen richtlijnen voor de invulling van spellessen, maar aannemelijk is dat een groepsleerkracht eenvoudige bewegingsactiviteiten verzorgt. Daarbij kan gedacht worden aan een bal- of tikspel in de gymzaal of op het speelplein. Van alle basisscholen werkt een kwart ook wel eens met onbevoegde lesgevers (Reijgersberg et al. 2013b).
In dit algemene beeld tekenen zich flinke regionale verschillen af, waarbij de grote steden in positieve zin afwijken (meer vakleerkrachten en meer lestijd). In de drie grote steden in de Randstad worden in de groepen 3 t/m 8 veel vaker alleen vakleerkrachten ingezet (78%) dan in de noordelijke en oostelijke provincies (20%) en de zuidelijke provincies (7%).

Bekwaamheid en onderwijskwaliteit

Bijna negen van de tien basisscholen vindt de bekwaamheid van de lesgevers voldoende of goed. Dit oordeel is bij scholen die alleen met vakleerkrachten werken aanzienlijk positiever dan op andere scholen (tabel 11.2).

Tabel 11.2
Bekwaamheid van de leerkrachten voor bewegingsonderwijs, beoordeling voldoende/goed door school, 2013 (in procenten)

scholen die alleen vakleerkrachten inzetten (n = 422)	scholen die zowel groepsleerkrachten als vakleerkrachten inzetten (n = 353)	scholen die alleen groepsleerkrachten inzetten (n = 304)
85	50	25

Bron: Mulier Instituut (Nulmeting bewegingsonderwijs primair onderwijs 2013)

De onderwijsaanpak bij scholen die alleen vakleerkrachten inzetten is op veel punten significant beter dan die bij scholen die alleen werken met groepsleerkrachten (tabel 11.3).

Tabel 11.3

Systematische onderwijsaanpak voor bewegingsonderwijs, basisscholen, 2013 (in procenten)

	scholen die alleen vakleerkrachten inzetten (n = 422)	scholen die alleen groepsleerkrachten inzetten (n = 304)
afspraken m.b.t. veiligheid bij lichamelijke opvoeding	93	76
aanpassen les aan individueel niveau van leerlingen	93	82
hanteren van doorgaande leerlijnen	91	75
gebruik van leerlingvolgsysteem	67	14
werken met jaarplanning	48	29
werken o.b.v. vakwerkplan	44	34
structurele hulp aan leerlingen met achterstand	41	16

Bron: Mulier Instituut (Nulmeting bewegingsonderwijs primair onderwijs 2013)

Deelname aan bewegingsonderwijs door leerlingen

Gemiddeld hebben leerlingen in het primair onderwijs volgens hun ouders 1,75 klokuren oftewel 105 minuten bewegingsonderwijs per week (niet in figuur). Sinds 2007 is dit licht afgenomen. Ruim een kwart van alle scholieren krijgt een uur of minder per week gymles (figuur 11.2). Volgens de schoolleiders gebeurde dit bij een vijfde van alle scholen (figuur 11.1). Het beeld dat de ouders geven is dus minder gunstig dan dat van de scholen zelf.

Figuur 11.2

Uren bewegingsonderwijs per week in het primair onderwijs, volgens ouders van leerlingen, 2007-2013 (in procenten van het totaal)

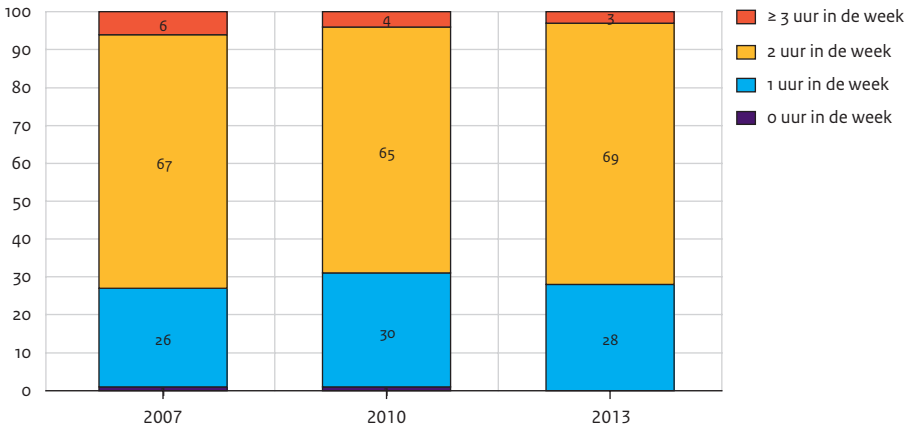

Bron: Mulier Instituut (OBiN'06-'13)

11.2.2 Voortgezet onderwijs[2]

Omvang lestijd voor bewegingsonderwijs in het voortgezet onderwijs

De lestijd voor bewegingsonderwijs varieert naar onderwijstype en leerjaar. Het eerste leerjaar hebben leerlingen gemiddeld 150 minuten lestijd voor lichamelijke opvoeding, doorgaans drie lesuren van 50 minuten per week, daarna neemt dit sterk af tot nog 58 minuten in het laatste jaar van het vwo (tabel 11.4). De effectieve lestijd wordt door sectieleiders lichamelijke opvoeding gemiddeld 12 minuten per lesuur lager ingeschat (niet in tabel).

Tabel 11.4

Gemiddeld ingeroosterde lestijd voor lichamelijke opvoeding, naar onderwijsniveau en leerjaar, sectieleiders lichamelijke opvoeding, 2014 (in minuten per week)

	leerjaar 1	leerjaar 2	leerjaar 3	leerjaar 4	leerjaar 5	leerjaar 6
vmbo bbl/kbl[a]	156	136	109	97		
vmbo gl/tl[b]	151	127	110	96		
havo	147	121	108	99	66	
vwo	145	116	105	98	90	58

a Beroepsbegeleidende en kaderberoepsgerichte leerweg in het vmbo.
b Gemengde en theoretische leerweg binnen het vmbo.

Bron: Mulier Instituut (Nulmeting lichamelijke opvoeding voortgezet onderwijs 2014)

Met ingang van schooljaar 2005/'06 is er geen minimum lessentabel meer voor lichamelijke opvoeding. In een toelichting bij het inrichtingsbesluit (Wet voortgezet onderwijs, artikel 6d) staat dat scholen wel een acceptabele hoeveelheid onderwijstijd voor lichamelijke opvoeding moeten aanbieden. De situatie op 1 augustus 2005 geldt daarvoor als maatstaf. Scholen mogen de lestijd over de leerjaren spreiden, maar behoren in elk opleidingsjaar het vak aan te bieden en mogen het in het examenjaar niet voor december afronden. Het gemiddelde aantal klokuren voor lichamelijke opvoeding tijdens de volledig opleiding komt voor bijna alle onderwijsniveaus goed overeen met de oude adviestabel (tabel 11.5). Alleen op de theoretische en gemengde leerweg (gl/tl) van het vmbo ligt het gemiddeld aantal uren lager.

Tabel 11.5

Aantal klokuren lichamelijke opvoeding tijdens volledige opleidingsduur, sectieleiders lichamelijke opvoeding, naar onderwijsniveau, 2014 (in uren per jaar; n = 197-318)

	vmbo bbl/kbl	vmbo gl/tl	havo	vwo
gemiddeld aantal klokuren lichamelijke opvoeding tijdens volledige opleidingsduur	334	323	361	407
aantal klokuren lichamelijke opvoeding tijdens volledige opleidingsduur volgens oude adviestabel	335	335	360	400

Bron: Mulier Instituut (Nulmeting lichamelijke opvoeding voortgezet onderwijs 2014)

Docenten lichamelijke opvoeding

In het voortgezet onderwijs zijn alleen eerstegraads opgeleide vakleerkrachten lichamelijke opvoeding bevoegd. Een vaksectie voor lichamelijke opvoeding bestaat op een schoollocatie gemiddeld uit 5,5 docenten met een gemiddelde formatie van 3,8 fte (tabel 11.6). Schoollocaties met een aanvullend curriculair aanbod, zoals sportklassen in de onderbouw of een examenprogramma voor lichamelijke opvoeding in de bovenbouw, hebben gemiddeld meer docenten lichamelijke opvoeding in huis en een grotere formatie in fte.

Tabel 11.6

Omvang vaksectie lichamelijke opvoeding, naar scholen algemeen en scholen met extra onderwijsaanbod,[a] 2014 (in aantal docenten en fte's; n = 444)

		sportklas		keuze-/examenprogramma lichamelijke opvoeding	
	totaal	nee	ja	nee	ja
gemiddeld aantal docenten lichamelijke opvoeding	5,5	5,0	6,4	4,4	7,0
gemiddelde formatie in fte	3,8	3,4	4,5	3,1	4,9

a Extra onderwijsaanbod kan bestaan uit sportklassen in de onderbouw en examenprogramma lichamelijke opvoeding in de bovenbouw.

Bron: Mulier Instituut (Nulmeting lichamelijke opvoeding voortgezet onderwijs 2014)

Deelname aan bewegingsonderwijs door leerlingen in het voortgezet onderwijs

Naar eigen zeggen nemen vo-leerlingen ten minste twee klokuren per week deel aan lichamelijke opvoeding. Tussen 2008 en 2012 lijkt dit gemiddelde iets toegenomen en in 2013 juist weer iets teruggelopen (Klauw et al. 2013). We beschikken hier niet over gedetailleerde data per onderwijsstroom en leerjaar.

Terwijl de totale gemiddelde lestijd LO volgens de sectieleiders voor alle vo-leerlingen ongeveer overeenkomt met de normomvang (tabel 11.5) volgt naar het oordeel van de leerlingen ongeveer 15% geen of maar 1 uur gymles per week (figuur 11.3). Aan de andere kant geeft zo'n 35% juist drie of meer uren les per week te hebben. Dat de ingeroosterde lestijd sterk varieert per leerjaar en voor leerlingen van examenklassen doorgaans maar 1 uur per week omvat (zie tabel 11.4), kan deze verschillen in uitkomsten verklaren.

Figuur 11.3

Uren gymles per week, leerlingen voortgezet onderwijs, 2007-2013 (in procenten)

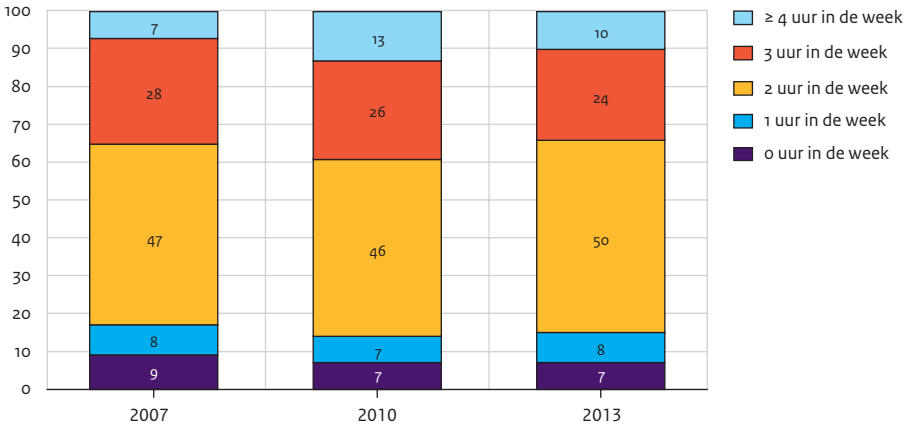

Bron: Mulier Instituut (OBiN'07, '10,'13)

Keuzevakken voor lichamelijke opvoeding en sport

Een deel van de scholen biedt leerlingen de mogelijkheid zich intensiever met bewegingsonderwijs en sport bezig te houden. Een derde van alle schoollocaties biedt in 2013 leerlingen in de onderbouw extra lessen lichamelijke opvoeding in de vorm van sportklassen. Daarnaast zijn er in de bovenbouw profielvakken waarin leerlingen eindexamen kunnen doen. De extra aandacht voor lichamelijke opvoeding en sport is mede bedoeld als oriëntatie op een beroepsopleiding op dit terrein. Op het vmbo gaat het om het keuze-examenvak LO2 voor leerlingen van de gemengde en theoretische leerweg, en voor leerlingen in de beroepsbegeleidende en kaderberoepsgerichte leerweg gaat het om Sport, Dienstverlening en Veiligheid (SDV). Havo- en vwo-leerlingen kunnen in Bewegen, Sport en Maatschappij (BSM) eindexamen doen. Het aantal scholen dat deze profielvakken aanbiedt is sinds 2008 flink toegenomen, maar stabiliseert na 2010 voor de BSM- en SDV-vakken (figuur 11.4).

Figuur 11.4

Scholen voortgezet onderwijs die keuze- of examenvakken lichamelijke opvoeding en sport aanbieden, 2008-2012 (in aantallen)

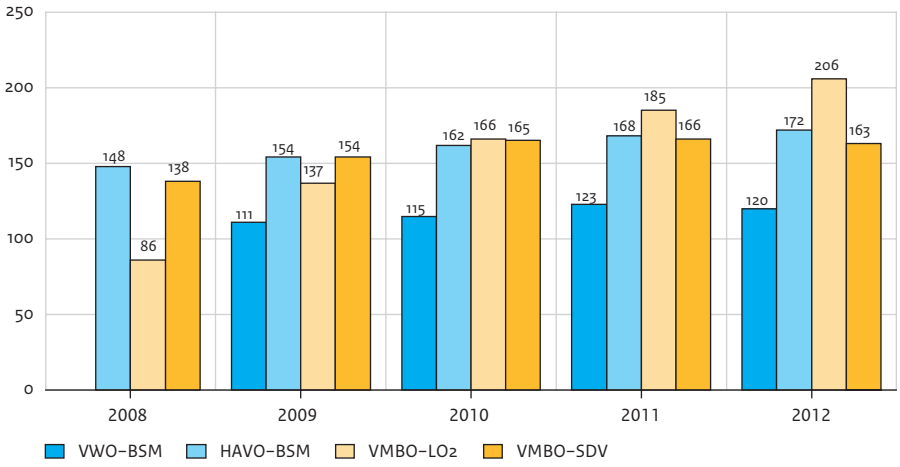

Bron: Dienst Uitvoering Onderwijs (2008-2012) Mulier Instituut-bewerking

Figuur 11.5

Examinandi voor keuze- of examenvakken lichamelijke opvoeding en sport, 2008-2012 (in aantallen)

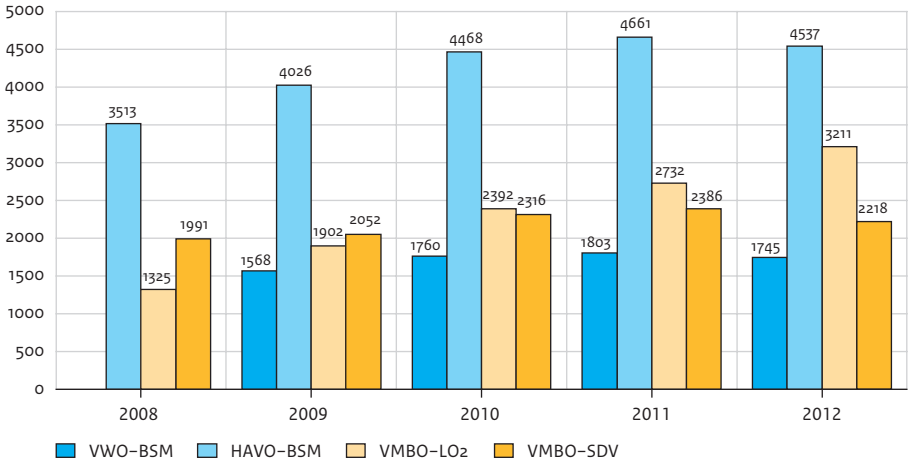

Bron: Dienst Uitvoering Onderwijs (2008-2012) Mulier Instituut-bewerking

Het aantal leerlingen dat deze keuzevakken volgt geeft een overeenkomstig patroon te zien (figuur 11.5): toename tot 2011, waarna in 2012 enige terugloop optreedt. In 2012 ronden ruim 11.000 leerlingen een dergelijk profielvak af. In 2012 doet van alle vmbo examenkandidaten 3,2% een LO2- en 2,2% een SDV-examen. Bij de havo examinandi ging ruim 9,1% op voor BSM, op het vwo was dit bijna de helft minder (4,9%).

11.2.3 Middelbaar beroepsonderwijs

Lesaanbod sport en bewegen op het mbo

Het vak lichamelijke opvoeding maakt sinds 1996 geen deel meer uit van het verplichte onderwijsprogramma binnen het mbo. Op aandrang van de Tweede Kamer (TK 2008/2009) is echter vanaf 2008 door de rijksoverheid een stimuleringsprogramma ontwikkeld en uitgevoerd om te bereiken dat per leerjaar 5% van de contacttijd (onderwijstijd minus de beroepspraktijkvorming c.q. stagetijd) bestaat uit bewegen en sport, de zogenaamde vijfprocentnorm (zie ook § 11.3). In 2014 heeft 91% van de beroepsopleidende leerwegen (bol)[3] en beroepsbegeleidende leerwegen (bbl) een beweeg- en sportaanbod voor mbo-studenten (Postma-de Groot en Duijvestijn 2014, tabel 11.7). In 2010 was dit nog 73%. Daarvan heeft 16% van de mbo-instellingen het voor beide leerwegen en 75% voor alleen de bol. De stijging is vooral te zien binnen de bol. Het lijkt erop dat mbo-instellingen en dan vooral de instellingen die deelnamen aan het stimuleringsprogramma, het beweeg- en sportaanbod meer en meer zijn gaan richten op bol om daar maximaal resultaat te behalen (Postma-de Groot en Duijvestijn 2014).

Tabel 11.7

Mbo-instellingen met beweeg- en sportaanbod in een of meer beroepsopleidende en/of beroepsbegeleidende leerwegen, 2010 en 2014 (in procenten)

	2010	2014
beweeg- en sportaanbod in bol en/of bbl, wv.	73	91
beweeg- en sportaanbod in een of meer bol en bbl	16	16
beweeg- en sportaanbod in een of meer bol, maar niet in bbl	56	75

Bron: DSP Monitor Sport en Bewegen in het mbo (2010-2014)

Docenten lichamelijke opvoeding

Gemiddeld beschikken mbo-instellingen met een sport- en beweegaanbod over 1,1 fte (0,6 fte docenten niveau 5, 0,5 fte lerarenondersteuners niveau 4 en stagiaires). Bij vrijwel alle mbo-scholen zijn eerstegraads (vak)leerkrachten en externe instructeurs de meest voorkomende lesgevers (tabel 11.8). Daarnaast worden onder hun leiding vaak stagiaires en lerarenondersteuners op niveau 4 ingezet.

Tabel 11.8
Inzet van gekwalificeerde lesgevers bij mbo-instellingen voor het beweeg- en sportaanbod, 2010-2014 (in procenten)

	2010	2012	2014
docenten met kwalificatie op niveau 5	92	89	95
leraarondersteuners op niveau 4	18	28	15
externe instructeurs (van sportverenigingen en commerciële aanbieders)	70	77	65
stagiaires op niveau 4 en 5	33	45	40

Bron: DSP-groep (Monitor Sport en Bewegen in het mbo 2010-2014)

Deelname door mbo scholieren

Het aandeel bol-studenten dat de vijfprocentnorm haalt is de afgelopen jaren toegenomen: van 11% in 2008 naar 22% in 2014 (tabel 11.9). Omgerekend besteden ruim 86.000 van de circa 332.000 bol-studenten 5% van de contacttijd aan bewegen en sport. De toename blijft echter beperkt tot de eerste twee leerjaren. Met name in het eerste leerjaar is de stijging groot: van 17% naar 45%. Onder hen bevinden zich vooral studenten van mbo-instellingen die deelnamen aan het stimuleringsprogramma; van hen haalt anno 2012 ruim een op de drie de norm (niet in tabel; De Groot en Duijvenstijn 2012). Slechts 2% van de 160.000 bbl-studenten haalt in 2012 de vijfprocentnorm. De beperkte tijd die deze studenten per week op school zijn, biedt hiervoor een verklaring.

Tabel 11.9
Aandeel bol-leerlingen dat vijfprocentnorm haalt, 2008-2014 (in procenten)

	2008	2010	2012	2014
haalt norm	11	17	26	22
haalt norm niet	89	75	64	48
weet niet	-	8	9	28

Bron: DSP-groep (Monitor Sport en Bewegen in het mbo 2012-2014)

11.3 Samenwerking sport, onderwijs en gezondheidsbeleid

Beleidskader Sport, Bewegen en Onderwijs (SBO) 2009-2012

De rijksoverheid zet al sinds de eeuwwisseling in op een intensievere samenwerking tussen sport, onderwijs en preventieve gezondheidszorg. Dit gebeurt via meerjarige impulsregelingen waarbij het *Beleidskader Sport, Bewegen en Onderwijs* de opvolger was van de *Breedtesportimpuls* en de *BOS Impuls*. De hoofddoelstelling van dit beleidskader was: 'In 2012 is het percentage jeugdigen (4-23 jaar) dat aan de beweegnorm voldoet minimaal 50% ten opzichte van 40% in 2005.' Nevendoelstellingen waren het ombuigen van de gestage toename van overgewicht bij de jeugd, het verminderen van het aantal nieuwe

gevallen van schooluitval en het stimuleren van meer sporttalenten die doorstromen naar de top. Hiervoor stelde het kabinet in totaal 28 miljoen euro beschikbaar. Tijdens de looptijd van het beleidskader veranderde het percentage jeugdigen dat aan de beweegnorm voldoet niet noemenswaardig (Slinger et al. 2012). Binnen het Platform SBO werden vijf deelprojecten opgezet, waarin wel duidelijke resultaten werden geboekt:

- Masterplan Bewegen en Sport mbo: In totaal deden 44 mbo-scholen (67% van het totaal) mee om een minimumaanbod voor mbo-scholieren te realiseren. Zeker 33 scholen zetten met eigen middelen het project voort na 2012. Samen hebben ze een aanbod van één uur per week voor ongeveer 60.000 mbo-studenten.
- Sportaanbod voor het onderwijs: negentien sportbonden participeerden in dit project. In totaal zijn er 1615 school-actieve verenigingen gerealiseerd, die ieder garant staan voor een jaarlijks activiteitenaanbod op scholen van minimaal twintig uur. Goed aansluiten bij de behoeften van scholen en een goede organisatie door gemotiveerde trekkers en begeleiders blijken voorwaarden voor een succesvolle samenwerking tussen sportverengingen en scholen (Van der Werff et al. 2010).
- Sport Lokaal Samen: 43 gemeenten participeerden in het ontwikkelen van duurzame samenwerkingsverbanden sport-onderwijs. De lokale partners daarbij zijn gemeenten, scholen in het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs, en sportverenigingen. De samenwerking tussen de betrokken professionals krijgt vaak vorm door beweegteams rond scholen (Van Berkel en Hazelebach 2009);
- Effectiviteit interventies: 149 interventies relevant voor de doelen van het beleidskader melden zich aan, waarvan er 37 zijn geëvalueerd of doorontwikkeld. Bij de beoordeling van interventiebeschrijvingen werd vastgesteld dat de kwaliteit van veel interventies onvoldoende was om direct te starten met een evaluatie van effectiviteit of met landelijke implementatie. De ondersteuning van interventies vindt een vervolg binnen het erkenningstraject Effectief Actief.
- Vmbo in Beweging: 79 scholen startten met dit project. Het structurele sport- en beweegaanbod (voor alle leerlingen) groeide op deze scholen van 49% naar 92%. Het percentage scholen met een sport- en beweegaanbod voor inactieve leerlingen nam met 56% toe. Na afloop voldeden minder leerlingen niet aan de combinorm (van 58% naar 46%).

Onderwijsagenda Sport, bewegen en gezonde leefstijl (SBGL) 2012-2016

De onderwijsraden (primair en voortgezet onderwijs en mbo) hebben de Onderwijsagenda SBGL opgesteld op verzoek van de ministeries van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Hij vormt de directe opvolger van het hiervoor beschreven beleidskader SBO. De SBGL wil de samenwerking en afstemming tussen partijen die werken aan bewegen en gezondheid bevorderen. Dit is al gerealiseerd met het Convenant Gezond Gewicht, waar Jongeren Op Gezond Gewicht onder valt, en de #Jeugdimpuls van het RIVM/Centrum Gezond Leven. De gecoördineerde benadering moet voor een eenduidige ondersteuningsstructuur zorgen, zodat het voor scholen duidelijker en eenvoudiger is om aan gezondheidsthema's te werken. Bij de uitvoering wordt onder meer intensief samengewerkt met de GGD's.

De gezamenlijke sectoroverstijgende doelstellingen richten zich op een substantiële uitbreiding van het aantal scholen in Nederland dat een gericht Gezonde School-beleid heeft. Doel is in 2016 aan minimaal 850 scholen het vignet Gezonde School te hebben uitgereikt, gericht op een of meer van de gezondheidsthema's die centraal staan. Per onderwijstype zijn criteria ontwikkeld waaraan scholen moeten voldoen om in aanmerking te komen voor een deelcertificaat en daarmee voor een vignet. De stand van zaken van de Gezonde School-vignetten verschilt per onderwijstype. Certificaten voor basisscholen waren al voor 2013 beschikbaar, de certificaten voor het voortgezet onderwijs komen in 2014 beschikbaar en de eerste voor mbo-scholen zijn in 2014 uitgegeven (tabel 11.10).

Tabel 11.10

Thema's Gezonde School-beleid en aantal verstrekte thema-certificaten, naar onderwijssoort, 2014 (in aantallen)

po thema's	certificaten	vo thema's	certificaten (nog in ontwikkeling)	mbo thema's	certificaten
voeding en mondgezondheid	20	voeding en mondgezondheid	–	voeding en mondgezondheid	
sport en bewegen	76	sport en bewegen	–	sport en bewegen	4
gezonde schoolpleinen		gezonde school-pleinen	–	gezonde school-pleinen	
roken en alcohol	7	roken, alcohol en drugs	–	roken	
				alcohol en drugs	
relaties en seksualiteit	3	relaties en seksualiteit	–	relaties en seksualiteit	
fysieke veiligheid	7	fysieke veiligheid	–	fysieke veiligheid	
binnenmilieu	6	binnenmilieu	–	binnenmilieu	
persoonlijke verzorging	4				
sociaal-emotionele ontwikkeling	48			psychische gezondheid	

Bron: www.gezondeschool.nl

Door de projectorganisatie zijn drie vormen van ondersteuning ontwikkeld: advies op maat door een Gezonde School-adviseur, inzetten van een Gezonde School-activiteit of verstrekking van een geldbedrag. Op de inschrijving is zeer uitgebreid en enthousiast

gereageerd door de scholen (tabel 11.11). In het primair onderwijs zijn in totaal 1998 aanvragen voor ondersteuning binnengekomen (dit betreft 22% van de basisscholen). In het voorgezet onderwijs waren dit 460 aanvragen (29% van alle locaties) en in het mbo 64 locaties. De omvang van de gevraagde ondersteuning oversteeg in 2013 de beschikbare (budgettaire en personele) mogelijkheden zeer fors, hetgeen begin 2014 heeft geleid tot een verruiming van het door de ministeries beschikbaar gestelde werkbudget. De ontwikkelde stimuleringsactiviteiten vormen een eerste stap op weg naar meer scholen met Gezonde School-beleid. Uiteindelijk wordt daarmee ook een verruiming van het aanbod aan sport- en beweegactiviteiten voor leerlingen beoogd.

Tabel 11.11

Overzicht aanvragen voor ondersteuningsaanbod per onderwijstype, 2012-2014 (in aantallen)

	primair onderwijs	voortgezet onderwijs	middelbaar beroepsonderwijs
2012	484	–[a]	–[a]
2013	1196[b]	292[b]	50
2014	318	168	30

a Het ondersteuningsaanbod stond in 2012 alleen open voor het primair onderwijs.
b Door een overschrijding van het budget konden in 2013 niet alle aanvragen worden toegekend.

Bron: RIVM (2014)

11.4 Impuls brede scholen, sport en cultuur

Nederland kent in 2011 1066 basisscholen en 323 scholen voortgezet onderwijs die brede school[4] te noemen zijn (Kruijter et al. 2012). In aansluiting op de snelle ontwikkeling van brede scholen in Nederland na de eeuwwisseling en het beleid gericht op krachtwijken, werd eind 2007 de Impuls brede scholen, sport en cultuur gelanceerd (OCW et al. 2007). De aanstelling van combinatiefunctionarissen moest zorgen voor een verbreding van het aanbod sport en bewegen en cultuureducatie op scholen en voor een versterking van sportverenigingen (in eerste instantie bij brede scholen in krachtwijken). Een combinatiefunctionaris is werkzaam voor twee sectoren, bijvoorbeeld onderwijs en sport of onderwijs en cultuur (zie verder hoofdstuk 3).[5] Om gemeenten te ondersteunen in het creëren van voldoende sport en beweegaanbod voor alle inwoners in hun eigen omgeving zijn de mogelijkheden met ingang van 2010 verruimd in de Brede impuls combinatiefuncties en wordt de functionaris aangeduid als buurtsportcoach. De buurtsportcoach is zowel werkzaam in de sector sport/bewegen als in een andere sector (onderwijs, zorg, welzijn) en vormt op die manier een schakel tussen verschillende sectoren.

Gerealiseerde output

In 2013 bedroeg de rijksbijdrage 55 miljoen euro. Eind 2013 deden 377 gemeenten mee aan de Brede impuls combinatiefuncties. Het aantal gerealiseerde formatieplaatsen voor alle deelnemende gemeenten bedroeg per 1 januari van dat jaar ruim 1850 en

daarmee is 79% van de opgestelde norm voor 2012 van circa 2350 fte gerealiseerd.[6] Van de combinatiefunctionarissen en buurtsportcoaches is 85% van het totale aantal fte's actief in de vier oorspronkelijke sectoren sport (37% van alle fte's) basisonderwijs (31%), voortgezet onderwijs (6%) en cultuur (11%). De overige 15% is verdeeld over de sectoren welzijn (6%), overig (2%), ouderenzorg (2%) en jeugdzorg (2%) en in beperkte mate over de sectoren zorg (1%), kinderopvang (1%) en het bedrijfsleven (0,5%).

De gerealiseerde effecten van de impuls

Aan de impuls is geen omvattende monitoring van effecten verbonden. Informatie komt uit andere periodieke peilingen en op lokaal niveau doet men onderzoek[7] naar het bereiken van de beoogde landelijke doelen. Dit levert het volgende beeld op (Von Heijden en Van Kalmthout 2012):

- Het aantal brede scholen met sport en cultuuraanbod in het primair onderwijs is gestegen (zie hieronder). In het voortgezet onderwijs is dit alleen voor sportaanbod zichtbaar.
- Beoogd was circa 10% van de sportverenigingen te versterken. De functionarissen worden vaak ingezet bij al relatief krachtige verenigingen. NOC*NSF spreekt tegenwoordig van 'open sportclubs' (www.nocnsf.nl/openclubs). De maatschappelijke inzet van die clubs voor het onderwijs, de naschoolse opvang en de wijk vertoont een lichte stijging.
- Ruim de helft van de brede scholen biedt wekelijks sport en beweegactiviteiten aan. De aanwezigheid van een combinatiefunctionaris hangt niet samen met een hogere frequentie van dat aanbod. Ook in de buitenschoolse opvang speelt sport een belangrijke rol. In 2010 waren er 120 organisaties buitenschoolse opvang met een sportprofiel (Netwerkbureau Kinderopvang 2010).
- Vooral voor basisschooljeugd lijkt het aanbod aan culturele activiteiten binnen of na schooltijd toe te nemen of is het kwalitatief verbeterd. Zowel binnen- als buitenschools zorgen de cultuurcoaches voor een groter en kwalitatief beter aanbod aan culturele activiteiten.

Ontwikkeling bij brede scholen

Binnen het voorschoolse aanbod (0-4-jarigen) maakt sport en bewegen bij 24% van de betrokken scholen deel uit van het activiteitenaanbod (Kruiter et al. 2012). Brede scholen primair onderwijs bieden in 2011 regelmatiger aanvullende activiteiten op het gebied van sport en bewegen aan dan brede scholen voortgezet onderwijs. Sinds 2007 is in het primair onderwijs een toename te zien in het maandelijks of vaker aanbieden van deze activiteiten (tabel 11.12). De samenwerking met de sportsector bij de brede scholen komt onder meer tot uiting in actieve betrokkenheid van sportverenigingen (43% basisscholen, 49% voortgezet onderwijs) of van commerciële sportscholen (35% voortgezet onderwijs).

Tabel 11.12
Aanbod sport en bewegen op brede scholen, 2007-2011 (in procenten)

	basisscholen			voortgezet onderwijs	
	2007	2009	2011	2007	2011
biedt activiteiten sport en bewegen aan	68	81	77	58	88
een of enkele keren per jaar		27	24		38
ten minste maandelijks		9	10		10
ten minste wekelijks		57	61		52

Bron: Oberon Jaarbericht brede scholen in Nederland (2007/2011) Mulier Instituut-bewerking

Inzet bij de samenwerking van brede scholen met andere lokale partners is onder meer de totstandbrenging van dagarrangementen: een programma van elkaar opvolgende diensten en activiteiten. Vier van de vijf brede scholen bevorderen een doorgaande lijn in het aanbod, waarbij er afstemming plaatsvindt met de buitenschoolse voorzieningen en het voortgezet onderwijs. Verder maken de betrokken partijen afspraken over de pedagogische aanpak en de uitgangspunten. Dat laatste heeft bijna een kwart van de brede scholen gerealiseerd.

11.5 Schoolsport

Niet alleen de rijksoverheid hecht groot belang aan een intensieve samenwerking tussen sport en onderwijs. Ook de sportsector en de vereniging van vakleerkrachten KVLO spannen zich al decennia in om sport onder de aandacht te brengen bij scholen, en leerlingen kennis te laten maken met het buitenschoolse sportaanbod bij sportclubs. NOC*NSF (2012) heeft daartoe stimuleringsmaatregelen opgezet, gericht op schoolactieve verenigingen (zie § 11.3), de vorming van sportverenigingen op school en de organisatie van sportcompetities op school (Olympic Moves: Nederlandse kampioenschappen schoolsport voor voortgezet onderwijs en mbo-scholen).

Schoolsportcompetities en sportieve scholen

Olympic Moves is een competitie voor scholenteams gestart in 2001, waaraan nu ruim 300 middelbare scholen en ongeveer 150.000 leerlingen deelnemen. Voor mbo-scholieren worden de laatste jaren landelijke schoolsportkampioenschappen georganiseerd, in 2014 in vijftien takken van sport. Scholen voor primair en voortgezet onderwijs kunnen sinds 2007 wedijveren voor de titel Sportiefste school van Nederland, gericht op de school met het beste programma voor bewegen en sport op en rondom de school. Jaarlijks nemen enkele tientallen scholen aan deze wedstrijd deel.

Opkomst van schoolsportverenigingen

De schoolsportvereniging, een initiatief vanuit Rotterdam Sportsupport, heeft als doel kinderen structureel sport aan te bieden in de eigen wijk of in de buurt van school. Bij deze vereniging kunnen meerdere scholen in de wijk zich aansluiten. Voor het verzorgen van de diverse sporttrainingen in de wijk doet de gemeente een beroep op sportverenigingen, die daarvoor een satellietlocatie op de scholen krijgen.
Sinds de oprichting van de eerste schoolsportvereniging in 2005 zijn meer dan 2100 kinderen gaan sporten bij schoolsportverenigingen in Rotterdam. Er zijn nu negentien verenigingen in het basisonderwijs en één voor het voortgezet onderwijs en mbo. De kinderen zijn lid bij de sportverenigingen verbonden aan de schoolsportvereniging (www.schoolsportvereniging.nl).
In maart 2011 introduceerde Amsterdam zijn eerste schoolsportvereniging. Net als in Rotterdam slaat het project ook in de hoofdstad aan. Na de pilot in het stadsdeel Nieuw-West is het project uitgebreid naar enkele andere wijken. In het kader van de Sportimpuls hebben ook de gemeenten Almelo, Delft, Zwolle, Groningen en Heiloo initiatief genomen tot het opzetten van een schoolsportvereniging, die overigens soms wel in opzet verschilt van het oorspronkelijke Rotterdamse model.

Special Heroes

Ten behoeve van leerlingen tussen 6 en 19 jaar in speciaal basis- en voortgezet onderwijs is een sportstimuleringsprogramma ontwikkeld onder de noemer Special Heroes. In de periode 2009-2012 namen 185 scholen en daarmee 18.000 leerlingen deel aan het programma (Mannen en Dijkhuis 2013).

11.6 Opleidingen voor sport en bewegingsonderwijs

De keuze-examenvakken die in het voortgezet onderwijs kunnen worden gevolgd (zie § 11.2), zijn mede bedoeld als oriëntatie op het beroepenveld sport en bewegen. Van oudsher kennen de sportorganisaties vrijwilligersopleidingen voor trainers, instructeurs, arbiters en andere functionarissen, maar ook het beroepsonderwijs biedt de laatste jaren veel opleidingen voor professionele functies aan. De groei van de (beroeps) opleidingen op het terrein van sport en bewegen houdt verband met de ontwikkeling van deze sector als arbeidsmarkt (Lucassen 2012; Horst et al. 2013; zie hoofdstuk 8). Zo volgden in 2011 ruim 17.500 leerlingen een opleiding sport en bewegen op een van de 46 betrokken ROC's (tabel 11.13). Het aantal leerlingen is ten opzichte van 2008 met ruim 14% toegenomen.

Ook binnen het hbo is tussen 2008 en 2012 sprake van een toename (12%) van studenten die een opleiding sport en bewegen starten (tabel 11.14). In 2012 startte 40% van de instromers met een opleiding tot vakleerkracht lichamelijke opvoeding, de overige richtten zich op andere functies.

Tabel 11.13
Aanbod mbo-opleidingen sport en bewegen, 2008 en 2011 (in aantallen)

	aantal ROC's 2011	deelnemers 2008	deelnemers per profiel 2011
totaal	46	15.395	17.610
wv. sport- en bewegingsbegeleider	36	1.851	1.910
sport- en bewegingsleider	46	4.231	7.990
sport- en bewegingscoördinator		9.313	
wv. profiel bewegingsagoog	40		2.260
BOS- medewerker	37		1.650
manager	42		1.270
trainer-coach	33		2.530

Bron: DUO (2008, 2011) Calibris-bewerking

Tabel 11.14
Aanbod hbo opleidingen sport en bewegen, instromers en gediplomeerden, 2008, 2012 (in aantallen)

		2008		2012	
	aantal hbo's	instromers	gediplo-meerden	instromers	gediplo-meerden
opleiding leraar vo eerste graad					
in lichamelijke opvoeding	6	1247	710	1134	665
sport & bewegingseducatie	2	264	72	509	122
sport, gezondheid & management	2	401	206	443	240
sport & bewegen	3	256	110	330	135
sport, management & ondernemen	1	206	92	236	95
psychomotorische therapie en beweging	1	105	88	100	67
bewegingstechnologie	1	43	58	97	31
operationeel sportmanagement	1	27	11	12	17
totaal	17	2549	1347	2861	1372

Bron: Hbo-raad (2008, 2012)

De opleiding voor vakleerkracht lichamelijke opvoeding (ALO) leidt tot een volledige bevoegdheid voor het geven van bewegingsonderwijs in alle schooltypen. Afgestudeerden zijn vooral werkzaam in het voortgezet onderwijs (§ 11.2). Pabo-opgeleiden kunnen een leergang vakbekwaamheid bewegingsonderwijs volgen, waarmee ze bewegingsonderwijs op basisscholen mogen geven. In 2012 haalden 1876 pabo-opgeleiden langs deze weg de vakspecifieke bevoegdheid, bijna drie keer zo veel als het aantal ALO-afgestudeerden.

Tabel 11.15
Aanbieders en gediplomeerden leergang vakbekwaamheid bewegingsonderwijs via pabo, 2005-2013 (in aantallen)

	aantal uitgegeven diploma's	aantal aanbiedende instellingen
2005	51	3
2006	124	6
2007	704	15
2008	1357	21
2009	1987	19
2010	1992	20
2011	1616	20
2012	1876	12
2013	1524	28

Bron: Mulier Instituut (Evaluatie Leergang 2012)

In vergelijking met het ruime scala van hbo-opleidingen gericht op sport en bewegen is het aanbod aan universitaire opleidingen op dit gebied beperkt (tabel 11.16). In 2013 waren bij de studies bewegingswetenschappen ruim 800 bachelor- en ruim 250 masterstudenten ingeschreven.

Tabel 11.16
Aanbod master- en bacheloropleidingen en keuzevakken sport en bewegen aan universiteiten, 2012 (in aantallen)

	masteropleidingen	bachelor opleidingen	keuzevakken
bewegingswetenschappen	3	2	
gezondheidswetenschappen specialisatie	1	1	
sportpsychologie	2		2
sport, economie en maatschappij			6
sportbeleid en -management	2		1

Bron: Pelsser en Schipper-Van Veldhoven (2012)

In het afgelopen decennium is nadrukkelijker afstemming bereikt tussen de beroepsopleidingen en de opleidingen voor trainers en sportleiders die van oudsher door sportbonden werden aangeboden. Hoewel de laatsten zich voornamelijk richten op de vele vrijwilligers die in de sport actief zijn, betreft het een in omvang omvangrijke scholingsstroom, in 2012 goed voor ruim 10.000 gediplomeerden.

Tabel 11.17
Bondsopleidingen en gediplomeerden naar niveau van de kwalificatiestructuur sport, 2011-2012 (in aantallen)

	niveau 1	niveau 2	niveau 3	niveau 4	totaal
aantal door bonden aangeboden opleidingen 2011	20	78	91	48	237
gediplomeerden 2011	1755	5763	2234	239	9982
gediplomeerden 2012	1672	5471	2453	407	10.007

Bron: Heijden en Minkhorst (2012)

11.7 Conclusie

De relatie sport en onderwijs staat de laatste twintig jaar continu op de beleidsagenda van de rijksoverheid, waarbij het initiatief vooral bij het ministerie van VWS ligt en minder bij het eveneens verantwoordelijke ministerie van OCW. De rijksoverheid tracht met partners op nationaal en lokaal niveau de samenwerking tussen sport en (bewegings) onderwijs te bevorderen en daarmee haar beleid op het gebied van gezondheidszorg, educatie, sport en welzijn te versterken. Door een serie beleidsimpulsen heeft zij in de afgelopen vijftien jaar lokale overheden en particuliere organisaties gestimuleerd om meer samenhang aan te brengen tussen sport-, onderwijs- en gezondheidsbeleid. NOC*NSF, VNG, de onderwijsraden en KVLO stellen als partners hierin eveneens groot belang. De aandacht voor sport en bewegen sluit aan bij de taakverbreding van scholen (brede scholen, dagarrangementen) en van sportorganisaties (vermaatschappelijking, open sportclubs).
De samenwerking tussen de sectoren sport en onderwijs groeit zeer geleidelijk. De gezamenlijke betrokkenheid van genoemde partners bij een groot aantal initiatieven onderstreept dit.
De invoering van de combinatiefuncties heeft een kwaliteitsimpuls gegeven aan sport en bewegen op school. Het aanbod is verruimd en een deel van de combinatiefunctionarissen is betrokken bij het onderwijs lichamelijke opvoeding in het basisonderwijs. Omdat velen van hen een opleiding tot vakleerkracht hebben gevolgd, levert dit een betere bekwaamheid op van 'leerkrachten', waarbij de feitelijke inzet is bekostigd door VWS.
De resultaten van het driejarige beleidskader SBO zijn niet onaanzienlijk, maar maken tevens duidelijk dat de verwachtingen van de opbrengst van een dergelijke kortdurende impuls (t.a.v. beweeggedrag, schooluitval, talentbevordering) overspannen zijn geformuleerd.
De daaropvolgende onderwijsagenda SBGL heeft een voortvarende start gemaakt. Doel is de inzet op bevordering van bewegen, sport en gezonde leefstijl in te bedden in een brede beleidsaanpak op scholen. Er is veel belangstelling van scholen, vooral voor concrete activiteiten en financiële bijdragen voor de vergoeding van taakuren van docenten. Als bij voorgaande impulsen blijft ook hier de uitdaging om duurzame ontwikkelingen in de lokale onderwijs- en sportpraktijk tot stand te brengen. Hamvraag blijft of

dergelijke tijdelijke impulsen een remedie kunnen zijn voor structurele problemen en knelpunten.
Ondanks alle aandacht voor sport en bewegen neemt de hoeveelheid gerealiseerde onderwijstijd voor het schoolvak lichamelijke opvoeding niet duidelijk toe. Op een op de vijf basisscholen krijgen kinderen maar een uur lichamelijke opvoeding per week. In het mbo haalt maar een kwart van de bol-leerlingen de gehanteerde norm voor de onderwijstijd sport en bewegen.
Te weinig bewegingsonderwijs, vooral voor de jongste leeftijdsgroepen, kan bij een deel van de scholieren leiden tot achterstanden in vaardigheid en deelnamebekwaamheid die op latere leeftijd moeilijk ingehaald kunnen worden (Hoeboer et al. 2014; Schipper et al. 2014; Scheerder en Vanreusel 2006). Sinds 2006 is de bevoegdheid voor het geven van bewegingsonderwijs op de basisschool aangescherpt, maar dit heeft niet geleid tot de inzet van meer vakleerkrachten. In de Randstad zijn wel vaker vakleerkrachten op school aangesteld dan in de rest van het land.
Tegelijkertijd tekent zich een spanning af tussen de inzet van het onderwijs op 'educatie' en op 'brede' taken. Bij de ontwikkelingen rondom sport en bewegen op en rond scholen wordt steeds nadrukkelijker een spanning merkbaar over de inzet van het bewegingsonderwijs als leervak (leren van fundamentals, leren meedoen) of als middel voor andere doeleinden (gezondheid, cognitieve prestaties; Brouwer et al. 2011).
Het valt nog te bezien of de inzet van combinatiefuncties en lokale beweegteams tot een duurzame versterking van het onderwijsaanbod leiden. Binnen lokale beweegteams worden veelvuldig professionals in opleiding ingezet, en de in het onderwijs actieve combinatiefunctionarissen beschikken niet altijd over de vereiste kwalificatie voor het bewegingsonderwijs of zijn tijdelijk aangesteld. Een deel van de scholen lijkt hiervoor te kiezen als alternatief voor het inzetten van vakmensen vanuit het schoolbudget.
De groei van de arbeidsmarkt in de sport- en beweegsector in de afgelopen jaren heeft geleid tot een toename van het aantal opleidingen voor functies in deze sector. Ook de toenemende belangstelling van leerlingen voor lichamelijke opvoeding en sport als examenvak houdt hiermee verband.

Noten

1 Tijd die volgens ondervraagden nodig is voor heen en weer gaan naar de gymzaal en omkleden.
2 Data ontleend aan de nulmeting bewegingsonderwijs voortgezet onderwijs 2014 waarbij sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders is gevraagd naar de lestijd voor lichamelijke opvoeding per leerjaar en per opleidingsniveau op hun schoollocatie (Reijgersberg et al. 2014).
3 Voor bol-studenten bestaat 20% tot 59% van de onderwijstijd uit Beroeps Praktijk Vorming (BPV), kortweg stage genoemd. Voor bbl-studenten beslaat de BPV 80%. De bbl vormt een combinatie van werken en leren; leerlingen zijn maar een dag per week op school, waardoor de contacttijd minder is dan bij bol-leerlingen.
4 Er is sprake van een brede school wanneer een school: een bredere maatschappelijke functie heeft dan die van onderwijsgever alleen; structureel samenwerkt met voorzieningen voor welzijn, kinderopvang, zorg, sport en/of cultuur; en samen met die voorzieningen zorgt voor een substantiële

verbreding van het aanbod op het gebied van educatie, welzijn, kinderopvang, zorg, sport en/of cultuur.

5 Oorspronkelijk was het doel tussen 2008 en 2012 ten minste 2500 fte aan combinatiefuncties te hebben gerealiseerd (Bestuurlijke afspraken Impuls brede scholen, sport en cultuur 2007). Per 1 januari 2010 is deze resultaatafspraak gewijzigd: het normaantal fte voor 2012 is vanwege een verhoging van het normbedrag bijgesteld van 2500 fte naar 2250 fte. Per 1 januari 2017 wil men 2900 fte aan buurtsportcoaches gerealiseerd hebben.

6 Inclusief openstaande vacatures voor 128 fte is dit 84%.

7 In totaal zijn 59 verdiepende interviews gehouden met 104 professionals zoals combinatiefunctionarissen/buurtsportcoaches en betrokken maatschappelijke partners.

12 Topsportbeleid in relatie tot prestaties

Bake Dijk (UU), Veerle de Bosscher (VUB) en Maarten van Bottenburg (UU)

In dit hoofdstuk zijn de volgende kernindicatoren uitgewerkt:

kernindicator	definitie	uitkomst	trend in de afgelopen 10 jaar
top-10 ambitie	plaats van Nederland op de internationale medaillespiegel, Olympische sporten	9	stabiel
top-10 ambitie gehandicaptensport	plaats van Nederland op de internationale medaillespiegel, Paralympische sporten	16	stabiel

Bron: Infostrada (2014)

12.1 Olympische en Paralympische medailles in 2012 en 2014

Tijdens de afgelopen Olympische en Paralympische Spelen in Londen en Sotsji heeft het topsportklimaat in Nederland veel aandacht gekregen. Het topsportklimaat is verbeterd, maar vraagt om continue aanscherping vanwege de harde internationale competitie waarin Nederland zich verwikkeld ziet. Het niveau neemt wereldwijd toe, de top wordt breder en de Nederlanders moeten vechten voor hun medailles. Zoals Epke Zonderland, Ranomi Kromowidjojo, Marlou van Rhijn, Dorian van Rijsselberghe, Sven Kramer, Bibian Mentel, Ireen Wüst en Maartje Paumen & co hebben laten zien, kan het echter nog steeds: de beste van de wereld worden. Hun gouden medailles zijn te danken aan veel talent, hard trainen en een winnaarsmentaliteit. Maar hun succes is ook het gevolg van de mogelijkheden die de Nederlandse sportsector, de rijksoverheid en de vele sponsoren hen bieden om aan topsport te doen: op fulltime basis, omringd door een team van coaches en specialisten en voorzien van state-of-the-art faciliteiten. Het doel van het Nederlandse topsportbeleid is om deze optimale mogelijkheden te bieden en zo effectief mogelijk te (laten) benutten. Maar hoe effectief is het huidige topsportbeleid ten opzichte van het beleid van andere landen en hoe kan dit nog effectiever worden ingericht? In dit hoofdstuk kijken we achtereenvolgens naar de resultaten (§ 12.2), de financiële investeringen (§ 12.3) en alle aspecten waarop beleid gevoerd wordt (§ 12.4). Steeds meer landen proberen hun topsportsucces te vergroten door prioriteit te leggen bij een beperkt aantal sporten. In Nederland hebben NOC*NSF en de sportbonden in 2012 ook de keuze voor meer focus gemaakt. In paragraaf 12.5 kijken we of op basis van beschikbare gegevens uit andere landen te zeggen is of deze keuze ook daadwerkelijk leidt tot meer succes. Paragraaf 12.6 vormt de afsluiting van dit hoofdstuk.

De vragen beantwoorden we met gegevens uit de Sport Policy factors Leading to International Sporting Success (SPLISS)-studie en de topsportklimaatmetingen. Het internationaal vergelijkende onderzoek SPLISS, dat in 2011 en 2012 voor de tweede keer is gehouden, maakt het mogelijk om het Nederlandse topsportbeleid te vergelijken met vijftien andere landen en regio's wereldwijd (De Bosscher et al. 2008). Hierbij zijn behalve Nederland ook Japan, Zuid-Korea, Australië, Brazilië, Canada, Portugal, Spanje, Frankrijk, Zwitserland, België (Vlaanderen en Wallonië),[1] Ierland, Denemarken, Estland en Finland betrokken. De SPLISS-studie vergelijkt het topsportbeleid tussen landen op basis van 126 kritische succesfactoren verdeeld over negen pijlers: investeringen, structuur en organisatie, sportparticipatie, talentherkenning en -ontwikkeling, ondersteuning van (oud)topsporters, trainingsmogelijkheden, beschikbaarheid en ontwikkeling van coaches, (inter)nationale competitie en (wetenschappelijk) onderzoek en innovatie. De Topsportklimaatmeting is de Nederlandse input voor de SPLISS-studie (Van Bottenburg et al. 2012). Deze is in 2011 voor de vierde keer uitgevoerd (0-meting in 1998, 1-meting in 2002 en 2-meting in 2008) in opdracht van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en NOC*NSF. De meting geeft inzicht in hoe topsporters, coaches en technisch directeuren het Nederlandse topsportbeleid ervaren. In de publicaties van De Bosscher en anderen (2008) en Van Bottenburg en anderen (2012) is meer informatie te vinden over de wijze van dataverzameling van beide onderzoeken.

12.2 Output: Nederlandse topsportprestaties

Nederland kan in ieder geval trots zijn op de prestaties op de Olympische en Paralympische Spelen. De spreiding van de medaillekansen van een land wordt voor ongeveer 50% bepaald door de omvang van het bruto nationaal product (bnp) en van de bevolking (De Bosscher et al. 2008). Ondanks dat Nederland het 65e land ter wereld is op basis van het aantal inwoners, en 24e op de ranking van het bnp, behoorde ons land in 2012 tot de top-13 van de wereld op de Olympische medaille ranking en nam Nederland de 10e plaats in op de Paralympische medailleladder (figuur 12.1).

De ontwikkeling in de positie op de medaille ranking is echter lastig te vergelijken over de tijd. Omdat het aantal medaille-evenementen en aantal deelnemende landen en atleten in het verleden zo sterk hebben gefluctueerd, kan de prestatie-ontwikkeling van de Nederlandse Olympische en Paralympische sporters niet goed worden afgelezen aan het aantal gewonnen medailles. Dit kan worden opgelost door uit te gaan van het 'marktaandeel' dat Nederland op de Olympische en Paralympische Spelen heeft weten te verkrijgen. Dat bepalen we door het aantal Nederlandse medaillepunten (met drie punten voor een gouden medaille, twee voor zilver en één voor brons) te delen op het maximaal aantal beschikbare medaillepunten tijdens de Olympische en Paralympische Spelen. Hierdoor kunnen we de prestaties tijdens beide Spelen beter over de tijd vergelijken én kunnen we de Olympische met de Paralympische prestaties van Nederland vergelijken.

Figuur 12.1

Olympische en Paralympische positie op de medaille ranking tijdens de zomerspelen, 1960-2012

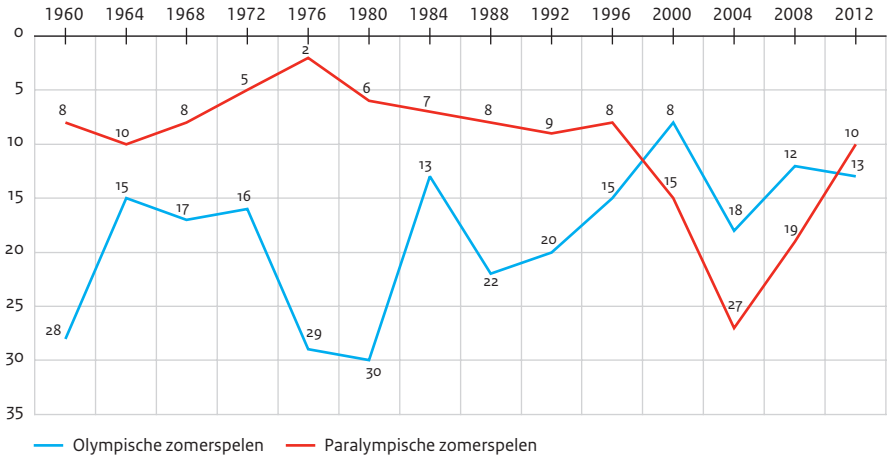

Bron: Van Bottenburg et al. (2012)

Het Nederlandse marktaandeel op de Paralympische zomerspelen vertoonde tot 2008 een dalende trend, terwijl het op de Olympische zomerspelen sinds de jaren negentig is toegenomen (figuur 12.2). Waar Nederland op de Paralympische Spelen aanvankelijk hoger presteerde dan op de Olympische Spelen, was dat vanaf 2000 niet meer het geval. Dit komt doordat Nederland eerst nog een van de weinige landen was op de Paralympische Spelen, en dus automatisch een grotere kans maakte op het winnen van een medaille. Het aantal concurrerende landen nam met de jaren echter toe. Sinds het jaar 2000 besteedt NOC*NSF meer aandacht aan het Paralympische topsportbeleid en namen de investeringen toe. In 2012 is het marktaandeel van de Olympiërs en Paralympiërs enigszins op hetzelfde niveau.

Een derde manier om de prestaties van de Nederlandse sporters inzichtelijk te maken is om niet alleen naar het aantal gewonnen medailles op de Olympische of Paralympische Spelen te kijken, maar ook de gewonnen medailles op de wereldkampioenschappen mee te tellen. De 'relatieve medailletabel' wordt samengesteld aan de hand van de prestaties van de Nederlandse sporters op de disciplines die in die Olympische en Paralympische cyclus tijdens de zomer- of winterspelen op het programma staan. Hiermee wordt inzichtelijk gemaakt in welke mate de sporters presteren in aanloop naar een Olympische of Paralympische zomer- of winterspelen, maar is het lastig om aan te tonen welke percentage zij van het totaal te behalen medailles (op Olympische of Paralympische Spelen of een wereldkampioenschap) winnen. Helaas zijn pas vanaf 2007 data beschikbaar over de prestaties van de Paralympische sporters in de disciplines op de wereldkampioenschappen. Wat opvalt is de ontwikkeling dat de Olympische en Paralympische prestaties voor 2012 naar elkaar toe bewegen, maar na 2012 meer van elkaar afwijken.

Figuur 12.2
Nederlands marktaandeel tijdens de Olympische en Paralympische zomerspelen, 1960-2012 (in procenten)

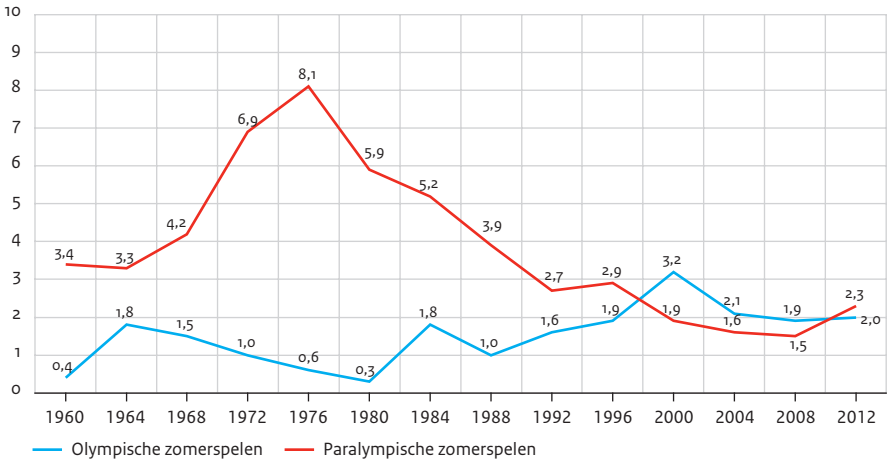

Bron: Van Bottenburg et al. (2012)

Figuur 12.3
Nederlandse plaats op de ranking van Olympische en Paralympische zomer- en winterdisciplines op basis van resultaten op Olympische en Paralympische Spelen en wereldkampioenschappen, 2001-2014[a] (in aantallen)

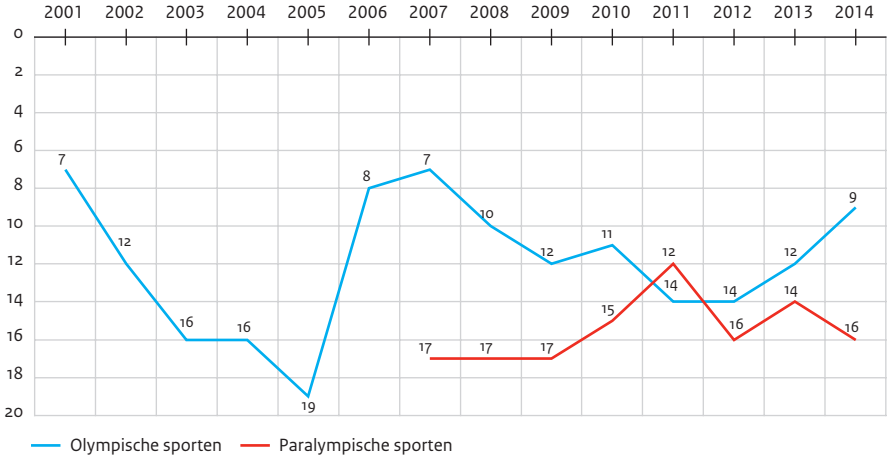

a Stand op 1 januari van het betreffende jaar.

Bron: Infostrada/NOC*NSF (2014)

12.3 Input: investeringen in topsport

Het is niet gemakkelijk om de prestaties van de Olympiërs en Paralympiërs elke cyclus van vier jaren te continueren. De wereldwijde wedloop om een zo groot mogelijke medailleoogst op de Spelen maakt dat er steeds scherpere keuzes gemaakt dienen te worden hoe het beschikbare budget het meest effectief ingezet kan worden. In vergelijking met de periode 1997-2000 (Sydney) is het collectieve budget voor de jaren 2009-2012 (Londen) verdubbeld (figuur 12.3). Dit heeft echter niet tot een verdubbeling van het marktaandeel in behaalde medailles geleid in diezelfde periode (figuur 12.2).
Onder 'collectieve middelen' verstaan we de publieke middelen van het ministerie van VWS, de semipublieke middelen van de Lotto, en de uitgaven door het Fonds voor de Topsporter voor de uitkering van onkostenvergoedingen en stipendia aan topsporters. De stipendiumregeling is een regeling voor topsporters op basis waarvan een topsporter een stipendium kan ontvangen als aanvulling op het eigen inkomen. Doel van de regeling is topsporters tegemoet te komen in de kosten van het levensonderhoud en in staat te stellen zijn/haar topsport fulltime te beoefenen. Het Fonds voor de Topsporters is verantwoordelijk voor het uitkeren van het stipendium en kan deze uitgaven doen dankzij eerdere stortingen van vooral de rijksoverheid en de Lotto. Deze stortingen zijn niet meegenomen in de berekening van de collectieve uitgaven omdat die tot dubbeltellingen zouden leiden.

Figuur 12.4
Ontwikkeling van collectieve uitgaven aan topsport op nationaal niveau in Nederland, naar Olympische cyclus, 1997-2012 (in mln. euro's)

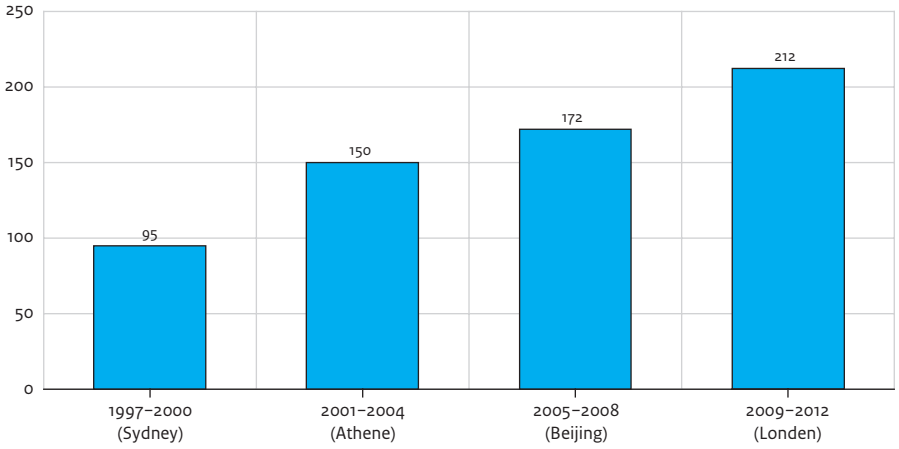

Bron: Van Bottenburg et al. (2012)

De sterke groei in de topsportinvesteringen uit collectieve middelen zijn vooral op het conto te schrijven van de rijksoverheid (tabel 12.1, zie ook § 3.3.6). Het budget van het ministerie van VWS voor topsport nam van 1997 tot 2012 toe van 4,5 miljoen tot 29,3 miljoen euro. Gecorrigeerd voor inflatie betreft dit een groei van 374%. De uitgaven aan topsport namen hiermee iets sterker toe dan het totale sportbudget van het ministerie van VWS, dat in de periode van 1997 tot 2012 groeide van 24 miljoen euro in 1997 tot 129 miljoen in 2012 (zie hoofdstuk 3, figuur 3.2).
De uitgaven aan topsport uit de Lotto-gelden laten een heel ander beeld zien. In 2011 lagen deze uitgaven met iets meer dan 15 miljoen weer op hetzelfde niveau als in 1997. Gecorrigeerd voor inflatie betekent dit dat de te besteden middelen voor topsport uit de Lotto-gelden in deze periode zijn teruggevallen met circa 22%. Daarmee bleven de topsportinvesteringen uit deze middelen sterk achter bij de groei van de totale gelden (van 32 miljoen in 1997 tot 43 miljoen in 2012, zie hoofdstuk 8) die vanuit de Lotto voor sport beschikbaar werden gesteld. De stijging van de uitgaven uit het Fonds voor de Topsporter wordt met name veroorzaakt door een toenemend aantal topsporters dat in aanmerking komt voor een stipendium.

Tabel 12.1
Ontwikkeling van collectieve uitgaven aan topsport op nationaal niveau in Nederland, naar verstrekker, 1997-2012 (in mln. euro's en in procenten)

	totaal	VWS-middelen[a]	Lotto-middelen	Fonds voor de topsporter	aandeel VWS ten opzichte van totaal (%)
1997	20,0	4,5	14,8	0,7	23
1998	20,9	4,5	15,5	0,9	22
1999	26,9	5,7	17,1	4,2	21
2000	27,2	6,8	15,9	4,5	25
2001	32,5	11,4	16,9	4,2	35
2002	36,6	13,8	17,7	5,1	38
2003	41,6	18,1	18,0	5,5	44
2004	39,6	16,6	17,0	6,1	42
2005	40,3	15,6	17,8	6,9	39
2006	52,9	33,0	14,0	5,9	62
2007	37,6	17,0	14,0	6,7	45
2008	41,4	21,1	14,0	6,4	51
2009	52,0	30,4	15,4	6,3	58
2010	50,2	27,8	15,4	7,1	55
2011	53,5	29,4	15,4	8,7	55
2012	56,2	29,3	15,4	11,6	52

a Exclusief donatie aan Fonds voor de Topsporter.

Bron: Van Bottenburg et al. (2012)

De investeringen door bedrijfsleven en sportorganisaties zijn niet in tabel 12.1 meegenomen, en dat geldt ook voor de investeringen door lokale en provinciale overheden. In Nederland investeren de private partners van NOC*NSF ongeveer 5,5 miljoen per jaar in topsport op sportoverkoepelend niveau. Dit zijn de zogenoemde 'ambition-gelden' (NOC*NSF 2010). De afzonderlijke sportbonden investeren in hun topsportprogramma door inkomsten die zij genereren uit eigen sponsorcontracten, contributies, licenties en bijvoorbeeld evenementen. Voor de periode 2006-2008 werden deze investeringen door alle sportbonden geschat op gemiddeld 38,6 miljoen euro per jaar (Algemene Rekenkamer 2008; Van Bottenburg 2008). Van deze investeringsbronnen kan geen betrouwbare tijdreeks voor de periode 1997-2012 worden opgesteld.

Qua nationale uitgaven aan topsport door de zestien landen zit Nederland in de middenmoot (figuur 12.5). De nationale uitgaven aan topsport zijn het hoogst in Zuid-Korea, Japan en Frankrijk met bedragen tussen de 253 en 187 miljoen euro per jaar. Noord-Ierland, Portugal, Wallonië en Estland kennen de laagste collectieve uitgaven aan topsport. Omdat niet in alle landen geld een gelijke waarde heeft, is het zinvol de uitgaven uit te drukken in koopkrachtpariteit. Daardoor kunnen uitgaven aan topsport beter tussen landen vergeleken worden. Op de x-as van figuur 12.5 staan deze bedragen in Amerikaanse Dollar ($). De aanpassing leidt tot zeer beperkte veranderingen in de verhouding tussen de investeringen van de landen. Nederland en Zwitserland wisselen van plek, en de uitgaven in Zuid-Korea tekenen zich nog sterker af ten opzichte van de andere landen.

Figuur 12.5

Nationale uitgaven aan topsport in the SPLISS-landen, 2010 (in miljoenen euro's en dollars (waarde in cijfers onder x-as)

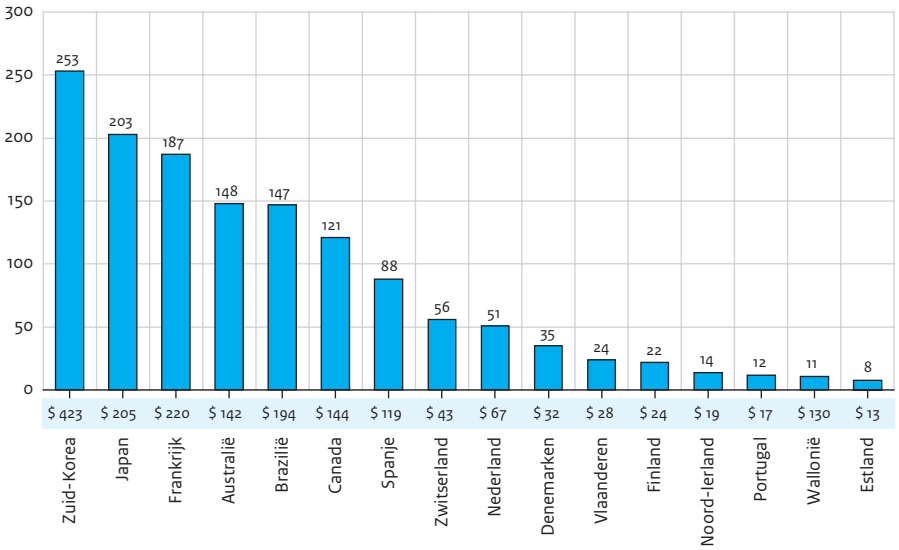

Bron: De Bosscher et al. (2014)

Als we de uitgaven aan topsport op basis van de koopkrachtpariteit in verband brengen met de successen op zomer- en wintersporten tijdens wereldkampioenschappen en Olympische Spelen (figuur 12.6), dan blijkt dat Nederland het enige land is dat beter presteert dan verwacht mag worden op basis van de investeringen. Er is een duidelijke relatie tussen de investeringen in topsport en topsportsucces. Uitgedrukt in statistische termen, is deze correlatie significant, en gelijk aan 0.905 voor zomersporten ($p = <0.01$) en 0.540 ($p = <0.05$) voor wintersporten.[2] De lijn in figuur 12.6 toont het verband tussen investeringen in topsport en topsportsucces. Hieruit kunnen we concluderen dat met de relatief lage investeringen het Nederlandse topsportbeleid effectiever is dan in de andere SPLISS-landen.

Figuur 12.6

Topsportuitgaven tegenover topsportsucces in zomer- en wintersporten (uitgedrukt als marktaandeel tijdens wereldkampioenschappen en Olympische Spelen), 2009-2012 (in procenten)

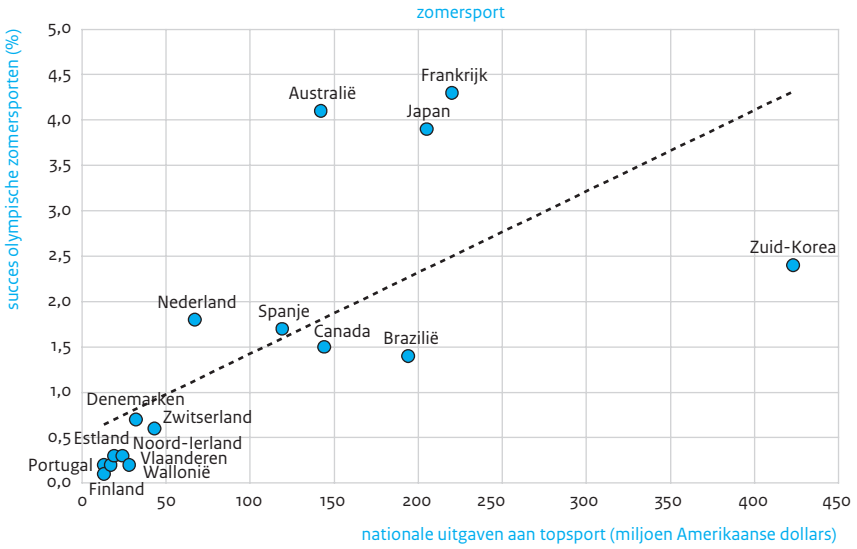

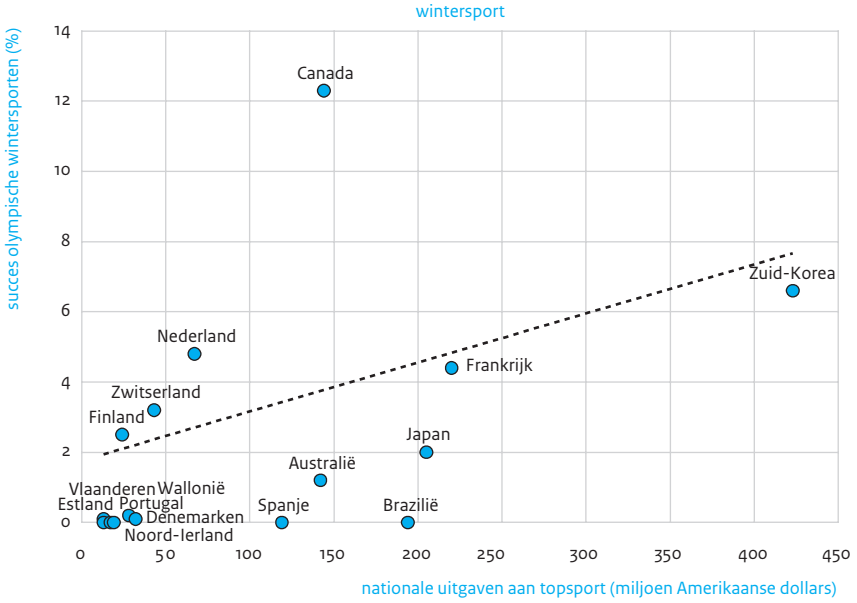

Bron: De Bosscher et al. (2014)

12.4 Throughput: het Nederlandse topsportbeleid in internationaal perspectief

Wat maakt het Nederlandse topsportbeleid effectiever dan dat van de andere participerende landen in de SPLISS-studie? Daartoe zoomen we in op achterliggende aspecten, onderverdeeld in de negen pijlers van het SPLISS-model. Elke 'as' in het model staat voor een van de pijlers uit het SPLISS-model (figuur 12.7, zie voor meer informatie over de vorming van het model De Bosscher et al. 2008). De scores van Nederland (blauwe lijn) vergelijken we met het gemiddelde van de zestien landen/regio's (paarse lijn). De radargrafiek toont tevens de maximale score die door een van de landen in de respectievelijke pijler is behaald (rode lijn), wat de Nederlandse score in perspectief plaatst. In deze paragraaf gebruiken we figuur 12.7 om het Nederlandse topsportbeleid te bespreken. We gaan daarbij eerst in op de rechterkant van de figuur (pijlers 2, 3, 4 en 5), waar de kracht van het Nederlandse topsportbeleid zit, gevolgd door de linkerkant van het spinnenweb (pijlers 9, 8, 7 en 6) met een aantal verbeterpunten voor het Nederlandse topsportbeleid.

Figuur 12.7

Concurrentiepositie van Nederland op basis van het SPLISS-model, scores op 9 pijlers (in procenten)

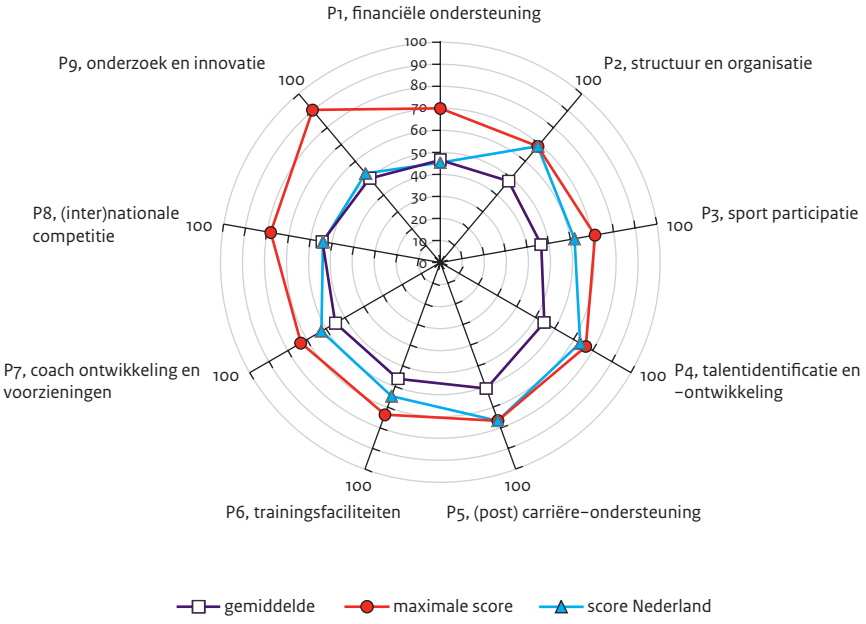

Bron: De Bosscher et al. (2014)

Over het geheel genomen, doet Nederland het beleidsmatig goed ten opzichte van de vijftien andere landen en regio's. Nederland scoort op geen enkele pijler onder het gemiddelde en het behaalt een maximale score in twee pijlers: structuur en organisatie van

het beleid (pijler 2) en (post)carrière-ondersteuning (pijler 5). Ook bij talentidentificatie en -ontwikkeling haalt Nederland bijna de hoogste score.
Hoe verhouden de pijlers zich tot topsportsucces? Dit blijkt niet voor alle pijlers een even sterk verband, zoals blijkt uit de correlaties tussen elke pijler en het topsportsucces (De Bosscher et al. 2014). Zes van de negen pijlers zijn significant gerelateerd aan succes, een uitzondering vormen sportparticipatie (pijler 3), talentidentificatie en -ontwikkeling (pijler 4) en (post)carrière-ondersteuning van topsporters (pijler 5). De hoogste correlaties zijn te vinden in financiële ondersteuning (pijler 1) en onderzoek en innovatie (pijler 9). De grote verschillen tussen landen op deze pijlers bieden mogelijkheden om beter te gaan presteren, al vergt dat wel extra investeringen.

Een aantal correlaties tussen pijlers en succes verschillen tussen zomer- en wintersporten. De correlaties met de financiële ondersteuning (pijler 1), trainingsfaciliteiten (pijler 6) en (inter)nationale competitie (pijler 8) zijn namelijk alleen sterk voor successen in zomersporten. Mogelijke verklaringen zijn dat er meer wordt geïnvesteerd in zomersporten en dat wintersporten meer dan zomersporten gekoppeld zijn aan de geografische ligging van een land, waarbij de infrastructuur (zoals de aanwezigheid van bergen, klimaat) veel meer door de natuurlijke omgeving wordt bepaald dan bij zomersporten.
De lage correlatie van pijlers 3 en 4 met topsportsucces kunnen we deels verklaren doordat deze pijlers niet gerelateerd zijn aan topsportsucces op korte termijn, terwijl de gegevens van het model wel daarop gebaseerd zijn. Op de lange termijn hebben deze pijlers echter een verband, aangezien de identificatie en ontwikkeling van jong talent tot topsporter meerdere jaren vergt. Ook scoren voornamelijk kleine landen beter in pijler 4 en een hoge sportparticipatie wil niet automatisch zeggen dat een land de link tussen topsport en breedtesport goed weet te maken. Dat de correlatie met (post)carrière-ondersteuning (pijler 5) laag is, kan komen doordat nagenoeg alle landen in deze pijler hebben geïnvesteerd als kortste weg naar succes. Hierdoor is weinig spreiding tussen de landen te zien.

Structuur en organisatie van het topsportbeleid

Landen die het beste scoren op structuur en organisatie van beleid (pijler 2), zijn ook de landen die in de SPLISS-studie als het meest efficiënt worden gezien – daarmee bedoelen we de landen die met minder investeringen (pijler 1, zie figuur 12.5) beter presteren in zomer- en/of wintersporten. De hoge correlatie geeft aan dat het langetermijnbeleid, de goede coördinatie en aansturing, communicatie en betrokkenheid van partners mede aan de basis liggen van de Nederlandse successen. Een onderdeel daarvan wordt duidelijk door in te zoomen op de resultaten uit de Topsportklimaatmeting uit 2011. Deze studie geeft inzicht in hoe topsporters, coaches en technisch directeuren het Nederlandse topsportbeleid ervaren (Van Bottenburg et al. 2012). Topsporters en coaches zijn over het algemeen tevreden over de mate waarin zij worden betrokken bij de totstandkoming en evaluatie van het beleid van de sportbond en NOC*NSF (figuur 12.8). Topsporters zijn veel vaker tevreden over de betrokkenheid bij NOC*NSF dan bij de sportbond. Wellicht verwachten de topsporters meer informatie en betrokkenheid van de sportbond omdat

de sportbond het eerste aanspreekpunt is voor de topsporters. De coaches zijn iets positiever over de betrokkenheid door de sportbond.

Figuur 12.8
Mate waarin topsporters en topcoaches tevreden zijn over de betrokkenheid bij de totstandkoming en evaluatie van het beleid van hun sportbond en NOC*NSF, goed of voldoende, 2011 (in procenten)

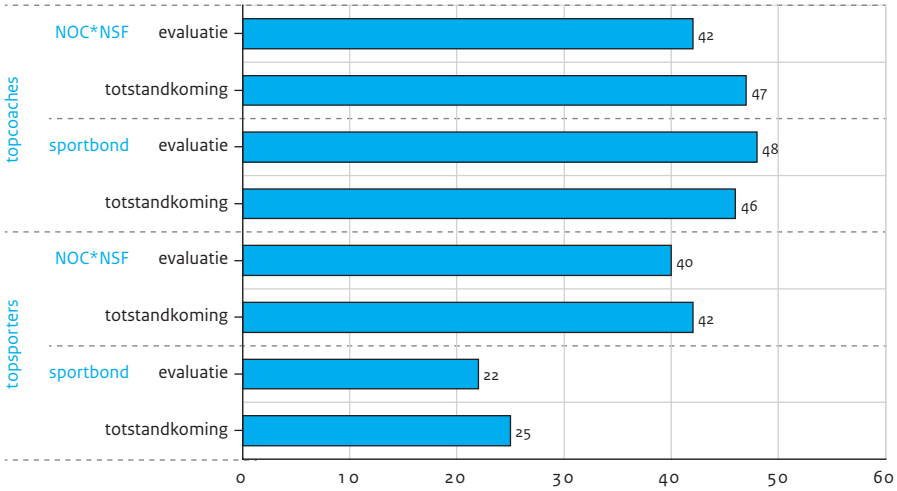

Bron: Van Bottenburg et al. (2012)

(Post)-carrière ondersteuning

Pijler 5, de ondersteuning van topsporters tijdens en na hun carrière, kent de hoogste gemiddelde score van alle pijlers (62%), waarbij enkel Brazilië en Estland minder dan gemiddeld scoren. Australië en Spanje scoren even hoog als Nederland. Deze ondersteuning is zichtbaar te maken door te kijken naar het aantal sporters met een erkende status,[3] de manier waarop zij sport positioneren ten opzichte van activiteiten als werk of studie, hoeveel uren topsporters trainen en de carrièrekansen na afloop van de sportcarrière.

De afgelopen jaren is er een stijging te zien in het totale aantal topsporters dat voldoet aan de eis om te behoren tot de mondiale top-8 in hun sport (A-status), mondiale top-16 in hun sport (B-status) of een buitengewoon perspectief heeft op snelle aansluiting bij de mondiale top-8 en een hoog perspectief op een positie bij de mondiale top-3 in hun sport (HP-status) (tabel 12.2). Het totale aantal topsporters met een status is tussen 2008 (695 topsporters met een status) en 2012 (858 topsporters) gestegen met 23%. Deze stijging komt vooral op het conto van de Paralympische sporters (een stijging van 190%).

Tabel 12.2

Aantal sporters met A-status, B-status of HP-status en in Olympische, niet-Olympische en Paralympische topsportprogramma's, 2008-2012 (in absolute aantallen en in indexcijfer)

	2008	2009	2010	2011	2012	index 2012 (2008 = 100)
A-status	477	441	492	473	567	119
B-status	193	306	203	258	267	138
HP-status	25	28	32	32	24	96
niet-Olympisch	200	243	212	231	247	124
Olympisch	416	437	425	426	461	111
Paralympisch	79	95	90	106	150	190
eindtotaal	695	775	727	763	858	123

Bron: Van Bottenburg et al. (2012)

De hoge score op (post)carrière ondersteuning in de SPLISS-studie komt mede doordat Nederland al relatief vroeg heeft ingezet op een volwaardig stipendium voor topsporters en diverse voorzieningen en services vanuit de bonden en NOC*NSF. Sporters met een A- of HP-status hebben recht op een maandelijks stipendium variërend van 730,03 euro voor 18-jarige topsporters tot een maximum van 2.246,23 euro voor topsporters van 27 jaar en ouder. Alle topsporters met een erkende status (ook de B-status) kunnen naast een stipendium aanspraak maken op een vergoeding van kosten in de uitvoering van de topsportdiscipline, (para)medische begeleiding, voedingsadvies, vervoer en/of ondersteuning bij het opstellen van een maatschappelijke carrière perspectief na hun sportieve carrière.

Het gedifferentieerde stipendium maakt het mogelijk dat ook topsporters die ouder zijn en in een andere levensfase zitten met meer persoonlijke financiële verplichtingen dan jonge topsporters (gezin, koophuis), nog voldoende inkomen hebben om voltijds topsporter te kunnen zijn. Als meer topsporters voltijds kunnen trainen, kunnen zij vaker hun vak op een adequate manier beoefenen. In 2011 trainen Nederlandse topsporters vaker fulltime en hebben zij minder vaak een parttime of full time baan naast hun sportieve carrière dan in 2008 (figuur 12.9).

Figuur 12.9

Combinatie van topsporten andere werkzaamheden door topsporters (met of zonder status), 2008-2011 (in procenten)

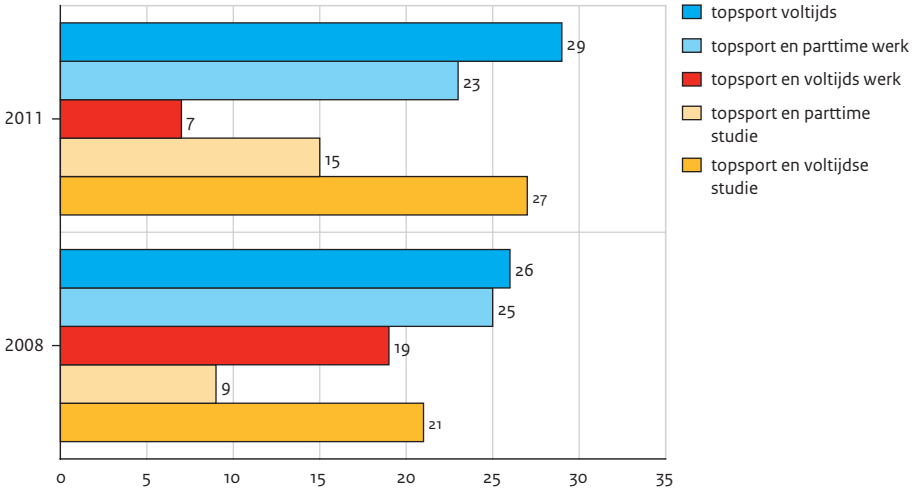

Bron: Van Bottenburg et al. (2012)

Door deze verschuiving houden topsporters meer tijd voor trainingen en wedstrijden. In vergelijking met 1998 trainen topsporters (A-status, niet gehandicapt) in 2011 bijna 35% meer uren in de week (figuur 12.10). Wanneer men bedenkt dat een succesvol topsporter gemiddeld 10.000 uur aan gerichte trainingsarbeid moet verrichten om op topniveau te komen (Van Bottenburg 2010), levert deze stijging een aanzienlijk voordeel op.

Vooral de ondersteuning als de carrière is beëindigd vormt een belemmering voor veel topsporters in de SPLISS-landen (De Bosscher 2014). Nederlandse topsporters zijn wel positiever dan die uit andere landen over de beoordeling van de na-carrière-ondersteuning. Alleen Australië doet het nog beter. In 2011 geeft 53% van de topsporters aan dat ze verwachten snel een baan te kunnen vinden die past bij hun opleiding en interesses, als ze hun topsportloopbaan hebben afgesloten. In 2008 was dit 65% (Van Bottenburg et al. 2012). Dit verschil is waarschijnlijk te wijten aan de economische crisis en/of de keuze van topsporters om langer te blijven studeren.

Figuur 12.10
Trainings- en wedstrijdomvang (inclusief reistijd) van topsporters (A-status, niet gehandicapt), 2011 (in uren en keren per week)

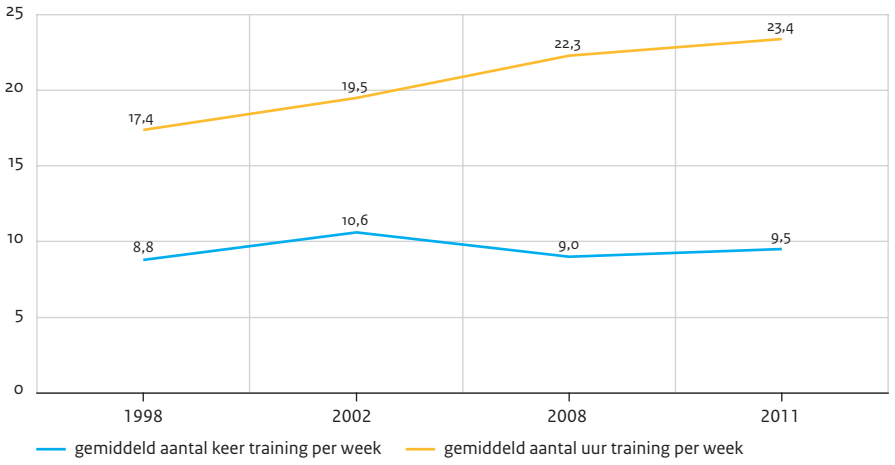

Bron: Van Bottenburg et al. (2012)

Talentidentificatie en -ontwikkeling

Nederland scoort ook goed op talentidentificatie en -ontwikkeling (pijler 4). De gemiddelde scores van alle landen op deze pijler liggen echter lager. Uit de data blijkt dat kleinere landen (zowel geografisch als wat inwonersaantal betreft) hoger scoren op het gebied van talentindentificatie en - ontwikkeling. Dit zou kunnen komen doordat het in een 'kleiner' land makkelijker coördineren is tussen sportclubs of -verenigingen en talentencentra. Het effect van het hoge niveau van talentidentifiactie en -ontwikkeling betaald zich over het algemeen pas uit op de lange termijn, de weg naar de absolute top is immers nog lang voor de talenten. Zwitserland blinkt uit op het vlak van talentidentificatie en de nationale coördinatie ervan. Het PISTE (Prognostic Integrative Systematic Trainer Evaluation)-systeem voor de herkenning en opvolging van talenten wordt positief geëvalueerd (De Bosscher et al. 2014).
Nederland maakt voor het combineren van topsport en studie gebruik van een combinatie van zowel een gedecentraliseerd systeem via Topsport Talentscholen[4] die wijdverspreid zijn in Nederland als een gecentraliseerd systeem via Centra voor Topsport en Onderwijs (CTO)[5] en Nationale Trainings Centra (NTC).[6] Er zijn in 2012 vier CTO's en vijf NTC's. Voor Nederland is het een voordeel om een klein land te zijn waarin een gecentraliseerd en een gedecentraliseerd systeem kunnen samengaan.

Sportparticipatie

Nederland scoort ook goed op de pijler sportparticipatie (pijler 3, zie ook hoofdstuk 4). Vaak gaat beleid uit van een pyramidestructuur waarbij een brede basis van

amateursport een voedingsbodem is voor de topsport. Hoe breder de basis des te groter de kans op topsportsucces. Er is alleen geen sluitend bewijs voor deze aanname (Green 2005; Green en Houlihan 2005; Sotiriadou et al. 2008; Dijk et al. 2013). Is breedtesportbeleid daarmee irrelevant voor topsportsucces? Het antwoord is tweeledig. Enerzijds heeft elke topsporter voor het eerst de mogelijkheid gekregen om te sporten bij een amateurclub of -vereniging. Zonder breedtesport geen mogelijkheden voor talenten om zich te ontwikkelen. Anderzijds blijkt uit de analyses in de SPLISS-studie dat breedtesportbeleid van alle pijlers het minste effect heeft op topsportsucces. Men zou zelfs kunnen stellen dat topsportbeleid en breedtesportbeleid elkaar tegenspreken. In veel landen worden het topsport- en breedtesportbeleid uitgevoerd door verschillende organisaties of departementen, elk met hun eigen netwerk en budget. De samenwerking tussen deze organisaties is vaak niet optimaal. Vaak hebben de organisaties verantwoordelijk voor het topsportbeleid en breedtesportbeleid dezelfde financier. Meer financiering voor breedtesportbeleid betekent vaak minder financiering voor topsportbeleid en vice versa. Het ideaalbeeld is dat topsportbeleid en breedtesportbeleid optimaal samenwerken en elkaar versterken. De realiteit is doorgaans spanning en rivaliteit. In Nederland is de bundeling van meedenken over en uitvoeren van breedtesport- en topsportbeleid in een organisatie, het NOC*NSF, uniek. In de overige SPLISS-landen is een dergelijke koepelorganisatie niet aanwezig.

Internationale competities

Aan de linkerzijde van de radargrafiek valt op dat voornamelijk in internationale competities (pijler 8) en wetenschappelijk onderzoek (pijler 9) Nederland de grootste kloof heeft met de best-scorende landen (figuur 12.7). Japan scoort het hoogst bij internationale competities, gevolgd door Denemarken, Spanje, Finland en Brazilië. Dit komt door een sterke nationale coördinatie van evenementen (Denemarken, Brazilië) en een hoog aantal internationale evenementen die in diverse sporttakken in eigen land georganiseerd worden (Japan, Canada, Spanje).
Nederlandse topcoaches (51%) vinden minder vaak dat Nederlandse topsporters aan voldoende internationale wedstrijden kunnen meedoen dan de topsporters zelf (73%). Zowel de helft van de topsporters (51%) als van de topcoaches (50%) vindt dat er voldoende topsportevenementen in Nederland worden georganiseerd (Van Bottenburg et al. 2012).

Onderzoek en innovatie

Het wetenschappelijk sportonderzoek (pijler 9) van Australië scoort het hoogst van alle pijlers en steekt hierbij ver boven de andere landen uit (met Japan als tweede). De sterke onderzoekscapaciteit van het Australian Institute of Sport, maar ook de coördinatie, verspreiding van en communicatie over wetenschappelijke informatie zijn alom bekend. Ook het nationaal trainings- en onderzoekscentrum in Japan en het Canadese netwerk met zeven sportcentra zijn goed ontwikkeld. De Nederlandse topsportcoördinatoren (technisch directeuren van de sportbonden) zijn niet louter positief over het niveau van de wetenschappelijke innovatie en ondersteuning in ons land (figuur 12.11). Met name de wetenschappelijke ondersteuning van topporters wordt als onvoldoende beschouwd in

Nederland. Het ontbreekt aan landelijke coordinatie en directe toepasbaarheid van het wetenschappelijk onderzoek voor de Nederlandse sporters.

Figuur 12.11
Oordeel van topsportcoördinatoren over wetenschappelijke innovatie en ondersteuning, 2011 (in procenten)

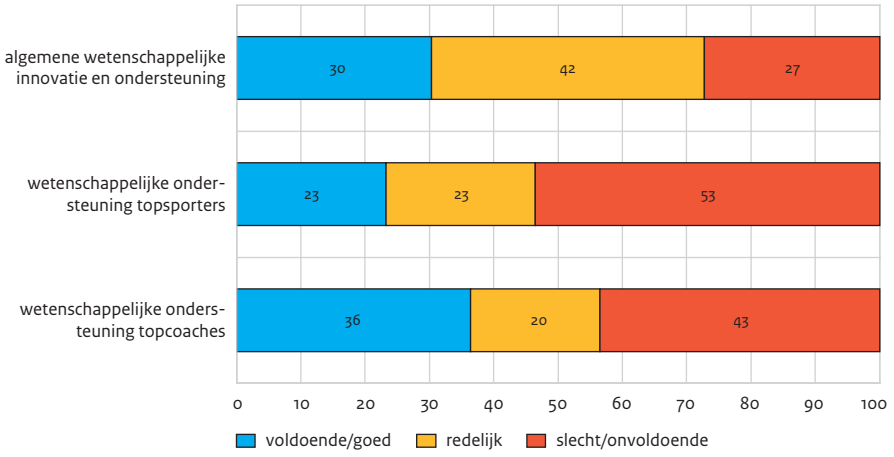

Bron: Van Bottenburg et al. (2012)

Trainingsfaciliteiten

Nederlandse topsporters beoordelen de trainingsfaciliteiten (pijler 6) goed. De evaluatie van de trainingsfaciliteiten door topsporters (A-status, niet gehandicapt) in de topsportklimaatmeting is over de hele lijn nagenoeg positief (figuur 12.12). Wat voor verbetering vatbaar is, volgens de opinie van topsporters en trainers, is de toegankelijkheid om op voltijdse basis in de faciliteiten te kunnen trainen. Hoewel Nederland een klein land is, liggen de gemiddelde reistijden voor topsporters en trainers in Nederland hoger dan in andere SPLISS-landen. De Nederlandse topsporters geven de reistijd echter niet aan als knelpunt. Ze zijn in 2011 gemiddeld 7,6 uur onderweg, terwijl dit in 1998 nog 5,9 uur was (figuur 12.13). De verklaring voor de positieve instelling is dat de Nederlandse sporters en trainers de regionale Olympische netwerken als een pluspunt zien. Deze zorgen ervoor dat de aandacht voor lokale ontwikkeling van topsporttalent niet verloren gaat, ondanks de centralisatie die het Nederlands beleid via de CTO's beoogt.

Figuur 12.12
Beoordeling door topsporters (A-status, niet-gehandicapt) van de bereikbaarheid en beschikbaarheid van de trainingsaccommodaties, 1998-2011 (in procenten)

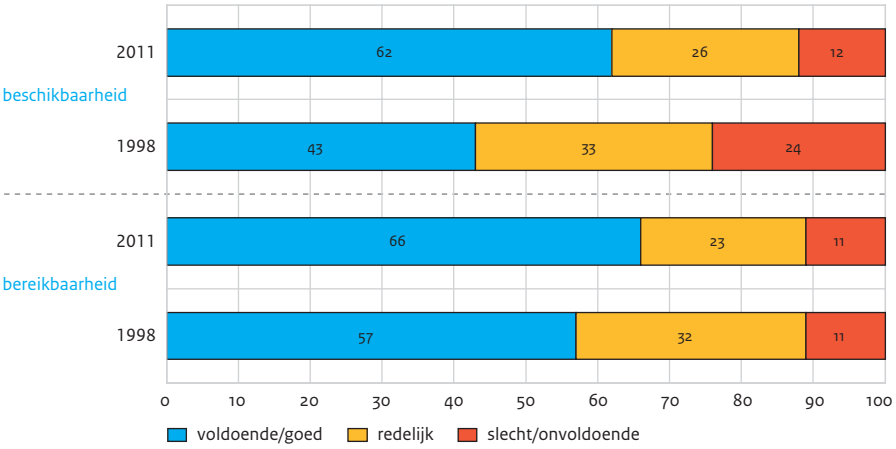

Bron: Van Bottenburg et al. (2012)

Figuur 12.13
Gemiddelde reistijd die topsporters (A-status, niet-gehandicapt) en topcoaches kwijt zijn aan trainingen in Nederland, 1998-2011 (in uren per week)

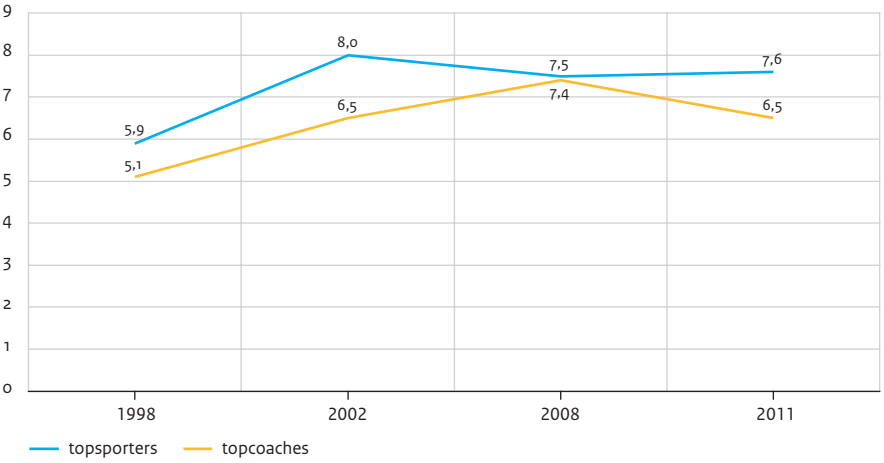

Bron: Van Bottenburg et al. (2012)

Coachontwikkeling en voorzieningen

De ondersteuning van coaches (pijler 7) was de voorbije jaren een prioriteit in het Nederlandse beleid (Bottenburg et al. 2012) en dat blijkt ook uit de SPLISS-meting, waarin Nederland een van de landen met de hoogste score is. Coaches vinden meer dan in andere landen dat ze voldoende mogelijkheden hebben om hun expertise op het hoogste niveau verder te ontwikkelen. Zo kunnen zij deelnemen aan de opleiding TopCoach 5[7] en aanvullend het programma Master Coach in Sports.[8] Door het programma Coaches aan de top werd van 2007 tot en met 2010 structureel geïnvesteerd in meer full-time coaches bij hoogwaardige (paralympische) topsportprogramma's. De betreffende bondscoaches kregen een vaste aanstelling bij hun sportbond, met een salaris volgens de sport-CAO. Onder meer door deze regeling zijn in 2011 meer coaches voltijds aangesteld vergeleken met 2008 (figuur 12.14). In vergelijking met topcoaches in de overige SPLISS-landen zijn Nederlandse topcoaches echter minder uren actief met trainingen geven en coördineren. Het vraagt nader onderzoek om te achterhalen waarom dit zo is.

Figuur 12.14

Werksituatie van topcoaches, 2008 en 2011 (in procenten)

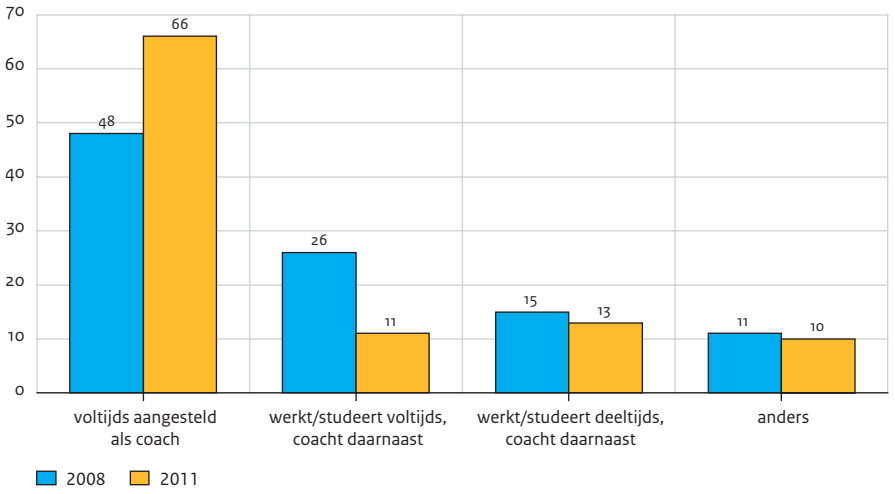

Bron: Van Bottenburg et al. (2012)

Samenvattend, als gekeken wordt naar wat de meest onderscheidende onderdelen zijn van het Nederlandse topsportbeleid ten aanzien van het topsportbeleid in andere landen, dan kan gesteld worden dat Nederland op een aantal punten, met name aan de rechterkant van het spindiagram, weinig te vrezen heeft van de concurrentie. De structuur en organisatie van het Nederlandse topsportbeleid (pijler 2) is van hoog niveau, het is belangrijk dit de komende jaren te continueren. Daarnaast scoort Nederland hoog op het gebied van breedtesportbeleid (pijler 3), al is het de vraag wat de meerwaarde

van breedtesportbeleid is voor het streven naar topsportsucces. De breedtesport is van invloed op de lange termijn van het topsportsucces en lijkt meer een randvoorwaarde te zijn voor talentherkenning. De ondersteuning van (ex)topsporters (pijer 5) gebeurt in Nederland op een hoog niveau, maar dat is in de andere SPLISS-landen ook het geval. Het is lastig om te onderscheiden van de concurrentie, maar het blijft tegelijkertijd belangrijk om te blijven investeren in de ondersteuning van (ex)topsporters om op termijn niet achterop te raken. Nederland scoort op de ondersteuning van coaches (pijler 7) als een van de beste landen. Coaches vinden meer dan in andere landen dat ze voldoende mogelijkheden hebben om hun expertise op het hoogste niveau verder te ontwikkelen. Het meest onderscheidende punt in het huidige topsportbeleid is het beleid en de structuur ten aanzien van talentherkenning en -ontwikkeling (pijler 4). Dit is in Nederland ten opzicht van de overige SPLISS-landen bovengemiddeld georganiseerd. De waarde hiervan betaald zich met name uit op de lange termijn. Waar de Nederlandse topsportbeleidsmakers op korte termijn het verschil kunnen maken in het streven naar meer topsportsucces is wetenschappelijk onderzoek (pijler 9) en internationale competities (pijler 8), en in mindere mate de beschikbaarheid van trainingsfaciliteiten (pijler 6). Zoals aangegeven aan het begin van deze paragraaf, correleren de scores op de pijlers 6, 8 en 9 sterk met topsportsucces, wat betekent dat verbeteringen in (het uitvoeren van) het beleid van deze pijlers een sterke invloed heeft op de mate van topsportsucces.

12.5 Focus in het Nederlandse topsportbeleid

Met focusbeleid zetten landen de middelen gericht in op een beperkt aantal sporttakken om aldus de kansen op succes te verhogen in de internationale competitie. Dit is een strategie die in een aantal landen (bv. ex-communistische landen, Australië) al in de jaren tachtig werd toegepast, maar die voornamelijk het laatste decennium ingang heeft gevonden in de strategische planning van topsportbeleid. Ook in Nederland is er vanaf 2012 meer focus aangebracht in het topsportbeleid door de beschikbare financiële middelen gericht te verdelen over structureel presterende programma's om de kans op topsportsucces te optimaliseren. Of prioritering van het topsportbeleid ook voor Nederland de manier is om te komen tot betere topsportprestaties en dus een hogere plaats op de medaillerankings, is dé vraag voor de komende jaren.
Op basis van de SPLISS-studie kunnen we de effectiviteit van prioritering van het topsportbeleid in andere landen beoordelen door te kijken naar het aantal sportdisciplines dat er in die landen in 2011 financieel is ondersteund, de zogenaamde concentratieratio's CR4 en CR8. CR4 staat voor het marktaandeel van de financiering die naar vier sporttakken gaat, CR8 gaat om hetzelfde maar dan naar acht sporttakken. Een waarde 1 zou betekenen dat 100% van de financiering aan vier sporttakken wordt besteed.
Alle landen prioriteren (figuur 12.15), behalve Frankrijk en Zuid-Korea: meer dan 40% van de financiering gaat naar acht sporttakken of minder. Australië, Denemarken, Estland en België prioriteren het meest. Nederland had op het moment van de studie (2011) nog een diversiteitsbenadering ten opzichte van veel andere landen. Nu is dat beleid gewijzigd (zie ook hoofdstuk 3).

Figuur 12.15

Concentratieratio's CR4 en CR8[a] van sporttakken met financiering in de SPLISS-2.0 landen, 2011 (in procenten)

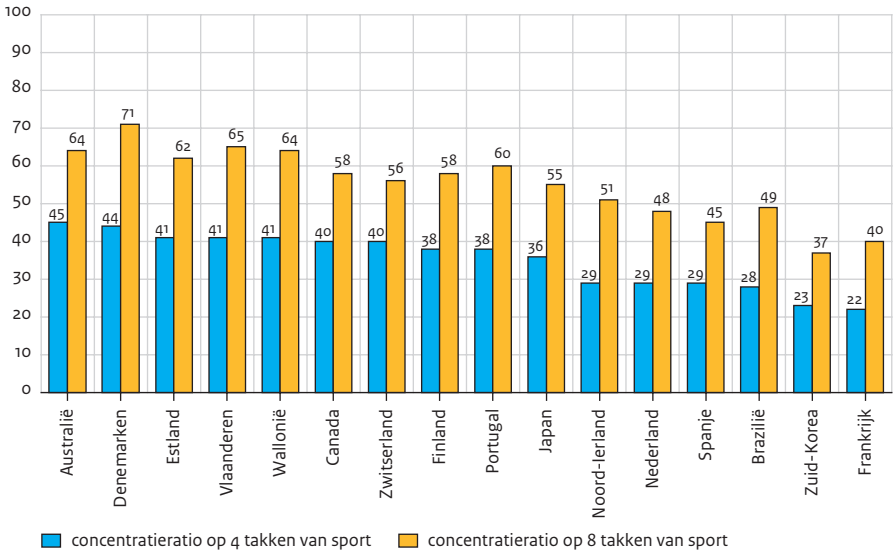

a Leeswijzer: CR4 en CR8 zijn maten om het marktaandeel van de financiering voor 4 respectievelijk 8 takken van sport weer te geven. In Australië gaat 45% van het gehele topsportbudget naar 4 takken van sport en 64% van het gehele topsportbudget naar 8 takken van sport.

Bron: De Bosscher et al. (2014)

De hamvraag is in welke mate de keuze om middelen te verdelen over een beperkter aantal sporttakken samenhangt met meer succes. Is het verstandig geweest van de Nederlandse beleidsmakers om ook meer te prioriteren? We kunnen dit op twee manieren bekijken, namelijk door te kijken of landen die zich sterker richten op minder sporttakken meer medailles winnen dan landen die dit niet doen (focus), en door te kijken of landen die een minder sterke focus hebben, meer medailles winnen in verschillende sporttakken (spreiding van kansen).

Landen die meer focus aanbrengen in hun beleid winnen niet meer medailles dan landen die dit niet doen (figuur 12.16). Er is geen significante relatie terug te vinden tussen beide gegevens. Onder de SPLISS-landen zijn Frankrijk en Australië de meest succesvolle landen als het gaat om zomersporten, maar met een zeer uiteenlopend financieringsmodel: in Australië sterk gefocust, in Frankrijk het meest divers van alle landen. Japan ligt er tussenin. Canada heeft een gemiddelde tot hoge prioritering en is voornamelijk met wintersporten succesvol.

Figuur 12.16

Scatterplot van de concentratieratio's in de SPLISS-2.0 landen tegenover de medailles in zomersporten (boven) en wintersporten (onder), 2009-2012 (in marktaandeel van het aantal medailles dat landen wonnen tijdens Olympische Spelen en wereldkampioenschappen)

Bron: De Bosscher et al. (2014)

Ook voor de andere aanpak is geen direct bewijs van succes te vinden. Landen met een meer diverse benadering over meerdere sporttakken, winnen niet per se meer medailles. Het overzicht van het aantal sporttakken dat 75% van de financiering krijgt (CR75%) en het aantal sporttakken waarin de landen in een periode van vier jaar tijd medailles wonnen tijdens Olympische Spelen en wereldkampioenschappen (winter- en zomerdisciplines) laat zien dat er een lichte, maar niet significante trend is dat landen die hun middelen breder investeren, in meer sporttakken medailles winnen (tabel 12.3). De stelling dat landen met een meer diverse benadering in meer sporttakken medailles winnen kunnen we dus noch bevestigen, noch ontkennen. In Nederland was het aantal sporttakken met medailles relatief beperkt, gegeven de investering in een brede waaier aan sporttakken in 2011.

Tabel 12.3

Aantal Olympische sporttakken waarin de landen medailles wonnen in Olympische zomer- en wintersporten en het aantal sporttakken dat 75% van de financiering ontvangt (CR75%), 2009-2012 (in aantallen)

	Zwitserland	Frankrijk	Canada	Japan	Spanje	Australië	Zuid-Korea	Nederland	Finland	Denemarken	Brazilië	Vlaanderen	Estland	Wallonië	Portugal
totaal aantal sporttakken met medailles	39	32	29	25	19	18	17	16	13	10	10	6	5	4	3
CR75%	24	20	14	16	20	11	27	18	14	10	16	11	12	12	12

Bron: De Bosscher et al. (2014)

12.6 Toekomstige keuzes in het Nederlandse topsportbeleid

Het Nederlandse topsportbeleid heeft sinds de jaren negentig vooral in het teken van het verbeteren van de collectieve omstandigheden voor alle A- en B-topsporters gestaan. Vele topsporters hebben hiervan in de afgelopen jaren geprofiteerd. Aangezien Nederland als land beter presteert dan op grond van de belangrijkste bepalende factoren voor topsportsucces op nationaal niveau (bnp en bevolkingsomvang) mag worden verwacht, legt dit relatief goede topsportklimaat Nederland geen windeieren. Dit is ook te zien in de vergelijking met de landen in de SPLISS-studie: geen enkel land presteert beter op de Olympische zomer- en winterspelen dan op basis van de investeringen in topsport mag worden verwacht.

Vanuit de SPLISS-studie gezien doet Nederland het beleidsmatig vooral bovengemiddeld goed op de onderdelen waar langetermijnplanning en coördinatie belangrijk zijn: sportparticipatie, organisatie en structuur van de topsport, talentherkenning en -ontwikkeling, de ondersteuning van (oud)topsporters en de ondersteuning van (top) coaches. Doordat Nederland klein is (in oppervlakte en aantal inwoners) wordt het ons relatief gemakkelijk gemaakt om de organisatie en structuur van de topsport en de

talentherkenning en -ontwikkeling vorm te geven. Daarbij heeft de invoering van het gedifferentieerde stipendium het voor meer topsporters mogelijk gemaakt hun vak voltijds te beoefenen en heeft een initiatief als Coaches aan de Top ervoor gezorgd dat meer (top)coaches een voltijds dienstverband hebben. In de internationale vergelijking met de SPLISS-landen springt Nederland op deze onderdelen in het oog.
Op de pijlers waarmee meer middelen gepaard gaan, zoals internationale competities, wetenschappelijk onderzoek en in mindere mate trainingsfaciliteiten, scoort Nederland rondom of net boven het gemiddelde in de SPLISS-studie. Hoewel er meer en meer 'embedded scientists' in dienst treden van diverse sportbonden is er bijvoorbeeld (nog) geen overkoepelende regie op het toegepaste onderzoek in de topsport. Daarnaast geven veel topsporters aan dat het een probleem is dat zij niet op elk moment van de dag de beschikking hebben over een trainingslocatie.
Is de invoering van het focusbeleid in 2012 een logische stap om in te spelen op deze ontwikkelingen? Op basis van de constatering dat het Nederlandse topsportbeleid al uiterst efficiënt met de beschikbare middelen omgaat, zou men kunnen denken dat een nog efficiëntere inzet van de middelen lastig te realiseren is. Bovendien kan op het eerste gezicht op basis van de SPLISS-2.0 studie niet aangetoond worden dat toegenomen prioritering leidt tot meer succes. Tegelijk is de concurrentie van landen dusdanig toegenomen, dat landen met de schaarste aan middelen prioriteiten moeten stellen. Het is lastig om de impact van prioriteren op korte termijn zichtbaar te maken. Dit valt beter te doen op de lange termijn, vooral wanneer prioritisering en centralisatie zich ook op het vlak van talentontwikkeling laten gelden. De komende jaren zal het daarom interessant zijn om te volgen of focus in het topsportbeleid geleid heeft tot een nog effectievere inzet van de beschikbare middelen en het streven naar een structurele plek bij de top-10 van de wereld op de internationale medaillespiegels. Tevens zal duidelijk moeten worden wat de focus in het topsportbeleid betekent voor sportbonden en -disciplines die nu buiten de focus van NOC*NSF vallen. Blijven er voldoende mogelijkheden over voor talenten en topsporters in deze disciplines om zich te kunnen ontwikkelen tot de absolute top?

Noten

1 In België wordt het onderscheid tussen Vlaanderen en Wallonië gemaakt, omdat beide landen beschikken over een afzonderlijk beleid en afzonderlijke budgetten voor topsport.
2 De Spearman's rank correlatie drukt het verband uit tussen twee variabelen en ligt tussen 0 en 1. Voor wintersporten, ligt de correlatie hoger wanneer we enkel focussen op uitgaven aan federaties in wintersporten (rs(winter)= 0.86**, $p < 0,01$); echter, deze omvat dan niet de uitgaven aan bijvoorbeeld grote trainingscentra die sporttak overstijgend zijn.
3 De topsporters worden op basis van afgesproken prestatienormen door NOC*NSF ingedeeld in topsporters met de A-, HP- en B-status.
4 Topsport Talentscholen maken de combinatie studie en topsport mogelijk in het voortgezet onderwijs (vmbo, havo en vwo). Zij houden rekening met de sportieve ambities van de leerlingen door extra onderwijsvoorzieningen aan te bieden. Voorheen heetten deze scholen LOOT-scholen.
5 Centrum voor Topsport en Onderwijs: een CTO zorgt voor optimale randvoorwaarden voor de hoogste nationale topsportprogramma's van bonden voor senioren en talenten (ook wel senioren-1

genoemd). Uniek aan deze centra is dat op één locatie fulltime trainen, studeren en wonen optimaal te combineren is voor meerdere sporten.

6 Nationaal Trainingscentrum: zelfde uitgangspunten als bij een CTO maar dan voor één sport.

7 Generieke opleiding voor topcoaches in hun sport. De TopCoach5-opleiding is gericht op persoonlijke ontwikkeling, maatwerk en zelfstandigheid. De coachopleiding 1 tot en met 4 zijn sportspecifieke opleidingen (zie hoofdstuk 11).

8 Vanaf 2013 organiseert NOC*NSF een programma Master Coach in Sports voor bondscoaches, talentcoaches en technisch directeuren. Het programma is gericht op persoonlijke ontwikkeling van de topcoach.

13 Omgevingsfactoren bij sport en bewegen

Annet Tiessen-Raaphorst en Remko van den Dool (SCP)

In dit hoofdstuk is de volgende kernindicator uitgewerkt:

kernindicator	operationalisatie	uitkomst	trend in de afgelopen 10 jaar
subjectieve beoordeling sport- en beweegaanbod	aandeel van de bevolking dat tevreden is met sport en beweegaanbod (%)	87	–

– = gegevens niet beschikbaar

Bron: SCP/CBS (VTO'12) 12-79-jarigen

13.1 Een passend sport- en beweegaanbod in de buurt

Hoewel mensen de keuze hebben om wel of niet mee te doen aan sportactiviteiten, is de achterliggende idee dat als het aanbod zo goed mogelijk aansluit bij de wensen, mensen eerder zullen meedoen (VWS 2011b). Anno 2012 doet 43% van de Nederlanders tussen 12 en 79 jaar niet wekelijks aan sport, 27% sport minder dan twaalf keer per jaar en 25% beweegt onvoldoende volgens de gestelde normen (zie hoofdstuk 4 en 10). De vraag die beleid en wetenschap bezighoudt, is wat deze mensen weerhoudt om actief te worden of vaker actief te zijn en welke rol het aanbod daarin speelt. Voor beleid is het vervolgens relevant om te weten hoe daarop ingespeeld kan worden: welke maatregelen of interventies kan de sector gebruiken om meer mensen in beweging te krijgen. Het antwoord is echter niet eenvoudig te geven doordat vele verschillende factoren het gedrag van mensen beïnvloeden, zoals persoonlijke (sociaal-demografische of psychologische), sociale en fysieke omgevingskenmerken (Spence en Lee 2003; Bauman et al. 2012).

In dit hoofdstuk beschrijven we de relatie tussen fysieke omgeving en sport en bewegen van Nederlanders. We benaderen die relatie vanuit twee perspectieven: geografische verschillen en leefbaarheidsverschillen. De vraagstellingen zijn:

- Welke verschillen zijn er te zien tussen inwoners in regio's in Nederland wat betreft deelname aan sport en bewegen, lidmaatschap van sportverenigingen en de afstand van huis tot sportvoorzieningen (§ 13.2)?
- Verschilt het meedoen aan sporten en bewegen en de tevredenheid over het aanbod en de bereikbaarheid van voorzieningen tussen inwoners uit buurten met een verschillende leefbaarheid (§ 13.3, 13.4, 13.5)?

Tot nu toe konden we met de beschikbare databestanden alleen uitspraken doen over verschillen in sporten en bewegen op provinciaal niveau (zie bv. Hoekman et al. 2010). Sinds 2012 zijn drie databestanden – de Gezondheidsmonitor Volwassenen,[1] het Kennis

Informatie Systeem Sport (KISS)[2] en de Accommodatiemonitor[3] – beschikbaar, die informatie bevatten over sporten en bewegen, lidmaatschap van sportverenigingen en sportvoorzieningen op lokaal niveau, waardoor we vergelijkingen tussen regio's in Nederland kunnen maken. Met de gegevens van de Gezondheidsmonitor Volwassenen en KISS zoomen we in op de gemeente Amersfoort, een gemeente die een goede representativiteit qua bevolkingskenmerken heeft voor de Nederlandse bevolking (zie tabel B13.1 in de bijlage, te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport).
De Leefbaarometer gebruiken we om onderscheid aan te geven in de kwaliteit van leefbaarheid van buurten (Leidelmeijer et al. 2008). De combinatie van bovengenoemde databestanden en gegevens uit de Vrijetijdsomnibus van SCP en CBS en het Nationaal Sportonderzoek van het Mulier Instituut geeft inzicht in de deelname aan en tevredenheid over sport- en beweegmogelijkheden naar leefbaarheid in de buurt.

13.2 Sport, bewegen en sportaanbod landelijk vergeleken[4]

Niet overal in Nederland bewegen en sporten burgers evenveel. Ook zijn niet overal de voorzieningen even dichtbij. Een eerste blik op het beweeggedrag van Nederlandse volwassenen naar gemeente (figuur 13.1b) laat zien dat vooral in de noordelijke helft van het land meer volwassenen van 19 jaar en ouder voldoende bewegen volgens de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (zie hoofdstuk 10 voor een toelichting). Van de inwoners van Haren, Groningen, de Friese Waddeneilanden, Harlingen, Bergen (NH), Heiloo en Noordwijk beweegt meer dan 70% voldoende. In het rivierengebied in het midden van Nederland en in Limburg ligt dit percentage veel lager.
Vergelijken we dit plaatje met de wekelijkse sportdeelname (figuur 13.1a), dan vallen vooral de verschillen op. Het aandeel inwoners dat wekelijks aan sport doet, is het grootst in de driehoek Den Haag-Utrecht-Alkmaar en in de oostelijke helft van Noord-Brabant. Van de inwoners van Bloemendaal, Uitgeest, Heemstede en Midden-Delfland doet 65% of meer van de bevolking van 19 jaar en ouder wekelijks aan sport. De lagere sportdeelname in Groningen, Drenthe, Zeeland, maar ook Zuid-Limburg is deels te verklaren door de gemiddeld hogere leeftijd van de inwoners. 20% of meer van de inwoners van die gebieden is 65 jaar of ouder, terwijl dat in Nederland gemiddeld 16,8% is (Mulder 2013).
Het beeld dat bij sportdeelname in zijn geheel zichtbaar is, komt in grote lijnen overeen met het aandeel verenigingssporters in een gebied (figuur 13.1c). Noord-Holland, Oost-Brabant, de Achterhoek en Twente kennen een grote organisatiegraad wat betreft lidmaatschap van een sportvereniging.
Gemiddeld hoeft men in Nederland slechts 700 meter over de weg af te leggen om een sportaccommodatie te bereiken (figuur 13.1d).[5] Vooral in de Randstad, maar ook in Limburg en delen van Noord-Brabant, zijn de afstanden beperkt. Daarmee is niet gezegd dat sporters ook van de dichtstbijzijnde accommodatie gebruik zullen maken, omdat de beoefende sporttak wellicht niet op die locatie wordt aangeboden. In het noorden van het land, inclusief Flevoland en Overijssel, in het Rivierengebied en delen van Zeeland moeten sporters verder reizen naar een sportaccommodatie (Giesbers 2013). Dat er een verband is tussen sportdeelname (figuur 13.1a) en voorzieningen is daar duidelijk te zien:

ook de sportdeelname ligt lager. Wat oorzaak en wat gevolg is, is lastig te bepalen doordat andere factoren (zoals leeftijd, opleidingsniveau en financiële situatie) eveneens van invloed zijn.

Amersfoort uitgelicht[6]

Kaarten van Nederland geven een beeld van verschillen tussen gemeenten in sportbeoefening en beweeggedrag, maar hebben als beperking dat ze het gemiddelde van een gemeente weergeven, terwijl de inwoners een grote diversiteit aan achtergrondkenmerken hebben. De vraag is of het gemeenteniveau voldoende inzicht biedt voor bijvoorbeeld beleidsambtenaren sport in een gemeente. Informatie op het niveau van buurten of wijken over sport- en beweeggedrag gekoppeld aan andere buurtkenmerken kan extra kennis opleveren om beleidsinterventies gerichter op te pakken. We lichten hier Amersfoort uit. De inwoners in deze gemeente geven een representatief beeld van de Nederlandse bevolking (zie tabel B13.1 in de bijlage).
Een eerste blik op het sport- en beweeggedrag van Amersfoortse inwoners van 19 jaar en ouder en het lidmaatschap van een of meerdere sportverenigingen laat zien dat vooral inwoners uit de wijken Soesterkwartier (wijknummer 2, zie figuur 13.2a), Koppel-Kruiskamp (4), Liendert-Rustenburg (6) en Randenbroek-Schuilenburg (7) minder bewegen en sporten en ook minder vaak lid zijn van een sportvereniging dan in de andere wijken. Deze wijken komen overeen met de prioriteitswijken van de gemeente Amersfoort (Van Acht et al. 2009) en komen ook naar voren in de leefbaarheidsscore van de wijken (figuur 2d, zie kader 10.1). Ze kennen over het algemeen een groter aandeel inwoners van niet-westerse herkomst of inwoners met een oudere leeftijd (zie bijlage B13.2). De wijken Vathorst-Hooglanderveen (13) en Nieuwland (12) onderscheiden zich doordat de volwassen inwoners wel veel aan sport doen, maar veel minder vaak aan de beweegnorm voldoen. In deze wijken wonen vooral jonge gezinnen, wat een verklaring voor dit verschil kan zijn. Informatie van de gemeente laat zien dat dagelijkse voorzieningen (winkels, scholen) in de wijken voorhanden zijn, waardoor men niet ver hoeft te lopen of te fietsen. Verdere aanname is dat met de A1 en de A28 dichtbij, ouders de kinderen met de auto naar school brengen en dan zelf met de auto doorrijden naar het werk. Ter compensatie van dit weinige bewegen, sporten ze wel wekelijks, maar dit blijkt niet genoeg te zijn. Deze analyse is slechts op basis van logisch redeneren gemaakt en kan in de toekomst wellicht verder onderbouwd worden.

Figuur 13.1a,b,c,d

Wekelijkse sportdeelname, beweeggedrag, lidmaatschap van een sportvereniging en afstand tot een sportaccommodatie, gemeenten in Nederland, 2012 (in procenten van de bevolking en gemiddelde kilometers)

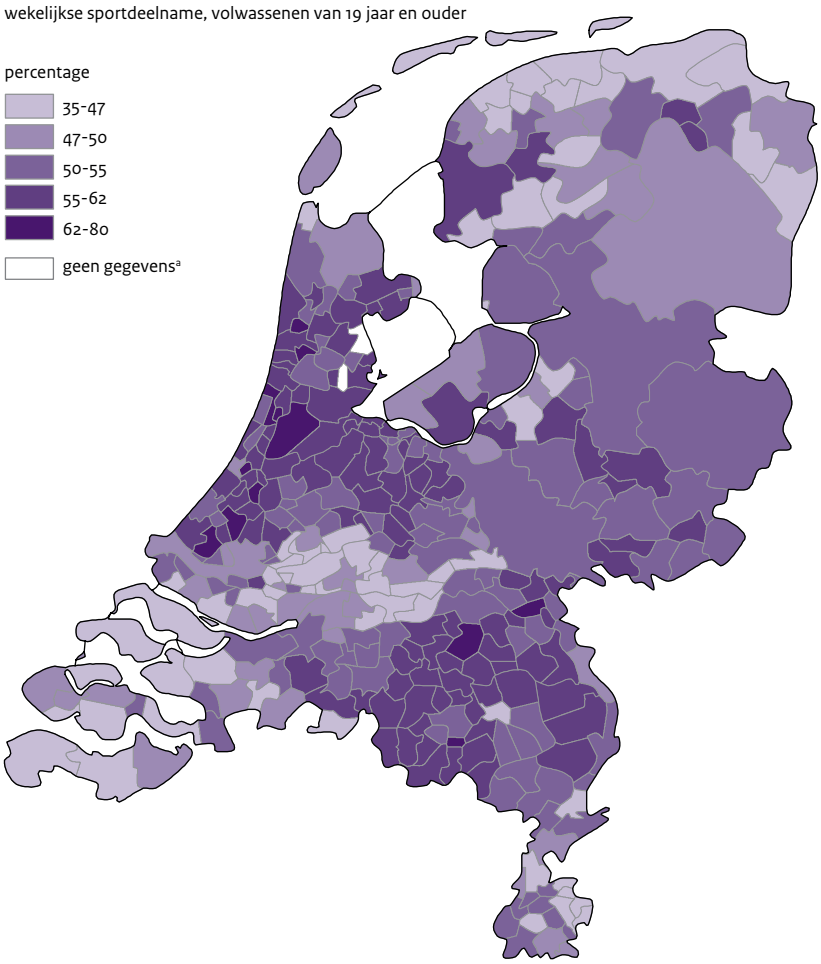

a Cijfers zijn voor deze gemeente op plattelandsniveau beschikbaar en op te vragen bij de GGD

voldoet aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (nngb), volwassenen van 19 jaar en ouder

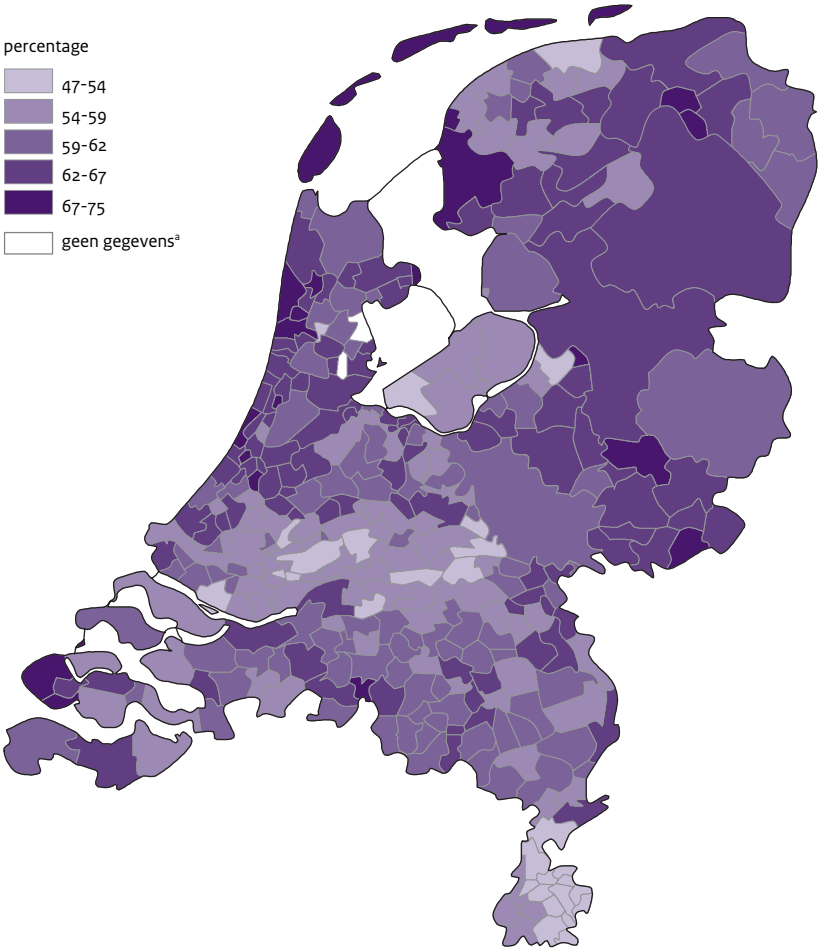

a Cijfers zijn voor deze gemeente op plattelandsniveau beschikbaar en op te vragen bij de GGD

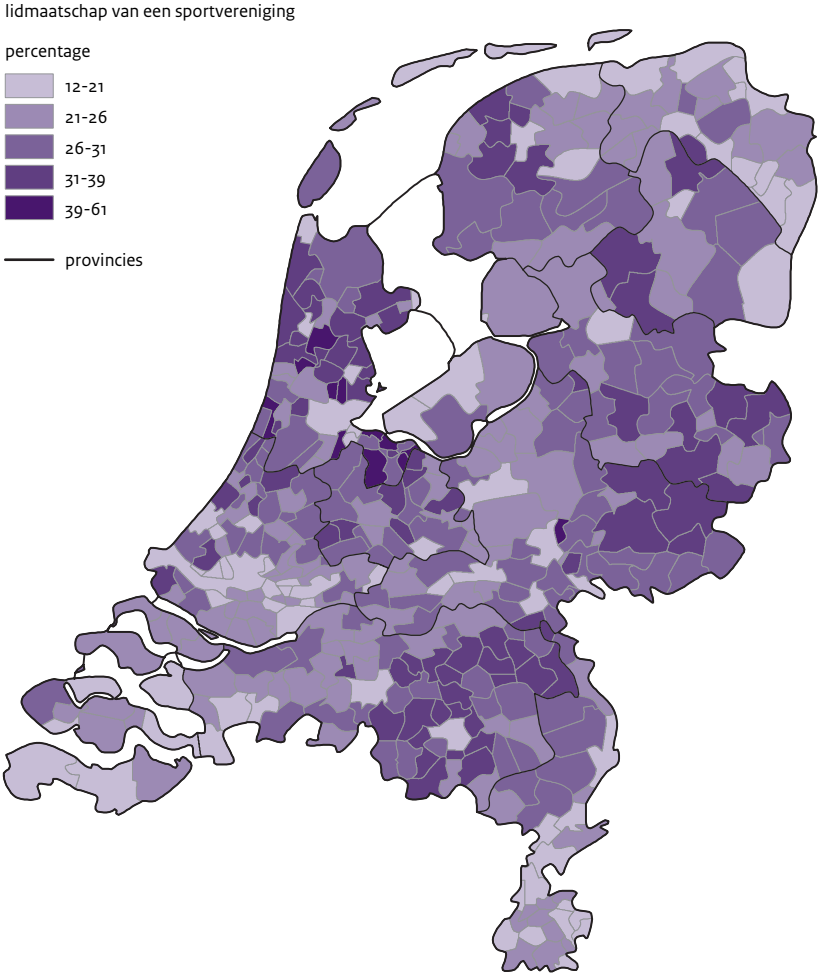
lidmaatschap van een sportvereniging
percentage
12-21
21-26
26-31
31-39
39-61
provincies

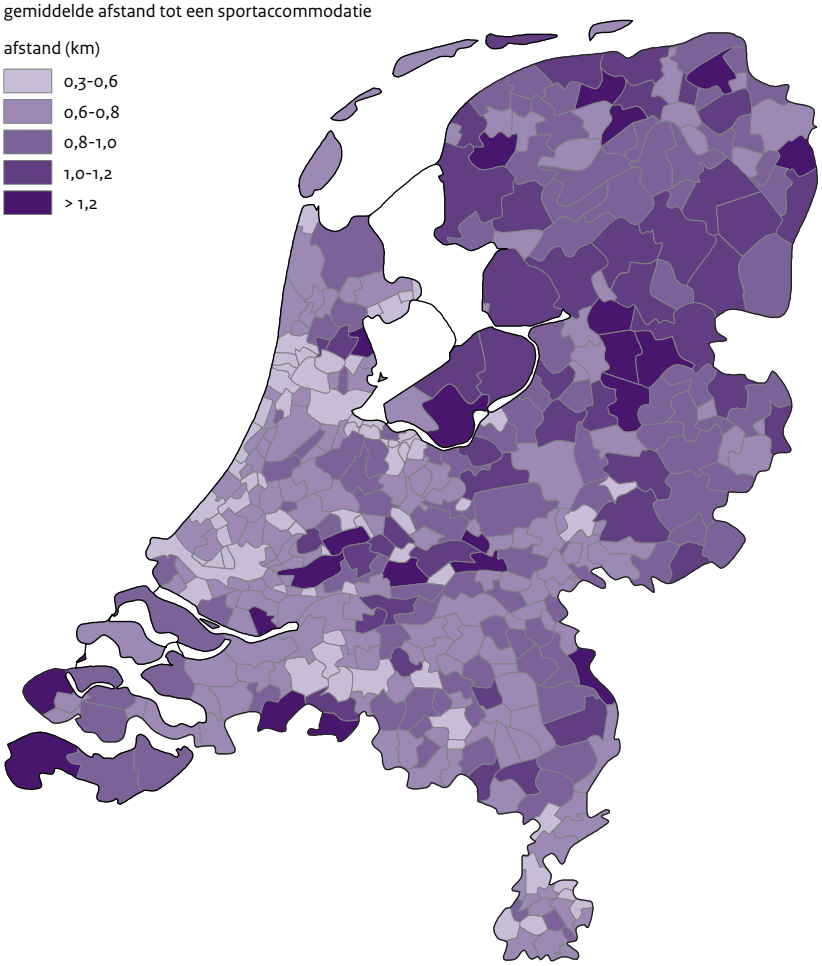

Bron: GGD'en/CBS/RIVM (Gezondheidsmonitor Volwassenen '12); NOC*NSF (KISS'12); Mulier Instituut (Accommodatiemonitor '12). Voor exacte cijfers en andere uitsplitsingen, zie de kaarten op sportopdekaart.nl

Figuur 13.2 a,b,c,d

Wekelijkse sportdeelname, beweeggedrag, lidmaatschap van een sportvereniging en leefbaarheid van de wijk, gemeente Amersfoort, 2012 (in procenten en leefbaarheidsscore)

wekelijkse sportdeelname

percentage

- 46,3-50,7
- 50,7-55,2
- 55,7-59,6
- 59,6-64,1
- geen gegevens

1 Binnenstad-Zonnehof
2 Soesterkwartier/Isselt
3 Bergkwartier en Bosgebied
4 Koppel-Kruiskamp
5 Schothorst
6 Liendert en Rustenburg
7 Randenbroek en Schuilenburg
8 Vermeer en Leusderkwartier
9 Hoogland-Hoogland West
10 Zielhorst
11 Kattenbroek
12 Nieuwland
13 Vathorst-Hooglanderveen

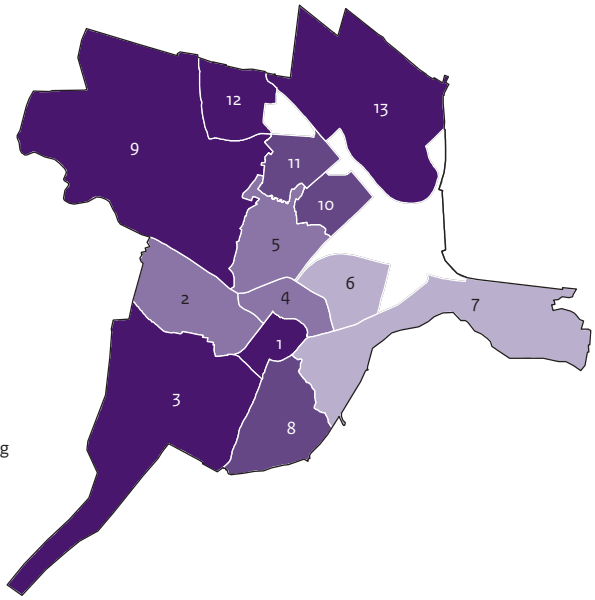

voldoet aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (nngb)

percentage

- 50,3-53,9
- 53,9-57,4
- 57,4-59,7
- 59,7-67,8
- geen gegevens

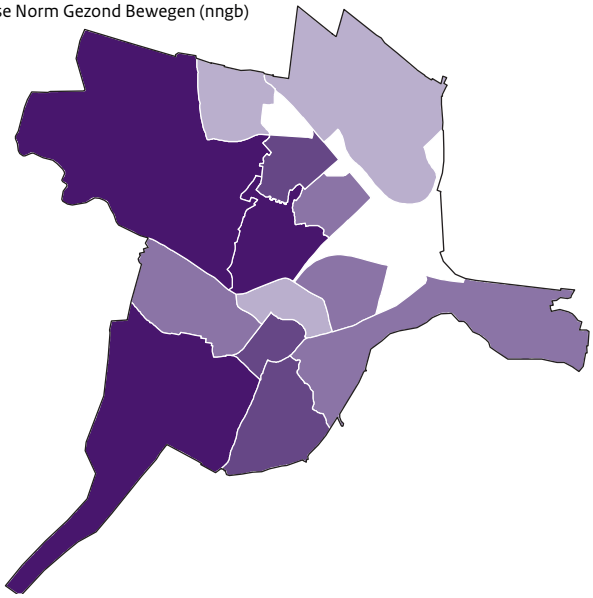

lidmaatschap van een sportvereniging

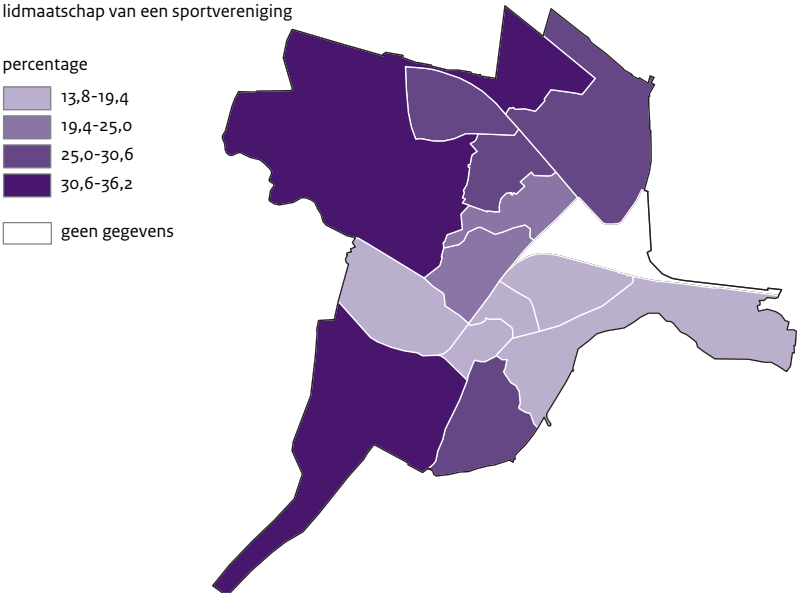

leefbaarheidsscore van de wijk

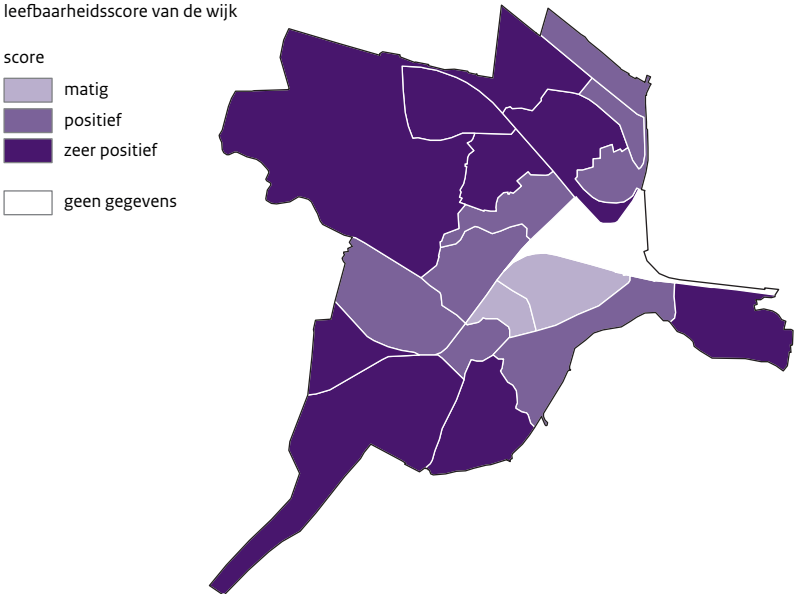

Bron: GGD regio Utrecht/CBS/RIVM (Gezondheidsmonitor Volwassenen '12); NOC*NSF (KISS'12); BZK (Leefbaarometer '12)

Kader 13.1 Leefbaarometer

De Leefbaarometer (Leidelmeijer et al. 2008) geeft informatie over de leefbaarheid in buurten en wijken. Dit model is opgebouwd op basis van zowel de fysieke verschijningsvorm van de buurt (hoe ziet de woonomgeving eruit en wat is wel of niet aanwezig aan woningen, gebouwen, publieke ruimte en voorzieningen) als de sociale context (de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling (bv. inkomen, opleidingsniveau en werkloosheid), sociale samenhang, veiligheid en overlast). Uit analyses die ten grondslag liggen aan de Leefbaarometer blijkt dat overlast samenhangt met een negatieve leefbaarheid en dat een oudere bevolkingssamenstelling leidt tot een positieve leefbaarheid in de buurt.[7]

In dit hoofdstuk gaan we uit van een driedeling van de leefbaarheid: buurten met een negatieve tot matig positieve leefbaarheid, waar 12% van de Nederlandse bevolking in woont, buurten met een positieve leefbaarheid (hier woont 30%) en buurten met een zeer tot uiterst positieve leefbaarheid (57%) in 2012. Voor de leesbaarheid van de tekst gebruiken we de termen matige, positieve en zeer positieve leefbaarheid voor het onderscheid tussen de drie typen buurten.

De buurten met een matige leefbaarheid liggen verhoudingsgewijs vaker in een zeer sterk stedelijke omgeving,[8] wat gevolgen heeft voor de beschikbare sportaccommodaties en de parkeergelegenheid (zie hoofdstuk 9). Ook wonen in buurten met matige leefbaarheid naar verhouding veel meer mensen van niet-westerse herkomst en veel minder autochtone Nederlanders (tabel B13.2). Tussen 2002 en 2012 is deze verhouding sterker toegenomen in buurten met een matige leefbaarheid dan in buurten met een (zeer) positieve leefbaarheid. De verwachting is dat dit verband houdt met het sporten en bewegen, aangezien mensen van niet-westerse herkomst minder actief zijn dan autochtone Nederlanders (Vogels 2014). Inwoners van (zeer) positief leefbare buurten zijn echter gemiddeld ouder dan inwoners van matig leefbare buurten en de vergrijzing is de afgelopen tien jaar in de betere buurten sterker geweest dan in de matig leefbare buurten. Dit kan een negatief effect hebben op sportdeelname (zie hoofdstuk 4), maar naar verwachting minder op beweeggedrag (zie hoofdstuk 10).

13.3 Verschillen in sport en bewegen naar leefbaarheid van de buurt

Het beeld dat voor Amersfoort is geschetst, is ook van toepassing op alle buurten in Nederland. Er is een verband tussen de leefbaarheid van een buurt en het aandeel inwoners dat sport en beweegt in de vrije tijd (wandelen, fietsen en sporten). Hoe leefbaarder de buurt, hoe meer inwoners sporten (figuur 13.3). Inwoners van buurten met een matige leefbaarheid bewegen minder in de vrije tijd dan inwoners van buurten met een positieve of zeer positieve leefbaarheid. Tussen de twee laatste buurten is dit verschil niet te zien, die bewegen in vergelijkbare mate. Inwoners uit alle drie typen buurten zijn tussen 2002 en 2012 meer gaan sporten en bewegen. De verschillen tussen de buurten zijn daarbij niet kleiner of groter geworden.[9]

De leefbaarheid van een buurt hangt samen met kenmerken van de omgeving en kenmerken van de inwoners (zie kader 13.1). Zo weten we dat als de ruimte beweegvriendelijk is ingericht, zowel kinderen (De Vries et al. 2010) als ouderen (Hopman-Rock et al. 2012) meer bewegen. Ook is bekend dat inwoners uit buurten met een matige leefbaarheid vaker een lager inkomen of een niet-westerse herkomst hebben (zie tabel B13.3) en van

deze groepen is bekend dat ze gemiddeld minder sporten en bewegen (zie hoofdstuk 4 en 10). Andere persoonlijke en sociale aspecten, zoals motivatie en steun uit de sociale omgeving, zijn eveneens van belang (Chorus et al. 2010). Daarnaast is een zeker sportief kapitaal nodig: kennis over sport (wat zijn de gebruiken, spelregels, de sociale omgang binnen een sport) en over de (fysieke) vaardigheden die nodig zijn om mee te kunnen doen (Breedveld 2006). Sportexterne factoren als tijd, financiële middelen en andere interesses voor vrijetijdsbesteding houden tot slot verband met de keuze om wel of niet te gaan sporten en bewegen (Elling 2007; Elling en Kemper 2011).

Figuur 13.3

Sportdeelname en bewegen in de vrije tijd (wandelen, fietsen en sporten) naar leefbaarheid van de buurt, bevolking 15-79 jaar, 2002 (n = 5718) en 2012 (n = 6271) (in procenten)

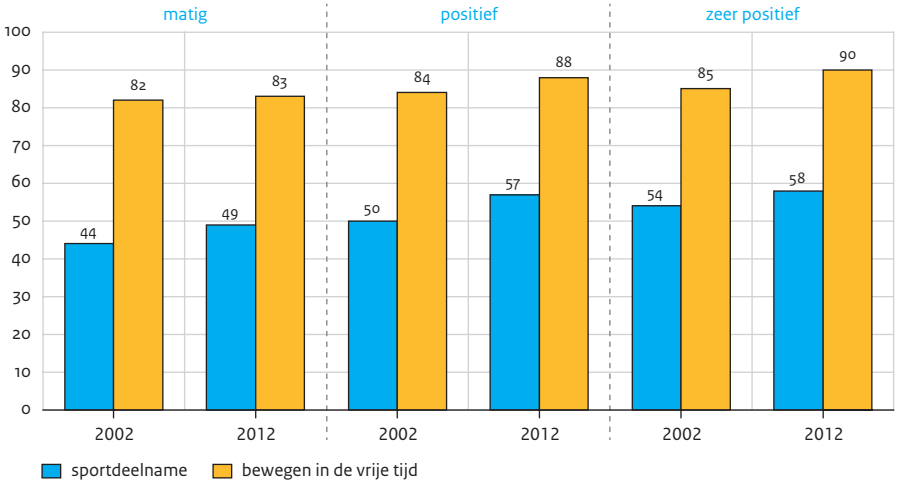

Bron: CBS (GE'02, '12); ministerie van BZK (Leefbaarometer '12)

Leefbaarheid en organisatievorm van sport

Bewoners van een buurt met een zeer positieve leefbaarheid zijn vaker lid van een sportvereniging dan bewoners van een buurt met een matige leefbaarheid (figuur 13.4). Andere organisatieverbanden laten geen significante verschillen zien tussen inwoners uit de diverse buurten. Dit werpt de vraag op of er in buurten met een zeer positieve leefbaarheid meer sportverenigingen zijn en of inwoners uit die buurten zich meer aangetrokken voelen tot sportverenigingen. Bekend is dat sportverenigingen vaker een jonger en autochtoon publiek trekken, afkomstig uit een minder stedelijke omgeving (zie hoofdstuk 4). Zonder hiervoor analyses uitgevoerd te hebben, lijken deze kenmerken meer van toepassing op de buurten met een zeer positieve leefbaarheid (tabel B13.2).

Figuur 13.4
Organisatorisch verband van sportdeelname naar leefbaarheid van de buurt, bevolking 15-79 jaar, 2012 (in procenten; n = 2608)

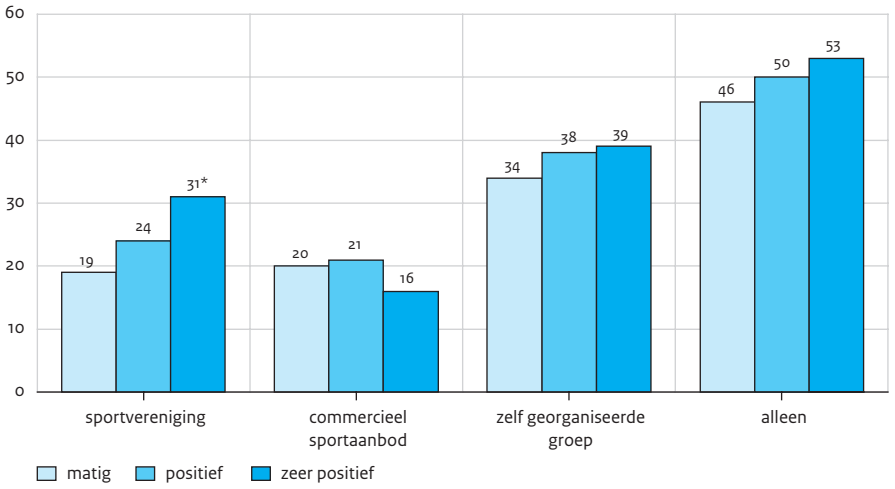

* = significant verschil tussen buurten met matige leefbaarheid en zeer positieve leefbaarheid (p = < 0,05)

Bron: SCP/CBS (VTO'12); BZK (Leefbaarometer '12)

Inwoners uit buurten met een matige leefbaarheid sporten en bewegen minder en zijn minder vaak lid van een sportvereniging dan inwoners uit buurten met een (zeer) positieve leefbaarheid, nog los van de vraag of dit aan de kenmerken van de inwoners of de kenmerken van de buurt ligt. Leefbaarheid van een buurt vormt daarmee een aangrijppunt voor beleid. Gemeenten, sport- en welzijnsorganisaties doen dit al, zo blijkt uit evaluatie van aanvragen voor de Sportimpuls[10] die lokale partijen subsidie geeft voor het opzetten van vraaggericht sportaanbod (ZonMw 2013). Het grootste deel van de gehonoreerde projecten richt zich op de buurt (29% in 2012, 36% in 2013) en dan vooral op het thema leefbare buurt (19% in zowel 2012 als 2013). Doel van deze projecten is inactieve buurtbewoners, met specifieke aandacht voor jeugd, senioren, mensen met een handicap of mensen met overgewicht, in beweging te krijgen.

13.4 Belang van en waardering voor sport- en beweegmogelijkheden in de buurt

Mensen uit buurten met een matige leefbaarheid sporten en bewegen minder. De leefbaarheid van de buurt toont echter geen verband met hoe belangrijk inwoners het vinden om in de buurt te kunnen sporten en bewegen (figuur 13.5). Sportbeoefening wel: sporters vinden het belangrijker dan niet-sporters om in de buurt te kunnen sporten en bewegen, los van de leefbaarheid van hun buurt. Afstand lijkt hen echter niet te

weerhouden van sporten (Elling en Kemper 2011; Den Hertog et al. 2006). Ze leggen vaak een grotere afstand af naar een accommodatie dan nodig is (hoofdstuk 9).

Figuur 13.5

Belang van in de buurt sporten en bewegen naar leefbaarheid en sportdeelname (12x per jaar of vaker), (zeer) belangrijk, bevolking 15-79 jaar (in procenten; n = 3587)[a]

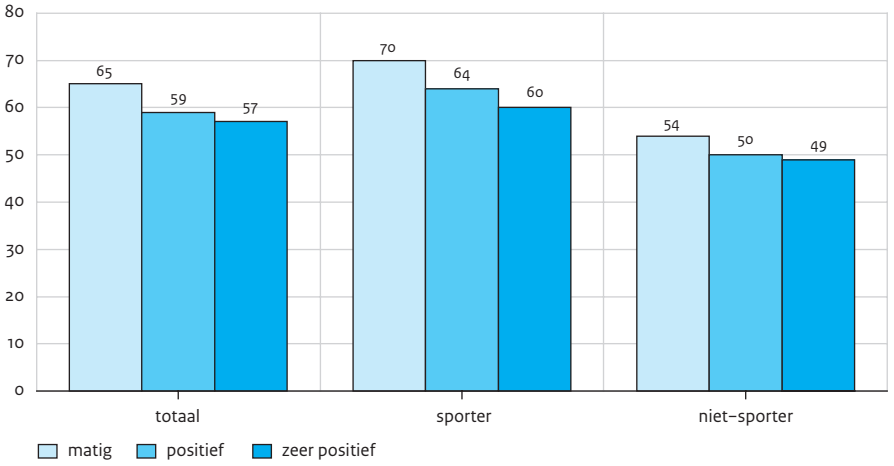

a Sporters verschillen significant van niet-sporters in hun buurt (p = < 0,05). De buurt zelf heeft geen significant effect.

Bron: Mulier Instituut (Nationaal Sportonderzoek 2011); BZK (Leefbaarometer '12)

Sportvoorzieningen en andere voorzieningen in de buurt

Hoe belangrijk zijn sportvoorzieningen in de buurt en hoe verhoudt dit zich tot andersoortige voorzieningen, zoals de supermarkt of speelgelegenheid? Als het gaat om door de gemeente ondersteunde voorzieningen, dan scoort een zwembad in de buurt hoog (Van der Werff en Breedveld 2013). Onderzoek in Groningen (Sociaal Planbureau Groningen 2013) laat zien dat vier op de vijf inwoners een sportvereniging in de woonomgeving (zeer) belangrijk vinden, maar minder belangrijk dan een postagentschap, speelmogelijkheid voor de kinderen, bank of pinautomaat, huisartsen(post) of supermarkt. Als een sportvereniging dreigt te verdwijnen, zou vier op de tien Groningers in actie komen. Sportverenigingen spelen dus wel een belangrijke rol in de woonomgeving, maar zijn minder belangrijk dan andere levensbehoeften.

Stadjers vinden een sportvereniging in de buurt vaker (zeer) onbelangrijk dan Groningse plattelandsbewoners, waarschijnlijk omdat er meer aanbod in de buurt is en afstanden korter zijn. Dit blijkt ook uit ander onderzoek. In kleine dorpen – waar het voorzieningenaanbod veel beperkter is en mensen minder keuze hebben uit diverse sporttakken – maakt afstand verschil. Jongere en oudere dorpsbewoners sporten minder als accommodaties verder weg liggen. 30-65-jarige dorpsbewoners zijn mobieler en bereid langer

en verder onderweg te zijn voor hun sport (Vermeij et al. 2014). Of stedelingen een sportvoorziening als dichtbij ervaren, heeft eerder te maken met routes die ze moeten afleggen dan met de daadwerkelijke afstand (Den Hertog et al. 2006).

Tevredenheid met voorzieningen

Nederlanders zijn erg tevreden over de mogelijkheden om te sporten en te bewegen in hun directe woonomgeving (tabel 13.1). 86% van de Nederlanders vindt dat er voldoende sportaccommodaties aanwezig zijn en 84% heeft voldoende keus uit verschillende sporten in de buurt. Nog meer mensen zijn tevreden over het aantal fiets- en wandelpaden (90%). Als de gemiddelde waardering over deze drie aspecten wordt berekend, blijkt 87% (zeer) tevreden te zijn. Ook ten opzichte van inwoners uit andere Europese landen scoort de tevredenheid van Nederlanders hoog (zie kader 13.2).
De waardering van de sport- en beweegmogelijkheden hangt samen met de leefbaarheid van de woonomgeving (tabel 13.1). Inwoners uit buurten met een (zeer) positieve leefbaarheid zijn op alle aspecten meer tevreden dan inwoners uit buurten met een matige leefbaarheid.

Tabel 13.1

Meningen over sport in de buurt naar leefbaarheid, zeer mee eens of mee eens, bevolking 12-79 jaar (in procenten; n = 2802)

	totaal		matig	positief	zeer positief
In mijn omgeving zijn voldoende sportaccommodaties aanwezig.	86	*	75	86	88
Ik heb voldoende keuze uit verschillende sporten in mijn buurt.	84	*	75	84	86
In mijn buurt zijn voldoende wandel- of fietspaden of andere openbare plekken om te bewegen.	90	*	84	88	93
gemiddelde score over bovenstaande aspecten	87	*	78	86	89

* = significant verschil tussen buurten met verschillende leefbaarheid (p = < 0,05)

Bron: SCP/CBS (VTO'12); BZK (Leefbaarometer '12)

Mannen zijn vaker tevreden over de diversiteit van het sportaanbod in de buurt (zie tabel B13.4). 50-79-jarigen zijn vaker tevreden dan mensen onder de 50 jaar. Sporters zijn vaker tevreden over alle stellingen dan niet-sporters, met uitzondering van de aanwezigheid van wandel- of fietspaden. Daar zijn sporters en niet-sporters even tevreden over, waarschijnlijk omdat beide groepen deze in vergelijkbare mate gebruiken. Of de lagere tevredenheid van niet-sporters een reden vormt om niet aan sport te doen, wordt door ander onderzoek niet bevestigd. Niet-sporters noemen te weinig aanbod van accommodaties of sporttakken niet als een belangrijk motief om niet aan sport te doen. Wel noemen ze geen tijd of zin, een slechte gezondheid of een te hoge leeftijd als reden (Elling en Kemper 2011).

Kader 13.2 Vergelijking tevredenheid tussen Europese landen

Nederlanders zijn in vergelijking met andere inwoners in Europa erg tevreden over de mogelijkheden om te sporten en te bewegen in hun omgeving (figuur 13.6). In het Europese onderzoek vindt 95% van de Nederlanders van 15 jaar en ouder dat de omgeving veel mogelijkheden biedt om te sporten en te bewegen. Denen, Zweden, Duitsers, Fransen en Oostenrijkers volgen Nederlanders daarin op de voet. Een zelfde beeld is zichtbaar als het gaat om het aanbod van sportclubs en andere lokale sportaanbieders. Ook hier geeft 94% van de Nederlanders aan tevreden te zijn. De lokale autoriteit doet vooral volgens de Denen (77%) goed werk in relatie tot sport en bewegen. Veel Finnen (73%), Nederlanders (71%) en Duitsers (71%) zijn eveneens hierover tevreden.
Het algemene beeld is dat vooral inwoners van Noord- en West-Europa, en in iets mindere mate Midden-Europa, tevreden zijn met de lokale sport- en beweegmogelijkheden, terwijl inwoners uit Zuid- en Oost-Europa minder tevreden zijn. Vooral inwoners uit Roemenië en Bulgarije zouden graag meer mogelijkheden zien om actief te zijn in hun omgeving. In die landen doen minder inwoners wekelijks aan sport en zijn ze minder vaak lid van een sportclub of fitnesscentrum (zie hoofdstuk 4).

Figuur 13.6

Tevredenheid over sport en beweegmogelijkheden in de omgeving, (helemaal) mee eens, bevolking 15 jaar en ouder, selectie van Europese landen, 2013 (in procenten)

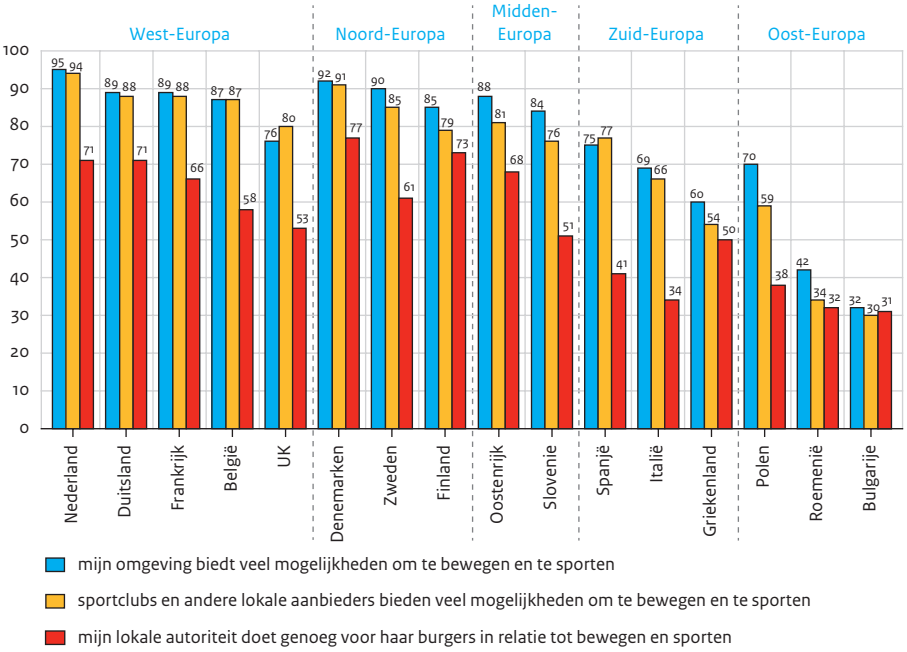

Bron: Directorate-General for Education and Culture (2014)

Weinig belemmeringen in de omgeving

De meest mensen ervaren geen belemmerende omstandigheden om te sporten of bewegen in hun buurt (77%, tabel 13.2). Slechts 8% vindt dat er geen leuke activiteiten worden georganiseerd, 7% geeft aan zijn of haar sport in de eigen wijk niet te kunnen beoefenen en 6% vindt dat er geen goede wandel- en fietspaden zijn. Inwoners uit buurten met een matige leefbaarheid geven vaker aan zich niet veilig te voelen in hun buurt (8%). Bekend is dat mensen die hun omgeving als veiliger ervaren, een positievere houding ten opzichte van sportdeelname hebben (Beenackers et al. 2011) en meer in de vrije tijd fietsen (Kramer et al. 2013).

Tabel 13.2

Omstandigheden in de buurt die sporten en bewegen minder aantrekkelijk maken, naar leefbaarheid, bevolking 15-79 jaar (in procenten; n = 3575)

	totaal	matig	positief	zeer positief
Er worden geen leuke activiteiten om te sporten en bewegen georganiseerd.	8	8	8	7
Mijn sport(en) is/zijn niet in de buurt of de wijk mogelijk.	7	6	7	7
Geen goede wandel- en fietspaden (ook niet voor bv. kinderwagens, rolstoelen).	6	6	7	6
De voorzieningen voor sport en bewegen zijn vaak bezet door een doelgroep (bv. kinderen) waar ik niet bij hoor.	4	4	4	3
Ik voel me niet veilig in mijn buurt.	4	8*	4	2
De voorzieningen voor sport en bewegen zijn slecht onderhouden.	3	4	4	2
Geen trapveldjes en speelplekken aanwezig.	2	2	2	2
anders	2	1	2	2
geen van deze	77	74	76	79

* = significant verschil t.o,v. buurten met (zeer) positieve leefbaarheid (p = < 0,05)

Bron: NISB/Mulier Instituut (Nationaal Sportonderzoek 2011)

Rol lokale overheid

De lokale overheid speelt een belangrijke rol in de stimulering van sportdeelname en het beheer en onderhoudt van sportaccommodaties. 80% van de sportuitgaven komen ten goede van voorzieningen (zie hoofdstuk 8) en daarmee spelen de gemeenten een grote rol in het laag houden van de lidmaatschapstarieven van sportverenigingen (Hoekman et al. 2011). Een grote meerderheid van de bevolking vindt het belangrijk dat de gemeenten dit blijven doen. 87% vindt het belangrijk dat gemeenten geld investeren in sportstimulering en 85% vindt het belangrijk dat de gemeente sportclubs ondersteunt door middel van beheer en onderhoud van accommodaties (Hoekman en Tiessen-Raaphorst 2014). Inwoners uit buurten met een matige leefbaarheid vinden dit even belangrijk als inwoners uit betere buurten. Wel is er een duidelijk verschil te zien tussen

sporters en niet-sporters (tabel B13.5). Vooral sporters zien – uiteraard – graag dat de gemeente in sport blijft investeren, want zij profiteren als gebruiker het meest van die investeringen.

13.5 Bereikbaarheid, toegankelijkheid en veiligheid van de sportruimte

Nederlanders zijn erg tevreden over de mogelijkheden om te sporten en te bewegen in hun directe woonomgeving (tabel 13.1). De sporters hebben we daarnaast gevraagd hoe tevreden ze zijn over de accommodatie waarin ze sporten of de openbare ruimte (openbare weg, park, bos, strand, enz.; zie hoofdstuk 9) die ze voor dit doel gebruiken. Niet alle aspecten van de sportvoorziening zijn voor iedere gebruiker van toepassing. De cijfers over tevredenheid zijn daarom gebaseerd op de mensen die daadwerkelijk met en bepaald aspect te maken hebben (tabel 13.3).
Gebruikers van sportaccommodaties zijn het meest tevreden over de bereikbaarheid met de fiets of de auto. Sporters die gebruikmaken van de openbare ruimte zijn vaker tevreden over de bereikbaarheid te voet. De bereikbaarheid met het openbaar vervoer waarderen sporters het slechtst. Dit geldt voor zowel sportaccommodaties als openbare ruimte. Er zijn echter maar weinig sporters die hiervan gebruikmaken (zie hoofdstuk 9).
De tevredenheid verschilt naar leefbaarheid (niet in tabel). Sporters uit buurten met een matige leefbaarheid, die vaker in sterk stedelijke gebieden liggen, zijn minder tevreden met de bereikbaarheid per auto, juist meer tevreden over het openbaar vervoer en minder tevreden over het aantal parkeerplekken. Waarschijnlijk is er in minder stedelijke gebieden rondom de accommodaties meer ruimte en kan men er gratis parkeren.
De toegankelijkheid van sportvoorzieningen met een rolstoel of rollator vraagt nog aandacht. 70% van de gebruikers van een sportaccommodatie vindt hun accommodatie goed toegankelijk. Bij sporters die in de openbare ruimte actief zijn, ligt dit lager (64%). Door de beperkte aantallen kunnen we geen aparte uitspraken doen over mensen die zelf een beperking hebben.
Verlichting rondom de accommodatie is volgens 79% van de sporters voldoende, bij de openbare ruimte is dit lager (61%). Sporters uit matig leefbare buurten zijn minder tevreden (68%) over de verlichting van de accommodatie (68%) en de openbare ruimte (57%). Zij geven ook vaker aan dat de veiligheid in hun buurt een belemmering is voor sporten en bewegen (tabel 13.3). Wellicht hangt dit samen met de behoefte aan meer verlichting. Of er daadwerkelijk verschillen zijn in verlichting van diverse accommodaties weten we niet.

Tabel 13.3
Tevredenheid over aspecten van de sportvoorziening, naar sportaccommodatie en openbare ruimte voor sportbeoefening, 12-79-jarige gebruikers (in procenten; n = 173-1127 afhankelijk van de stelling)

	sportaccommodatie		openbare ruimte	
	aspect van toepassing	(zeer) tevreden	aspect van toepassing	(zeer) tevreden
bereikbaarheid per auto	83	93	76	90
bereikbaarheid per fiets	89	90	70	94
bereikbaarheid te voet	90	77	59	92
bereikbaarheid met het openbaar vervoer	55	49	31	48
het aantal parkeerplekken	91	77	52	81
toegankelijkheid met een rolstoel of rollator	68	73	27	64
verlichting	94	79	54	61

Bron: SCP/CBS (VTO'12)

13.6 Conclusie

Sportdeelname en beweeggedrag van Nederlanders houdt verband met sociaal-demografische kenmerken, maar ook met omgevingskenmerken. Dit is terug te zien in de diverse regio's in Nederland, maar ook op een kleinschaliger niveau als de buurt. Hoewel inwoners uit buurten met een matige leefbaarheid minder sporten en bewegen en minder vaak lid zijn van een sportvereniging dan inwoners uit betere buurten, vinden ze de aanwezigheid van goede sport- en beweegvoorzieningen in de buurt belangrijker en zijn ze tegelijkertijd minder tevreden over wat er in hun buurt beschikbaar is. Hiervoor zijn diverse redenen te geven, zoals zich minder veilig voelen in de wijk, mindere mobiliteit of onbekendheid met de sportcultuur. Sociaal-demografische kenmerken van deze inwoners, zoals een lager opleidingsniveau of vaker een niet-westerse etniciteit, verklaren eveneens verschillen in sport- en beweeggedrag. Wat precies aan buurtkenmerken en wat aan sociaal-demografische kenmerken is toe te kennen, zal nader onderzocht moeten worden.
87% van de Nederlanders is (zeer) tevreden met het aanbod aan sporten, accommodaties en beweegruimte in hun omgeving. Dit percentage komt overeen met resultaten uit Europees onderzoek, waarin Nederlanders vaker dan andere Europeanen aangeven tevreden te zijn met de mogelijkheden om te sporten en te bewegen, en geen belemmeringen ervaren (77%).
De rol van de lokale overheid bij het beheer en onderhoud van sportvoorzieningen (83%) en het financieel ondersteunen van sportstimuleringsactiviteiten (86%) vinden de meeste Nederlanders van belang. Als lokale sportvoorzieningen met andere voorzieningen in de buurt wordt vergeleken, is sport echter minder belangrijk dan bijvoorbeeld een supermarkt of huisartsenpost. Veel gemeenten zijn in discussie over de mate en vorm van ondersteuning van lokale sportvoorzieningen. In het kader van lokale bezuinigingen en de gemeentelijke taakinvulling overwegen ze sportaccommodaties

te clusteren, onderhoud en beheertaken van accommodaties aan verenigingen over te dragen en het tarievensysteem voor de huur van accommodaties te herzien (Hoekman en Van der Bol 2014). Dit heeft gevolgen voor het lokale sportaanbod. Zeker voor buurten met een matige leefbaarheid, aangezien verenigingen al langere tijd wegtrekken uit achterstandswijken (Boonstra et al. 2009) waardoor de fysieke en sociale afstand tot de sportvereniging toeneemt.
Gemeenten en andere maatschappelijke organisaties zetten sterk in op de leefbare buurt vanuit de Sportimpuls (zie hoofdstuk 3). De vraag is of deze investeringen de verschillen tussen inwoners uit diverse buurten zullen verminderen. Er lopen al vele jaren stimuleringsprojecten die meer mensen vaker moeten laten bewegen en sporten (Breedveld et al. 2011). Hierdoor is het lastig vast te stellen wat het startpunt is voor de huidige interventies. Daarnaast is het de vraag welk effect de sport- en beweegstimulering hebben. De maatschappelijke dynamiek, zoals de gevolgen van de financiële crisis, werkloosheid of vergrijzing maar ook de toegenomen aandacht voor een gezonde leefstijl en menselijk gedrag, hebben eveneens veel invloed op de uiteindelijke effectiviteit van overheidsbeleid (Turkenburg et al. 2014; RMO 2014).

Noten

1 De Gezondheidsmonitor Volwassenen is een grootschalig onderzoek onder 387.000 respondenten, uitgevoerd door de GGD'en, het CBS en het RIVM in 2012.
2 Het KISS is een registratiebestand van NOC*NSF waarin 4,8 miljoen lidmaatschappen van sportverenigingen opgenomen zijn.
3 De Accommodatiemonitor van het Mulier Instituut (Hoekman et al. 2013) bevat informatie over sportfaciliteiten. In dit databestand zijn naar schatting 90% van alle sportaccommodaties in Nederland opgenomen op basis van hun postcodegegevens, waardoor gemeentelijke overzichten te maken zijn naar aantallen en naar afstanden tot voorzieningen van inwoners.
4 Met dank aan het RIVM voor het aanleveren van gegevens en kaartjes uit de Gezondheidsmonitor Volwassenen.
5 Onder accommodaties vallen hier officiële binnen- en buitensportaccommodaties zoals zwembaden, sporthallen, sportvelden of ijsbanen.
6 Met dank aan Nelleke de Vos (GGD regio Utrecht), Els Speelman en Marlies Visser (gemeente Amersfoort) voor hun commentaar op de concepttekst.
7 De leefbaarheidsscore is opgebouwd uit zes dimensies: bevolkingssamenstelling (36% van de totale score), sociale samenhang (10%), publieke ruimte (12%), veiligheid (19%), voorzieningen (4%) en woningvoorraad (19%). De combinatie van deze dimensies bepaalt welke leefbaarheidsscore een buurt krijgt. De leefbaarheidsindex loopt van zeer negatief tot zeer positief op een 7-puntsschaal. Dit hebben wij gehercodeerd tot drie categorieën: negatief/matig positief (waarde 1 t/m 4), hierin woont 12% van de bevolking; positief (waarde 5), waar 30% van de bevolking woont; zeer/uiterst positief (waarde 6 en 7), waar 57% van de bevolking woont. Een buurt zal dus op meerdere dimensies zwak moeten scoren om een negatieve eindscore te krijgen.
8 Naar verhouding betreft dit vaker inwoners uit Rotterdam, Amsterdam, Den Haag, Schiedam, Arnhem en Utrecht. Voor een volledig overzicht zie RIGO Research en Advies en Atlas voor gemeenten (2011).

9 De Leefbaarometergegevens zijn ook voor 2002 beschikbaar. Vanwege de vergelijkbaarheid hebben we van dezelfde indeling van wijken gebruikgemaakt (2012). Dit kan betekenen dat (enkele) wijken een andere kwalificatie hebben.

10 De Sportimpuls is een onderdeel van het VWS-programma Sport en Bewegen in de Buurt. Voor meer informatie zie hoofdstuk 3.

14 Sport en (on)wenselijk gedrag

Nicolette Schipper-van Veldhoven (Hogeschool Windesheim/NOC*NSF)
en Johan Steenbergen (Kennispraktijk)

In dit hoofdstuk komt de volgende kernindicator aan bod:

kernindicator	operationalisatie	uitkomst (%)	trend in de afgelopen 10 jaar
waarden en normen/ veilig sportklimaat	zich veilig voelen op en rondom sportwedstrijden	73	–
	meemaken of getuige zijn van wangedrag in de sport	38	–

– = geen gegevens beschikbaar

Bron: SCP/CBS (VTO'12, maandelijkse bezoekers van wedstrijden of sporters van 12 jaar en ouder)

14.1 20 jaar beleid en onderzoek op het terrein van (on)gewenst gedrag in de sport

In 2011 startte het veelomvattende actieplan *Naar een Veilig Sportklimaat* (VSK; VWS 2011c; zie ook hoofdstuk 3). Dit programma is een van de laatste loten aan de boom van programma's die zich de afgelopen decennia richtten op sportiviteit en respect, fair play en de opvoedkundige waarde van sport. Al sinds het einde van de jaren zeventig van de vorige eeuw was er, zij het nog incidenteel, aandacht voor fair play en het tegengaan van spelverruwing. De (nu opgeheven) Fair Play Club Nederland zette zich vooral in de jaren tachtig van de vorige eeuw in voor fair play en tolerantie in de sport, vanuit het idee dat er behoefte was aan wetenschappelijke onderbouwing en materialen om fair play te stimuleren. De jaren negentig kenmerkten zich door het meerjarig onderzoeksprogramma waarden en normen in de sport, onderzoeken van vooral beschouwelijke aard (Steenbergen et al. 1998). Sinds deze inspanningen en de uitvoering van het VSK-actieplan hebben tot op heden veel onderzoeken en interventies plaatsgevonden die waren gericht op sportiviteit en respect. Uitgangspunt is dat sportbeoefening meer is dan tactiek en het aanleren van (technische) vaardigheden van een sport (sport als doel). Sport, zo wordt gesteld, heeft de potentie om opvoedend te zijn, onder bepaalde voorwaarden bij te dragen aan de morele vorming van mensen en kan (ook) in dat opzicht van grote maatschappelijke betekenis zijn (Schipper-van Veldhoven 2012).

Sport kent spel- en gedragsregels die het beoefenen van sporten en het gedrag rondom de sportbeoefening reguleren. Sportorganisaties onderschrijven deze regels als waardevol. Om regeloverschrijdend gedrag (soms spreken we over grensoverschrijdend of ongewenst gedrag) zo veel mogelijk te beperken, zijn de grenzen van (on)toelaatbaar

gedrag via beleid vastgelegd in codes, spelregels en (tucht)recht. Gedreven door onder meer wedijver en emotie laten spelers en andere betrokkenen (trainers, ouders, scheidsrechters, supporters en ook bestuurders) zich soms verleiden tot ongewenst gedrag en overtreden dan de afgesproken regels. Dergelijke regelovertreding vormt een inbreuk op de sportbeoefening zelf en een aantasting van de persoonlijke integriteit van betrokkenen op fysiek, psychisch (emotioneel) of seksueel vlak.

Doel van dit hoofdstuk is meer zicht te geven op de belangrijkste initiatieven en resultaten van de afgelopen twintig jaar op het terrein van waarden en normen, fair play, sportiviteit en respect. Daarbij gaat het om zowel beleid als onderzoek. Paragraaf 14.2 gaat eerst in op incidentie van (on)wenselijk gedrag in de sport. Welke beelden bestaan er over 'de' sport en het vóórkomen van wenselijke en onwenselijke praktijken en hoe verhoudt dit zich tot andere sectoren in de maatschappij? In paragraaf 14.3 staan we stil bij onderzoek en beleid binnen de thematiek fair play en sportiviteit & respect, met aandacht voor de structurele kenmerken van sport (de spelregels) en belangrijke actoren als scheidsrechters, bestuurders en ouders. De rol van de trainer/coach is een van de meest bepalende factoren voor de aard van het sportklimaat. In paragraaf 14.4 richten we ons vooral op de vraag aan welke voorwaarden een trainer/coach dient te voldoen om bij te dragen aan een prosociaal c.q. een ontwikkelingsgericht sportklimaat. In de sport gelden niet alleen de afgesproken spel en/of gedragsregels, maar dient er altijd ook sprake te zijn van persoonlijke integriteit en (pro)sociaal gedrag – dit komt aan bod in paragraaf 14.5 en 14.6. Daarbij gaat het om respect voor het individu op zowel fysiek, psychisch/emotioneel als seksueel vlak en om respect tussen individuen en groepen.

14.2 Incidentie van onwenselijk gedrag in de sport

De sport is niet vrij van onwenselijk gedrag. Uit een eerste inventarisatie in 2007 blijkt dat verbaal en fysiek geweld, discriminatie en intimidatie van specifieke maatschappelijke groeperingen alsook drankgebruik regelmatig voorkomen (Tiessen-Raaphorst en Breedveld 2007). Onwenselijk gedrag is echter niet alleen een probleem bij het sporten. Nederlanders ervaren onwenselijk gedrag het vaakst op straat (73%) en in het uitgaansleven (51%). Op een afstand volgen de andere locaties, waarbij men in de sport (26%) minder vaak onwenselijk gedrag heeft meegemaakt dan in winkelcentra (32%) of op het werk (30%), maar meer dan op school (23%) of in het openbaar vervoer (23%; Tiessen-Raaphorst et al. 2008). Onwenselijk gedrag in de sport hangt vaak samen met maatschappelijke ontwikkelingen als toegenomen assertiviteit en verminderde tolerantie.
Hoe vaak maken sporters en bezoekers van sportwedstrijden ongewenst gedrag mee of zijn ze er getuige van? Bijna vier op de tien Nederlanders die maandelijks of vaker aan sport doen en/of maandelijks of vaker een wedstrijd bezoeken maakten dit gedrag mee in 2012 (figuur 14.1). Ruim zeven op de tien van deze sporters en wedstrijdbezoekers voelt zich veilig op en rondom sportwedstrijden.

Figuur 14.1
Meemaken of getuige zijn van onwenselijk gedrag en zich veilig voelen bij sportwedstrijden, maandelijkse bezoekers van wedstrijden en sporters 12 jaar en ouder, 2012 (in procenten)

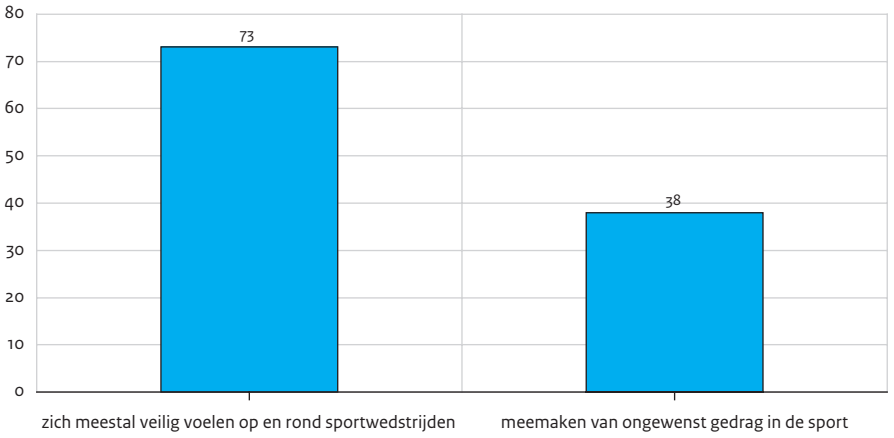

Bron: SCP/CBS (VTO'12)

Het lijkt erop dat tussen 2007 en 2011 het aandeel Nederlanders dat ongewenst gedrag in de sport heeft meegemaakt of gezien nagenoeg stabiel is gebleven, maar dat dit in 2012 en 2013 is gestegen (Romijn et al. 2013). Deze uitspraak is voorzichtig geformuleerd omdat door wisselingen in opdrachtgevers en uitvoerders de vraagstellingen en de methoden van onderliggende onderzoeken veranderd zijn en dat verschillende waarnemingen dus ook hieraan zouden kunnen worden toegeschreven. De media-aandacht voor het overlijden van een grensrechter als gevolg van geweld tijdens een voetbalwedstrijd in Almere begin december 2012 zou eveneens de beleving van veiligheid beïnvloed kunnen hebben. Hierdoor kunnen Nederlanders zich bewuster zijn geworden van het onwenselijk gedrag. Uitkomsten van de Vrijetijdsomnibus, waarvan het veldwerk zowel direct voor als na dit incident liep, ondersteunen deze redenering.[1] Of er daadwerkelijk meer ongewenst gedrag heeft plaatsgevonden, is op basis van deze onderzoeken niet vast te stellen.
Niet in alle sporttakken maken betrokkenen even vaak onwenselijk gedrag mee. Vooral voetballers (43%) en andere teamsporters (29%) ondervinden vaker dit soort gedrag of zijn er getuige van dan niet-teamsporters (19%). Ook de organisatievorm van de sport laat verschillen in incidentie zien. In verenigingsverband (27%), waar veelal de teamsporten worden beoefend, heeft men vaker iets meegemaakt dan in een commercieel sportcentrum (15%; Romijn et al. 2013).
Als sporters of toeschouwers onwenselijk gedrag op of rondom de sportvelden meemaken, dan kunnen ze daarover de bestuurders van sportverenigingen informeren of hen tot actie over laten gaan. Ongeveer de helft van de bestuurders gaf in 2013 aan klachten te hebben ontvangen over onwenselijk gedrag (Romijn et al. 2013; tabel 14.2).

Dit percentage is de laatste vijf jaar gelijk gebleven. Deze klachten hadden het vaakst betrekking op verbaal geweld (29%), vandalisme (24%), pesten (22%) en diefstal (17%).

Tabel 14.2
Klacht of confrontatie met betrekking tot onwenselijk gedrag bij of rondom sportactiviteiten, verenigingen, 2008-2013 (in procenten)

	2008	2011	2013
klachten gehad en geconfronteerd met onwenselijk gedrag	50	52	49
wv. klachten over/confrontatie met:			
verbaal geweld (schelden, pesten, treiteren)	27	33	29
vernieling of vandalisme	22	27	24
pesten	–	–	22
diefstal van persoonlijke eigendommen	18	20	17
overlast (geluid, alcoholgebruik, tabaksrook, drugsgebruik)	5	18	17*
lichamelijk geweld (slaan, schoppen)	8	12	10
gooien met materiaal	–	–	9
discriminatie (vanwege geslacht, huidskleur, cultuur, homoseksualiteit)	3	6	6
seksuele intimidatie	1	2	2
bedreiging (met een wapen)	0	1	1

– = niet gevraagd in 2008 en 2011;
* = significant verschil tussen 2008 en 2013 (p = < 0,05)

Bron: Mulier Instituut (Verenigingsmonitor 2008, 2011; Verenigingspeiling VSK 2013)

Incidenten als met de grensrechter in Almere vormen excessen in de sport. Deze excessen hangen sterk samen met de tak van sport. Vooral binnen het voetbal vormt het een groot en structureel probleem. Op de voetbalvelden zijn er wekelijks wanordelijkheden die leiden tot langdurige en soms permanente tuchtrechtelijke schorsingen, circa 1000 op jaarbasis (Duijvestijn et al. 2013). Dat aantal is de laatste tien jaar redelijk stabiel, met een lichte daling in het seizoen 2012/2013. Deze daling komt mogelijk door de specifieke aanpak van deze excessen (o.a. meldpunt wanordelijkheden, hulplijn noodgevallen) waarmee de KNVB in 2011 is gestart. Ook in andere sporten, vooral bij de teamcontactsporten hockey, ijshockey, waterpolo en basketbal, vindt er fysiek en verbaal geweld plaats, maar doorgaans minder vaak en minder heftig. Het aantal tuchtrechtelijke zaken is hier beperkt (Duijvestijn et al. 2013). Excessief geweld in de sport is dus in de eerste plaats een voetbal(specifiek) probleem, al dient opgemerkt te worden dat bij veruit de meeste clubs zelden echt iets aan de hand is.

14.3 Fair play op en rondom het veld

Sport is een regelgeleide praktijk. In de eerste plaats gelden binnen de sport regels die bindend zijn voor alle deelnemers. Daarnaast is er sprake van regels in de geest van het spel, die vooral betrekking hebben op wat nu eenmaal hoort bij de specifieke cultuur van de sport. Zo is het bijvoorbeeld binnen tennis ‘not done’ om te juichen bij een dubbele

fout van de tegenstander. Geen enkele spelregel binnen het tennis verbiedt dit, maar binnen tennis hoort dit niet. Veel (actie)programma's zijn de afgelopen decennia gericht op de geschreven én ongeschreven regels, ook wel geplaatst onder de noemer fair play. De inhoud van het begrip fair play is in de loop der tijd veranderd. In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw werd vanuit de wetenschap fair play vooral bezien vanuit een pedagogisch perspectief (vgl. Buisman 1987, 2002). Het begrip kreeg daarbij een brede lading, waaronder zowel sportspecifieke als pedagogische waarden werden geplaatst. Criteria als 'het kind moet vreugde aan de sport beleven', 'er moet naar gestreefd worden dat het kind een schat aan verschillende ervaringen kan opdoen' vormden enkele van die pedagogische maatstaven voor sport. Vanaf medio jaren negentig van de vorige eeuw wordt fair play smaller opgevat, namelijk geredeneerd vanuit het specifieke karakter van sport c.q. de sporttak, en wordt sport primair gezien als een regelgeleide praktijk waar teams en individuen met elkaar de strijd aangaan (Steenbergen et al. 1998; Steenbergen en Vloet 2007).

Wat is fair play volgens Nederlanders?

Uit onderzoek is af te leiden wat bestuurders van sportverenigingen en de Nederlandse bevolking als fair (behorend bij de wedstrijd) of juist unfair benoemen. De overgrote meerderheid van de verenigingsbestuurders vindt dat de wedstrijdsporter zich strikt aan de regels moet houden (87%). Een vijfde (20%) vindt echter dat het af en toe opzettelijk overtreden van de spelregels bij de sport hoort (Tiessen-Raaphorst et al. 2008: 32). In een bevolkingsonderzoek kregen respondenten de fictieve situatie dat ze als scheidsrechter van een voetbalwedstrijd mochten optreden en overtredingen konden bestraffen met een rode kaart, gele kaart of waarschuwing (Tiessen-Raaphorst et al. 2008: 33-35). De strengste straf gaven zij voor het slaan van een tegenstander (88% geeft dan de rode kaart). Trainers die discriminerende uitlatingen doen, stonden op de tweede plaats van ontvangers van een rode kaart (67%). Net geen meerderheid bestraft het door de trainer aanzetten van de spelers tot agressief gedrag (47%). De beslissingen van de scheidsrechter betwisten of het duwen of sarren van de tegenstander is voor de meeste mensen reden een gele kaart of een waarschuwing uit te delen.

Aandacht voor spelregels van belang

Aandacht voor spelregels is wezenlijk om sportiviteit en respect te stimuleren. Kleine veranderingen in de context blijken een trigger te kunnen zijn voor aanzienlijke veranderingen. Zo kan een kleine spelregelaanpassing soms al bijdragen aan sportiviteit en respect binnen de wedstrijd (Lucassen et al. 2012a; Steenbergen et al. 2010). Hockey kent al jaren tijdstraffen, bijvoorbeeld om een speler te laten afkoelen. Daarnaast kan de coach bij hockey ingrijpen door de zogenoemde interchange-regel toe te passen; wisselen van spelers met ook als doel: afkoelen. Regels over welke spelers op welke plek met de scheidsrechter mogen praten, kunnen eveneens helpen. Bij ijshockey bijvoorbeeld, mogen alleen de aanvoerders in een afgebakend gebied de scheidsrechters aanspreken. Dit soort spelregels blijkt bevorderend voor sportiviteit en respect. Spelregels die onduidelijk zijn en te veel ruimte laten voor interpretatie en discussie – zoals de buitenspelregel bij het voetbal en de net-fout bij volleybal – leiden juist tot meer onsportief

gedrag. Onvoldoende streng bestraffen van een 'professionele of tactische overtreding' (bv. iemand onderuit halen om een kans te voorkomen en een gele kaart of waarschuwing op de koop toe nemen) leidt tot meer onsportief gedrag in het verloop van de wedstrijd.
De afgelopen jaren zijn er binnen de diverse sporten regelaanpassingen doorgevoerd die moeten bijdragen aan sportiviteit en respect. In de toekomst zal de discussie hierover doorlopen, net als bij de lijntechnologie in het voetbal.

Scheidsrechter

De scheidsrechter is een belangrijke actor in de wedstrijd; het niveau van de sport en fair play is afhankelijk van zijn of haar kwaliteit. Ze zijn vaak als eerste slachtoffer van vormen van verruwing en wangedrag op de velden. De scheidsrechterproblematiek – een tekort aan scheidsrechters, imago- en gezagsproblemen bij spelers, coaches en publiek – vormt een belangrijk probleem voor de georganiseerde sport. Om dit gezamenlijk aan te pakken hebben zestien sportbonden en NOC*NSF een masterplan arbitrage 2006-2011 ontwikkeld, met als doel het onheuse gedrag op en rond de velden aan te pakken, het imago van de scheidsrechter te verbeteren, de wedstrijden grotendeels te laten leiden door gekwalificeerde scheidsrechters en bij verenigingen de aandacht voor arbitrage te vergroten (NOC*NSF 2007; zie ook www.scheids.nl). In dit kader is een tevredenheidsonderzoek scheidsrechters opgezet om de resultaten hiervan te kunnen volgen (Schouten 2013). Bondsscheidsrechters zijn het minst tevreden over de begeleiding van scheidsrechters en de opleidingen, trainingen en cursussen die ze vanuit de eigen bond kunnen volgen (tabel 14.3). Tussen 2009 en 2013 zijn hierin geen veranderingen te zien. Duidelijk is dat er nog ruimte is voor het verbeteren van de begeleiding en opleiding van scheidsrechters.

Tabel 14.3
Tevredenheid van bondsscheidsrechters, 2009-2013 (in gemiddelde scores)

	2009	2011	2013
algehele tevredenheid	7,5	7,5	7,5
motivatie	8,3	8,2	8,2
begeleiding van scheidsrechters	5,6	5,8	5,9
opleidingen, trainingen en cursussen	6,1	6,1	6,2
faciliteiten en randvoorwaarden	6,4	6,4	6,5
wijze van beoordeling	6,3	6,3	6,4
informatievoorziening	7,0	7,0	6,9
klimaat eigen sport (sportiviteit en respect)	7,0	7,1	6,9
imago scheidsrechter binnen eigen sport	6,7	6,8	6,8

Bron: Buro7 (Tevredenheidsmonitor scheidsrechters 2009, 2011, 2013)

Desondanks is de motivatie waarmee (bonds)scheidsrechters fluiten over het algemeen erg groot: ze beoordelen hun eigen motivatie gemiddeld met 8,2. Scheidsrechters zijn enthousiaste betrokkenen, die het plezier in de sport (89%) veruit het vaakst noemen als reden waarom men ooit is begonnen als scheidsrechter. Een veel kleiner percentage acht zichzelf in staat een wedstrijd op sportieve wijze te leiden (57%). Scheidsrechters haken soms af. Het ontbreken van plezier (77%) en gezondheid (68%) worden het vaakst genoemd als reden om te stoppen met fluiten. 43% van de scheidsrechters geeft aan dat incidenten de oorzaak zijn om te stoppen met fluiten (Schouten 2013).

Ouders en andere supporters langs de kant

Fair play is niet alleen van belang op het veld, maar ook rondom het veld. Ouders die langs de lijn de kinderen te fanatiek aanmoedigen krijgen zowel in interventies als in de media regelmatig aandacht. De SIRE-campagne 'Geef kinderen hun spel terug' (2011) was er vooral op gericht om te fanatiek gedrag van de ouders bespreekbaar te maken. Volgens het tv-spotje was vooral de opgekropte doordeweekse stress oorzaak van dit te fanatieke gedrag.
De afgelopen jaren heeft de sportwereld ook zelf methodieken ontwikkeld zoals Ouders Graag Gezien en recent het online platform tvsportplezier.nl. Het draagvlak hiervoor onder de bevolking is groot: 89% vindt dat ouders niet meer langs de kant mogen staan als ze hun kinderen onsportief aanmoedigen (Van der Werff en Van Kalmthout 2012: 9). Kinderen weten precies wat ze wel en niet graag zien van ouders: niet schreeuwen langs de kant, wel positief aanmoedigen (Schipper-van Veldhoven en Boks 2014: 24). Ouders moeten zich ervan bewust zijn dat ze verschillende rollen kunnen vervullen (Omli en LaVoi 2012): als supporter, als veeleisende coach of als te fanatieke fan. Kinderen zien de ouders het liefst als een supporter (ondersteunende ouder) die wel mag aanmoedigen en coachen, maar niet te fanatiek aanwezig is, laat staan te negatief is of scheldt. Over ongewenst gedrag van ouders rondom het sportveld is verder relatief weinig bekend.

Respectvolle omgang binnen een sportvereniging – rol bestuurders

Naast fair play in en rondom de wedstrijd, is er de (respectvolle) omgang waar een sportvereniging als geheel voor wil staan. Het gaat hier bijvoorbeeld om de respectvolle bejegening van de leden onderling (ten aanzien van discriminatie, diversiteit en seksuele intimidatie) en de regels ten aanzien van roken en drinken in de kantine, maar ook om aspecten als de kleedkamer schoon achterlaten, met zorg omgaan met het materiaal, respect voor ieders eigendommen. Veel van deze gedragingen leggen sportverenigingen en sportbonden vast in zogenoemde gedrags- of huisregels (Lucassen et al. 2012a; Steenbergen et al. 2010). Het aantal verenigingen met gedragsregels groeide van 74% in 2008 naar 85% in 2013 (Romijn et al. 2013). De gedragsregels zijn vooral gericht op (nieuwe) leden. Ouders en toeschouwers worden er in mindere mate bij betrokken. Het invoeren van gedragsregels wil niet zeggen dat ze daadwerkelijk worden nageleefd. 58% van de verenigingen die gedragsregels hebben geformuleerd, besteden hier aandacht aan door hun leden erop aan te spreken, 35% van die verenigingen uit dit in correspondentie naar hun leden (Romijn et al. 2013).

Bestuurders vormen een belangrijke schakel in de respectvolle omgang binnen een sportvereniging. Het programma Samen voor Sportiviteit en Respect (SSR, 2009-2011) was speciaal op deze groep gericht. De bestuurders die betrokken waren bij het SSR-programma waren zich vaker bewust van de urgentie om onwenselijk gedrag bespreekbaar te maken en tegen te gaan, en om een positief sportklimaat te stimuleren (Lucassen et al. 2012a). In 2013 heeft 5% van de sportverenigingen gebruikgemaakt van de interventie Sportief Besturen (een van de activiteiten binnen het programma VSK; Romijn et al. 2013). Dit is nog laag en zal de komende jaren in omvang moeten groeien.

14.4 Rol van de trainer/coach in de sport

De trainer of de coach vormt de spil in het tegengaan van onwenselijk gedrag, het streven naar wenselijk gedrag, en het stimuleren van een veilig en ontwikkelingsgericht sportklimaat. Een belangrijke vraag daarbij is hoe trainers hieraan kunnen bijdragen (Jacobs en Luderus 2012; Hilhorst et al. 2014; Rutten 2007). Jongeren vinden dat de trainer belangrijk is voor het leren omgaan met verlies en dat zij goed gedrag moeten voorleven. De helft van de trainers zegt echter dat hun collega's verbaal wel eens agressief zijn (Tiessen-Raaphorst en Breedveld 2007: 30).
Goede communicatie en relationele steun van de trainer hebben een positieve invloed op pro-sociaal gedrag van jonge sporters. Een trainer die de nadruk legt op een faire onderlinge omgang en een respectvolle bejegening van de tegenstander, draagt bij aan een faire houding en fair gedrag van de sporters (Rutten 2007). Trainers zijn continu, bewust dan wel onbewust, bezig met het opvoedings- en ontwikkelproces van jongeren. Ze blijken daarin soms behoorlijk streng of zelfs autoritair te zijn. Opvallend is dat trainers vooral hun eigen ideeën over opvoeden inzetten en niet altijd oog en oor hebben voor de ervaringen van de jongeren zelf (Claringbould 2011; Hilhorst et al. 2014). De oudere groep jongeren die in selectieteams zit en van wie trainers de meeste zelfstandigheid verwachten, krijgt de minste ruimte om zelfstandig mee te denken over bijvoorbeeld de trainingen en de tactiek van hun sport (Claringbould 2011). Het actief betrekken van jongeren en hen de regie durven geven, draagt echter sterk bij aan hun ontwikkeling (Hilhorst et al. 2014).

Het tegengaan van pestgedrag binnen sportverenigingen is een specifieke taak van de trainer. Onder 10-13-jarigen komt pesten binnen de sportverenigingen net zo vaak voor als pesten op basisscholen. In deze leeftijdsgroep pest 5%-14% van de kinderen regelmatig anderen op school, 5%-11% van de kinderen wordt regelmatig gepest en 2%-7% van de kinderen is zowel dader als slachtoffer (Baar 2012a, 2012b). De cijfers binnen sportverenigingen zijn hiermee te vergelijken – zo'n 10% pest wel eens op de sportclub en zo'n kleine 7% is zowel dader als slachtoffer van pesten (Baar 2012b). Toch signaleert 93% van de trainers (voor leraren is dit 73%) niet of nauwelijks dat er gepest wordt in de groep. Trainers onderschatten het belang van het tegengaan van pestgedrag en weinig sportverenigingen of trainers maken gebruik van antipestprogramma's. Juist omdat het pestgedrag op de sportvereniging qua omvang is te vergelijken met dat op scholen, is het goed dat trainers zich bewust worden van de omvang en vervolgens strategieën

ontwikkelen om pesten te signaleren en tegen te gaan, bijvoorbeeld door in trainersopleidingen systematisch aandacht te besteden aan pesten (Baar 2012a). Tegengaan van pesten binnen de sport is niet alleen een taak voor de trainer, ook ouders, sportverenigingen en bassischolen spelen hierin een belangrijk rol. Wel is de trainer essentieel in het signaleren van pesten voor en tijdens de wedstrijd en het effectief tegengaan hiervan (Baar 2012b).
De trainer en coach zijn dus heel belangrijk om een sportklimaat te creëren dat opvoedend en sociaal is. Binnen de sport wordt de laatste jaren dan ook steeds meer materiaal ontwikkeld voor trainers en coaches binnen sportverenigingen, zoals de methodiek Er is Meer te Winnen en een boekje voor trainers met tips over hoe concreet een ontwikkelingsgericht sportklimaat is te creëren.

14.5 Persoonlijke integriteit in de sport

Fysiek en psychisch grensoverschrijdend gedrag in de sport

Hoe vaak maken jeugdsporters psychisch en fysiek grensoverschrijdend gedrag in de sport mee? Via retrospectief onderzoek zijn ruim 4000 Vlaamse en Nederlandse volwassenen die als kind op een georganiseerde manier (in een club, vereniging, sportkamp) aan sport deden, bevraagd (Vertommen et al. 2014). 37% van de volwassen rapporteerde ten minste één ervaring met psychisch grensoverschrijdend gedrag tijdens het sporten voor de leeftijd van 18 jaar (tabel 14.4). Het gaat dan over pesten, bedreigingen, scheldpartijen of opzettelijk negeren. 11% van de volwassenen rapporteerde fysiek grensoverschrijdend gedrag, zoals door elkaar schudden, met geweld in bedwang houden of opzettelijk slaan. Ook rapporteerden ze dwang om door te trainen/spelen terwijl ze geblesseerd, ziek of uitgeput waren. Deze vormen van grensoverschrijdend gedrag vormen een aantasting van de persoonlijke integriteit, dat wil zeggen de ongeschonden toestand van een individu op zowel fysiek, psychisch (emotioneel) als seksueel vlak (ICES 2014). Kwetsbare subgroepen als niet-westerse migranten, lesbische, homoseksuele, biseksuele of transgender (LHBT) sporters en gehandicapte sporters rapporteerden significant meer ervaringen met grensoverschrijdend gedrag (Vertommen et al., 2014). Ook topsporters rapporteerden significant meer ervaringen met grensoverschrijdend gedrag.

Tabel 14.4
Het meemaken van op zijn minst één ervaring van psychisch of fysiek grensoverschrijdend gedrag in de sport voor 18-jarige leeftijd, Vlaamse en Nederlandse volwassenen 18 jaar en ouder, 2014 (in procenten)

	totaal (n = 4043)	vrouwen (n = 2210)	mannen (n = 1829)	Vlaanderen (n = 2044)	Nederland (n = 1999)
psychisch	37,6	36,3	39,2	38,5	36,8
fysiek	11,3	8,8	14,2*	12,7*	9,8

* = significant verschil tussen mannen en vrouwen of tussen respondenten uit Nederland en Vlaanderen (p = <0.005)

Bron: Vertommen et al. (2014)

Seksuele intimidatie in de sport

Seksuele intimidatie is elke vorm van seksueel gedrag of seksuele toenadering (opzettelijk of onopzettelijk) in verbale, non-verbale of fysieke zin, die door de persoon die het ondergaat als ongewenst of gedwongen wordt ervaren (www.watisjouwgrens.nl). Seksuele intimidatie is dus een breed begrip waar allerlei verschillende gedragingen onder kunnen vallen. Uit onderzoek blijkt dat ongeveer 25% van de vrouwelijke sportbevolking één of meerdere keren last had van seksueel intimiderend gedrag en dat ongeveer 5% seksueel misbruikt werd (o.a. Brackenridge 2001; Fasting 2005; Vanden Auweele et al. 2008). Een eerste grootschalig nationaal onderzoek vond plaats in Canada (Kirby en Greaves 1996) en daaruit bleek dat 22% van de bevraagde topatleten een seksuele betrekking gehad had met een autoriteitsfiguur in de sport, waarvan 9% verklaarde dat dit onder dwang gebeurde. In Nederland kwamen tussen 2000 en 2010 bij het meldpunt seksuele intimidatie 601 meldingen binnen, waarvan 323 unieke incidenten, verdeeld over 46 takken van sport (Vertommen 2011). Op basis van de aantallen sporters (verhouding berekend ten opzicht van het aantal geregistreerde leden van deze sportbonden), hebben 5 op 100 topsporters en 5 op de 10.000 amateursporters incidenten rondom seksuele intimidatie gemeld. In de gehandicaptensport lag de incidentie hier tussenin: hier maakte 1 op de 1000 sporters melding van seksuele intimidatie (tabel 14.5).

Tabel 14.5

Aantal incidenten seksuele intimidatie per sportniveau, 2000-2010 (in absolute aantallen en in aandelen)

niveau	frequentie	aandeel van totaal	aantal incidenten per 100 sporters
topsport	37	11,5	5,082
breedtesport	240	74,3	0,005
zowel topsport als breedtesport	3	0,9	–
gehandicaptensport	17	5,3	0,136
onbekend	26	8,0	–
totaal	323	100,0	–

- berekening niet mogelijk/zinvol

Bron: Vertommen (2011: 33)

Seksuele intimidatie komt voor in alle sporten, op elk niveau en kent zowel vrouwelijke en mannelijke slachtoffers als vrouwelijke en mannelijke daders (Fasting et al. 2011; Vertommen et al. 2013). In 2013 gaf 2% van de verenigingen, 5% van de sporters (ook als getuige) en 3% van de bondsscheidsrechters aan met seksuele intimidatie te zijn geconfronteerd (zie tabel 14.6; zie ook ICES 2014). NOC*NSF voert sinds de late jaren negentig van de vorige eeuw een preventief en sanctionerend (repressief) beleid ten aanzien van seksuele intimidatie (Moget et al. 2012; Schipper-van Veldhoven et al. 2014a). Daarbij zijn instrumenten ontwikkeld om seksuele intimidatie onder de aandacht te brengen en daardoor mogelijk te voorkomen, aan te pakken en te bestraffen (NOC*NSF 1996, 2012b).

Daarnaast werd samen met Vereniging Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk, MOVISIE en Scouting Nederland de toolkit In veilige handen ontwikkeld (www.inveiligehanden.nl). Deze toolkit begeleidt verenigingen om omgangsregels in te voeren, een gedragscode op te stellen, een risicoanalyse te maken, een vertrouwenscontactpersoon aan te stellen, het aanstellingsbeleid te verbeteren en een meldprotocol uit te werken. De door NOC*NSF (samen met anderen) ontwikkelde instrumenten en faciliteiten worden echter nog maar weinig gebruikt in de sportpraktijk (Serkei et al. 2012): driekwart van de geënquêteerden (vertegenwoordigers van 400 verenigingen) zegt niet of slecht bekend te zijn met de beleidsinstrumenten, slechts 14% van de verenigingen blijkt deze goed tot zeer goed te kennen. Het merendeel van de sportorganisaties die bekend is met het beleid, vindt dat het goed tot zeer goed voldoet om seksuele intimidatie aan te pakken. Zij gebruiken een of meer van de ontwikkelde beleidsinstrumenten. Veel sportclubs beweren echter dat seksuele intimidatie en ongewenst gedrag in hun omgeving geen prioriteit heeft of niet voorkomt: 'tijdsdruk, binnen een vereniging moet er al zoveel gedaan worden; we hebben onze handen al vol', 'We hebben nog nooit te maken gehad met een voorval. Ouders ongerust maken is niet de bedoeling. Dus zoals de situatie nu is maken we geen beleid hierop' (Serkei et al. 2012: 14). Vaak zorgt een incident voor een gevoel van urgentie, dan komt men in actie en gaat op zoek naar hulp (repressieve tools). Dit maakt duidelijk dat blijvende aandacht voor seksuele intimidatie in de sport noodzakelijk is.

14.6 (Pro)sociaal gedrag in de sport

Pro-sociaal gedrag is beschreven als vrijwillig gedrag dat overwegend gericht is op het vergroten van het welzijn of welbevinden van anderen, op respect voor andere waarden en overtuigingen. Het gaat over respect in de brede zin, waarbij ieder individu, tot welke maatschappelijke groep hij/zij ook behoort, de mogelijkheid gegeven wordt om volwaardig deel te nemen aan sport (ICES 2014). Bij (pro)sociaal gedrag gaat het met name om het accepteren van diversiteit en het vergroten van inclusie en solidariteit. In de Nederlandse sport is veel (wetenschappelijke) aandacht besteed aan discriminatie/inclusie in de sport van vooral homoseksuele sporters en niet-westerse migranten.

Discriminatie/inclusie in de sport

6% van de verenigingen ontvangt jaarlijks klachten over discriminatie vanwege geslacht, huidskleur, cultuur of homoseksualiteit (tabel 14.6). Voetbalverenigingen worden hier vaker mee geconfronteerd (17%; Romijn et al. 2013). Van de bondsscheidsrechters geeft 4% aan te maken te hebben gehad met discriminatie vanwege homoseksualiteit, 11% vanwege huidskleur en 10% vanwege cultuur/religie. 6% van de sporters rapporteert discriminatie vanwege homoseksualiteit. Discriminatie vanwege huidskleur of cultuur/religie wordt beide door 10% van de sporters gerapporteerd.

Tabel 14.6

In de afgelopen 12 maanden (ook als getuige) geconfronteerd met vormen van wangedrag, verenigingsbestuurders, bondsscheidsrechters en sporters, 2013 (in procenten)

	verenigings-bestuurders	bondsscheids-rechters	sporters
afgelopen 12 maanden geconfronteerd met vormen van wangedrag	49	65	56
waaronder			
discriminatie vanwege huidskleur	1	11	10
vrouwonvriendelijk gedrag	4	10	10
discriminatie vanwege cultuur of religie	2	10	10
discriminatie vanwege homoseksualiteit	0	4	6
seksuele intimidatie	2	3	5

Bron: Mulier Instituut (Verenigingspeiling VSK 2013); Buro7 (Scheidsrechterspeiling VSK 2013); GfK (Sporterspeiling VSK 2013)

Acceptatie van homoseksualiteit in de sport

De televisie-uitzending van Voetbal International van maandag 5 augustus 2013 – waarin Van der Gijp onder meer zei dat voetbal geen sport is voor homo's en dat als je homo bent, je waarschijnlijk in een kapperszaak gaat werken – heeft veel losgemaakt. Van der Gijp deed dit naar aanleiding van beelden van de Canal Parade bij de Gay Pride, waar voor het eerst een boot van voetbalbond KNVB aan meedeed. De KNVB wil het onderwerp homoseksualiteit graag bespreekbaar maken en heeft daarvoor een actieplan opgesteld (KNVB 2012). Voorzitter Tanja Ineke van het COC zei: 'De sfeer aan de tafel in het programma is ook de sfeer die op het voetbalveld en in de kleedkamer heerst. Als jonge homo is dat een heel nare, zelfs bedreigende omgeving' (Homosport Nederland 2013). Onderzoek naar acceptatie van homoseksualiteit in de Nederlandse sport (Elling en Van den Dool 2009) laat zien dat de gemiddelde Nederlandse sporter redelijk tolerant is ten aanzien van homoseksualiteit. Homo-intolerantie komt vooral voor in bepaalde vormen van georganiseerde wedstrijdsport en meer specifiek onder jongeren en meer in mannenteamsporten zoals voetbal. Van de Nederlandse sporters bleken vooral mannelijke teamsporters (41%) en in het bijzonder mannelijke voetballers (47%) wel eens of regelmatig getuige te zijn van verbaal homonegatief gedrag (Elling en Van den Dool 2009). Driekwart van de homoseksuele mannen en lesbische vrouwen vindt dat mannelijke homoseksualiteit nog een groot taboe is in de wedstrijdsport (tabel 14.7). Lesbische vrouwen (62%) geven aan dat lesbisch zijn in de sport geen enkel probleem is, homoseksuele mannen zijn daar minder van overtuigd (35%).

Tabel 14.7
Meningen van homo- en biseksuele mannen en vrouwen over hun homoseksualiteit in relatie tot sport, (helemaal) mee eens, 2009 (in procenten)

	totaal	lesbische vrouw	biseksuele vrouw	homoseksuele man	biseksuele man
In de wedstrijdsport is naar mijn idee mannelijke homoseksualiteit nog een groot taboe (n = 255).	72	77	72	76	60
In de wedstrijdsport is volgens mijn ervaring mannelijke homoseksualiteit nog een groot taboe (n = 222).	58	68	50	57	58
Ik ben eraan gewend dat 'homo' of 'mietje' in mijn sport regelmatig wordt gebruikt als een soort scheldwoord (n = 245).	27	20	22	31	30
Lesbisch zijn is in de sport geen enkel probleem (n = 259).	47	62	45	35	54

Bron: Mulier Instituut (onderzoek Homotolerantie in de sport 2009)

Meer dan een kwart van de ondervraagden geeft aan gewend te zijn dat 'homo' of 'mietje' in hun sport als een scheldwoord wordt gebruikt. In een teamsport als hockey is 'homo' een veelgebruikt scheldwoord voor wie ondermaats presteert op of rond het veld (Bos 2006). Blijkbaar vindt men het gewoon om falen in verband te brengen met seksuele voorkeur. De geïnterviewde homoseksuele hockeymannen benadrukken dat ze daar niet zwaar aan tillen, maar enkelen van hen bespeuren dat het een negatieve uitwerking heeft of kan hebben op het sportplezier en de sportdeelname (Bos 2006).
De sportdeelname van homo- en biseksuele mannen (61%) is nog altijd lager dan dat van heteroseksuele mannen (70%; Elling en Van den Dool 2009). Ze sporten vooral minder in verenigingsverband (17% resp. 35%). Bij vrouwen laat seksuele voorkeur nauwelijks verschillen zien in sportdeelname en verenigingslidmaatschap. Twee op de vijf homoseksuele mannen geven aan dat zij hun sportkeuze deels hebben laten leiden door hun seksuele voorkeur (Groenestein en Van der Linden 2012). Zeven op de tien homo- of biseksuele mannen heeft interesse in teamsport, slechts twee op de tien beoefent een dergelijke sport daadwerkelijk. De mannen die wel geïnteresseerd zijn, maar niet deelnemen, ervaren een aantal drempels die te maken hebben met hun seksuele oriëntatie. Dit zijn vooral gepercipieerde drempels, want actieve homo- en biseksuele mannelijke teamsporters ervaren deze drempels in veel mindere mate in de praktijk. De stereotype beeldvorming dat homoseksuele mannen bijvoorbeeld niet voetballen kan een effectief mechanisme zijn van symbolische (zelf)uitsluiting.
Het relatief beperkte aantal meldingen van homonegatief gedrag in bovenstaande onderzoeken sluit echter niet uit dat dergelijk gedrag mogelijk vaker voorkomt, maar niet gemeld wordt (sociaal wenselijke antwoorden) of dat het niet als zodanig

geregistreerd wordt omdat het 'vanzelfsprekend' is. Dit laatste bleek onder meer uit onderzoek van de Engelse voetbalbond (Faulkner 2009, in: Elling en Van den Dool 2009). In 2008 startte de Alliantie Gelijkspelen, mede mogelijk gemaakt door de ministeries van VWS en OCW. Hierin werken zes sport en homo-organisaties samen: NOC*NSF, GUTS (voorheen Homosport Nederland, coördinatie), Movisie, John Blankenstein Foundation, NSA en COC Nederland. Deze alliantie werkt aan de verbetering van de sociale acceptatie van homoseksuele mannen, lesbische vrouwen, biseksuelen en transgenders (LHBT) in de sport. De uitvoering blijkt echter weerbarstiger te zijn dan vooraf vermoed werd. Voor de meeste sportverenigingen heeft homoacceptatie een lage prioriteit. Sportbestuurders denken dat ze al voldoende tolerant zijn ten opzichte van homoseksuele sporters. Sportbonden en -verenigingen ontkennen het probleem omdat homoseksuele sporters vaak onzichtbaar zijn in sportverenigingen (Davina 2009). Ondanks aandacht in de media, rolmodellen, een goed voorbeeld van de KNVB en vele gesprekken met sportbonden en verenigingen blijkt de drempel vooralsnog te hoog om het onderwerp bespreekbaar te maken in de sportpraktijk (Alliantie Gelijkspelen 2014).

Deelname en acceptatie van niet-westerse migranten in de sport

In 2006 stelden de ministeries van VWS en Wonen, Wijken en Integratie (WWI) het programma Meedoen Alle Jeugd door Sport (MAJS)[2] in, wat doorliep tot en met 2010. 538 sportverenigingen van negen sportbonden verspreid over elf gemeenten namen deel aan het programma. Doel was zo veel mogelijk (niet-westerse) jongeren, met name uit kansarme stadswijken, naar sportverenigingen toe te leiden. Naast het vergroten van de sportdeelname onder jongeren – met speciale aandacht voor allochtone meisjes – werd het vergroten van de betrokkenheid van ouders beoogt. Uit de eindevaluatie van het programma (Hoekman et al. 2011b) kwam naar voren dat er binnen de deelnemende verenigingen weinig zorgen waren over de dagelijkse omgangsvormen. 90% van zowel de autochtone als de niet-westerse leden was tevreden over de manier waarop men met elkaar omging. Verder hadden de meeste verenigingen (83%) volgens de verenigingsvertegenwoordigers een goed imago in de wijk, alhoewel verenigingen met minder niet-westerse leden hun eigen imago hoger inschatten dan de verenigingen met meer niet-westerse leden (91% tegenover 78%). Over de bestrijding van discriminatie waren de verenigingsvertegenwoordigers positief. Bij negen op de tien verenigingen wordt er iets van gezegd als er binnen de vereniging wordt gediscrimineerd. Ook wordt bij ruim driekwart van de verenigingen (77%) rekening gehouden met de wensen en gewoonten van anderen. Van het MAJS-programma als geheel werd verbetering van het kader (door geboden scholing en begeleiding van het kader) als een van de succesfactoren beschouwd (Hoekman et al. 2011b). Niet alleen hebben de betrokken verenigingen meer niet-westerse jeugdleden gekregen, ook zijn ze zich bewuster geworden van etnische culturele diversiteit en hebben ze meer kennis hierover vergaard. Vooral door een verbeterde communicatie zijn veel niet-westerse ouders actief geworden in vrijwilligersfuncties.

14.7 Conclusie

Meer dan 70% van de regelmatige sporters en wedstrijdbezoekers voelt zich veilig op en rond sportwedstrijden. Onderzoeken laten echter ook zien dat een derde van de sporters en wedstrijdbezoekers als slachtoffer of getuige ervaringen heeft van psychisch, fysiek of seksueel grensoverschrijdend gedrag. Sport is daarin niet anders dan andere sectoren in de maatschappij. Het komt voor onder alle leeftijden en bij alle sporten maar bij teamsporten relatief vaak. Excessen blijken vooral een voetbalprobleem te zijn. Kwetsbare subgroepen als niet-westerse migranten, LHBT-sporters, gehandicapte sporters en ook topsporters rapporteerden significant meer ervaringen met grensoverschrijdend gedrag. Speciale aandacht is blijvend nodig om deze groepen veilig te laten sporten.
Een groeiend aantal sportbonden en -verenigingen heeft aandacht voor sportiviteit en respect, voor het voorkomen van ongewenst gedrag (zoals pesten) en het stimuleren van gewenst gedrag. Dit uit zich vooral in het hebben van gedrags- en huisregels. Tegelijkertijd ligt de prioriteit bij veel sportbonden en -verenigingen nog te vaak bij zaken als schema's en organisatie van trainingen en wedstrijden, het financieel gezond zijn en het voortbestaan van de eigen organisatie. Anno 2013 heeft slechts 5% van de sportverenigingen gebruikgemaakt van de interventie Sportief Besturen. Om onwenselijk gedrag binnen sportverenigingen terug te dringen is meer aandacht nodig voor de implementatie van bestaande instrumenten.
Bij het terugdringen van ongewenst gedrag en het bevorderen van gewenst gedrag is de trainer/coach een belangrijke actor. Nodig is dat hij/zij daarbij oog heeft voor de ontwikkeling van kinderen, het signaleren van grensoverschrijdend gedrag en een goede communicatie. De vraag is of de vele vrijwillige trainers/coaches in de sport zich bewust zijn van deze rol en actief sturen op een veilig en ontwikkelingsgericht sportklimaat. Via modulen, opleidingen en communicatie wordt hierop actief ingezet door sportbonden en koepelorganisaties in de sport.

Noten

1 Het veldwerk van het VTO liep van 1 november 2012 tot 1 maart 2013. Voor 3 december had 28% van de maandelijkse sporters en/of wedstrijdbezoekers ongewenst gedrag meegemaakt of gezien, na 3 december was dit 41%. Dit had echter geen effect op het gevoel van veiligheid. Voor 3 december voelde 70% zich meestal veilig op en rondom sportwedstrijden, na 3 december was dit 74% (SCP/CBS: VTO'12).

2 Het programma heette eerst Meedoen Allochtone Jeugd door Sport. In 2007 is dit verbreed naar alle jeugd.

Summary and conclusions Report on Sport 2014

Annet Tiessen-Raaphorst (SCP)[1]

The *Report on Sport* (*Rapportage sport*) is regarded by the Dutch sports sector as the primary reference work in the field. The first edition was published in 2003 at the request of the Sport Department of the Ministry of Health, Welfare and Sport. The purpose of the *Report on Sport* is to bring together and describe the available statistics on sport in the Netherlands, and to draw conclusions from this regarding the way in which sport is developing. The notion of 'sport' is defined broadly in this report: it not only includes active participation in sport, but also following sport via the media or attendance at events, etc., the sports infrastructure (organisations and facilities), the sports economy (spending levels, income and expenditure of organisations, employment) and developments in sports policy, including elite sport. Where possible, we place the outcomes in the context of developments in society. The report is edited by the Netherlands Institute for Social Research ¦ SCP with collaboration from several research institutes.

This summary starts by presenting the main findings, summarised in a list of key indicators. The list is based on an SCP report on strengthening the sports data infrastructure (*Versterking Data-infrastructuur sport*) and has been fleshed out further by the Ministry of Health, Welfare and Sport in collaboration with sports research institutes. This is followed by a discussion of social and policy developments and other key results from other chapters in this report.[2] Where applicable, there is a broader discussion of developments in the sports landscape.

S.1 Key indicators for sport: stable to slight increase

The key indicators present a broad picture of developments in sport in the Netherlands (table S.1). Most of the indicators show a stable or improving – although often to a very limited extent – picture over the last decade. Multi-year statistics show a slight increase in the proportion of Dutch people taking part in sport, but not enough to achieve the sports sector's ambition of 10% growth (see note a, table S.1). The share of the Dutch population who are members of the sports club, volunteer each month or attend matches or events is neither increasing nor decreasing. The social engagement with sport by the Dutch is thus fairly stable. The majority of Dutch people are satisfied with the sports and exercise facilities on offer locally. Almost three-quarters of those who regularly participate in sport or attend events feel safe at sport matches, but nearly four in ten have experienced or witnessed antisocial behaviour. No trends can be identified regarding these figures; future measurements will provide more clarity here. The same applies for the data on physical education.

Looking at sport from the perspective of its health benefits, we observe both a positive and a negative development: slightly more Dutch people are taking exercise and meet the exercise norms[3] (see note b, table S.1), but the number of injuries per 1,000 hours spent on sport has increased.
Overall, the achievements of Olympic and Paralympic sportsmen and women show a mixed picture, with no clear increase in the international medal rankings over the last ten years.
The recent economic crisis has thus far not had a negative impact on the sports economy. Between 2006 and 2010, the share taken by sport in the total economy remained stable at around 1%. Employment in the sports economy (the sports sector itself, but also related sectors such as merchandising, hospitality, public sector or education) amounted to 110,000 full-time jobs in 2010 (1.6% of total employment in the Netherlands), an increase of 10,000 compared with 2006.

Conclusion: developments in sport based on these key indicators show a stable or slightly increasing picture over the last decade. Could more have been expected from the available budgets? Would the outcome have been the same without specific policy? Merely answering 'yes' or 'no' to these questions is too simplistic.
First, it is uncertain whether this stability has occurred despite or because of the policy on and investments in sports facilities, promoting sport and elite sport. It may be that these would have declined if nothing had been done. Which of the two options is correct is not easy to determine. Evaluation of the policy measures would require separate research that goes beyond this study. What is certain is that policy is not the only determining factor; economic and social developments also play a role in sport. And when it comes to elite sport, international changes also influence Dutch achievements. The influence of policy on developments should therefore not be overstated.
Second, the key indicators present an average picture for the whole population, across all regions and all branches of sport in the Netherlands. More detailed analysis of the key factors, for example by education level, municipalities that invest a lot in sport versus municipalities that do not, or by different branches of sport, produces a more differentiated picture. Analysis of involvement in sport in different population groups shows that there is still wide variation, which increases or decreases over time. In this report, differences between municipalities or branches of sport are largely left out of consideration. This is mainly for methodological reasons: much of the data available to date does not permit statements at that level of detail. Some changes are however taking place in this regard,[4] which is promising for future reports. A number of key indicators will need to be developed further in the years ahead, either in the sense of defining more precisely how they should be interpreted, or in terms of calculating their value.

Table S.1
Key indicators for sport

key indicator	definition	most recent outcome	trend over last ten years
Participation in the Netherlands			
sports participation	share of population regularly taking part in sport		
	sport 12x per year or more (6-79 yrs)	75%[b]	slight increase
	weekly sports participation (12-79 yrs)	56%	slight increase
sports participation disabled persons	share of people with a disability/chronic illness regularly participating in sport		
	sport 12x per year or more (6-79 yrs)	64%	–
	weekly sports participation (12-79 yrs)	34%	slight increase
club membership	share of population who are members of a sports club (6-79 yrs)	33%	stable
volunteering	share of population who volunteer monthly for sport (12-79 yrs)	11%	stable
norms and values/safe sports climate	share of monthly participants/spectators who feel safe in and around matches/events (12-79 yrs)	73%	–
	share of monthly participants/spectators who have experienced or witnessed misbehaviour in sport in the last 12 months (12-79 yrs)	38%	–
physical education	total number of minutes actually devoted to physical education in primary and secondary school	yr 1-2 primary: 144 min yr 3-8 primary: 87 min yr 1 secondary: 150 min yr 4 secondary: 97 min	–
doping recreational sport	prevalence of doping in recreational sport	–	–
Vital Netherlands			
exercise [b]	share of population taking sufficient exercise according to combinorm (≥12 yrs)	65%	slight increase
	share of population taking sufficient exercise according to exercise norm (≥12 yrs)	63%	slight increase
incidence of injuries	number of injuries per 1000 hours of sport (≥4 yrs)	2.0	increase

Table S.1 (continued)

key indicator	definition	most recent outcome	trend over last ten years
sedentary behaviour	number of hours spent sitting/lying by 12-64 year-olds on a school/working day (excl. sleep)	7.4 hours	–
Talent in the Netherlands			
top-10 ambition	position of Netherlands in international medal rankings, Olympic sports	9	stable
top-10 ambition disabled sport	position of Netherlands in international medal rankings, Paralympic sports	16	stable
talent development	position of Netherlands in international medal rankings in European and world youth championships	–	–
Map of the Netherlands			
subjective assessment of sport and exercise facilities	share of population satisfied with sports and exercise facilities (12-79 yrs)	87%	–
level of amenities	density of sports facilities per 10,000 inhabitants	–	–
	total area occupied by sports facilities	34,474 hectares	slight increase
exercise-friendly environment	–	–	–
Focus on the Netherlands			
sports fan	share of population following sport weekly via media (12-79 yrs)	62%	–
	share of population attending matches/events monthly (12-79 yrs)	23%	stable
GDP from sport	GDP from sport as share of total GDP	1%	stable
employment in sport	absolute employment volume in sport	110,000 FTE	increase

a. According to the Leisure Time Omnibus (VTO) study, 75% of the Dutch population take part in sport 12 times or more per year. Purely on the basis of this percentage, it may be thought that the ambition of the sports sector ('from 65% to 75%') has been achieved. However, this conclusion is not justified: the VTO study was carried out for the first time in 2012 and resulted in a high sports participation figure compared with other studies. There are several methodological explanations for this (see Van den Dool et al. 2014). The outcomes can therefore not be readily compared with other studies.

b. The combinorm and the exercise norm are guidelines for adequate exercise. To meet the exercise norm, adults must engage in moderately intensive activity for at least 30 minutes per day on five days per week. The combinorm also includes intensive exercise.

– = no data yet available/further analysis needed

5.2 Social and policy developments in relation to sport

Social developments in recent years have been both favourable and less favourable for sport. Population ageing and the related increase in impairments and chronic illnesses have a less positive impact on sport – although the sports participation among the older population, even those with chronic illnesses, has increased in recent years. The Dutch attach great value to good health, but developments in a number of lifestyle factors – with the exception of smoking – still show no improvement. Almost half of Dutch adults, and one in seven young people, are overweight. On the other hand, these figures have not increased in recent years, which might be viewed as a positive development. The growth in the share of non-Western migrants could imply a positive development because of the increased number of second or third-generation migrants, in particular, who are more familiar with the Dutch sports culture than the first generation. Another positive development is the continuing rise in average education level: better educated people more often take part in sport. The present generation of over-65s, in particular – whose participation in sport relatively low – are largely lower-educated; this situation will change in the future due to cohort replacement.
For most people, sport is a form of leisure activity. Although the Dutch have acquired more leisure time in recent years, they have devoted most of that time to media (TV, computer), with just a slight increase in the amount of time spent on sport. Contributions or entrance fees during a period of economic crisis may have dampened the growth in sports participation and attendance. This could be particularly relevant for households living in poverty, and their number has increased in recent years. Children who grow up in poverty are at greater risk of social deprivation (including in later life), which also means that they participate less in sporting activities.

The years 2008-2014 marked a turbulent period for sports policy in the Netherlands. It received a strong boost from the Olympic Plan 2028 and the related government standpoint, both dating from 2009, but released in 2012. An example is the policy document on Sport and Exercise in an Olympic Perspective (*Sport en Bewegen in Olympisch Perspectief*), which was published by the Ministry of Health, Welfare and Sport in 2011. The policy document identified three priorities:

- Sport and exercise in the neighbourhood, focusing on demand-led and appropriate sports and exercise facilities at neighbourhood level. Promoting public-private partnership as well as linking sport, care, education and work by deploying 'combination officers' and neighbourhood sports coaches. Extra attention for participation in sport by people with a disability.
- Working on a safer sports climate, with attention for sportsmanship and respect in sports clubs.
- Excelling in sport, with support for the top-10 ambition of the National Olympic Committee * Netherlands Sports Federation (NOC*NSF) and sports federations, and a focus on realising social and economic spin-offs from events.

Sport is widely visible in the media, but by no means always in a positive light (e.g. match-fixing, doping, violence in and around venues). To date, the (national) sports policy has been exempt from spending cuts, as the government continues to invest in both recreational and top-level sport. Local spending cuts pose a risk to this policy, and are expected to impact on local authority sports budgets in 2015. A further risk is the potential loss of funding from gambling, such as the national lottery (Lotto).

S.3 Taking part in the Netherlands – playing sport and being active

Participation in sport has risen slightly in recent years. Three-quarters of the Dutch population (75%) take part in sport at least 12 times per year, and more than half (56%) participate once a week or more. Based on these figures, it might be concluded that the ambition of the sports sector (an increase from 65% to 75%) has been achieved. However, such a conclusion is premature: the Leisure Time Omnibus (VTO) study was carried out for the first time in 2012 and resulted in a high sports participation figure compared with other studies. There are several methodological explanations for this (see Van den Dool et al. 2014). Other studies show a very limited increase.
Regular participation in sport is high in the Netherlands compared with other European countries. Even so, a quarter of the population (25%) never or rarely play sport and almost one in five (19%) do participate, but not every week. Differences in sports participation by sociodemographic background characteristics are stubborn. Age, education level and health remain important indicators for participation. The differences in participation between young and old have narrowed since 2001, but have widened slightly between those with low and higher education levels. People with a moderate or severe physical disability have increased their weekly sports participation in recent years, though their participation is still much lower than that of people without a disability (64% participate 12 times or more per year, 34% do so weekly).
Environmental characteristics are also related to sport and exercise. Residents of relatively disadvantaged neighbourhoods play sport and take exercise less and are less often members of a sports club than those living in good or very good neighbourhoods. Reasons for this may lie in neighbourhood characteristics, such as fewer amenities or accessibility of sports facilities, but also in personal characteristics, such as feeling less safe in the neighbourhood, less mobility, or unfamiliarity or not feeling at home in the modern-day sports culture. How these factors relate to each other and to what extent they can explain differences in sports participation is insufficiently clear and will be the subject of research in the coming years.[5]

The slight increase in sports participation is not reflected in growth in participation through clubs (33% of the Dutch are members of a sports club). Almost half those who participate in sport are members of a sports club or other (often commercial) organisation. People often choose to participate in sport alone or to organise their own small group, a trend that is also visible in other sectors of society. This can have consequences for the need for sports venues (see § S.5) and the number of sports clubs. Many members are active as volunteers: in 2012, 11% of the population worked as volunteers in sport at

least once a month. They are very important for sports clubs: 82% of clubs use volunteers (2000: 86%), who together account for 56,000 unpaid full-time jobs.

The deployment of combination officers (2008-2010) and neighbourhood sports coaches (2011 and beyond) is intended to create a link between sport and education, care or welfare (see chapters 3 and 11). The intention is that they should make it easier for these sectors to collaborate and to encourage different groups (young people, older people, disabled people, non-Western migrants) to take part in sport. Local authorities can use co-funding to deploy neighbourhood sports coaches, and have already made wide use of this facility (94%). Organised sport supports this policy by promoting an open and neighbourhood-focused policy by sports providers.
In (physical) education, the government is using neighbourhood sports coaches and other policy incentives in a bid to stimulate cooperation with the sports sector as a means of reinforcing its policy on health care, education, sport and welfare. The attention for sport and exercise fits with the broadening of the tasks of schools and sports organisations. Evaluations have shown that creating combination posts at school can boost quality by expanding the availability and involvement of combination officers. The collaboration between sport and education is however growing only very gradually. The Sport, Exercise and Education policy framework which ran from 2009 to 2012 produced results, but the ambitions in respect of taking exercise, reducing school dropout and promoting talent proved not to be attainable within three years. The subsequent Sport, Exercise and Healthy Lifestyle education agenda is attempting to embed these aspects in a broader policy approach in schools. Although schools are showing lots of interest in this initiative, it remains to be seen whether short-term measures can be expected to produce lasting developments in local education and sports practice.
One in five Dutch primary schools give children only one hour physical education per week, and in senior secondary vocational education only a quarter of students in vocational training meet the norm for school time devoted to sport and exercise. Stricter criteria have been applied since 2006 for teaching physical education at primary school, but this has not led to the deployment of more specialist teachers.

Seven out of ten sports participants or spectators (73%) feel safe in and around sports matches. However, just under four out of ten (38%) have experienced or witnessed misconduct. This occurs in all age groups and all sports, but is relatively frequent in team sports. Excesses appear to be a particular problem for soccer. Vulnerable subgroups such as non-Western migrants, lesbian, gay, bisexual and transgender (LGBT) and disabled participants, as well as participants in top-level sport, report significantly more experiences with unacceptable behaviour.
A growing number of sports federations and clubs are devoting attention to sportsmanship and respect, preventing antisocial behaviour and encouraging good behaviour. However, the policy and other instruments developed do not adequately reach sports clubs, and their implementation warrants extra attention. Administrators, trainers/coaches, referees, parents and participants are all essential in creating a respectful climate within a sports club.

S.4 Vital Netherlands – health and exercise

Two-thirds of the Dutch take sufficient exercise according to the combinorm (65%) or the exercise norm (63%).[6] The number has risen very slightly in recent years. Those who participate in sport more often meet the exercise norms than those who do not participate. Sport acts as an 'extra' source of physical exercise, as well as a source of intensive exercise, which has great health benefits. Compared with other Europeans, the Dutch take a lot of exercise, but are also champions when it comes to sitting: Dutch people aged between 12 and 64 years spend an average of 7.4 hours sitting down on each school or working day. Sports participants, with the exception of 30-64 year-olds, are found to spend just as much time sitting down as non-participants, and therefore needlessly run health risks. This means that sports participants are just as important a target group for policy to combat sedentary behaviour as non-participants.
The number of sports injuries per 1,000 hours of sport has risen to an average of two. Fitness training and running have caused far more injuries in recent years, and these sports figure largely in the increased incidence statistics. The risks of promoting sport manifest themselves in this way as more people start playing sport, not always under expert supervision (e.g. budget gyms or individuals who begin running), so that the risk of injuries and possibly giving up sport as a result is a very real one. The prevalence and the medical and social costs of sports injuries call for continuation of preventive policy; training in how to fall safely, protective equipment (shin guards, braces and gum shields) can play a role here. The savings on health care and sickness absenteeism costs as a result of promoting exercise are however still substantially greater than the costs of sports injuries.

Sports policy has broadened its focus in recent years, and now embraces exercise as well as sport. This can be justified based on the health benefits of sport and exercise, something to which the Dutch attach great importance. This broadening of policy does beg the question of whether a more integrated approach should not be adopted to exercise and the sedentary behaviour of the Dutch. Exercising in leisure time (cycling, walking, sport, DIY, gardening) accounts for only a part of the daily exercise pattern. It is also important to devote attention to physical activity at work or school. Both extremes – work that is physically too demanding versus sitting too much and for too long – are risks that are insufficiently covered by the sports and exercise policy in its present form.

S.5 Talent in the Netherlands – top-level sporting achievements

The Dutch elite sports sector has set itself the target of being among the top 10 best countries in the world, for both Olympic and Paralympic sports. Based on the medals gained at World Championships, Olympic and Paralympic Games, the Netherlands took ninth place in early 2014 in Olympic sports and 16th place for Paralympic sports. The trend has fluctuated over recent years, but does not show a clear improvement. Since the 1990s, Dutch policy on top-level sport has focused primarily on improving the collective conditions. Many top sportsmen and women have benefited from this and perform

better against other countries than might be expected based on the gross national product and size of the Dutch population – important explanatory variables for success in elite sport.
International research shows that Dutch policy on elite sport scores well in areas where long-term planning and coordination are important: sports participation, organisation and structure, recognition and development of talent, supporting former and current elite sportsmen and women and coaches. The small size and population of the Netherlands makes the organisation and structuring of elite sport and the recognition and development of talent easier. Measures taken allow more elite sportsmen and women to participate in their sport full-time, and allows more coaches to be employed full-time. In areas which require more financial resources, such as international competitions, scientific research and – to a lesser extent – training facilities, the Netherlands achieves an average score. There is (as yet) no overarching control of applied research in elite sport, and top-level sportsmen and women would like to have access to training facilities at any time of day. As regards funding, the liberalisation of the gambling market poses a particular threat to elite sport. The national lottery (Lotto) provides more than a quarter of the collective funding for elite sport.
Whether the policy recently introduced by NOC*NSF of focusing on a limited number of sports will push the Netherlands up the medal rankings remains to be seen. Dutch policy on elite sport already uses the available resources extremely efficiently. Moreover, the achievements of countries which have a longer track record with such a focused policy do not suggest that this leads to greater success. The scarcity of resources and increased competition do however force prioritisation. Time will tell whether the top-10 ambition can be realised despite or because of these choices.

S.6 Map of the Netherlands – sports infrastructure

87% of the Dutch are satisfied or very satisfied with the range of sports, venues and exercise facilities available in their neighbourhood. The Dutch are also very satisfied with these aspects compared with other Europeans. Most Dutch people (77%) say they see no obstacles in their local setting that impede them in taking part in sport or exercise. Yet not everyone takes part in sport and not everyone takes enough exercise. Although the government believes that people should make their own choices and take their own responsibility, it does attempt through its policy to persuade people to play more sport and take more exercise. Citizens see a role for local government here: a majority think that local authorities are key in maintaining sports amenities, though they would like to see the government continuing to provide financial support for activities to encourage participation in sport. How does this compare with other local amenities? Swimming pools score highly among amenities supported by the local authority. However, if we include non-publicly funded amenities in the comparison, local amenities such as shops or doctors' surgeries are more important for people's immediate residential setting than sports facilities. A degree of perspective is therefore called for here.

Half the population play sport in official venues such as sports halls, sportsfields, fitness centres or swimming pools. At the same time, four out of ten (also) use public spaces. This applies especially for adults and older persons, who more often use the public road for sporting activity. Residents of urban areas make more use of commercial facilities and swimming pools, which are more common and closer to home. In very highly urbanised areas, people travel 1.7 kilometres to a swimming pool, whereas residents of non-urban areas have to travel 3.7 kilometres. The distance to a limited choice of sports facilities partly explains why residents of non-urban areas make more use of sportsfields, though this also suggests that people are choosing from what is available locally. On the other hand, people do not always go to the nearest venue to participate in their branch of sport; the distance they actually travel is generally greater than the distance to the nearest facility.

The available sports infrastructure (space, venues, sports organisations) has both grown and contracted since 2000. The number of hectares devoted to sports fields increased by 8% until 2010 to 34,500 ha. This was greater than the growth in the Dutch population over the same period, which means that there are now 2.1 ha of sport fields per 1,000 inhabitants. This growth took place mainly outside the urban setting; in town centres and suburbs, the number of hectares of sportsfields remained unchanged or fell slightly. This corresponds with fluctuations in the local population. The growth in the amount of land devoted to sport and in the population does not run parallel everywhere: in the Province of Limburg, for example, the population has shrunk whereas the number of hectares devoted to sport has increased by 10%.
Compared with 2000, there are also more commercial sports organisations such as fitness centres, riding stables, sports schools and instructors, sailing and surfing schools. The number of sports clubs is declining, whereas the total number of members has grown. This means that trend towards larger sports clubs has continued: 9% of clubs had 500 or more members in 2012; one in three have fewer than 50 members.
The total number of venues provided by local authorities and commercial operators has declined since 2000; there were fewer swimming pools (-8%) and open-air sports facilities (-7%) in 2012, but more indoor sports venues (+2%). There is a trend towards greater multifunctionality and clustering of sports facilities. The former trend is particularly evident for indoor facilities, with more spaces being configured for multifunctionality at the expense of areas dedicated to specific sports. Clustering leads to fewer open-air facilities, but this has no consequences for the number of sportsfields and courts, which has increased. Local authorities are increasingly outsourcing the management and operation of sports facilities to foundations or private-sector organisations. Swimming pools (until 2009) and open-air sports facilities are more often privately operated. This shift has not taken place in indoor facilities, which are generally still managed by the local authority.
The number of swimming pools has fallen markedly, and fewer Dutch people swim weekly. This appears to be a chicken and egg situation: did the number of swimming pools decline first or did it begin with fewer swimmers? What is certain is that a swimming pool is a major cost item in a local authority sports budget, which means that

closing a swimming pool is a real consideration during times of austerity. The public do not always welcome such decisions; more and more swimming pools are being managed by 'neighbourhood enterprises': a group of residents who operate the swimming pool themselves. The government would like to see civic initiatives such as this in many more areas (e.g. care), but it is questionable whether it is realistic to expect this from all citizens. Not everyone will be able to provide the knowledge, time, effort and skills needed for this.

S.7 Focus on the Netherlands – attendance at matches, media and economic profit

23% of the Dutch population attend a match or event once a month or more. This can vary from attending the hockey world championships in The Hague in 2014 to the local children's kickabout. Young people, men and people with a higher education level attend more often than others. Amateur or professional football matches are the most popular. Professional football draws more than seven million spectators annually.
The government and the sports sector hope to achieve several economic and social goals by organising larger and smaller sports events. However, it may be that these expectations are set too high. The economic impact of a sports event is mainly regional and short-lived. How great the impact is depends on the type of event, e.g. its scale, length and the type of sport(s). The social goals include increasing sports participation and social cohesion, with the hope being to create a win-win situation. Whether these goals are achieved has been insufficiently researched. There is considerable support and appreciation among the local population for the organisation of appealing sporting events, though this does vary depending on the type of event and the region where it takes place. However, attending an event mainly inspires more participation in sport by those who are already active; hardly any non-participants are persuaded to take up sport after attending a match or event. 19% of the Dutch population occasionally take part in a sporting event. Running and cycling, in particular, appear to be gaining in popularity.

The media attracts many people who are interested in sport. A large majority of the population (62%) follow sport via various media at least weekly. TV is especially popular, though people make just as much use of printed media and the Internet to inform themselves about sport on a daily basis. People who participate or attend matches are more likely to follow sport via the media. However, participating and watching sport do not always go hand in hand; the over-50s and lower-educated people frequently follow sport via the media, but relatively infrequently participate in sport. Major international sporting events (Olympic Games, football championships) continue to draw TV viewers. The Paralympic Games attract less interest from TV broadcasters and viewers and from online news sites and social media than the Olympic Games.
The Internet has within a short space of time acquired a permanent place alongside other media as a means of following sport. A third of the population sometimes visit sports websites, and young people in particular exchange sporting experiences via social media. Social media, following sporting achievements in real time and monitoring one's

own sporting and exercise patterns are leading to the interweaving of passive and active sports participation.

Macroeconomically, sport contributes 1% to the total Dutch economy. Much of the 'production' of sport takes place outside the sports sector itself, for example in the form of physical education in schools, spending on food, drink and accommodation in relation to sports participation or attendance, and the purchase of sports clothing and articles. The sports economy as a whole employs 150,000 people (1.7% of the total Dutch economy) in 110,000 full-time jobs (1.6% of the total economy). These are still relatively often part-time jobs, though the number of jobs in the sports sector has however grown in recent years, as has the number of training courses for jobs in this sector. Interest in a job in sport or a related sector is evident at secondary schools from the fact that more students are taking examinations in subjects related to physical education and sport.
The main consumers of sport in the Netherlands are households and the government. Households spent almost 500 euros on sport in 2010, 1.6% of their total expenditure. This amount was higher between 2007 and 2009. The government spent just over 1.2 billion euros on sport in 2012, the lion's share of which was spent on the (private or public) operation of sports facilities in municipalities. This amount has remained stable since 2010.
The government contribution is important for private-sector operators of swimming pools and for sports clubs. Subsidies and other donations account for 36% and 9%, respectively, of their total income. Without a government contribution they would be unable to balance their budgets. This argument does not apply for other indoor or outdoor sports facilities, where subsidies account for only 4% of total income. It should be noted that this does not take into account the difference between the cost price of the venue and the hire fees charged to users; this could change following the introduction of the Market and Government Act (*Wet Markt en Overheid*). If this difference is included in the calculation, it is likely that the operating deficit of private-sector operators and sports clubs will increase. Based on the new coalition agreements, it is moreover likely that spending cuts will impact on local authority sports budgets in 2015. This will particularly affect sports clubs, as local authorities expect them to become more 'self-sufficient'.
Most of the variables in the sports economy, such as government spending on sport, the costs and benefits of private-sector sports facilities and sports clubs, and employment in sport, increased between 2000 and 2009. After 2009 they remained stable or fell, as in the case of employment. The economic downturn thus appears to have had an impact on sport, though thus far sport does not appear to have been hit harder than other sectors or to be lagging behind the general economic trend.

Notes

1 With thanks to the other authors of the *Report on Sport* for their critical contribution to earlier versions of this summary.
2 The order and classification of the key indicators is also maintained in this summary. The chapters in the report follow a different sequence, following that used in earlier *Reports on Sport*.

3 Other research does not confirm this slight increase. This may be due to differences in the measurement method and question formulation.
4 The data from the Health Monitor (Statistics Netherlands (CBS), Municipal Health Services (GGD-NL) and the National Institute for Public Health and the Environment (RIVM)), the Sports Facilities Monitor (Mulier Institute) and the Knowledge Information System (KISS) produced by NOC*NSF will create opportunities in this regard in the future.
5 Research is being carried out on this as part of the Netherlands Organisation for Scientific Research's Sport programme, and SCP and RIVM are also carrying out research to explain participation in sport and exercise.
6 The combinorm and the exercise norm are guidelines for sufficient physical exercise. To meet the exercise norm, adults must engage in moderately intensive activity for at least 30 minutes on five days per week. The combinorm also includes intensive activity.

Literatuur

Acht, M. van, A. Korpershoek, P. Koppers en B. van de Burgwal (2009). *Wijkatlas Prioriteitswijken*. Amersfoort: Gemeente Amersfoort, Sector Dienstverlening, Informatie en Advies (DIA), Onderzoek en Statistiek.

Algemene Rekenkamer (2008). *Topsport in Nederland*. Den Haag: Algemene Rekenkamer.

Alliantie Gelijkspelen (2014). Geraadpleegd 1 augustus 2014 via http://www.alliantie-gelijkspelen.nl.

Autoriteit Consument & Markt (2013). *Naar sportieve concurrentie. Een analyse van de naleving van de gedragsregels uit de Wet Markt en Overheid door gemeenten bij de exploitatie van gemeentelijke sportaccommodaties*. Den Haag: ACM.

Baar, P.L.M. (2012a). *Peer aggression and victimization in Dutch elementary schools and sportclubs: Prevalence, stability and approach across different contexts*. Utrecht: Utrecht University.

Baar, P.L.M. (2012b). Pesten op sportverenigingen: visie en aanpak van trainers. In: N. Schipper-van Veldhoven, H. van der Palen, J. van der Kerk en R. Schuijers (red.), *Goud in elke kind – Jeugdsport in een pedagogisch perspectief* (p. 115-126). Deventer: …daM uitgeverij.

Baart de la Faille-Deutekom, M., M. de Nooij en C. Vervoorn (2014). *A 16-KM recreational running event as a health promotion activity*. European Association of Sport Management: poster presentation.

Bauman, Adrian E., Rodrigo S. Reis, James F. Sallis, Jonathan C. Wells, Ruth J.F. Loos en Brian W. Martin (2012). Correlates of physical activity: why are some people physically active and others not? In: *The Lancet*, jg. 380, nr. 9838, p. 258-271.

Beenackers, M.A., C.B.M. Kamphuis, A. Burdorf, J.P. Mackenbach en F.J. van Lenthe (2011). Sports participation, perceived neighborhood safety, and individual cognitions: how do they interact? In: *International Journal of Behaviour Nutrition and Physical Activity*, jg. 8, nr. 76 (open access).

Bennie J.A., J.Y. Chau, H.P. van der Ploeg, E. Stamatakis, A. Do en A. Bauman (2013). The prevalence and correlates of sitting in European adults – a comparison of 32 Eurobarometer-participating countries. In: *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, jg. 10, nr. 1, p. 107.

Berenschot (2011). *Evaluatie bid WK Voetbal 2018*. Utrecht: Berenschot.

Berkel, M. van, en C. Hazelebach (2009). *Beweegteams in het basisonderwijs*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling Nederland.

Bernard, A.B. en M.R. Busse (2004). Who Wins the Olympic Games: Economic Resources and Medal Totals. In: *The review of economics and statistics*, dl. 86, nr. 1, p. 413-417.

Bij, J. van der, en M. van Voorn (2014). *Wijkondernemingen. Het zwembad als wijkonderneming*. Den Haag: ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Blok, P., G. Fernhout, E. Gerdes, H. Kandel, S. Schenk, C. Tunnel en T. Bridges (2011). *Verkenning maatschappelijke kosten en baten van de Olympische Spelen en Paralympische Spelen 2028 in Nederland*. Rotterdam/Amsterdam: Rebel/Arup.

Blokstra, A., P. Vissink, L.M.A.J. Venmans, P. Holleman, Y.T. van der Schouw en H.A. Smit (2011). *Nederland de Maat Genomen, 2009-2010. Monitoring van risicofactoren in de algemene bevolking* (RIVM-rapport nr. 260152001/2011). Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

Boekblad (2014). *Volop boeken rond WK Brazilië*. Geraadpleegd augustus 2014 via http://www.boekblad.nl/

Boer, W. de (2011). *Wereldkampioenschappen baanwielrennen 2011 – economische impact, bezoekersprofiel en beleving*. Nijmegen: Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

Boer, W. de (2013). *Profiling visitors of non-mega sport events from an economic perspective*. Presentatie op EASM congres, 12 september 2013. Istanbul: European Association of Sport Management.

Boer, W. de (2014). *Zevenheuvelenloop 2013. Economische impact en bezoekersprofiel*. Nijmegen: Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

Boer, W. de, en M. van den Heuvel (2013). *Developing tools for the measurement of social and economic impacts*. Presentatie op EASM congres, 12 september 2013. Istanbul: European Association of Sport Management.

Boer, W. de, en M. van den Heuvel (2014). Ontwikkeling van sportevenementenonderzoek en de WESP. In: P. Hover, J. Straatmeijer en K. Breedveld (red.), *Sportevenementen in Nederland*. Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Boetes, B. (2013). Wet educatie en beroepsonderwijs. Lichamelijke opvoeding / bewegen en sport in het middelbaar beroepsonderwijs. Geraadpleegd mei 2014 via http://www.canonlo.nl/venster/39

Boonstra, N., N. Hermens en R. van Wonderen (2009). *Sportief in de buurt: de meerwaarde van de schoolsportvereniging*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Bos, D. (2006). Omdat ze zo ontzettend hetero zijn. Ervaringen van homoseksuele hockeyers en fitnessers. In: S. Keuzenkamp, D. Bos, J.W. Duyvendak en G. Hekma (red.), *Gewoon doen. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (p. 111-140). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Bottenburg, M. van (2008). Topsport. In: K. Breedveld, C. Kamphuis en A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Rapportage sport 2008* (p. 257-279). Den Haag/'s Hertogenbosch: Sociaal en Cultureel Planbureau/ Mulier Instituut.

Bottenburg, M. van, en P. Hover (2009). *Evenementenlopers in beeld. Onderzoek naar de succesfactoren van loopevenementen op grond van de motivatie, beleving en waardering van de deelnemers*. Utrecht/ 's-Hertogenbosch: Universiteit Utrecht/W.J.H. Mulier Instituut.

Bottenburg, M. van, B. Dijk, A. Elling en N. Reijgersberg (2012). *Bloed, zweet en tranen en een moment van glorie; 3-meting topsportklimaat in Nederland.* Nieuwegein: Arko Sports Media.

Brackenridge, C.H. (2001). *Spoilsports: understanding and preventing sexual exploitation in sport*. London/ New York: Routledge.

Breedveld, K. (2006). Verschillen in sportdeelname. In: K. Breedveld en A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Rapportage sport 2006* (p. 299-321). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Breedveld, K., M. de Jong, E. Boers en J. Steenbergen (2010a). *Sportonderzoek in beeld*. 's-Hertogenbosch/ Nijmegen: W.J.H. Mulier Instituut/Kennispraktijk - voor sport, onderwijs & gezondheid.

Breedveld, K., M. de Jong, S. de Groot-Nuijten en K. de Jonge (2013). *Jaarboek sport & strategie: beleid en onderzoek: editie 2012/2013*. Nieuwegein: Arko Sports Media i.s.m. Mulier Instituut.

Breedveld, K., G. Molleman, F. Smits en N. Reijgersberg (2010b). *Kennisagenda sport 2011-2016*. 's-Hertogenbosch/Den Haag: W.J.H. Mulier Instituut/ZonMw.

Breedveld, K. (2014). Sportparticipatie: uitdagingen voor wetenschap en beleid (oratie). Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.

Breedveld, K. en S. Mulleneers (2011). Geen tijd: smoes of realiteit? In: A. Elling en F. Kemper (red.), *'Het kost veel tijd en je wordt er moe van'. Verklaringen voor sportdeelname en inzichten in de leefwereld van niet-sporters* (p. 57-73). Nieuwegein/ 's-Hertogenbosch: Arko Sports Media/ Mulier Instituut.

Breedveld, K., C. Kamphuis en A. Tiessen-Raaphorst (red.) (2008). *Rapportage sport 2008*. Den Haag/ 's Hertogenbosch: Sociaal en Cultureel Planbureau/Mulier Instituut.

Breedveld, K., H. van der Poel, M. de Jong en D. Collard (2011) *Beleidsdoorlichting Sport. Hoofdrapport*. 's-Hertogenbosch: Mulier Instituut.

Brouwer, B., A. Aldershof, H. Bax, M. van Berkel, G. van Dokkum, M.J. Mulder en J. Nienhuis (2011). *Human movement and sports 2028. Een blik in de toekomst van lichameljke opvoeding/bewegingsonderwijs en sport op school*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling Nederland.

Buisman, A. (1987). *Jeugdsport en fair play*. Haarlem: De Vrieseborch.

Buisman, A. (2002). *Jeugdsport en fair play in het Nederlandse sportbeleid*. Amsterdam: SWP

CBS (2013). *Sport in beeld. De bijdrage van sport aan de Nederlandse economie 2006, 2008 en 2010*. Den Haag/ Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS StatLine (2013). *ICT-gebruik van personen naar persoonskenmerken*. Geraadpleegd 1 mei 2014 via http://statline.cbs.nl

CBS/SCP (2013). *Armoedesignalement 2013*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek/Sociaal en Cultureel Planbureau.

Centraal informatiepunt Voetbalvandalisme (2014). Geraadpleegd april 2014 via www.civ-voetbal.com.

Centraal Planbureau (2013). *De Nederlandse woningmarkt – hypotheekrente, huizenprijzen en consumptie*. Den Haag: Centraal Planbureau.

Chalip, L. (2006). Towards social leverage of sport events. In: *Journal of Sport & Tourism*, jg. 11, nr. 2, p. 109-127.

Chorus A. en V. Hildebrandt (2010). Bewegen in Nederland: de volwassen bevolking. In: V.H. Hildebrandt, A.M.J. Chorus en J.H. Stubbe (red.), *Trendrapport Bewegen en Gezondheid 2008/2009* (p. 9-38). Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.

Chorus, A.M.J., C. van Campen en M. den Draak (2010). Ouderen in beweging: van vitaal belang. In: A. Tiessen-Raaphorst, D. Verbeek, J. de Haan en K. Breedveld (red.), *Sport: een leven lang. Rapportage sport 2010* (p. 137-152). Den Haag/ Utrecht: Sociaal en Cultureel Planbureau/Mulier Instituut.

Claringbould, I. (2011). *Sport is geen kinderspel – Een onderzoek naar de betrokkenheid van volwassenen bij jeugdsport in sportverenigingen*. Nieuwegein: Arko Sports Media.

Cloïn, M. (red.) (2013). *Met het oog op de tijd. Een blik op de tijdsbesteding van Nederlanders*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Collard, D. (2010). *iPlay-study : development and evaluation of a school-based physical activity-related injury prevention programme* (proefschrift). Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.

Collard, D. en I. Pulles (2014). *Sportdeelname 2013*. Utrecht: Mulier Instituut.

Commissie Anti-Doping Aanpak (2013). *Meedoen of stoppen: eindrapport van de commissie anti-doping aanpak: onderzoek naar de dopingcultuur in het Nederlandse wegwielrennen bij de heren*. Gedownload op 1 juni 2014 via www.rijksoverheid.nl.

Davina, M. (2009). *Een regenboog aan geheimen in de sport*. Amsterdam: Homosport Nederland (www.guts.nu).

De Bosscher, V., J. Bingham, S. Shibli, M. van Bottenburg en P. de Knop (2008). *A global sporting arms race. An international comparative study on sports policy factors leading to international sporting success*. Aachen/ Oxford: Meyer & Meyer.

De Bosscher, V., M. van Bottenburg, S. Shibli en H. Westerbeek (nog te verschijnen). *Resultaten SPLISS 2.0 –*.

Dekker, P. en J. de Hart (2010). Vrijwilliger in de sport. In: A. Tiessen-Raaphorst, D. Verbeek, K. Breedveld en J. de Haan (red.), *Sport: een leven lang. Rapportage sport 2010* (p. 69-84). Den Haag/Utrecht: Sociaal en Cultureel Planbureau/ Mulier Instituut.

Derks, W., P. Hovens en L. Klinkers (2010). *Cijfers rond structurele bevolkingsdaling in chronologisch perspectief*. Geleen: Kenniscentrum voor bevolkingsdaling en beleid.

Diepenveen, M. en J. Starrenburg (2010). *Haagse leden van voetbalclubs. Aanvullende rapportage bij afstandskaarten*. Den Haag: gemeente Den Haag.

Dijk, B., M. van Bottenburg, V. de Bosscher, S. Shibli, H. Westerbeek en M. Kärmeniemi (2013). *The impact of sport for all policies on elite sporting success.* Presentatie op ECSS congres, 27 juni. Barcelona: ECSS.

Directorate-General for Education and Culture (2014). *Special Eurobarometer 412 'Sport and physical activity'*. Brussel: European Commission.

Dool, R. van den (2014a). Ontwikkeling van sportdeelname in Nederland. In: A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Uitstappers en doorzetters* (p. 19-25). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dool, R. van den (2014b). Sport en andere (vrije)tijdsbestedingen. In: A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Uitstappers en doorzetters; de persoonlijke en sociale context van sportdeelname en tijdbesteding aan sport* (p. 31-47). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dool, R. van den (2014c). De sociale betekenis van sport voor 50-plussers. In: A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Uitstappers en doorzetters; de persoonlijke en sociale context van sportdeelname en tijdbesteding aan sport* (p. 56-66). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dool, R. van den, en A. Tiessen-Raaphorst (2013). Recreatieve en ontspannende activiteiten. In: M. Cloïn (red), *Met het oog op de tijd. Een blik op de tijdsbesteding van Nederlanders* (p. 100-115). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dool, R. van den, A. Elling en R. Hoekman (2009). *Sportersmonitor 2008. Een beschrijving van actuele sportissues.* 's-Hertogenbosch: Mulier Instituut.

Dool, R. van den, A. Tiessen-Raaphorst en A. van den Broek (2014). *VTO als nieuwe bron van informatie over sport- en cultuurparticipatie, een vergelijking met AVO*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (www.scp.nl).

Duijvestijn, P., B. Dijk, P. Egmond, M. Groot en D. Sommeren (2013). *Excessief geweld op en om de voetbalvelden. Praktijkonderzoek naar omvang, ernst en aanpak van voetbalgeweld*. Amsterdam: Reed Business.

Dyck, D. van, G. Cardon, B. Deforche, N. Owen, K. de Cocker, K. Wijndaele, I. de Bourdeaudhuij (2011). Socio-demographic, psychosocial and home-environmental attributes associated with adults' domestic screen time. In: *BMC Public Health*, open acces, nr. 11, p. 668.

Elfvoetbal.nl (website). www.elfvoetbal.nl/nieuws/160641_forse-toename-abonnees-eredivisie-live

Elling, A. (2007). *Het voordeel van thuis spelen. Sociale betekenissen en in- en uitsluitingsmechanismen in sportloopbanen.* 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Elling, A. en R. van den Dool (2009). *Homotolerantie in de sport*. Utrecht: Mulier Instituut.

Elling, A. en F. Kemper (red.) (2011). *'Het kost veel tijd en je wordt er moe van.' Verklaringen voor sportdeelname en inzichten in de leefwereld van niet-sporters*. Nieuwegein: Arko Sports Media.

Elling, A., I. van Hilvoorde en R. van den Dool (2014). Creating or awakening national pride through sporting success: A longitudinal study on macro effects in the Netherlands. In: *International Review for the Sociology of Sport*, jg. 49, nr. 2, p. 129-151.

European Commission (2007). *Meeting Report 4th meeting of the EU Working Group 'Sport & Economics'*. Brussel: European Commission.

Europese Commissie (2011a). *Developing the European Dimension in Sport. Communication from the commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions.* Geraadpleegd 15 mei 2014 via http://ec.europa.eu/sport/news/doc/communication/communication_en.pdf

Europese Commissie (2011b). *Special Eurobarometer 75.2*. Directorate-General for Communication. European Commission: Brussel.

Europese Commissie (2014a). *Erasmus+: sport. Presentation Sportinformation Day*, 4 februari 2014 Brussel. Geraadpleegd op 4 maart 2014 via http://ec.europa.eu/sport/events/2014/2014040-sport-info-day_en.htm

Europese Commissie (2014b). *Vassiliou unveils plans for First European Week of Sport*. Press release June 11 2014. Brussels: European Commission (http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-659_en.htm).

Fasting, K., S. Chroni, S.E. Hervik en N. Knorre (2011). Sexual harassment in sport toward females in three European countries. In: *International Review for the Sociology of Sport*, jg. 46, nr. 1, p. 76-90.

Fishbein, M. en I. Ajzen (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research*. Reading: Addison-Wesley.

Galenkamp, H. en M. van der Noordt (2013). Ervaren gezondheid: Hoeveel mensen voelen zich gezond? In: *Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

Giesbers, H. (2013). *Afstand tot een sportaccommodatie per gemeente 2012*. In: *Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationale Atlas Volksgezondheid.* Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (www.zorgatlas.nl).

Gijsberts, M. (2014). Het jaarrapport integratie 2013: participatie van migranten op de arbeidsmarkt. In: W. Huijnk, J. Dagevos en M. Gijsberts (red.), *Jaarrapport Integratie* (p. 31-34). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Goossens, R., C. Kamphuis en N. van Veldhoven (2008). Sportinfrastructuur. In: K. Breedveld, C. Kamphuis en A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Rapportage sport 2008* (p. 126-159). Den Haag/'s-Hertogenbosch: Sociaal en Cultureel Planbureau/Mulier Instituut.

Green, B.C. (2005). Building sport programs to optimize athlete recruitment, retention and transition: Toward a normative theory of sport development. In: *Journal of Sport Management*, jg. 3, nr. 19, p. 233-253.

Green, M. en B. Houlihan (2005). *Elite sport development. Policy learning and political priorities*. Londen/New York: Routledge.

Groenestein, T. van, en C. van der Linden (2012). *Beleving mannelijke teamsport door niet-heteroseksuele mannen*. Amsterdam: Motivaction.

Groot, M. de, en P. Duijvestijn (2012). *Sport en Bewegen in het MBO, meting 2012*. Amsterdam: DSP-groep.

Groot, M. de, en P. Duijvestijn (2013). *Handboek Meer halen uit sportevenementen. Achterliggend handboek bij checklist maatschappelijke spin-off sportevenementen*. Amsterdam: DSP-groep.

Groot, M. de, S. Blom en M. van der Gugten (2012). *Meer halen uit sportevenementen: evaluatie vws beleidskader pilots sportevenementen*. Amsterdam: DSP-groep.

Guiaux, M. m.m.v. A. Roest en J. Iedema (2011). *Voorbestemd tot achterstand? Armoede en sociale uitsluiting in de kindertijd en 25 jaar later.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Haan, J. de, en N. Sonck (2013). Mediagebruik en sociale contacten. In: M. Cloïn (red.), *Met het oog op de tijd. Een blik op de tijdsbesteding van Nederlanders* (p. 81-99). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Hallal, P.C., L.B. Andersen, F.C. Bull, R. Guthold, W. Haskell en U. Ekelund (2012). Global physical activity levels: surveillance progress, pitfalls, and prospects. In: *Lancet*, jg. 380, nr. 9838, p. 247-257.

Hart, J. de, en P. Dekker (2009). Maatschappelijke en politieke participatie en betrokkenheid. In: R. Bijl, J. Boelhouwer, E. Pommer en P. Schyns (red.), *De Sociale Staat van Nederland 2009* (p. 239-269). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Heijden, A. von, en J. van Kalmthout (2012). *De Impuls van een combinatiefunctionaris, 2-meting*. Utrecht: Mulier Instituut.

Heijden, A. von, A. Elling, S. Hakkers, N. Reijgersberg, F. van Rens en E. Wisse (2012). *Evaluatie Topsport talentscholen*. Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Heijden, A. von, R. van den Dool, C. van Lindert en K. Breedveld (2013). *(On)beperkt sportief 2013. Monitor sport- en beweegdeelname van mensen met een handicap*. Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Heijden, B. van der, en J. Minkhorst (2012). *Sportkader in Nederland. Facts & figures*. Arnhem: NOC*NSF.

Hendriksen, T. en I. Hoogerwerf (2013). *Sportersmonitor 2012*. Dongen: GfK (www.noc-nsf.nl).

Hermie, T. (2013). *Voetballen in de buurt, of liever wat verder met vrienden? Een onderzoek met behulp van de centrale plaatsen theorie naar de motivatie onder Utrechtse voetballers bij hun clubkeuze*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Hertog, F. den, M. Bronkhorst, M. Moerman en R. van Wilgenburg (2006). *De gezonde wijk. Een onderzoek naar de relatie tussen fysieke wijkkenmerken en lichamelijke activiteit*. Amsterdam: EMGO Instituut.

Heuvel, M. van den (2011). Sport, stad en ruimte: een analyse van de vijf grootste steden in Nederland 1960-2010. In: M. van den Heuvel, R. Hoekman en H. van der Poel (red.), *Sport in de stad: over de maatschappelijke, ruimtelijke en economische rol van sport in de stedelijke context* (p. 66-84). Nieuwegein/ 's-Hertogenbosch: Arko Sports Media/ Mulier Instituut.

Hildebrandt, V.H., A. Chorus en A. Tiessen-Raaphorst (2010). Volwassenen: sport, bewegen en werk. In: A. Tiessen-Raaphorst, D. Verbeek, K. Breedveld en J. de Haan. *Sport: een leven lang. Rapportage sport 2010* (p. 125-136). Den Haag/Utrecht: Sociaal en Cultureel Planbureau/Mulier Instituut.

Hildebrandt, V.H., C.M. Bernaards, J.H. Stubbe (red.) (2013). *Trendrapport Bewegen en Gezondheid 2010/2011*. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.

Hilderink, H.B.M., M.M. Harbers en H. Galenkamp (2013). Ervaren gezondheid: Zijn er verschillen tussen Nederland en andere landen? In: *Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

Hilhorst, J., N. Schipper-van Veldhoven, F. Jacobs, M. Theeboom en J. Steenbergen (2014). *Trainer-kind INterACTIE. Onderzoek naar het gedrag van trainer/coaches en de betekenis ervan voor de ontwikkeling van kinderen in de Nederlandse wedstrijdsport*. Nijmegen: BlackBoxPublishers.

Hoeboer, J., M. Krijger, S. de Vries (2014). Motorische ontwikkeling in relatie tot een actieve leefstijl. In: *Sportgericht*, jg. 68, nr. 1, p. 28-31.

Hoekman, R. (2013). Sportdeelname en de rol van sportvoorzieningen. In: V.H. Hildebrandt, C.M. Bernaards en J.H. Stubbe (red.), *Trendrapport Bewegen en Gezondheid 2010/2011* (p. 83-100). Leiden: TNO.

Hoekman, R. en P. van der Bol (2014). *Sport in collegeprogramma's 2014: van armoedebeleid tot zelfredzaamheid*. Utrecht: Mulier Instituut.

Hoekman, R. en M. Gijsbers (2010). *Sport in collegeprogramma's: belangrijke bijzaak. Analyse van sport in collegeprogramma's gemeenten 2010-2014*. 's-Hertogenbosch: Mulier Instituut.

Hoekman, R. en J. Straatmeijer (2013). *Sport en recessie 2013: doorwerking economische recessie op sportbeleid, sportorganisaties en sportdeelname*. Utrecht: Mulier Instituut.

Hoekman, R. en A. Tiessen-Raaphorst (2014). *Sport en GR 2014. Burgers over lokale sportstandpunten en sportbeleid*. Utrecht/Den Haag: Mulier instituut/Sociaal en Cultureel Planbureau.

Hoekman, R., F. Knol en H. Van der Poel (2010). Ruimte en accommodaties voor sport. In: A. Tiessen-Raaphorst, D. Verbeek, J. de Haan en K. Breedveld (red.), *Sport: een leven lang. Rapportage sport 2010* (p. 204-218). Den Haag/Utrecht: Sociaal en Cultureel Planbureau/Mulier Instituut.

Hoekman, R., D. Collard en A. Cevaal (2011a). *Sportinfrastructuur in Nederland: quickscan sportaccommodaties en sportorganisaties*. 's-Hertogenbosch: Mulier Instituut.

Hoekman, R., A. Elling, J.W. van der Roest en F. van Rens (2011b). *Opbrengsten van Meedoen. Eind evaluatie programma Meedoen alle jeugd door sport.* Utrecht: Mulier Instituut.

Hoekman, R., D. Romijn en T. Rutten (2011c). *Een veld voor de helft: over sociale tarieven en subsidies. Een tarieven- en subsidievergelijking vanuit verenigingsperspectief voor Brabant Stad.* 's-Hertogenbosch: Mulier Instituut.

Hoekman, R., K. Hoenderkamp en H. van der Poel (red.) (2013). *Sportaccommodaties in beeld.* Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Hoenderkamp, K. en R. Hoekman (2013). Spreiding sportaccommodaties. In: R. Hoekman, K. Hoenderkamp en H. van der Poel (red.), *Sportaccommodaties in beeld* (p. 55-73). Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.

HOI (2013). *HOI 2.0 online opvraagmodule voor oplages*. Amsterdam: HOI Instituut voor Media Auditing (http://www.hoi-online.nl).

Homosport Nederland (2013). Tegenwoordig Gay Union Through Sports (GUTS). Achtergrond documentatie. Geraadpleegd 14 juni 2014 via http://www.guts.nu/achtergrond/documentatie/

Hopman-Rock, M., S.I. de Vries, I. Bakker en W.T.M. Ooijendijk (2012). What determines walking of older people in their neighborhood? In: *Open Journal of Preventive Medicine*, jg. 2, nr. 3, p. 279-286.

Horst, J. van der, F. Peters en J. Frietman (2013). *Arbeidsmarktmonitor Sport 2013.* Nijmegen: Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt.

Houwelingen, P. van, A. Boele en P. Dekker (2014). *Burgermacht op eigen kracht? Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Hover, P. (2012). *Sportevenementen. Katalysator voor sportparticipatie en cohesie?* Utrecht: Mulier Instituut.

Hover, P. (2013). *Derde loopgolf dient zich aan.* Geraadpleegd 22 april 2013 via www.sportnext.nl

Hover, P. en K. Breedveld (2014). Sportevenementen: vraag en aanbod. In: P. Hover, J. Straatmeijer en K. Breedveld (red.), *Sportevenementen in Nederland.* Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Hover, P. en D. Romijn (2011). *Evenementenlopers winnen terrein. Onderzoek naar de succesfactoren van middelgrote loopevenementen op grond van de motivatie, beleving en waardering van de deelnemers.* 's Hertogenbosch: Mulier Instituut.

Hover, P., S. Hakkers, K. Breedveld, A. Elling-Machartzki en J. Lucassen (2012). *Trendrapport Fitnessbranche 2012.* Nieuwegein/Utrecht: Arko Sports Media/Mulier Instituut.

Hover, P., J. Straatmeijer, D. Romijn en K. Breedveld, m.m.v. B. Dijk en H. Wolff (2013). *The story of London 2012. De maatschappelijke betekenis van de Olympische en Paralympische Spelen in 2012.* Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Humphreys, B.R., K. Maresovay en J.E. Ruseskiz (2012). *Institutional Factors, Sport Policy, and Individual Sport Participation: An International Comparison* (Working Paper 2012-01). Edmonton: University of Alberta, Department of Economics.

Huysmans, F. en J. de Haan (2010). *Alle kanalen staan open. Digitalisering van het mediagebruik.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

ICES (2014). *Eindrapport overheidsopdracht ethisch verantwoord sporten 2012-2014. Verstrekken van expertise op het vlak van ethisch verantwoord sporten, met inbegrip van de problematiek aangaande integriteit, seksueel misbruik en geweld.* Gent: Internationaal Centrum Ethiek in de Sport.

Jacobs, H. en T. Kamphorst (1976). *Onderzoekswensen op sportgebied.* Utrecht: Universiteit Utrecht.

Jacobs, F. en A. Luderus (2012). Winst door Sport. In: N. Schipper-van Veldhoven, H. van der Palen, J. van der Kerk en R. Schuijers (p.21-33), *Goud in elke kind – Jeugdsport in een pedagogisch perspectief.* Deventer: … daM uitgeverij.

Jeugd Sport Fonds (2013). *Jaarverslag 2012*. Amsterdam: Jeugd Sport Fonds.

Johan Cruijff Foundation (2014). *Jaarverslag 2013*. Amsterdam: Johan Cruijff Foundation.

Jong, M. de, C. van Lindert en H. van der Poel (2013). *Voortgangsrapportage Monitor Sport en Bewegen in de Buurt 2013*. Utrecht: Mulier Instituut.

Kalmthout, J. van, en R. van den Dool (2014). *Gezonde kantine? Uitkomsten Nationaal Sport Onderzoek najaar 2013* (factsheet). Utrecht: Mulier Instituut.

Kamphuis, C. en R. van den Dool (2008). Sportdeelname. In: K. Breedveld, C. Kamphuis en A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Rapportage sport 2008* (p. 74-101). Den Haag/'s Hertogenbosch: Sociaal en Cultureel Planbureau/Mulier Instituut.

Kamphuis, C. en R. van den Dool (2008). Volgers van de sport. In: K. Breedveld, C. Kamphuis en A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Rapportage Sport 2008* (p. 102-126). Den Haag/'s Hertogenbosch: Sociaal en Cultureel Planbureau/Mulier Instituut.

Kirby, S. en L. Greaves (1996). *Foul Play: Sexual abuse and harassment in sport* (paper). Dallas, USA: Pre-Olympic Scientific Congress.

Klauw, M. van der, M.W. Verheijden en J.D. Slinger (2013). *Monitor Convenant Gezond Gewicht 2013* (TNO 2013 R12037). Leiden: TNO.

KLO (2014). *KLO Publieksonderzoek van de Nederlandse Publieke Omroep*. Hilversum: Nederlandse Publieke Omroep.

Knol, F., L. Harms en K. Breedveld (2008). Sport, ruimte en tijd. In: K. Breedveld, C. Kamphuis en A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Rapportage Sport 2008* (p. 192-213). Den Haag/'s Hertogenbosch: Sociaal en Cultureel Planbureau/Mulier Instituut.

KNVB (2012). *Voetbal voor iedereen. Actieplan homoacceptatie in het voetbal*. Zeist: Koninklijke Nederlandse Voetbal Bond.

KNVB Expertise (2013). *Eredivisie fanonderzoek 2012/'13*. Zeist: KNVB Expertise.

Kooijker, S. en N. Hoeymans (2014). *Burgers en gezondheid. Themarapport Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2014*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

Kramer, D., J. Maas, M. Wingen en A. E. Kunst (2013). Neighbourhood safety and leisure-time physical activity among Dutch adults: a multilevel perspective. In: *International Journal Behavioral Nutrition and Physical Activity*, jg. 10, nr. 11 (open access).

Kruiter, J., C. Oomen, E. Dubbelman, J. van der Linden, M. Hulden, D. Kooij en M. van der Grinten (2012). *Jaarbericht 2011 Brede scholen in Nederland*. Utrecht: Oberon.

Lee, I.-M., E.J. Shiroma, F. Lobelo, P. Puska, S.N. Blair en P.T. Katzmarzyk (2012). Effect of physical inactivity on major non-communicable diseases worldwide: an analysis of burden of disease and life expectancy. In: *Lancet*, jg. 380, nr. 9838, p. 219-29.

Leech, R.M.,S.A. McNaughton en A. Timperio (2014). The clustering of diet, physical activity and sedentary behavior in children and adolescents: a review. In: *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, open acces.

Leidelmeijer, K., G. Marlet, J. van Iersel, C. van Woerkens en H. van der Reijden (2008). *De Leefbaarometer. Leefbaarheid in Nederlandse wijken en buurten gemeten en vergeleken; rapportage instrumentontwikkeling*. Amsterdam/Utrecht: RIGO Research en Advies/Stichting Atlas voor gemeenten.

Lindert, C. van, M. de Jong en R. van den Dool (2008). *(On)beperkt sportief. Monitor sportdeelname van mensen met een handicap 2008*. 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Lodders-Elfferich, P.C., J.G.M. Alders, G. Beukema, A.C. van Es en A.N. van der Zande (2008). *Ruimte, regie en rekenschap*. Gedownload op 23 juni 2014 via http://www.rijksoverheid.nl.

Lucassen, J. (2012). *Excellente trainers voor excellente sport* (proefschrift).Tilburg/Nieuwegein: Universiteit Tilburg/ARKO Sports Media.

Lucassen, J., J. van Kalmthout, J. Steenbergen, H. van der Werff, F. Smits en M. de Jong (2012a). *Je gaat het pas zien als je het door hebt. Conclusies en slotbeschouwing van de monitor Samen voor Sportiviteit en Respect 2009-2012.* Nieuwegein: Arko Sports Media.

Lucassen, J., N. Reijgersberg en H. van der Werff (2012b). *Evaluatie leergang vakbekwaamheid bewegingsonderwijs via pabo.* Utrecht: Mulier Insituut.

Mannen, E. en T. Dijkhuis (2013). *Special Heroes Evaluatie 2009-2012.* Bunnik: Gehandicaptensport Nederland.

Martin-Diener, E., M. Wanner en S. Kriemler (2013). Associations of objectively assessed levels of physical activity, aerobic fitness and motor coordination with injury risk in school children aged 7-9 years: a cross sectional study. In: *BMJ open*, volume 3, issue 8.

Mediawijzer.net (2014). *Voorlichtingscampagne: Sportief met social media.* Zoetermeer: Mediawijzer.net. Geraadpleegd 17 juni 2014 via http://www.mediawijzer.net.

Moget, P., M. Weber en N. van Veldhoven (2012). Sexual harassment and abuse in Dutch sports: A short review of early research and policy by the NOC*NSF. In: C.H. Brackenridge, T. Kay en D. Rhind (red.), *Sport, Children's Rights and Violence Prevention: A Sourcebook on Global Issues and Local Programmes* (p. 123-128). Londen: Brunel University.

Mulder, M. (2013). *Ouderen per gemeente 2013. Nationaal Atlas Volksgezondheid.* Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.(www.zorgatlas.nl).

Netwerkbureau Kinderopvang (2010). *Kinderopvang en sport. Sport BSO's 2010.* Gedownload via www.bredeschool.nl

NISB (2013). *Reisgids: op weg naar een beweegvriendelijke omgeving.* Ede: Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen.

NOC*NSF (1996). *Seksuele Intimidatie.* Geraadpleegd 16 juni 2014 via www.noc-nsf.nl.

NOC*NSF (2007). *Masterplan Arbitrage, Fluitend het veld op.* Arnhem: NOC*NSF.

NOC*NSF (2009). *Olympisch Plan 2028. Heel Nederland naar Olympisch niveau. Plan van aanpak op hoofdlijnen.* Arnhem: NOC*NSF.

NOC*NSF (2010). *Nederland in de top tien.* Arnhem: NOC*NSF.

NOC*NSF (2012a). *Sport inspireert. Sportagenda 2016.* Nieuwegein: Arko Sports Media.

NOC*NSF (2012b). *Seksuele Intimidatie.* Geraadpleegd 16 juni 2014 via http://www.watisjouwgrens.nl

NOC*NSF (2013). *Sportbondenmonitor 2012.* Arnhem: NOC*NSF.

NOC*NSF (2014). *Sportdeelname Index GfK; Februari 2014.* Geraadpleegd 15 augustus 2014 via http://www.nocnsf.nl/sportdeelnameindex

Noije, L. van, J. den Ridder en H. Posthumus (2014). *Burgerperspectieven 2014|2.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

NOS (2011). Online *Jaarverslag 2010.* Hilversum: NOS. Geraadpleegd 17 juni 2014 via http://nos.nl/jaarverslag/nos-cijfers/22-kijk-luister-en-internetcijfers/

NOS (2014). *De NOS in cijfers 2013.* Geraadpleegd 17 juni 2014 via http://over.nos.nl/fileupload/NOS-in_cijfers_2013.pdf

NRC Handelsblad (2014). Voetbalnieuws wordt met één klik gemaakt. In: *NRC handelsblad*, 31 januari 2014.

Nutech (2013). *Populairste twitteronderwerpen van Nederland.* Geraapleegd 10 april 2014 via http://www.nutech.nl/internet/3652128/populairste-twitteronderwerpen-van-nederland-.html

Oberon (2012). *Evaluatie Centra voor Topsport en Onderwijs.* Utrecht: Oberon.

OCW (2012a). *Kamerbrief over sport, bewegen en gezonde leefstijl in en rond het onderwijs* (13 april 2012). Den Haag: ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen.

OCW (2012b). *Wet passend onderwijs*. In: *Staatsblad*, nr. 533, 5 november 2012.

OCW/VWS (2008). *Beleidskader Sport, Bewegen en Onderwijs*. Den Haag: ministeries van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen/Volksgezondheid Welzijn en Sport.

OCW/VWS (2012). *Onderwijsagenda Sport, Bewegen en een Gezonde Leefstijl in en rondom de school*. Den Haag: ministeries van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen/Volksgezondheid Welzijn en Sport.

OCW, VWS, NOC*NSF, VNG, Verenigde bijzondere scholen, Cultuurformatie (2007). *Bestuurlijke afspraken Impuls brede scholen, sport en cultuur*. Den Haag: ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen.

Oldenboom, E., W. van Gool, L. Ratgers en A. van Schendel (2009). *Le Vuelta Drenthe Holanda – beleving en economische impact*. Breda: NHTV en Meerwaarde.

Omli, J. en N.M. LaVoi (2012). Emotional experience of youth sport parents in anger. In: *Journal of Applied Sport Psychology*, jg. 24, nr. 1, p. 10-25.

Ooijendijk, W.T.M., V.H. Hildebrandt en M. Stiggelbout (2002). *Trendrapport Bewegen en Gezondheid 2000/2001*. Heerhugowaard: Plantijn Casparie.

Pelsser, J. en N. Schipper-van Veldhoven (2012). *Sportopleidingen in beeld. MBO-HBO-WO*. Arnhem: NOC*NSF.

Physical Activity Guidelines Advisory Committee (2008). *Physical Activity Guidelines Advisory Committee Report*. Washington: U.S. Department of Health and Human Services.

Ploeg, H.P. van der, T. Chey, R.J. Korda, E. Banks en A. Bauman (2012). Sitting time and all-cause mortality risk in 222 497 Australian adults. In: *Archives of Internal Medicine*, jg. 172, nr. 6, p. 494-500.

Posthumus, H., J. den Ridder en J. de Hart (2014). *Verenigd in verandering. Grote maatschappelijke organisaties en ontwikkelingen in de Nederlandse civil society*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Postma-de Groot, M. en P. Duijvestijn (2014). *Een gezonde leefstijl in het MBO. Stand van zaken. Monitor gezonde leefstijl 2013-2014*. Amsterdam: DSP-groep.

Putters, K. (2014). *Rijk geschakeerd. Op weg naar de participatiesamenleving*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

RAI, BOVAG, CBS, GfK Retail and Technology Benelux (2014). *Fietsen in de statistiek 2007-2013 – Nederland*. Amsterdam: RAI vereniging (www.raivereniging.nl).

Reijgersberg, N. en A. Elling (2013). *Evaluatie van de beleidsregel voor topsport talentscholen*. Utrecht: Mulier Instituut.

Reijgersberg, N., H. van der Werff en J. Lucassen (2013a). *Nulmeting bewegingsonderwijs: onderzoek naar de organisatie van het bewegingsonderwijs in het primair onderwijs*. Utrecht: Mulier Instituut.

Reijgersberg, N., J. Lucassen en I. Pulles (2013b). *Monitor onderwijsagenda sport, bewegen en gezonde leefstijl*. Utrecht: Mulier Instituut.

Reijgersberg, N., J. Lucassen en H. van der Werff, H. (2014). *Nulmeting Bewegingsonderwijs voortgezet onderwijs*. Utrecht: Mulier Instituut.

Rhodes, R.E., R.S. Mark en C.P. Temmel (2012). Adult sedentary behavior. A systematic review. In: *American Journal of Preventive Medicine*, open access.

Richard Krajicek Foundation (2013). *Jaarverslag 2012*. Den Haag: Richard Krajicek Foundation.

RIGO Research en Advies en Atlas voor gemeenten (2011). *Leefbaarheid in balans. Ontwikkeling van de leefbaarheid in de periode 2008-2010 op basis van de Leefbarometer*. Den Haag: ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Rijksoverheid (2012). *Bruggen slaan. Regeerakkoord VVD-PvdA*. Gedownload op 12 juni via www.parlement.com.

RIVM (2014). *De opbrengsten van de #Jeugdimpuls. Rapportage resultaten*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

RMO (2014). *De verleiding weerstaan. Grenzen aan beïnvloeding van gedrag door de overheid*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

Roest, A. (2011). *Kunnen meer kinderen meedoen?* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Romijn, D. en R. Hoekman (2013). Ruimte voor voetbal. In: R. Hoekman, K. Hoenderkamp en H. van der Poel (red.), *Sportaccommodaties in beeld* (p. 136-155). Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Romijn, D., J. van Kalmthout, K. Breedveld en J. Lucassen (2013). *VSK-monitor 2013. Voortgangsrapportage Actieplan 'Naar een veiliger sportklimaat'*. Utrecht: Mulier Instituut.

Rutte, M. en D. Samson (2012). *Bruggen slaan. Regeerakkoord VVD-PvdA 29 oktober 2012*. Gedownload via http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2012/10/29/regeerakkoord.html

Rutten, E.A. (2007). *Education through Organized Youth Sport*. Leiden: Mostert & Van Onderen.

Rutten, P. (2014). *Kracht van verbeelding. Perspectieven op creatieve industrie*. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam.

Scheerder, J. en B. Vanreusel (2006). Jong geleerd, oud gedaan? Over lifetime-sportbeoefening. In: P. de Knop, B. Vanreusel en J. Scheerder (red.), *Sportsociologie. Het spel en de spelers* (p. 373-380). Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg.

Scheerder J. en M. van Bottenburg (2010). Global running. Evolutie van de loopsport vanuit een internationaal perspectief. In: J. Scheerder en F. Boens (red.), *Vlaanderen loopt! Sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de loopsportmarkt* (p. 43-77). Gent: Academia Press.

Schipper-van Veldhoven, N.H.M.J. (2012). Sports in a pedagogical perspective. In: S. Harvey en R. Light (red.), *Ethics in Youth Sport: Policy and pedagogical applications* (p. 122-135). Londen/New York: Routledge.

Schipper-van Veldhoven, N. en A. Boks (2014). *Laat ons lekker sporten. Kinderen onderzoeken gedrag van ouders langs de kant (...)*. Deventer: ...daM uitgeverij.

Schipper-van Veldhoven, N., T. Vertommen en L. Vloet (2014). (Sexual) Intimidation in Sports: the Netherlands. In: M. Lang en M. Harthill (red.), *Safeguarding, Child Protection and Abuse in Sport: International Perspectives in Research, Policy and Practice* (p. 40-47). Londen: Routledge.

Schipper, A. de, H. Deerenberg, B. Bourhoorn en H. Toussaint (2014). Gymmen kleuters beter met een gymleraar? In: *Sportgericht*, jg. 68, nr. 3, p. 29-31.

Schönbeck, Y. en S. van Buuren (2010). *Resultaten vijfde landelijke groeistudie* (factsheet). Leiden: TNO.

Schouten, F. (2013). *Tevredenheidsonderzoek scheidsrechters: herhaalde meting 2013*. Tilburg: Buro7.

Sedentary Behaviour Research Network (2012). Standardized use of the terms 'sedentary' and 'sedentary behaviours'. In: *Applied Physiology Nutrition and Metabolism*, jg. 37, nr. 3, p. 540-542.

Serkei, B., A. Goes en N. de Groot (2012). *Van blind vertrouwen naar verantwoord beleid. Bruikbaarheid en effectiviteit van beleidsinstrumenten seksuele intimidatie NOC*NSF*. Utrecht: MOVISIE.

Sijbesma, K. en R. Kaper (2014). *Sport almanak 2013. NOC*NSF Sportdeelname Index en Achmea Sport Index ≤18*. Arnhem: NOC*NSF (NOC*NSF 766).

SIRE (2011). *Geef kinderen hun spel terug*. Amsterdam: Stichting Ideële Reclame.

SKO (2009-2014). *Jaarrapporten 2009-2014*. Amsterdam: Stichting Kijkonderzoek.

Slinger, J.D., J.H. Stubbe en H. van der Werff (2012). *Monitor en Evaluatie Beleidskader Sport, Bewegen en Onderwijs. Eindrapportage*. Leiden: TNO.

Slingerland, M. (2014). *Physical education's contribution to levels of physical activity in children and adolescents* (proefschrift). Maastricht: Universiteit Maastricht.

Sociaal Planbureau Groningen (2013). *Belang van voorzieningen – welke acties willen mensen ondernemen om een voorziening te behouden?* Gedownload via www.sociaalplanbureaugroningen.nl/belang-voorzieningen

Sonck, N. en J. de Haan (2015). *Media: tijd in beeld. Dagelijkse tijdbesteding aan media en communicatie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Sonck, N., S. Pennekamp en F. Kok (2014). *Media:Tijd 2014*. Amsterdam/Den Haag: Nationaal Luister Onderzoek, Nationaal Onderzoek Multimedia, Stichting Kijk Onderzoek / Sociaal en Cultureel Planbureau.

Sotiriadou, P., D. Shilbury en S. Quick (2008). The attraction, retention/transition and nurturing process of sport development: some Australian evidence. In: *Journal of Sport Management*, jg. 3, nr. 22, p. 247-272.

Spapens, T. en M. Olfers (2013). *Matchfixing in Nederland: de aard en reikwijdte van het probleem, de risico's en de aanpak*. Tilburg/Amsterdam: Tilburg University/Vrije Universiteit Amsterdam.

Spence, J.C. en R.E. Lee (2003). Toward a comprehensive model of physical activity. In: *Psychology of Sport and Exercise*, jg. 4, nr. 1, p. 7-24.

Sportcal (2013). *Global Sports Nations Index 2013*. London: Sportcal.

Stam, C. (2014). *Letsels: kerncijfers 2012*. Amsterdam: VeiligheidNL.

Steenbergen, J. en L. Vloet (2007). *Fair play … over de regels en de geest – Van begripsverheldering tot beleid*. Deventer: …daM uitgeverij.

Steenbergen, J., I. van Hilvoorde en A. Buisman (1998). Fair play: concept en beleid. In: J. Steenbergen, A.J. Buisman, P. de Knop en J.M.H. Lucassen (red.), *Waarden en Normen in de sport. Analyse en beleidsperspectief* (p. 115-129). Houten/Diemen: Bohn Stafleu Van Loghum.

Steenbergen, J., J. Hilhorst, A. van der Sluis en M. Gijsbers (2010). *Samen voor Sportiviteit en Respect: Analyse spel- en gedragsregels*. Nijmegen/Den Bosch: Kennispraktijk/Mulier Instituut.

Stegeman, H. (2000). *Belang van bewegingsonderwijs. Legitimatie en algemene doelstellingen van het schoolvak lichamelijke opvoeding*. Zeist: Jan Luiting Fonds.

Stokvis, R. (2007). *Sport, publiek en de media*. Apeldoorn: Het Spinhuis.

Straatmeijer, J. (2014). Sportevenementenbeleid. In: P. Hover, J. Straatmeijer en K. Breedveld (red.), *Sportevenementen in Nederland. Over sportevenementen en hun maatschappelijke betekenis* (p. 66-79). Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media

STW, NWO en ZonMw (2012). *Sport: onderzoeksprogramma 2013-2016*. Geraadpleegd 18 augustus 2014 via www.zonmw.nl.

Taskforce Belemmeringen Sport en Bewegen in de Buurt (2013). *Actieprogramma Taskforce Belemmeringen Sport en Bewegen in de Buurt*. Ede: Nederlands Instituut Sport en Bewegen/Taskforce Belemmeringen Sport en Bewegen in de Buurt.

Tiessen-Raaphorst, A. (2010). Sportdeelname. In: A. Tiessen-Raaphorst, D. Verbeek, K. Breedveld en J. de Haan (red.), *Sport: een leven lang. Rapportage sport 2010* (p. 47-68). Den Haag/Utrecht: SCP/Mulier Instituut.

Tiessen-Raaphorst, A. en J. de Haan (2012). *Versterking data-infrastructuur sport*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Tiessen-Raaphorst, A. (2014a). Sociaal-demografische kenmerken van sportdeelname. In: A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Uitstappers en doorzetters. De persoonlijke en sociale context van sportdeelname en tijdsbesteding aan sport* (p. 26-30). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Tiessen-Raaphorst, A. (2014b). Verschillen in sportdeelname tussen mannen en vrouwen in de drukke levensfase. In: A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Uitstappers en doorzetters. De persoonlijke en sociale context van sportdeelname en tijdsbesteding aan sport* (p. 48-55). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Tiessen-Raaphorst, A. en K. Breedveld (2007). *Een gele kaart voor de sport. Een quick scan naar wenselijke en onwenselijke praktijken in en rondom de breedtesport.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Tiessen-Raaphorst, A. en R. van den Dool (2012). *Factsheet Ontwikkelingen in sportdeelname, verenigingslidmaatschap en vrijwilligerswerk in de sport.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (webpublicatie).

Tiessen-Raaphorst A., en J. de Haan (2010). Een leven lang betrokken bij sport. In: A. Tiessen-Raaphorst, D. Verbeek, J. de Haan en K. Breedveld (red.), *Sport: een leven lang. Rapportage Sport 2010* (p. 167-178) Den Haag/Utrecht: Sociaal en Cultureel Planbureau/Mulier Instituut.

Tiessen-Raaphorst, A., J. de Haan, m.m.v. R. van den Dool (2012). *Versterking data-infrastructuur sport.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Tiessen-Raaphorst, A., J. Lucassen, R. van den Dool en J. van Kalmthout (2008). *Weinig over de schreef. Een onderzoek naar onwenselijk gedrag in de breedtesport.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Tolsma, J. en M.H.J. Wolbers (2010). *Naar een open samenleving? Recente ontwikkelingen in de sociale stijging en daling in Nederland.* Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

Trimbos Instituut (2013). *Veelgestelde vragen.* Geraadpleegd via www.alcoholinfo.nl/publiek/veelgesteldevragen/resultaten/antwoord/?vraag=10089.

Turkenburg, M., L. Herweijer, A. van den Broek en I. Andriessen (2014). *Op zoek naar bewijs II. Evaluatieontwerpen onderwijs- en cultuurmaatregelen.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Tweede Kamer (2008/2009). *Motie van het lid Hamer.* Tweede Kamer, vergaderjaar 2008/2009, 31700-15. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Twitter Blog (2014). *WK 2014 populair op Twitter.* Geraadpleegd 12 september 2014 via http://www.twitternederland.org/blog/wk-2014-populair-op-twitter/

U.S. Department of Health and Human Services (2008). *Physical Activity Guidelines Advisory Committee Report.* Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services.

UEFA (2011). *The European Club Footballing Landscape. Club licensing benchmarking report financial year 2010.* UEFA: Nyon.

V&J (2014). *Kamerbrief Herijking Loterijstelsel.* Den Haag: ministerie van Veiligheid en Justitie.

Vanden Auweele, Y., J. Opdenacker, T. Vertommen, F. Boen, L. van Niekerk, K. De Martelaer en B. De Cuyper (2008). Unwanted Sexual Intimacies in Sport. Perceptions and reported prevalence among Flemish, female student-athletes. In: *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, jg. 6, nr. 4, p. 354-365.

VeiligheidNL (2013). *Ongevallen en Bewegen in Nederland 2012.* Amsterdam: VeiligheidNL.

Veldhoven, N. van, K. Breedveld, B. Donkers en J. Rijpstra (2011). *Sport, haar lectoren en kenniskringen: sportonderzoek op het hbo.* Deventer: ...daM uitgeverij.

Veldhoven, N. van, en L. van Vucht Tijssen (red.) (2011). *Fundament onder de Olympische ambities. Sectorplan Sportonderzoek en –onderwijs 2011-2016.* Deventer: …daM Uitgeverij.

Verhoogt, P. en E. Oldenboom (2010). *Giro d'Italia in Amsterdam. Economische impact en beleving.* Hoofddorp: Sport2B.

Verlaat, M. van 't (2010). *Markgerichte sportbonden: een paradox?* (proefschrift). Oisterwijk: Uitgeverij BOXPress.

Vermeij, L., R. Hoekman en A. Steenbekkers (2014). Hoe ver gaan dorpsbewoners voor de sport? In: *Vrijetijdstudies*, jg. 32, nr. 1, p. 7-18.

Vertommen, T. (2011). *Analyse van het Meldpunt voor Seksuele Intimidatie in de Sport*. Arnhem: NOC*NSF.

Vertommen, T., N. Schipper-van Veldhoven, M.J. Harthill en F. van den Eede (2013). Sexual harassment and abuse in sport: the NOC*NSF Helpline. In: *International Review for the Sociology of Sport* (on-line beschikbaar via website IRSS).

Vertommen, T., N. Schipper-van Veldhoven en F. van den Eede (2014). Project Universiteit Antwerpen. In: ICES, *Eindrapport overheidsopdracht ethisch verantwoord sporten 2012-2014. Verstrekken van expertise op het vlak van ethisch verantwoord sporten, met inbegrip van de problematiek aangaande integriteit, seksueel misbruik en geweld* (p.25-38). Gent: Internationaal Centrum Ethiek in de Sport.

Vogels, R. (2014). Sportdeelname van niet-westerse migranten. In: A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Uitstappers en doorzetters. De persoonlijke en sociale context van sportdeelname en tijdsbesteding aan sport* (p. 67-88). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Volkskrant, de (2013). Het succes van Gijp toont de macht van het bedrijf VI. In: *de Volkskrant*, 7 juni 2013.

Vos, S., R. Walraven, P. Hover, J. Borgers en J. Scheerder (2014). Voor de pret of de prestatie? Typologieën van evenementenloopsters. In: *Vrijetijdstudies*, jg. 21, nr. 2, p. 19-34.

Vries, S. I. de, M. Hopman-Rock, I. Bakker, R. A. Hirasing en W. Van Mechelen (2010). Built environmental correlates of walking and cycling in Dutch urban children: results from the SPACE study. In: *International Journal of Environmental Research and Public Health*, jg. 10, nr. 7, p. 2309-2324.

VSG (2010). *Visiedocument Nederland Sportland*. Geraadpleegd via www.sportengemeenten.nl

VWS (2005). Nota *Tijd voor Sport. Bewegen, Meedoen, Presteren.* Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

VWS (2007). *De kracht van sport*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

VWS (2009). *Uitblinken op alle niveaus. Kabinetsstandpunt bij het Olympisch Plan 2028.* Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

VWS (2011a). Beleidsbrief sport. *Sport en Bewegen in Olympisch perspectief.* Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

VWS (2011b). Programma *Sport en Bewegen in de Buurt*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

VWS (2011c). Actieplan *Naar een veiliger sportklimaat*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

VWS (2012). *Kamerbrief over Kennisbeleid Sport*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

VWS (2013a). *Alles is gezondheid... Het Nationaal Programma Preventie 2014-2016*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

VWS (2013b). *Beleidskader sportevenementen*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

VWS (2013c). Kamerbrief *Reactie rapportage Taskforce Belemmeringen Sport en Bewegen in de Buurt*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

VWS (2013d). *Kamerbrief over intensiveringsmaatregelen 'Naar een veiliger sportklimaat'*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

VWS (2014). Kamerbrief *Kennis- en innovatieagenda sport.* Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Weed, M., E. Coren, J. Fiore, L. Mansfield, I. Wellard, D. Chatziefstathiou en S. Dowse (2009). *A systematic review of the evidence base for developing a physical activity and health legacy from the London 2012 Olympic and Paralympic Games.* Londen: Department of Health.

Werff, H. van der, en K. Breedveld (red.) (2013). *Zwemmen in Nederland. De zwemsport in al zijn facetten nader belicht.* Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Werff, H. van der, en J. van Kalmthout (2012). *Minder klappen, meer applaus? Beeldvorming Nederlands publiek rondom voorkomen onwenselijke gedrag in de sport, 2011.* Utrecht: Mulier Instituut.

Werff, H. van der., E. Wisse en M. Stuij (2012). *Sport en onderwijs verbonden. Kwalitatief verdiepend onderzoek naar succesfactoren in de samenwerking tussen sportverenigingen en scholen.* Utrecht: Mulier Instituut.

Wilk, E.A. van der (2013). Zijn er verschillen in alcoholgebruik tussen Nederland en andere landen? In: *Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid.* Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

Wilk, E.A. van der, en M.M. Harbers (2012). Overgewicht. Zijn er verschillen tussen Nederland en andere landen? In: *Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid.* Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

Wirtz, F., M. Aartsen, M. Visser en D. Deeg (2012). *Sport en eenzaamheid* (LASA rapport). Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.

Wisse, E. en A. Elling (2013). *Sport en sociale media. Resultaten Nationaal Sport Onderzoek 2012.* Utrecht: Mulier Instituut via www.mulierinstituut.nl.

ZonMw (2013). *Sportimpuls managementrapportage subsidieaanvragen, ronde 2013.* Den Haag: ZonMw (www.zonmw.nl).

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt twee keer per jaar zijn Werkprogramma vast.
De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij de boekhandel, of via de website van het SCP. Een complete lijst is te vinden op www.scp.nl/publicaties.

Sociaal en Cultureel Rapporten

Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008.
ISBN 978 90 377 0368-9
Wisseling van de wacht: generaties in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2010. Andries van den Broek, Ria Bronneman-Helmers en Vic Veldheer (red.). ISBN 978 90 377 0505 8
Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid? Sociaal en Cultureel Rapport 2012. Vic Veldheer, Jedid-Jah Jonker, Lonneke van Noije, Cok Vrooman (red.). ISBN 978 90 377 0623 9

SCP-publicaties 2013

2013-1 *Van pech en rampspoed. Nieuwjaarsuitgave 2013* (2013). Paul Schnabel (red.). ISBN 978 90 377 0611 6

2013-2 *Terecht in de jeugdzorg. Voorspellers van kind- en opvoedproblematiek en jeugdzorggebruik* (2013). Sander Bot (red.), Simone de Roos, Klarita Sadiraj, Saskia Keuzenkamp, Angela van den Broek, Ellen Kleijnen. ISBN 978 90 377 0629 1

2013-3 *Gezinnen onderweg. Dagelijkse mobiliteit van ouders van jonge kinderen in het combineren van werk en gezin* (2013). Marjolijn van der Klis (red.) ISBN 978 90 377 0568 3

2013-4 *Acceptatie van homoseksuelen, biseksuelen en transgenders in Nederland 2013* (2013). Saskia Keuzenkamp en Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0648 2

2013-5 *Towards Tolerance. Exploring changes and explaining differences in attitudes towards homosexuality across Europe* (2013). Lisette Kuyper, Jurjen Iedema, Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0650 5

2013-6 *Sprekend op schrift. Een selectie uit vijftien jaar lezingen en artikelen van Paul Schnabel, 1998-2013* (2013). ISBN 978 90 377 0647 5

2013-7 *Acceptance of lesbian, gay, bisexual and transgender individuals in the Netherlands 2013* (2013). Saskia Keuzenkamp en Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0649 9

2013-8 *Gemeentelijk Wmo-beleid 2010. Een beschrijving vanuit het perspectief van gemeenten* (2013). Frieke Vonk, Mariska Kromhout, Peteke Feijten, Anna Maria Marangos. ISBN 978 90 377 0651 2

2013-9 *Aanbod van arbeid 2012* (2013). Jan Dirk Vlasblom, Edith Josten, Marian de Voogd-Hamelink. ISBN 978 90 377 0654 3

2013-10 *De dorpenmonitor* (2013). *Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners.* Anja Steenbekkers en Lotte Vermeij (red.) ISBN 978 90 377 0634 5

2013-11 *Van Paars 2 naar Rutte II. Rede van Paul Schnabel bij zijn afscheid van het Sociaal en Cultureel Planbureau, 11 maart 2013.* ISBN 978 90 377 0660 4

2013-12 *Kunstminnend Nederland? Interesse en bezoek, drempels en ervaringen. Het culturele draagvlak, deel 12* (2013). Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0652 9

2013-13 *Zwevende gelovigen. Oude religie en nieuwe spiritualiteit* (2013). Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0644 4

2013-14 *Nieuw in Nederland. Het leven van recent gemigreerde Bulgaren en Polen* (2013). Mérove Gijsberts (SCP) en Marcel Lubbers (RU). ISBN 978 90 377 0655 0.

2013-15 *Werk aan de wijk. Een quasi-experimentele evaluatie van het krachtwijkenbeleid* (2013). Matthieu Permentier, Jeanet Kullberg, Lonneke van Noije. ISBN 978 90 377 0663 5

2013-16 *Lasten onder de loep. De kostengroei van de zorg voor verstandelijk gehandicapten ontrafeld* (2013). Michiel Ras, Debbie Verbeek-Oudijk en Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0662 8.

2013-17 *De studie waard. Een verkenning van mogelijke gedragsreacties bij de invoering van een sociaal leenstelsel in het hoger onderwijs* (2013). Monique Turkenburg, Lex Herweijer, Jaco Dagevos, m.m.v. Iris Andriessen, Lenie van den Bulk (CED-groep). ISBN 978 90 377 0664 2

2013-18 *Het persoonsgebonden budget in de AWBZ. Monitor 2012* (2013). Ab van der Torre, Ingrid Ooms, Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0657 4

2013-19 *Informele zorg in Nederland. Een literatuurstudie naar mantelzorg en vrijwilligerswerk in de zorg* (2013). Alice de Boer en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0679 6

2013-20 *De ondersteuning van Wmo-aanvragers en hun mantelzorgers in 2012* (2013). Peteke Feijten, Anna Maria Marangos, Mirjam de Klerk, Alice de Boer, Frieke Vonk. ISBN 978 90 377 0667 3

2013-21 *Met zorg ouder worden. Zorgtrajecten van ouderen in tien jaar* (2013). Cretien van Campen, Marjolein Broese van Groenou, Dorly Deeg, Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0626 0

2013-22 *Using smartphones in survey research: a multifunctional tool.* Nathalie Sonck en Henk Fernee. ISBN 978 90 377 0680 2

2013-23 *Seksuele oriëntatie en werk. Ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en heteroseksuele werknemers* (2013). Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0668 0

2013-24 *Ontwikkelingen in ondersteuning van mensen met lichamelijke beperkingen en de effecten van ondersteuning op participatie* (2013). Jolien Hofstede, Mieke Cardol, Mieke Rijken. ISBN 978 90 377 0676 5

2013-25 *Samen scholen. Ouders en scholen over samenwerking in basisonderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs* (2013). Lex Herweijer en Ria Vogels. ISBN 978 90 377 0671 0

2013-26 *Met het oog op de tijd. Een blik op de tijdsbesteding van Nederlanders* (2013). Mariëlle Cloïn (red.). ISBN 978 90 377 0670 3

2013-27 *Vrijwillige inzet en ondersteuningsinitiatieven. Een verkenning van Wmo-beleid en -praktijk in vijf gemeenten* (2013). Wouter Mensink, Anita Boele, Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0659 8

2013-28 *Een onzeker perspectief: vooruitzichten van tijdelijke werknemers* (2013). Jan Dirk Vlasblom, Edith Josten. ISBN 978 90 377 0682 6 (elektronische publicatie)

2013-29 *Maatschappelijke effecten van het wetsvoorstel Hervorming kindregelingen voor gezinnen met kinderen* (2013). Stella Hoff, Arjan Soede. ISBN 978 90 377 0684 0 (elektronische publicatie)

2013-30 *De sociale staat van Nederland 2013* (2013). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer, Evert Pommer, Nathalie Sonck (red.). ISBN 978 90 377 0685 7

2013-31 *De weg naar maatschappelijke ondersteuning. Een onderzoek naar de kanteling in tien gemeenten* (2013). Maaike den Draak (SCP), Wouter Mensink (SCP), Mary van den Wijngaart (Lokaal Centraal BV), Mariska Kromhout (SCP). ISBN 978 90 377 0686 4

2013-32 *Maten voor gemeenten 2013* (2013). Evert Pommer, Ingrid Ooms, Saskia Jansen. ISBN 978 90 377 0688 8

2013-33 *Biedt het concept integratie nog perspectief?* (2013). Jaco Dagevos, Malin Grundel. ISBN 978 90 377 0687 1 (elektronische publicatie)
2013-34 *Groeit de jeugdzorg door? Het beroep op de voorzieningen: realisatie 2001-2011 en raming 2011-2017* (2013). Klarita Sadiraj, Michiel Ras, Lisa Putman, Jedid-Jah Jonker. ISBN 978 90 377 0677 2
2013-35 *Burgers over de kwaliteit van publieke diensten. Een terugblik op 2002-2010* (2013). Evelien Eggink, Debbie Verbeek-Oudijk, Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0678 9 (elektronische publicatie)

SCP-publicaties 2014

2014-1 *Kansen voor vakmanschap in het mbo. Een verkenning* (2014). Monique Turkenburg m.m.v. Lenie van den Bulk (CED-groep) en Ria Vogels (SCP). ISBN 978 90 377 0637 6
2014-2 *Jaarrapport integratie 2013. Participatie van migranten op de arbeidsmarkt* (2014). Willem Huijnk, Mérove Gijsberts, Jaco Dagevos. ISBN 978 90 377 0697 0
2014-3 *Ervaren discriminatie in Nederland* (2013). Iris Andriessen, Henk Fernee en Karin Wittebrood. ISBN 978 90 377 0672 7 (elektronische publicatie)
2014-4 *Samenvatting en conclusies van Sterke steden, gemengde wijken* (2014). Jeanet Kullberg, Matthieu Permentier, m.m.v. Emily Miltenburg. ISBN 978 90 377 0696 3 (elektronische publicatie)
2014-5 *Perceived discrimination in the Netherlands* (2014). Iris Andriessen, Henk Fernee en Karin Wittebrood. ISBN 978 90 377 0699 4
2014-6 *De Wmo-uitgaven van gemeenten in 2010* (2014). Barbara Wapstra, Lieke Salomé en Nelleke Koppelman. ISBN 978 90 377 0698 7 (elektronische publicatie)
2014-7 *Burgermacht op eigen kracht? Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie* (2014). Pepijn van Houwelingen, Anita Boele, Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0635 2
2014-8 *Uitstappers en doorzetters. De persoonlijke en sociale context van sportdeelname en tijdsbesteding aan sport* (2014). Annet Tiessen-Raaphorst (red.), Remko van den Dool en Ria Vogels. ISBN 978 90 377 0700 7
2014-10 *Geloven binnen en buiten verband. Godsdienstige ontwikkelingen in Nederland* (2014). Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0636 9
2014-11 *Replicatie van het meetinstrument voor sociale uitsluiting* (2014). Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0674 1 (elektronische publicatie)
2014-12 *Vraag naar arbeid 2013* (2014). Patricia van Echtelt, Jan Dirk Vlasblom, Marian de Voogd-Hamelink. ISBN 978 90 377 0707 6
2014-13 *De Wmo in beweging; Evaluatie Wet maatschappelijke ondersteuning 2010-2012* (2014). Mariska Kromhout, Peteke Feijten, Frieke Vonk, Mirjam de Klerk, Anna Maria Marangos, Wouter Mensink, Maaike den Draak, Alice de Boer, m.m.v. Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0706 9
2014-14 *Anders in de klas. Evaluatie van de pilot Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school* (2014). Freek Bucx en Femke van der Sman. ISBN 978 90 377 0703 8
2014-15 *Leven met intersekse/DSD. Een verkennend onderzoek naar de leefsituatie van personen met intersekse/DSD* (2014). Jantine van Lisdonk. ISBN 978 90 377 0705 2
2014-16 *Leergeld. Veranderingen in de financiële positie van het voortgezet onderwijs en verschillen tussen besturen* (2014). Lex Herweijer, Evelien Eggink, Evert Pommer, Jedid-Jah Jonker, m.m.v. Ingrid Ooms en Saskia Jansen. ISBN 978 90 377 0708 3
2014-17 *Verdelen op niveaus. Een multiniveaumodel voor de verdeling van het inkomensdeel van de Participatiewet over gemeenten* (2014). Arjan Soede en Maroesjka Versantvoort ISBN 978 90 377 0711 3

2014-18 *De Wmo in beweging. Beknopte samenvatting. Evaluatie Wet maatschappelijke ondersteuning 2010-2012* (2014). Mariska Kromhout, Peteke Feijten, Frieke Vonk, Mirjam de Klerk, Anna Maria Marangos, Wouter Mensink, Maaike den Draak, Alice de Boer, m.m.v. Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0712 0

2014-19 *Anders in de klas. Journalistieke samenvatting. Evaluatie van de pilot Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school* (2014). Karolien Bais, Freek Bucx, Femke van der Sman, m.m.v. Charlotte Jalvingh. ISBN 978 90 377 0713 7

2014-20 *Rijk geschakeeerd. Op weg naar de participatiesamenleving* (2014). Kim Putters. ISBN 978 90 377 0715 1

2014-21 *Ouderenmishandeling. Advies over onderzoek naar aard en omvang van misbruik en geweld tegen ouderen in afhankelijkheidsrelaties* (2014). Inger Plaisier en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0716 8

2014-22 *Huwelijksmigratie in Nederland. Achtergronden en leefsituatie van huwelijksmigranten* (2014). Leen Sterckx, Jaco Dagevos, Willem Huijnk, Jantine van Lisdonk. ISBN 978 90 377 0702 1

2014-23 *Living with intersexe/DSD. An exploratory study of the social situation of persons with intersex/DSD* (2014). Jantine van Lisdonk. ISBN 978 90 377 0717 5.

2014-24 *Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland. Een verkenning van hun leefsituatie* (2014). Ria Vogels, Mérove Gijsberts en Maaike den Draak. ISBN 978 90 377 0719 9

2014-25 *Krimp in de kinderopvang* (2014). Wil Portegijs, Mariëlle Cloïn en Ans Merens. ISBN 978 90 377 0718 2.

2014-26 *Op zoek naar bewijs II. Evaluatieontwerpen onderwijs- en cultuurmaatregelen* (2014). Monique Turkenburg, Lex Herweijer, Andries van den Broek, Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0720 5

2014-27 *Hulp geboden. Een verkenning van de mogelijkheden en grenzen van (meer) informele hulp* (2014). Mirjam de Klerk, Alice de Boer, Sjoerd Kooiker, Inger Plaisier, Peggy Schyns. ISBN 978 90 377 0721 2

2014-29 *Burn-out : verbanden tussen emotionele uitputting, arbeidsmarktpositie en Het Nieuwe Werken* (2014). Patricia van Echteld (red.). ISBN 978 90 377 0723 6

2014-30 *Bevrijd of beklemd?* (2014). Edith Josten, Jan Dirk Vlasblom, Cok Vrooman. ISBN 978 90 377 0710 6

2014-31 *Natuur en Cultuur.* E*en vergelijkende verkenning van betrokkenheid en beleid* (2014). Anja Steenbekkers en Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0726 7 (elektronische publicatie)

2014-32 *De acceptatie van homoseksualiteit door etnische en religieuze groepen in Nederland* (2014). Willem Huijnk. ISBN 978 90 377 0704 5

2014-33 *Verschil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014* (2014). Cok Vrooman, Mérove Gijsberts, Jeroen Boelhouwer (red.). ISBN 978 90 377 0724 3

2014-34 *Verenigd in verandering* (2014). Hanneke Posthumus, Josje den Ridder en Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0725 0

2014-35 *Jongeren en seksuele oriëntatie* (2014). Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0727 4

2014-36 *Zorg beter begrepen* (2014). Isolde Woittiez, Lisa Putman, Evelien Eggink en Michiel Ras. ISBN 978 90 377 0729 8

2014-37 *Emancipatiemonitor 2014* (2014). Ans Merens (SCP), Marion van den Brakel (CBS) (red.). ISBN 978 90 377 0728 1

2014-38 *Aan het werk vanuit een bijstands- of werkloosheidsuitkering* (2014). Karin Wittebrood en Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0733 5 (elektronische publicatie)

2014-39 *Armoedesignalement 2014* (2014). ISBN 978 90 377 0730 4

2014-40 *Gemeentelijk verklaringsmodel jeugdzorg* (2014). Michiel Ras, Evert Pommer, Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0554 6 (elektronische publicatie)
2014-41 *De hoofdzaken van het Sociaal en Cultureel Rapport 2014* (2014). Cok Vrooman, Mérove Gijsberts en Jeroen Boelhouwer. Journalistieke samenvatting door Karolien Bais. ISBN 978 90 377 0692 5
2014-42 *Verschillenanalyse jeugdzorg voor de regio. Een voorbeeld.* (2014).Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0737 3 (elektronische publicatie)
2014-43 *Culturele activiteiten in 2012: bezoek, beoefening en steun (onderdeel Cultureel Draagvlak).* (2014). Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0736 6 (elektronische publicatie)

Overige publicaties

Burgerperspectieven 2013 | 1 (2013). Paul Dekker en Hanneke Posthumus. ISBN 978 90 377 0656 7
Burgerperspectieven 2013 | 2 (2013). Josje den Ridder, Hanneke Posthumus en Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0658 1
Burgerperspectieven 2013 | 3 (2013). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0675 8
Burgerperspectieven 2013 | 4 (2013). Paul Dekker, Josje den Ridder, Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts. ISBN 978 90 377 0690 1
Burgerperspectieven 2014 | 1 (2014). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0701 4
Burgerperspectieven 2014 | 2 (2014). Lonneke van Noije, Josje den Ridder, Hanneke Posthumus. ISBN 978 90 377 0714 4
Burgerperspectieven 2014 | 3 (2014). Paul Dekker en Josje den Ridder, m.m.v. René Gude. ISBN 978 90 377 0653 6
Burgerperspectieven 2014 | 4 (2014). Josje den Ridder, Maaike den Draak, Pepijn van Houwelingen en Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0735 9
Gescheiden werelden? (2014). Mark Bovens, Paul Dekker en Will Tiemeijer (red.). ISBN 978 90 377 0734 2. Gezamenlijke uitgave van het SCP en de WRR.